

10-780

6463

THESAVRVS
DISSERTATIONVM MEDICARVM
RARIORVM

VARII ARGVMENTI

E MVSEIS

GRVNERI, WEBERI, ZWIERLEINII.

TOMVS PRIMVS.

CVM FIGVRIS AENEIS.

HEIDELBERGAE

APVD FRATRES PFAEHLER

1784

2787-25HT

OFFICE NATIONAL D'HYGIENE

PARIS

SAINT-GERMAIN

PARIS

1875

1875

1875

1875

1875

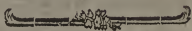

Bibliopola Lectori.

QUANTVM in artis medicae rem litterariam emolumentum redundet ex istiusmodi descriptionum academicarum collectionibus, qualem, ab aliis tamen valde diuersam illasque, absit iactantia dicto, tam argumenti varietate, quam typorum elegantia et pretii mediocritate longe superantem Tibi exhibebunt sequentes paginae, nullo sermone probante indiget. Optime quidem comprobatur id vniuersalis atque vniuersis melioris eruditionis medicae cultorum applausus, quo suscipere ordine haud interrupto, non solum b. BRENDLEII, ROEDERERI atque TRILLERI opuscula iunctim edita, sed et e maxima sua suppellectili libraria congestam collectionem b. HALLERI, cl. SANDIFORTII, KLINKOSCHII, WASSERBERGII, WITTWERI, GRVNERI, AKERMANNI, syllogismumque cet. BALDINGERI, nec non excerpta Eiusdem in vernacula lingua conscripta, vna cum illis, quae publici iuris tum fecere, tum faciunt adhuc dum cl. MELLINVS, WEBERVS Kiloniensis et nuperrime cl. WEIZIVS atque CRELLIVS, istud Academiae Helmstadiensis eximium ornamentum atque praesidium. At maxime recentioris vel recentissimi temporis schedas exhibent in fasciculos collectas publicoque sistunt thesauri modo memorati cl.

BALDINGERI, WITTWERI, WASSERBERGI cet. omisſis vt plurimum ſcriptis
eius generis rarioribus iisdemque vetuſtioribus, Quae tamen obliuione im-
merita obruere magis a iuſto et aequo recederet. En cauſſam, Lector be-
neuole, qua permoti Editores noſtri theſauri antiquiores diſſertationes recen-
tioribus admiscere, & ita ſuum cuique tribuere ſtuderunt. Offert Tibi
Tomus iſte Primus eruditionis ſpecimina, quae ſparſim Ienae prodire, quae-
que rarius in librariorum tabernis offendes. Secundus vero ad prima ſe-
culi, quo viuimus, decennia ſeſe reuoluens dabit memorati temporis acade-
mica ſcripta varia, tum raritate cum argumenti vtilitate prae aliis ſpectabi-
lia. Nec ſcitu inutile eſt Tibi, Lector beneuole, Grunerianam iſtam diſ-
ſertationum Ienenſium collectionem, quam prelo exire curauit RICHTERVS
Altenburgenſium bibliopolarum haud vltimus, noſtram nunc eſſe factam.
Vale noſtrisque conatibus promouendae rei litterariae dicatis fauere perge.

Dabam Heidelbergae

ERNESTI

ERNESTI GOTTFRIDI BALDINGER

PROLVVSIO,

QVA OSTENDITVR,

ARETAEI

ΑΣΘΜΑ ΠΝΕΥΜΩΔΕΣ RECENTIORIBVS NON ESSE IGNOTVM.

Non ab officio meo alienum esse videtur, (nam demandata est mihi theoretica professio,) specimen dare, me diligenter evolvere veterum monumenta, atque cum hoc studiorum genere lectionem recentiorum coniungere. Latent enim saepissime in veterum scriptis, quae non pauci ex nuperis pro inuentis novis venditarunt, seque ludibrio exposuerunt, cum ignorarent, ex neglecto veterum studio, horum dogmata. E contrario ii, qui in re litterarum recentiorum plane sunt hospites & peregrini, nimio antiquitatis studio decipiuntur saepe, ut sibi & aliis facile persuadeant, latere in veterum monumentis antiquatas naturae leges. Medicorum est, diiudicare, quae morborum genera veteribus fuerint cognita, quaeque accesserint nuper, recentiorum industria observata. Non itaque in alienam messem immittere videor falcem, qui decreui mecum *ἀσθμα πνευμώδες Aretaei* *) sic pertractare, ut appareat, morbum, quem

A

Cap.

*) Tuitus est contrariam sententiam ERN. IMMAN. WALCH in Prol. acad. *De morbis veterum obscuris*, n. 8. rec. in *Antiquit. Med.* p. 157. seq. Ego vero re ipsa admonitus non

Cappadox ille descripsit, recentioribus non esse ignotum. Et hoc quidem assertum meum luce meridiana clarius esse videtur. Ne vero supersit aliqua dubitandi ratio, age, videamus, quæ consignauerit ARETAEVS, ac deinde comparemus descriptionem graeci cum recentiorum libris. Sic demum apparebit sponte, morbum esse, quo nostra aetate saepius vexantur homines, multi per-eunt, pauci vero ab eo liberantur. Enarravit L. I. Diuturnor. Morb. Cap. XII. *) ARETAEVS morbi historiam sequentibus: *Asthmatis species est triplex, et a pulmone hoc vitium, quemadmodum et anhelitus, oritur. Quae insunt enim, utrique communia sunt, et exigua differentia est; nam spirandi angustia, et tussis, et vigilia, et caliditas, utrumque vitium comitantur. Item in cibos odium, et totius corporis extenuatio; id enim malum, quum foedum sit, producitur. Neque tamen anni spatium excedit. Nam si autumnii tempore aegrotare quis inceperit, vere aut aestate futura vitam finiet. Sin hieme, sequenti autumno moriturus est. Interdum et senes in hanc labem facile incidunt, et exterriti: Ea correptis, leui momento ad perniciem opus est. Omnes simillime spiratione priuantur: arteriarum motus parui, crebri, infirmi sunt. Sed et haec in anhelitu reperiuntur; priuatim vero hi tussunt, tanquam aliquid expulsuri, quum tamen irritus eorum labor sit, (nihil enim reiciunt,) verum si quid ex pulmone extruditur, illud exiguum, album, rotundum grandinosumque est. Pe-ctus in his latius utique est, non obtortum, non ulceratum. Tanetsi autem pulmo non suppuret, humorum tamen veluti concretorum plenus est. Temporis intercapedines inter huiusce morbi accessiones longiores sunt. Nonnulli ex his celerius suffocati sunt, quam aliquid deterius omne corpus inuasit: nonnullis vero in hydropem circa ilia aut in eum, qui anasarca dicitur, morbus iste mutatur ac desinit.*

Conuenit ante omnia consulere interpretes ARETAEI, ne quaedam nos omis-sisse, quae ad meliorem intelligentiam pertinere videntur, affirmari possit. Agmen itaque ducat PETRVS PETITVS, qui prorsus silet, ARETAEVM hoc loco descripsisse morbum rariorem. E contrario monet, Asthmatis seu suspirii, aut dyspnoeae speciem describi ab ARETAEO **). In ea vero verba, quibus ARETAEVS definiuit speciem asthmatis, per indolem eius, quod extussunt hoc asthma correpti sic commentatur: *Pituita viscida in pulmonibus interdum ita exsiccat, ut in modum grandinis dura sit, qualem se vidisse GALENVS testa-tur, non quidem grandinis, sed lupini effigie, non sine pernisiie eius, qui ex-spueret —. FERNELIVS L. V. Patholog. Cap. X. ubi de asthma agit: Ma-lo, inquit, ingrauescente, lentus humor in grandinem concrevit, atque tandem*
in

non dubitavi, in III. BALDINGERI partes transire, p. 210. n. 9. Sect. II. Antiquit. Morbor. et sic litem componendam censui. G.

*) Ex edit. BOERHAVII, L. B. 1731. seq. pag. 41.

**) Ibid. p. 182.

in veros calculos, quibus interdum dissectos pulmones confertos deprehendimus. Deinde historia id confirmat eiusmodi: sed etiam non ita pridem vir occurrit, qui, quoties exercitatione incalcescit, concitata tussi calculos e pulmonibus edit praedures, eosque excreat, modo hordei, modo pisi magnitudine. Bona tamen is valetudine fruitur, praeterquam quod paullo difficilius respirat, et in medio thorace grauitatis cuiusdam pondus percipit. Liquet igitur, PETRVM PETITVM hic non inuenisse rarioris morbi historiam. Qui enim fieri potuisset, vt recentiorum exemplis confirmaret, verissima esse, quae de glutinosi condensatione in lapillos et calculos seu tophos pulmonum monuerat ARETAEVS? Silent, vt verbo dicam, omnes, quotquot habemus, commentatores in ARETAEVM, sermonem esse de morbi rarioris genere.

Sed miror omnino, caecutire posse quemquam, cum lucida sint omnia. Optime nimirum vertitur ARETAEI textus; ASTHMATIS, id est, anhelitus SPECIES EST τὸ πνευμῶδες, quasi dicas pulmonarium, ET A PVLNONE HOC VITIUM, QVEM-ADMODVM ET ANHELITVS, ORITVR. Descripsit enim ARETAEVS asthmatis speciem, quae proxime cum dyspnoea conuenire videtur, et pulmonem esse partem affectam, seu in ipsis pulmonibus sedem habere malum, dicit. Tres dantur enim asthmatis species, dyspnoea, a δὺς et πνέω, leuior respirandi difficultas, asthma stricte dictum, vbi difficilius et non, nisi cum roncho spirant aerem, et orthopnoea, ab ὀρθός rectus, cum summa respirationis difficultate & non, nisi erecto situ, non absque suffocationis metu, aerem hauriunt miseri. Quae quidem diuisio morbi vel tironibus notissima esse debet. Porro ex pathologicis libris notissima illa, morbos idiopathicos inter et symptomaticos seu consensuales, vt alii vocant, diuisio, ne quidem lippis atque tonsoribus ignota est censenda. Cum itaque scripsit ARETAEVS, a pulmone oriri hoc vitium, nihil aliud monuit, quam distinguendum esse ab asthma stomachico, flatulento, verminoso, aliisque speciebus, in quibus non, nisi ex consensu laborat pulmo. Sed vt ab asthma humido quoque distingueret, addit, tussim adesse molestantem quidem, inanem vero, (nihil enim excreare aegrotos,) & si quid eiicerent vi ex pulmone, illud exiguum, album, rotundum, grandinosum esse — pulmones non esse exulceratos, & licet non suppuret pulmo, humorum tamen veluti concretorum plenum esse. Pulmo itaque pars affecta est morbi; πνευμῶν enim graecis pulmo, atice vero legitur πλεμμων *). Quod vero extussiunt aegroti, grandinosum esse, album, exiguum, rotundum, dicitur, seu, vt verbo complectar, lapilli sunt. Nonne liquet iamiam, me etiam non monente, asthma illud descripsisse ARETAEVM, quod recentiores omnes ASTHMA vocant σκίρῃον. Nunc absconum foret, si prolixiori sermone vellem probare, calculos & lapillos in pulmonibus nonnunquam nasci. Constat namque recentio-

A 2

rum

*) Eius lectionis exempla aliquoties occurrunt in ARETAEI codicibus. Cf. Variae lect. in nostra edit. cit. pag. 467. ad pag. Aretaei 19.

rum observationibus, nullam esse partem corporis animalis, in qua non interdum reperti fuerint lapilli et calculi. De pulmonibus etenim per ea confirmatur iamiam, quae LOMMIVS de asthma narrat: *Id vitium longa vetustate pulmones primum, concreta in grandinem pituita, et dein veris subinde calculis implet: quos tum secto corpore deprehensos, tum a vivis per exercitationes valida tussi praeduros reiectos, hordei aut pisi magnitudine esse, quorundam observatione compertum est* *).

Haec dicit LOMMIVS, qui asthma distinguit a *crudis pulmonum tuberculis* **), ce quibus seorsim egit. Qui vero scire velit recentiorum observationes, de calculis in pulmonibus frequenter genitis, evolvat principem auctorem, MORGAGNI ***), qui singulari studio permultas observationes collegit de calculis, immo ossibus, in pulmonibus inuentis, et nato inde asthma. Cui medicorum principi adiungo viros *celeberr.* GEO. ERN. STAHL ****), ABRAH. VATER *****) et ADOLPH. BERNH. WINKLER *****); centum alios enim omitto. Inprimis vero hic iustas meretur laudes HEISTERVS *****) qui peculiari dissertatione asthma scirrhum doctissime pertractavit, signa eius recensuit, et lapillos pulmonum per observationes auctorum confirmavit. Hanc legant itaque, qui hactenus de asthma scirrhuso audivere nihil. Asthma illud ARETAEI seorsim quoque pertractavit DE SAVVAGES †), et recte monet, frequenter in brutis animaduerti: Errat vero, cum scribit, rarissime accidere hominibus; nam contrarium docent ea, quae apud MORGAGNI l. c. legi possunt. Symptomata ab asthma vulgari parum diversa esse et vtrique communia, recte monet ARETAEVS; nam difficile est admodum, incipientes in pulmone calculos dignoscere, tunc inprimis, cum ab eadem labe calculorum aliae partes sint immunes. Neque vero pulsus, neque exitus morbi, nimirum in hydropem, antiquatas naturae leges prodit, nam sunt symptomata, quae quotidie nostris temporibus obseruantur, et asthmatis naturam ac indolem constituunt. Senibus vero familiare esse debet vitium; nam rigida sunt horum solida, et facile spissescunt atque in lapillos condensantur humores. Non desunt vero exempla, in iunioribus etiam, et hominibus; et brutis, morbosas indurationes adfuisse. Sed operam et oleum perdidici, si haec non conuincunt, morbum ARETAEI nostris temporibus non esse ignotum.

ERN.

*) Obf. Med. ed.¹ lenae, 1739. 8. p. 138.

**) P. 120. l. c.

***) De Sed. et Causis Morb. Venet. 1762. fol. Epist. XV. Art. 17. 19. 20. 21. cet. p. 133.

****) In diss. de calculor. generatione, sine lithogenesi. Hal. 1699. pag. 7.

*****) In diss. de calculis in locis inusitatis natis, Vitemb. 1741. pag. 19.

*****) In diss. de vapor. C. H. lithiasi, Goetting. 1747. pag. 26.

*****) Helmstad. 1749.

†) Nosolog. T. II, P. II. ed. primae p. 180.

ERNESTI GOTTFRIDI BALDINGER

RESP.

JO. CHRIST. RAVERT

DISSERTATIO

DE

FEBRIVM ACVTARVM THERAPIA.

PRAEFATIO.

IN argumento idoneo viribusque ingenii mei non prorsus impari eligendo cogitationes versans, perutilem speciminis academici nomine futuram existimaui *febrivm acutarvm therapiam*, ex collatis indicem tam veterum, quam recentiorum medicorum praeceptis, succincta commentatione persequendam. Non me quidem latet, assatim iam hacce in materia desudatum, atque fere nimium de persanandis febribus dictum, litterisque consignatum hucusque fuisse: neque ideo tamen superuacaneum ego laborem suscepisse videbor, qui huiusce instituti mei haud exilem hic in limine lectoribus exhibere possum rationem, Ipsa argumenti dignitas inprimis sese mihi commendauerat,

mendauerat, quippe quae cuilibet sponte illucescit, qui praecipuum medici officium in genuina morbos tractandi cognitione positum esse, secum reputauerit. Doctrinae vero, febribus acutis recte medendi, inde a vetustissimis temporibus, praestantiam insignem fuisse attributam, ex priscis medicinae parentum monumentis iamiam intelligitur, quorum potissima in id collimauerat cura ac industria, ut acutorum morborum planam et exactam non modo sibi acquirerent notitiam, sed ex frequenti etiam, nec sine summa cautione comparata experientia, viam tutam securamque panderent ad faciendam eiusmodi aegris medicinam. Vnde nobis quoque hi auctores optimi tam accuratas reliquerunt morborum descriptiones, tamque fide dignas observationes, ut vel exinde pronum sit, artis nostrae leges omni aeuo constantes, easdemque semper exstitisse; perinde, sicut natura sibi perpetim exacte in suis respondet legibus. Orta sic est methodus, quam in praecipuis diuersarum acutarum febrium momentis normam sibi proponerent artis salutaris affectae, et quae utique ex veterum medicinae principum limpidissimis fontibus ad posteros promanans, ab iis auiditate maxima, nec non summo cum emolumento hausta, vltiusque in tot mortalium salutem et vitae humanae praesidium, feliciter propagata fuerat. Telam igitur, praestantia sua satis commendabilem, me pertexturum fore in praesens arbitrabar, si euoluendo tam insignia auctorum probatissimorum monumenta, succinctam vsibusque practicis accommodatam exhibere historiam methodi huius, atque simul eius vestigia ex artis medendi legibus perpetuis declarare constituerem, ipsam vero hancce methodum ad nostra vsque tempora non, nisi industria recentiorum hinc inde magis magisque emendatam et excultam, lectoribus ob oculos ponerem. Quae res tantam omnino mihi habere videtur vtilitatem, ut ad salutem mortalium nil esse queat opportunius, nil commendabilius. Sanantur vero febres acutae pleraeque omnes, siue methodo antiphlogistica, siue antisepticis atque cardiacis remediis, siue denique ope medicamentorum, et ventriculum, et aluum ab inquinis sordibus repurgantium. Quae quidem febres acutas debellandi ratio, consentientibus fere omnibus ac singulis auctoribus, experientiae pariter atque doctrinae dignitate celebribus, vtilissima et saluberrima existimatur. Verum enim vero, nisi omnia me fallunt, quotidianus rerum vsus vnumquemque facile edocere potest, nondum inter singulos, artis suae ceteroquin probe gnaros medicos, recte constare, quaenam medendi ratio in hac illaue febris specie prae reliquis adhibenda sit. Ex peruerse attamen
aut

aut intempestiue saltem adhibita medendi methodo in humanum genus aeque grauiare redundare damna, sicut ea mala fuerunt, quae absconam et inefficacem illam medicinam necessario consequebantur, cuius ante aliquod aeuum in vniuersa Germania ignobilis certe mos obtinuerat, quae vero a temporibus inde summi BOERHAVII feliciter iterum fuit profligata, neminem profecto adeo hebetis ingenii futurum opinor, qui id non sponte sua perspicere valeat? Quodsi autem cuipiam attento animo causas errorum inuestigare lubet, qui nimirum fiat, vt nunc passim in adhibenda methodo antiphlogistica non secus peccent medici, ac olim ii abusu remediorum calidorum exorbitauerant; commode satis in *duas* fere *classes* easdem dispecisci posse persuasum habeo. Harum altera eaque praecipua mihi quidem videtur esse febrium confusa admodum in suas species partitio, vtpote qua nimium subtiliter in scriptis pathologicis eadem a se inuicem distinguuntur, citraque necessitatem multiplicantur, nec non nouis, quamquam vtilitate sua prorsus carentibus, insigniuntur nominibus: cum a leuiori non raro symptomate aut ab accidentalibus tantummodo febrium causis plerumque desumpta sit prolixa haecce earundem diuisio. Cui foecundo errori mox noua erronea nata fuit progenies, inter non paucos medicorum, qui crederent, febres, aliis nominibus insignitas, vel ideo statim aliam medendi rationem postulare; quae vero eodem venirent nomine, has iisdem, vel certe similibus semper remediis tractandas esse. Alteram errandi causam, mea sententia, suppeditauerant signa, quibus species febrium a se inuicem distinguendae veniunt, quaeue, natura duce, vt par est, discerni debent, haud vbique dilucide exposita. Quem etenim fugit, anxie non paucos sollicitari de inueniendo febris nomine, eundemque morbum diuersam saepe a medicis practicis adipisci nomenclaturam?

Hinc itaque fontem et originem merito repetere licebit errorum; toto die in artis exercitio obuiorum. Numquis enim conuenientem adhibere nouerit medendi methodum, quem origo febris, eiusque genuina natura et indoles fefellerit?

Nunc vero, post tam egregia illustrium virorum conamina, quibus hodie forma artis nostrae longe emendatior, atque olim; merita cum laude debetur, saltem spicilegium quoddam adhuc in hacce doctrina superesse animaduerti, Ea nimirum, quae ab eximiis auctoribus mortalium insigni bono

bono fuerunt inuenta, sic in ordinem redigenda adque artis exercitium accommodanda dudum exoptavi, vt sine molestia inde pateret, quanam febrium diuisio apprime cum ipsa rei natura conueniat; quibus porro notis hae febrium species facile distingui possint, et quanam denique medendi ratio in qualibet earundem cognita specie sit adhibenda. Vt proinde eo luculentius ostendere possem, recentiorum sic dictam medicinam non adeo ob rei nouitatem, quam ob praestantiam potius suam placere, ideoque inprimis commendandam esse, monstrare vbique conatus sum, testimoniis veterum suffultus, eam medicinae faciendae methodum, quae passim recentior in vulgus appellatur antiquissimis iamiam temporibus cognitam fuisse: id quod de methodo antiphlogistica inprimis intelligi volo, quam ipsi HIPPOCRATI, suo olim tempore, iam familiarem et felici cum euentu ab eo adhibitam fuisse, genuina illius hodiedum reliqua, auro nobis cariora testantur documenta.

---

§. I.

Febris indoles.

NVLUM dari morbi penus, cuius natura et indoles magis in abstruso lateat, quam *febris*, innumerarum affectionum morbosarum lernae, inter omnes hodie sine dubitatione villa affirmatur. Tot praeterea ipsius varias reperias species, vt, si eas comparare inuicem volueris, maxima non solum gaudeant diuersitate, sed nec vlla fere ratione cognationem quandam inter semet alere videantur; quin potius, tanquam morbi distinctissimi, considerandi sint. Symptomata enim febrium extant tam innumera, vt vix vel vnum saltem inuenire queas, quod non aliis quoque morbis solemne foret: atque pauca certe illa, in quibus plerique naturam et indolem febris genuinam posuere *horror*, *calor*, *pulsus*, neque constanti adesse lege in omni febre obseruantur, neque indiuiso vinculo quoduis febris stadium concomitari solent; aut saltem ratione vehementiae et gradus adeo differunt, vt vel eam ob rem tam ingens febrium diuersitas nascatur, quae omnino vnam speciem cum altera comparare haud admittit. Ex mente videlicet Graecorum, omnes febres cum horrore incipiunt, siue acutas, siue intermittentes species: nuper attamen non abs re contendebant medici nonnulli, febres nonnunquam oriri
sine

sine omni frigore praegresso: a quibus nec dissentire videtur VOGELIVS. Is namque (§. 2. academicarum praelectionum de cognoscendis et curandis praecipuis C. H. affectibus): *Rarissime*, inquit, *a calore protinus febris incipit*. Sufficit nempe, dari febres aliquando, sine frigore praegresso incipientes, nec requiritur, ut hoc saepius obtineat: Mihi enim id solum probare nunc est animus, non semper in omnibus atque singulis febribus frigus adesse *). Atque frigus illud febrile quoque mirum quantum ludere, innumeris exemplis constitit. Est enim vel horror, vel horripilatio tantum, gradu vehementer differens; cum modo intensius, modo mitius ac remissius aegrotos vexare soleat. Vnde satis mirum duco, quod ANT. DE HAEN (Rat. med. P. XI. p. 30.) narrat, vidisse se, per observationes et tentamina cum thermometro instituta, calorem in stadio frigoris febrilis, quatuor vel quinque gradibus naturali fuisse maiorem; ut adeo non immerito dubitare liceat, utrum frigus febrile vera caloris sit absentia an potius in singulari quadam et spastica cutis irritatione atque constrictione natura eius et indoles consistere videatur? Nec vero id ipsum medici Graeci ignorauerunt, qui, eodem tempore, quo externa frigerent, summum calorem atque ardorem in imis viscerum sentire colligebant. Quapropter inaequalem tantum caloris distributionem in stadio frigoris, ubi in extremis frigus percipitur, statuere necesse est.

Quod porro ad calorem in febre attinet, perperam in hoc symptomate natura et indoles huiusce morbi ponitur. Dari enim speciem febris, quae *algida* vocatur, auctores narrant fide dignissimi, in eaque per omnem morbi decursum nullum calorem febrilem observari, sed horrore tantum, sine subsequo calore, corpus concuti testantur. Prolixe et concinne simul algidam hanc febrem CARTHEVSERS, (in Institut. Pathol. pract. Tom. I. p. 2. et Tom. II. p. 734.) descripsit, quem si lectores studiosi consulere velint, id non sine eorum eximio commodo se facturos, polliceri ausim. Diu satis haec medicorum dogmata viguerunt, quibus febris natura et indoles, ex calore animali praeternaturaliter aucto pulsuque celeriori declarabatur. A nuperis enimvero ea strenue adeo impugnata sunt, ut hodie nullum super sit dubium, dari quoque certas febris species, in quibus calor animalis adest iusto maior naturali, pulsus contra vel naturali tantum similis, vel interdum celeritate naturalem ne adaequans quidem, eodemque plane minor. Testes huius rei, inter plures, eximius LOBB **), CL. SARCONI, insigne hodie artis nostrae decus ***)) et BOISSIER DE SAVVAGES ****) eminent. Et cui non per se li-

B

quet,

*) Legitur sententia haec nuper etiam annotata atque observationibus confirmata, in: *Zugabe zu den Götting. Anz.* 12. St. 1772. S. 104.

**) *Anleitung zur ausübenden Arzneykunst, aus dem Engl. Leipz.* 1772. 8. S. 2145 — 2147.

***)) *Von der Epidemie zu Neapel, Theil. III. §. 704.*

****) *Nosolog.* Tom. II. P. I. pag. 209. Coroll. 4 §. 6 7.

quet, in putridis febribus calorem haud esse in ratione pulsuum? Nam putridarum calor mordax atque vehemens utique maior est, quam in ratione pulsuum esse deberet; pulsus nimirum in hisce febribus saepius naturali, aut plane paruo, languido ac admodum tardo existente,

Laudatus certe Cl. LOBB perquam ingeniose febrem (§. 2144.) descripsit: *Ein Fieber ist eine hitzige Krankheit, bey welcher man einige Zufälle findet, die den Wirkungen des Feuers bey verbrennlichen Substanzen gleichen. Es wird daher auch im Griechischen πυρετός genennet, von πυρ, das Feuer.* — Ex quibus verbis utique satis pronum est, febrem adeo non a calore huncupari, sed ex eo potius, quod effectus eius, nempe siccitas et ardor, in febricitante corpore, itemque lingua nigra, cum ignis effectibus consentiant, hancce suam adipisci denominationem.

Minus ergo tuto, siue a frigore, siue a calore, siue denique a velociori pulsui, character essentialis febrium desumi potest.

Febris autem nomine id omnino morbi genus innuitur, quod vniuersum corpus prehendit, et plerumque (sicut id minime in dubium vocare queo,) cum horrore incipit: succedit dein aestus, et pulsus etiam saepissime a naturali manifeste abluere obseruatur. Vasa simul corporis humani et nervi atque muscoli, in febribus omnibus, ex vniuersali singularum partium consensus lege, varia afficiuntur ratione. Hinc nec dubitare licet, febrem esse eiusmodi morbum, in quo functiones animales imprimis turbari cernuntur. Vasorum nempe actionem, quatenus eorundem contractio a vi vitali musculari dependet, tanquam fundamentum functionum animalium considero.

Quodsi igitur hic animum ad *febrium symptomata* et *causas* probe aduertimus; consequitur sponte, vim irritabilitatis, ut vocant, necessario in omni febre affici. Frigus quippe, calor, languor, tremor, oscitatio, pandiculatio, spasmi, conuulsiones, vomitus, diarrhoea, sudores, pulsus variationes, et ut verbo complectar, singula febris symptomata, nil aliud, quam irritationis effectus sunt, adeoque irritationem morbosam a stimulo quodam peculiari, aut excessum irritabilitatis ex debilitate, in vasis, nervis et musculis, arguunt. Ipsi hi effectus irritationis solummodo excessus motuum indignant; quamvis neque semper exorbitare motus eiusmodi obseruentur, vntut adsit stimulus irritans: id quod in febribus diuersis subinde diuersimode sese habere solet. In iis nimirum, quae *inflammatoriae* et *bilioae* simplices vocantur, manifesta sese exserunt motuum incrementa, eademque acerba fatis ac molesta. Contraria vero ratione in *putridis* et *malignis* hi motus potius suffaminantur, non quod desit irritatio et stimulus, sed quia hicce stimulus, qui

qui febris potissimam constituit causam, principium simul vitae, quo natura irritabilitatis absolvitur, opprimit, destruit et evertit. Putridus certe hic fomes, qui febrem putridam inducere valebat, gluten quoque, animalis corporis tunc permeat, pessime illud inficit atque corrumpit, ac fibram ita solidam omnino laxat, debilitat et solvere tentat. Similis fere malignarum est ratio, in quibus irritabilitas fibrae muscularis, et fibrae nervaeae sensibilitas, pari passu plerumque languent.

§. II.

Febris diviso.

Cum in curatione febrium, medici industria praecipua circa remotiorem causae materialis, a cuius videlicet stimulo morbus ortum ducit, occupari debeat; idcirco omnes eas in praefens scrutari mitto *febrium divisiones et differentias*, quae ex meris symptomatibus desumtae, a pathologis prolixae et nimis forsan subtiliter enarrantur atque proponuntur. Febres proinde acutas, de quibus inprimis mihi nunc sermo est, in quatuor sua posteriora genera, veteribus iamiam apprime cognita et perspecta, *inflammatorias* scilicet, *biliosas*, *putridas* atque *malignas* dispescere, mea intererit. Solam hancce differentiam in praxi filum ariadneum subministrare, deinceps sermone prolixiori demonstrabo. Omnes vero reliquas divisiones, ad genuinum artis salutaris exercitium parum vel nihil prorsus conferre, ideoque admodum exigui esse momenti, vel exinde iam sine negotio patebit, neque ampliorem meam requireret demonstrationem. Propositam nobis febrium divisionem HIPPOCRATIS tempore iam cognitam fuisse, nemo ignorare potest, qui monumenta praeceps illius aevi vel saltem tantillum delibavit. Prolixae enim ac dilucide tam HIPPOCRATES ipse, quam coaevi eiusdem scriptores, signa febris inflammatoriae, biliosae, putridae atque malignae enumerarunt: quae quidem sollicita signorum expositio abunde nos instruit, veteres potissimum praxeos causa haec omnia tam diserte annotasse, postquam ipsi diversarum harum febrium naturam, crebris in exemplis, maxima cum sedulitate, nec sine exquisitissimi iudicii acumine indagarent. Enimvero, nisi ea quoque medicis summe scitu esse necessaria credidissent, non profecto adeo sollicitae circa talia signa colligenda, et summo studio ad posteros in scriptis suis traducenda, illisque serio inculcanda elaborassent. Recentiori autem tempore medici omnes Hippocratici, in his summus BOERHAVIUS eiusque discipuli eximii, HOFFMANNVS, Germaniae illud insigne decus, aliique bene multi eruditi viri, eandem febrium divisionem retinuerunt: luculento satis testimonio, illam in artis exercitio perquam esse utilem, imo plane necessariam.

§. III.

Febris inflammatoria.

Sed utique ad rem meam spectare videtur, ut eas febrium species, de quibus modo sermo mihi fuit, seorsim considerem. Primum ergo hic locum *febris inflammatoria* sibi vindicat; quippe frequenter satis occurrens, licet natura eius prae ceteris fere in abstruso hucdum lateat. Diathesis humorum sic dicta phlogistica indolem ipsius et naturam, quantum quidem nouimus, constituit. Phlogistica vero haecce constitutio vel in sanguine, vel in sero haeret, ideoque duplex genus inflammationis efficit. Indicium eius passim obuium et oculis etiam rudioribus sub aspectum cadens, praebet *crusta sanguinis phlogistica* siue inflammatoria, quae nonnullis *pleuritica*, *lardacea* aut *coriacea* dicitur. Interdum attamen phlogistica constitutio, sine manifesta eiusmodi crusta, re vera viget; sicut e contrario nonnunquam crusta adesse potest phlogistica, absque vlllo imminens inflammationis vestigio *).

Praeterea in febre inflammatoria pulsus quoque durus, tanquam signum essentiale, recensetur. Sed disputant iterum hoc alii, in peripneumonia pulsus esse mollem allegantes. Annotauit vero nuper ANT. DE HAEN, in suo Rationis medendi egregio opere, se in peripneumonia pulsus durum obseruasse. Nisi fortassis ad id responderi queat, Ill. virum non itidem probasse, praeter pulmonum inflammationem, nullam aliam partem fuisse inflammata. Facile namque quis, circa sedem inflammationis definiendam, in errorem labi potest. Lubens enim concesserim, in dissectione cadauerum nullam aliis in partibus, praeter pulmones, inflammationem repertam fuisse; licet aliarum partium inflammatio aegros eosdem omnino detinuerit, quippe quae locum et sedem haud infrequenter mutare, atque metastatice, breui ante mortem tempore, aliam partem occupare solet.

Ceterum durities pulsus certissime indicat inflammatoriam vigere febrem, vbi reliqua itidem consentiunt symptomata: Neque enim ignarus sum, pulsus quoque in aliis morbis, e familia spasmodum repetendis, interdum duritiem sibi vindicare. Ea vero pulsus durities in febris inflammatoriae initiiis magis conspicua obseruatur: in progressu certe morbi saepius mollietates et paruus simul pulsus succedit, atque tunc ad extrema fere deuentum est, summumque imminet vitae periculum. Inprimis autem id, recte monente Ill. TISSOT, in peripneumonia **) atque pleuritide ***) fieri solemne est.

*) Conf. Illustris van SWIETEN ad Aphor. 384.

**) In der Anlett. &c. Ed. Hamburgens §. 47. p. 75.

***) Ibid. §. 92 p. 106.

est. Alias enim arteriae vehementer pulsant, calor atque aestus acriter vrgent, et vires vitae ultra modum vigent, imo plerumque et facies, et totum corpus rubet, aegroti saepe delirant, nec non symptomata reliqua virium vitalium motusque vasorum insignem indicant excessum. Vnde febris isthaec iunioribus atque plethoricis ut plurimum familiaris esse solet, ubi nimirum cruor sanguinis abundat, et ipsa vis irritabilis corporum ad summum euecta deprehenditur fastigium. Praesente igitur eiusmodi dispositione, aetate videlicet iuuenili, temperamento sanguineo et irritabili vasorum ac sensibili neruorum genere, non potest non a quacunque etiam leuiori haud raro causa occasionali vehemens accendi et exaestuari febris. Occasionales haec causas qui requirit, potiores hic reperiet enumeratas: omnem videlicet nimiam corporis exercitationem, motum, saltationem, equitationem, uestitionem in rheda, vociferationem vel fermocinationem, insolationem, voluptuosarum item abusum illecebrarum, vigilias nimis protractas, iram, literarum studia pertinaciora, ingestam immodicam ciborum quantitatem, aromatum praecipue iusto frequentiore usum, liberaliorem vini vel potuum spirituosorum ingurgitationem. Praebent quoque ansam febri inflammatoriae neglecta sanguinis missio, haemorrhagarum consuetarum retentio, subitanea refrigeratio, siue a potu gelidiori, siue ab aere post vehementiorem corporis exaestuationem frigido admissa, perspiratio cohibita, et exanthemata quaecunque retropulsa. Non secus ex dolore, vulnere, contusione, frictione diu continuata atque vehementi, acribus per os assumtis vel externe applicatis, inprimis in subiectis, sensibili neruorum et irritabili vasorum genere gaudentibus, per consensus legem febres inflammatorias accendi, peruulgatum est. Quae quidem causae peraeque ac symptomata, si sigillatim sub examen reuocentur, hanc febrem a stimulo quocunque vehementiori exoriri, et naturam atque indolem ipsius in excessu virium vitalium, irritabilitate nempe nimium exstimulata, repositam esse, haud obscure innuunt; adeo, ut motus vasorum excedens a stimulo illo proficiatur, quem diathesis phlogistica et plethora commota seu rarefactio humorum inducere par erat. Eadem porro diathesis phlogistica, quae causam proximiorum huius febris constituerebat, vel in vniuersa massa humorum, sanguine nempe et sero, hospitatur, nullam ceteroquin partem solidam, siue viscus, siue musculum, siue denique membranam simul inflammans; vel vero parti cuiusdam solidae ex modo nominatis inflammationem communicat: ex qua partis alicuius, siue topica sic dicta inflammatione, velut causa, consensus lege febris in vniuerso corpore exardescit. Quapropter etiam genus febris inflammatoriae duas sub se comprehendit species, probe ab inuicem distinguendas.

Ad priorem speciem, qua diathesis phlogistica per vniuersam humorum massam dispersa denotatur, nullaue visceris, aut membranae, aut musculosae,

losae partis topica inflammatio simul intelligitur, referri *primo* postulat febris *ephemera* sic vocata vnus diei, eademque protracta siue plurium dierum: *secundo* huc spectat febris *acuta continua*, quae simpliciter sic compellatur, interdum vero *acuta sanguinea* audit, quamue merito Ill. TISSOT *) huc re- tulit. Hae etenim febres, in pathologicis ab inuicem distingui solitae, di- uersisque etiam nominibus insignitae, quoad naturam et indolem, causas, symptomata, crises et medendi rationem nulla prorsus ratione differunt, sed perfecte vnus eiusdemque naturae deprehenduntur: adeoque, si qua diffe- rentia in iis statuenda foret, solo duntaxat gradu vehementiae symptomatum, ut et causarum, discriminarentur; nomina vero illa diuersa nullam inuol- uunt febris diuersitatem, praeter illam vnice, quae ab eiusdem durationis tempore desumitur, et idcirco non, nisi accidentaliter, utpote ab accidente deprompta, existimari potest.

Altera febris inflammatoriae species illas complectitur, quae ex visce- rum, musculorum vel membranarum inflammatione ortum ducunt: hinc so- lummodo ob sedem inflammationis haecce stabilita est diuisio. Atque huc *angina*, *peripneumonia*, *pleuritis*, *hepatitis*, *splenitis*, *gastritis*, *enteritis*, *uterique inflammatio*, nec non *apoplexia illa sanguinea*, quam Ill. TISSOTVS accuratissime descripsit, *haemoptysis* item, *haemorrhagia uteri*, *abortus* et *le- thargus*, iure meritoque pertinent. *Febres exanthematicas* simplices, quae cum phlegmasia cutanea coniunctae sunt, *variolas*, *morbillos*, *purpuram*, *scarlatinam*, et quae sunt species reliquae, nemo huc referre dubitauit. Ac hae quidem febris simplicis inflammatoriae singulares species existunt. Aliud autem genus inflammatoriae febris habetur ea, quam iure suo *complicatam* vocant. Simul etenim, praeter febris inflammatoriae saeuientes ignes, etiam putredo serpit in humoribus, aut biliosa febrilis materies, aut vere dicen- da adest malignitas. De eiusmodi igitur febris inflammatoriae complicatione cum putrida, biliosa vel maligna, infra loco opportuno, pluribus agam; cum nunc operae pretium sit, simplices febrium species antea distinctius ex- ponere. Haecenus nempe de febre inflammatoria dictum fuit, quatenus phlo- gistica diathesis per vniuersam humorum massam dispersa, in cruore sangui- nis, non citra laesionem viscerum, membranarum interiorum aut musculo- rum hospitatur, et species ipsius sequentes morbi sunt, *pleuritis*, *peripneu- monia*, *gastritis*, *enteritis*, cet. quorum singuli non, nisi sede differunt; quoad vero indolem suam, perfecte sibi similes habentur. Ex praelibatis simul intelligitur, easdem febres, sicut reliquas inflammatorias, vel simplex solum morbi genus, vel complicationem quandam cum enumeratis consti- tuere. Nonnulli his febribus phrenitidem annumerant, ex cerebri mem- branis

*) *In der Anleitung &c.* Ed. Hamburg. Cap. XV. p. 236. seq.

branis vel inuolucris inflammatis eandem oriri autumantes. Firmiori tamen fundamento nixi, hac in re malumus illis adstipulari, qui phrenitidem e numero febrium, cum inflammatione coniunctarum, omnino eximendam esse arbitrantur *), et potius, secundum egregia veterum praecepta, in genuinis eorum monumentis nobis tradita, eandem pro febris malignae specie habent. Toto hinc coelo phrenitidem veterum ab insolatione quoque differre, quem morbum Ill. TISSOT febribus inflammatoriis recte accensuit, optimo iudicio Cl. SELLE recentius monet **). Perperam etiam paraphrenitidem inter inflammatorias simplices nonnulli referunt, vipote quam itidem ad malignarum familiam pertinere, eximius BRENDÉLIVS, arti nostrae praematura morte ereptus, doctissimis ac solidissimis comprobavit argumentis ***). Haecenus descriptis febribus inflammatoriis, propter arctam cognationem et perfectam signorum convenientiam, quae ex pathologica doctrina perspecta supponimus, praeter exanthematicas, de quibus paullo ante meminimus, adiungendae porro sunt, *catarrhales*, *arthriticae*, *erysipelaceae*, *scarlatinae*, *morbilli*.

His namque in febribus inflammationis signa manifesta vigent; hinc ergo diathesis phlogistica neutiquam occulta latet; quin potius ex symptomatibus, ardore scilicet, siccitate faucium et oris, vrinaque rubra seu flammæ, euidenter cognoscitur.

Quod autem ad *catarrhalem febrem* speciatim attinet, eam contra vulgarem theoriam sapientissimo consilio Ill. TISSOT febribus inflammatoriis annumeravit ****), remediisque sic dictis antiphlogisticis perferare etiam docuit; cum antea permulti medici, HOFFMANNI atque STAHLII praeceptis nimium inhaerentes, mox terrea illa remedia, tum per se fatua, tum ob exiguum dosium quantitatem prorsus inertia adhiberent; mox quoque essentias, tincturas spirituosas aliasque his similes, aestum febrilem magis exstimulantes

*) V. c. BRENDÉLIVS, in pereleganti dissert. *De phrenitide*. Goetting. 1756. vt et SCHROEDER in dissert. *De indole ac sede phrenitidis et paraphrenitidis*, Goetting. 1765. nec non Cl. SELLE, in dissert. *Methodi febrium naturalis rudimenta*. Hal. 1770. p. 62. Auf. in Pyretolog.

**) L. c. pag. 25.

***) In dissert. *de cognatione paraphrenitidis et febrium malignarum*. Goetting. 1752. Veritatem eorum, quae Vir hic eximius exposuit, abunde satis scripta HIPPOCRATIS semiotica corroborant, quae, si in plurium versarentur manibus atque memoria, vix eos in eiusmodi errorem delabi potuisse existimauerim.

****) *Anleitung* Ed. cit. Cap. VII. p. m. 134. seq.

tes noxas vrgerent; interea vero sanguinem parcissime mitterent, nitrum ad summum granis sex tantummodo porrigerent, et, nescio, quae absona tentarent; causa certe morbi hisce irritis consiliis minime superata.

Sed progredior ulterius, et ad *febres arthriticas* considerandas animum aduerto. Genium earum Ill. Archiater Caesareus ANT. STÖERCK *), vt et Ill. TISSOT **), exactissime verbis exprefferunt. Atque nuper eximius SARCONE ***) historiam eius nobis ex probatissimis BALLONII commentariis et HIPPOCRATIS ipsius oraculis tam concinne pertexuit, vt et hanc febris speciem inflammatorii accensendam esse nemo inficias iuerit amplius. Luculenta enim praebet inflammationis signa, articuli tument, rubent, dolent, cutis tensa est et splendet, pulsus durus reperitur et frequenter micat.

Cognitionem denique inter *exanthematicas cutaneas*, et inflammatorias; erysipelaceam, aliaque exanthemata adesse, idem plane, ac reliquorum febrium inflammatarum exitus, eademque symptomata, irrefragabili comprobant argumento. Topicae autem hae inflammationes, quae cum febre indiuulso vinculo coniunctae sunt, potissimum a feri phlogistica diathesi repeti debent; perinde sicut illae species, quarum superius fiebat mentio, ex cruoris diathesi phlogistica proueniunt.

Causa proximior omnium febrium cum inflammatione partium quarundam coniunctarum, absque vlla dubitatione effusio sanguinis vel feri in telam cellulosam illarum partium inflammatarum statuitur. De erysipelate certe euictum omnino est, illud ab effusis in cellulosam humoribus oriri, siquidem subitanea metastasis satis superque hoc ipsum testatur.

Proxime cum eo morbo *arthritis* conuenit, in qua dolor et inflammatio topica sedem adeo facile mutare solet, vt vel hanc ob rationem summum vitae immineat periculum. Quae cum ita sint, profecto non sine admiratione persuadere mihi possum, qui factum sit, vt nonnulli ceteras inflammatoriae species, peripneumoniam, et quae sunt reliquae, a sanguinis in contextu celluloso effusione dependere haud perpexerint?

Suam equidem vnicuique fidem relinquo, et cui ita placet, BOERHAVIANAM arteriarum atque tubulorum minimorum obstructionem inflammationis causam arguere, liberum statuo: ego vero, vt hac in re cum Ill. HALLERO sentire malim, doctissimis magni viri argumentis id me debere, grata

*) Ann. Med. II. p. 112.

**) Anleitung Cap. XI. p. 173.

***) Von der Epidemie in Nagel. Th. I. S. 83. u. f. f.

grata mente profiteor, quibus theorema speciosum celebris quondam BEL-
LINI, ab obstructione vnius vel nonnullorum tubulorum in arteriae ramis
celeritatem fluidi in reliquis augeri, in solidum refutatur *). Commen-
tum illud BELLINIANVM errorem sine dubio obtruserat summo BOERHA-
VIO. Taceo argumenta reliqua, quae pro veritate sententiae HALLERIA-
NAE afferenda ab aliis quoque egregie excogitata sunt; ne repetitio eorun-
dem taedium creet lectoribus: fretus tantisper ea spe, theoriam ipsam singu-
lis de meliori iam constare.

Exitus tandem, his omnibus inflammationum speciebus enarratis, idem
est. Eae nimirum, quae solam diathesin humorum phlogisticam pro causa
agnoscunt, atque nullam simul partem inflammata tenent, siue sudore, siue
sedimento vrinae critico, siue haemorrhagia narium iudicantur. Crises in-
flammatoriarum, de quibus dixi, perfectae sunt: morbum enim leuant, san-
nitatemque restitunt pristinam. Resolui autem inflammatio dicitur, cum hu-
mores in cellulosa telam effusi sensim attenuantur, iterumque resorbentur,
atque vel sudoribus, vel vrinae criticae, vel denique sputorum specie elimi-
nantur. Ac sputa quidem cocta frequentissime in pleuritide, peripneumonia
et angina obseruantur. Denique febres inflammatorias vel gangraena, vel
sphacelo, vel exulceratione, vel scirrhus partium **) terminari, sexcentis ex-
emplis constitit: quibus recensitis modis RICHTERVS ***) adhuc rigescentiam
et desquamationem non abs re superaddidit. Nam ea partium ab inflamma-
tione superstes rigescentia differt omnino a scirrhus, et desquamatio in omni-
bus propemodum acutis exanthematicis sic dictis febribus obinet, post prae-
gressam quamcunque cutis inflammationem ****), erysipelas, miliaria, purpu-
ram, urticam, scarlatinam, arthriticam cet. *Erysipelaceam* certe inflamma-
toriis esse accensendam, vel exinde consequitur, quod saepius in superficie
cutis oriatur exulceratio, gangraena item ac indurationis quoque species; vt
proinde omnes fere modos inflammationis exitus obseruatores in erysipelaceae
febre offenderint. Postremo omnibus ac singulis febribus inflammatoriis, haud
perfecta crisi absolutis, metastases familiares sunt. Phlogistica siquidem ma-
teries, contextum cellulosa conferciens, facile de loco in alium locum de-
fertur, illicque aut nouam accendit inflammationem particularem, aut gangrae-
nam, sphacelum, apoplexiam, catarrhum suffocatum producit, nisi ea mor-
tem protinus inferat: aut collecta in aliqua sede phlogistica materies in pus
C
vertitur,

*) Potissimum in libello: *sur le mouvement du sang, &c.*

**) Conf. b. MANGOLD, in dissert. de exitu inflammationis; recul. in Eiusd. Opusc.

***) In progr. de duplici nouo inflammationis exitu, rigescendo et desquamando, Goet-
ting. 1748.

****) Conf. Cl. IO. PHIL. NONNE, dissert. De cuticulae totius corporis desquamatione,
post praegressam inflammationem. Erf. 1767.

vertitur, atque vlcus generat vel vomicam; ac tunc vel exterminatur vel resorptum nouam inflammationem excitat aut febrem lentam, tabem mortemque inducit.

Causas insuper remotas febrium inflammatoriarum, disponentes nempe et occasionales, si spectemus; sequentia de iis potissimum tenenda erunt. Disponit ad hasce febres sensibile neruorum atque irritabile musculorum genus, temperamentum sanguineum, plethora, haemorrhagiarum suetarum retentio, colluuius etiam serosa, nec non iunior et vegetior aetas. Occasionem vero praebent corporis exaestuatio et subitanea refrigeratio, perspiratio cohibita, exanthematum chronicorum metastasis vel retropulsio, insolatio, saltatio, vini vel spirituosorum aromatumque, nec non Veneris abusus, contusio, vulnus, dolor, acria cuti applicata, verbo, quidquid plethoram commouere, solidaque vehementer excitulare valet. Nam febris inflammatoriae natura atque indoles, vt ante iam exposui, in excessu irritabilitatis vasorum, a stimulo potentiore, vel maxime consistere videtur.

§. IV.

Febris biliosa.

Biliosas nunc febres leui penicillo adumbrabo: prolixiori etenim earum pertractationi in praesens vix locus suppeteret. Quare praecipua tantum tradere hic volo. Nomen suum febres biliosae, nemine contradicente, a bile mutuarunt: natura vero et indoles ipsarum veteribus iam apprime constitit. HIPPOCRATES febres a bile oriri posse, saepius edixerat; neque diuum senem illud fugiebat, plurimas febrium species a bile deriuari. Sic, καύσος, αἰμάδης, λευκορία, veterum Graecorum, totidem biliosae febris species denotant, quarum differentia vnice a symptomatibus desumta est. Vnde oppido liquet, a priscis inde temporibus febrem biliosam, tanquam genus, consideratam fuisse, eiusdemque complures tunc iam obtinuissè species. Neque est, quod recentioribus hanc biliosae febris differentiam et eius species celauerit; cum in variis ipsorum scriptis pathologicis, pleuritidis biliosae, anginae biliosae cet. fiat mentio. Vt proinde nuper nonnulli rem acu tetigisse videantur, qui omnes fere febrium species a bile nonnunquam exoriri et exortas re vera fuisse asseruerint. *Intermittentes* quidem quam saepissime, *erysipelaceas* quoque haud raro, et toties etiam diuersas alias febris species, quae in pathologica doctrina distinctis suis nominibus insigniuntur, a bile originem repetere, omnes vno quasi ore profitentur: quo pacto idem certe ipsos innuere oportet, in vsu artis non tam ad febris nomen, quod a symptomatibus accipit, quam ad causam potius illius caute respici, seduloque attendi debere.

debere. Atque sicut in hac re omnis rectae medendi rationis cardo versatur; ita neque principes aut potiores viri medici vnquam aliam ingressi fuere viam. Turba saltem ignaua medicastrosum, vtut numerosior plerumque, medicorum tamen nomen perperam affectans, quae veterum monimenta flocci facit, nec recentiorum meliora praecepta tenet, imo saepe ipsa fere rudimenta artis turpiter ignorat, haftenus expositam doctrinam aut non assequitur, aut sibi eam, tanquam normam certam siue regulam, in praxi proponere tergiuersatur. Tanto laudabiliore opera defunctus est III. SCHROEDERVS, praecipiti fato nuperrime extinctus, qui dum musis Goettingensibus ornamento viueret doctrinam de febrium generibus, in vsum practicum, variis eruditissimis elaboratissimis speciminibus denuo explanauerat. Prostant ea de re complures lectu dignissimae, b. viri commentationes. Pertinet huc in primis is libellus laudatissimi b. SCHROEDERI, qui omnium primo per doctissimum eius discipulum Cl. MAY, publici iuris fiebat: *De amplitudine generis febrium biliosarum* *), inscriptus. Nolo iam iis immorari, quae a scopo meo longius remota sunt; sed breuibus saltem momenta illa perstringam, quae circa biliosam simplicem, geniumque ac indolem ipsius, nec non causas, notari merentur: de complicata eiusmodi febre, infra adhuc nonnihil propositurus.

Biliosa ergo simplex febris, tanquam genus, spectata, duas sub se comprehendit species: alteram, quae ex simplici colluuiie bilis in primis viis, sine signis nempe putredinis, nata est; alteram vero, in qua bilis iamiam vniuersam humorum massam inquinant; ea saltem lege, vt absit diathesis phlogistica sanguinis, itidemque exulent adhuc putredinis notae; Secus enim simplex biliosa non existeret, sed omnino ad complicatas, de quibus deinceps acturus sum, foret referenda. Adsunt quidem interdum in eiusmodi aegris signa manifesta colluuiiei in primis viis: Sed nec infrequenter etiam euenit, nulla in lingua apparere signa, sicut alias ex flauis sordibus, eam tingentibus et pertinaciter occupantibus, ingentem colluuiem biliosam in tubo cibario, intestinis tenuibus, nec non hepate atque mesenterio praesto esse, euidenter cognoscimus. Quare vtique monendum habeo, non tuto semper ex linguae munditiae absentiam colluuiiei biliosae colligi posse. Signa autem ipsa biliosae primarum viarum colluuiiei, quae eleganter Cl. SELLE**), recensuit, sequentia fere deprehenduntur; adest quaedam abdominis et hypochondriorum inflatio,

C 2

seu

*) Diss. habita Goettingae 1766. Aliam III. SCHROEDERI diss. de putridarum febrium differentiis, suo loco commemorabo. Pertinent huc etiam: Eiusd. diss. de pleuritidum partitione, quoad febrium iis coniunctarum differentias; et alia diss. circa variolarum distributionem, inprimis ratione febrium cum iis coniunctarum, quaedam analecta sistens; ibid. 1770.

**) In Dissert. plus simple vice laudata, p. 42.

seu, ut more veterum rem exprimam, praecordiorum sensio atque anxietas, aegri tales in ore amaritatem perferunt; superuenit nausea, vomendi conatus, imo vomitus ipse vel diarrhoea quoque; vix etiam ardor in regione epigastrica et linguae flauedo conspicua deficiunt; utpote irritationis a bile acriori immediate pendentes effectus: reliqua symptomata fere consensuales, pro huius vocabuli recepto usu, existimari possunt. Sic etenim plerumque lumbaginis symptomatibus hasce febres stipatas inuenimus. Sic porro iis inprimis familiaria sunt tremor genuum, vertigo, dolor in encephalo satis acerbus et molestus, inquietudo atque ipsa deliria, per exercitatos attamen in arte medicos, ab illis, quae simul et inflammatorias, aut putridas, aut denique malignas comitari solent, facili negotio discernenda. Quae sane singula nunc enarrata, atque ex auctorum praeclarissimorum dignis fide nostra observationibus collecta symptomata irritantem causam materialem, quae irritabilem atque sensibilem tubum cibarium afficit, et late per vniuersum corpus ex consensu lege propagatur, manifeste indigitare videntur. Praeterea nec aurigo siue icterus vnquam nos de bilis cum sanguine commixtione dubitare finit: quamuis faepius quoque bilis, in sanguinem re ipsa effusa, nullo tamen ictero praesente, arguenda sit. Sapienter ideo atque rectissime antiqui Graeci iamiam annotarunt, bilem viscido interdum adeo immerfam esse, ut tunicae illi, quam nostrates, propter similitudinem suae fabricae, villosam nominant, tenaciter adhaerescat; quamobrem eam in initis morbi vix euacuantibus posse eliminari, sed prius incidentibus opus esse, antequam expelli queat. Ceterum ab aliis febrium generibus, biliosam adhuc notis suis reliquis discernimus. Calor nempe, cum cutis siccitate coniunctus, non rarefactionem tantam sanguinis, ac in aliis, prodit; et omni procul dubio intestinorum consensus cum cute, siccitatis eius causa est. Deinde haemorrhagiae, si quae in his febribus contingunt, (quas simplices semper subintelligi hic velim), non ex sanguine rarefacto, sed a spasmodis potius oriri censendae sunt. Καύρος quidem, siue ardens febris, quam latine dicunt, summus est febris biliosae gradus; cum aestus, ardor seu calor siccissimus aegros vehementer affligit. Τύφος etiam species huius, ex mente veterum, esse videtur, in qua calor acris magis, quam ardens perferentitur, cuiusue pathognomica reliqua symptomata, inquietudine summa, anxietate et moestitia, tremore, cardialgia, singultu, nausea cet. sese produnt. Δευρσία porro biliosae febris sistit speciem, ubi circa praecordia incendium, in extremis autem frigus saeuit. Ασώδης haud secus biliosae speciem re vera constituit, in qua febricitantes magna anxietate, fastidio, nausea, vomitu, nec non inquietudine corporis torquentur. Tantum autem abest, ut Graeci veteres, quibus hasce febrium denominationes medica scientia debet, iisdem vocabulis febres, quoad indolem suam diuersas, denotare studuerint; ut eas potius, quoad symptomata dissimiles, natura vero sua ad vnam omnes familiam pertinentes nuncupauerint sigillatim: id quod nemini, antiqua

antiqua monimenta serio perlustranti, obscurum manebit. Sed quis est, qui non ipse perspiciat, febres, quarum notionem ex veterum genuinis placitis haecenus hausi, interdum etiam, siue cum infimi ventris inflammatione quadam, siue cum signis putrescentis colluuii biliosae complicatas, atque adeo a biliosa simplici omnino seiungendas esse? Id praeterea in biliosis saepius obtinet, ut modo remissione symptomatum, modo nouis insultibus, quin et typicis quandoque exacerbationibus, suum prodant genium: quibus quidem signis ab inflammatoriis, paullo ante commemoratis, facili negotio discernuntur. Horror etenim biliosarum vehementius aegrotantium corpora concutere solet; unde iamiam medici biliosam primarum viarum colluuiem praesto esse coniiciunt: atque coniectura talis attentum morborum exploratorem vix vnquam fefellit. Accedit et illud, ex collectis singulis propeque invicem comparatis morborum signis bonam tandem diagnosin formari. Quibus recte aestimatis, mirari vtiq; subit, hallucinari quemquam in diagnosi febrium posse, quarum signa adeo exacte et sollicitè nobis tot meliorum obseruatorum non satis celebranda fides atque solertia inculcat, ut, qui saltem attento ea animo persequitur, vix vnquam circa dignoscendas febres grauius errare, aut circa distinguendas falli queat. Licet namque inflammatoriae et biliosae febres ratione quadam inter se conueniant; sunt attamen sibimet ex parte etiam satis dissimiles. Sic inflammatorias et biliosas epidemice nonnunquam grassari notum est: at illae verno potissimum tempore, hae vero autumno ineunte, magis vigent. Illae sanguineis familiares sunt hominibus; hae autem cholericos potius inuadunt: quodsi attamen ex aeris constitutione epidemica eas generari accidat, tunc vix vllum genus hominum ab iniuriis coeli prorsus immune manet, sed promiscue tales morbi plurimos mortalium pessime mulcant. Simili ratione intensum frigus magis fauet inflammatoriis; biliosis contra solis ardor atque passim cohibita perspiratio velificantur: dum scilicet retenta perspirabilis materies in intestinis colligitur, humores inquilini magis magisque ibidem corrumpuntur, et, contracta venenata indole, suo demum stimulo febrim accendunt. Patet hinc, cur biliosa febris endemia sit iis in locis atque regionibus, vbi solis ardor interdum quasi torret corpora, vespertino autem et nocturno tempore frigidior aura perspirabile cohibet. Supersedeo lubens prolixiori enarratione, cum principes in arte nostra Viri, Ill. TISSOT atque Cel. PRINGLE, alique, repetitis suis cedro dignis monitis, febrem biliosam simplicem et dysenteriam itidem biliosam, causis adductis originem debere asserentes, opportunum mihi huius laboris otium fecerint. Illud vero silentio praetermittere hoc loco nequeo, tantam saepius biliosae materiae colluuiem in infimo ventre colligi, ut quotidianae obseruationes omnem rei fidem superarent, nisi ipsius veritatem et vomitus, et diarrhoea extra omnem controuersiam ponerent. Atque eam bilis copiam potissimum ardor solis seu insolatio gignit, nihil quippe magis fauet bilis genesi, quam solis in corpus humanum insignis potestas. Quapropter omnium

omnium facillime milites, diurnis fatigati exercitiis vel itineribus, messorum item, nec non plerique molestum ardorem solis sustinere coacti operarii, in hanc morbi scyllam incidunt. Alias fere innumeras acrimoniae biliosae causas, quae exaestuationi bilis viam sternunt atque muniunt, prolixius pathologia generalis exponit, ut sunt corporis motus nimius, animi pathemata, ira potissimum, excessus in venere, drastica emetica, nec non purgantia, venena item, abusus spirituosorum, haemorrhoidum et menstrui fluxus retentio, denique immodica ventriculi tam a cibis, quam potulentis, fermentationem subeuntibus, repletio; quo v. c. referri merentur fructus horaei succulenti, stomachum ab ingurgitatione vini calidioris exaestuantes, protinus iterum refrigeraturi. Quae certe, si singulatim omnia expedire oporteret, commentationem peculiarem pathologicam, de ortu acrimoniae biliosae, poscerent.

§. V.

Febris putrida.

Tertium genus febrium illae constituunt, quas a putredine humorum nostri corporis generari docemur. Hanc *febris putrida* naturam atque indolem, inde ab antiquissimis temporibus, recte iam fuisse aestimatum, vel sola acutissimi GALENI elegans synochi putridae descriptio abunde comprobatur. Quare inanem prorsus censerem illam controuersiam, virum in corpore animali viuo putredo humorum existere possit? Consentientibus enim in arte nostra fummis per tot secula viris, illud extra omnem dubitationis aleam hucusque positum fuerat, febrem putridam nequaquam figmentis annumerandam esse. Interim nuperrime saepius laudatus CL. SARCONE egregium iterum obicem illis posuit *), qui pro libidinosa ingenui sui, diuersa quaeque ab aliis sentiendi audaciane, an temeritate potius dixerim, febres putridas in solidum negare sustinuerunt. Quae quoniam excitato loco vir eximius argumentis pro more suo doctissimis perstrinxit; in praesens repetitione nulla indigere videntur. Deinde recentiore etiam aetate complures, nati ad amplificandam medicam scientiam, illustres viri, in his HVXHAMVS, PRINGLE, MONRO, nec non modo celebratus SARCONE, naturam et indolem febrium putridarum in dies magis illustrarunt. Nisi enim vehementer omnia me fallunt, a felici SYDENHAMI tempore putridae febris cognitio accuratior initia ducit. Eotum namque primum, variolarum in exemplo, manifesta signa putridae sanguinis dissolutionis animaduersa fuerunt. His signis in eo morbi genere SYDENHAMVS petechias non raro superuenientes, vibices, haemorrhagias item ex pulmonibus, vesica urinaria cet. adeo periculosas, annumerare nullus dubitauit, quocum postea egregie atque in integrum HVXHAMVS ipse conspirare ratus est.

Coe-

*) L. c. P. III. p. 165. seq.

Cooperunt demum sensum idem sibi persuadere alii, cum diuersis in febrium speciebus symptomata ex assè prehenderent illis conformia, quae antea in morbo varioloso SYDENHAMVS obseruauerat. Vnde factum esse existimo, vt inter singulos nunc constet ea veritas, cui omnis febrium doctrina emendatior hodie innititur, illas nimirum febres, quas aliqui pathologi diuersis insignire consueuerunt nominibus, omnino vel putridis, vel inflammatoriis, vel biliosis, vel malignis esse accensendas. Ceterum dissimulari prorsus nequit, auctores nonnullos huiusce generis febrium putridarum species admodum confuse tradidisse; idque nulla alia de causa, quam, quoniam ipsimet eas minus recte, ac decet et in artis exercitio permagni quidem interest, ab inuicem distinguere didicerant; quae omnino culpa graues in therapia peperit errores. Alii enim hisce agitati fluctibus, euacuantium salutarem conuenienti tempore usum imprudentes negligebant; alii contra istiusmodi remediis peruersè plerumque utebantur. Iustas igitur Cl. VNTZERVS meruisse laudes existimandum est, qui libro suo, singulis elegantioris literaturae cultoribus exoptatissimo, *der Arzt*, grauem illam inter febres putridas venosas atque gastricas distinctionem, primus fere ex Germaniae medicis restaurauit, et vtriusque speciei signa propria dilucide proposuit. Summe necessariam hanc febrium discretionem, antiquissimis itidem tempore apprime cognitam, vindicauit nuper solidae eruditionis praeclarum exemplar Cl. van den BOSCH *), cui ars medendi non exigua quoque incrementa in acceptis referre tenetur. Quamquam nec hic in praeceps ferri arbitrio liceat, ante illum omnes forte Germaniae medicos eorum obliuione fuisse captos, quae immortalis BALLONIVS, totus ad Hippocraticum ingenium conformatus medicus, eximius item BAGLIVIVS, suo quisque tempore, praeceptis aequabilibus docendo inculcauerant. Negligeat enim genuina haec per fidelissimos interpretes ad amussim enucleata veterum oracula facile nemo vnquam vere artem edoctus: sed fex indocta proletariorum vulgi medicantium, ab omni aeuo nullis disciplinarum regulis coercita, semper meliora sapere detrectat. Ad decus certe scientiae solidioris tuendum, nostra adhuc memoria, Cl. Vir AVG. EBERH. BRANDE, omnem de putridis febribus emendatiorem theoriam nitidissima commentatione sua ita fere exhaustit, vt nihil in hoc argumento aliorum industriae reliquum fecerit **). Proximam cum dignissimi huius viri laboribus societatem Cl. SELLE iniisse videtur, qui pluries commemorata dissertatione sua, singulas apposite coordinauit et explicuit eiusdem morbi species. Quapropter mihi nunc, pro praesentis scriptionis angustis limitibus breuiter saltem strictimque de speciebus, signis atque causis putridarum febrium, absque complicatione decurrentium, nonnihil dicendum erit:

de

*) *Hist. constit. epidem. verminosae*, Lugd. Bat. 1769. 8vo. mai. p. 45. seq.

**) *Dissert. de febrium putridarum differentiis*, sub praefidio, b. SCHROEDERI defensa, Goettingae. 1768.

de complicatis autem, nec non de cognatione cum malignis, atque de putridae a maligna vera differentia, suo demum ordine tractabimur. *Synochus putrida* primaria est generis huiusce species, in qua putredo sanguinem destruit; hinc, tanquam causa febris proxima, haec putrida sanguinis dissolutio consideranda venit. Signa atque causas synochi ex optimis observationibus Cl. SELLE *), nec non Cl. BRANDE **), indefesso collegerunt studio. Praecipua vero febris synochi putridae indicia ex pulsu calore singulari et habitu denique corporis depromuntur. Pulsus initio celer est, paululumque durus; et in progressu sensim fit debilius, ut digito arteriae vacillantis languor tangi queat; idemque inordinatus porro ac inaequalis euadit. Alterum, idque evidens omnino signum, ex quo vel maxime febris synocha putrida seu venosa putrida praesens colligitur, singularis calor, cum hisce febribus coniunctus, exhibet. Quem, putridas praecipue designantem calorem, ex veterum observatione mordacem atque explorantis digitum quasi pungentem recte edixit BOERHAVIUS ***). Aegroti nimirum admota manus non obscure calorem huncce mordacem percipit, cuius sensatio crescere perpetuo videtur, et diu satis in alterius cuiuscunque manu superstes persistit, qui tactu istud morbi signum experiri tentat. Incrementum, inquam, eundem continuo in eiusmodi aegri corpore haec mordax aestus molestia; dum e contrario in febre inflammatoria magis aequalis, nec non per omne corpus aequabiliter diffusus calor viget: in febre autem biliosa acris quidem, sed modo remittens, modo incrementum iterum, observatur: in malignis denique horripilationes cum modica exaestuatione, inordinatis sese excipiunt vicissitudinibus. Certum etiam putridarum signum haemorrhagiae constituunt, quae a sanguinis putrida dissolutione proficiuntur. Pertinent huc haemoptyses, mictus cruentus, nec non petechiae et vibices in variolis, de quibus toties apud SYDENHAMVM, HUXHAMVM, ROSENSTEINVMque fit mentio. Illae autem petechiae, quas eximius MONRO et Cl. SARCONI nobis descripserunt, ac vel maxime gangraena, in corporis potissimum extremitatibus, nasi apice, pedum digitis, dorso musculis scrotoque apparens, victricis potius naturae effectus sunt, quibus abortis, saepe talis febris feliciter terminatur, et morbus gravissimus citissime soluitur. Variolae sic dictae gangraenosae his febribus similiter annumerandae sunt. Interdum in morbi variolosi initii suae eruptionis stadio, mox variolae, magnitudinis exiguae, formae lenticularis, magis nimirum depressae atque latiores, quam eleatae, at nigrae statim apparent: atque tunc mors, tragoediam finiens, proxime instat. Plerumque variolae illae discretae sunt, et sparsim erumpunt. Nonnunquam vero vesicae potius repraesentant latas, longas, feroque limbo repletas, cui pro-

*) L. c. pag. 34.

**) L. c. §. 3. et §. 7.

***) Aphorism. 731.

protinus sese sanguis dissolutus immiscet, illudque tingendo, nunc caeruleum, nunc nigricantem variolarum colorem efficit, nec non aliquando crusta quasi, prout in ambustis, totam corporis superficiem tegit et obducit. Recentiores has variolarum species inprimis accurate obseruarunt. *Haemorrhagiae* autem illae, nec non *petechiae* ac *vibices* certissimum febris putridae signum praebent, et dissoluti putridique sanguinis conditio ex haemorrhagiis eiusmodi luculentissime cognoscitur, confirmantibus idem classicis in re medica auctoribus, MORTONO, SYDENHAMO, HVXHAMO, nec non SARCONE, aliisque. Ex putredine quidem humorum ortas haemorrhagias ab iis, quae in febribus inflammatoriis contingunt, internoscere, manifesta inflammationis signa, pulsus durus et rarefactio sic dicta sanguinis, vnumquemque quam facillime docent. Contraria ex parte in putridis haemorrhagiae citra sanguinis ebullitionem et rarefactionem, maxime in progressu morbi, accidunt, nisi putredo ingens sit, utpote quo in casu mox sub initium aliquando haemorrhagiae illae et petechiae apparent. Sed tenendum quoque est, haemorrhagiam, ex putrida sanguinis dissolutione provenientem, nunquam morbo leuamen adferre, quinimo debilitatem augere, eaquepropter symptomaticam merito nuncupari, cum ex aduerso haemorrhagia, in initiis inflammatoriae erumpens, veram crisin constituat: nam et delirium, et febrim mitigat, et impetum morbi insigniter retundit. Malignas ceterum, vere sic dicendas, haemorrhagia vix intercipit, nisi ubi adest complicatio cum febre putrida: neque symptomatica illa haemorrhagia biliosa absque signis satis euidentibus biliosae febris contingere solet. Ex oculis praesertim luculentum huiusce febris patet indicium, qui tunc squalore madent perpetuo, et splendentem suum vigorem, perfectae sanitatis testem, penitus amittunt. Atque cum nullibi melius humorum conditio appareat, quam in pellucidis albugineae oculorum vasculis; ipse magnus etiam BOERHAVIVS in ea re studiose inuestiganda magnum artis praesidium collocauisse perhibetur: ut nunquam ad aegrotos suos accesserit, nisi oculum specillo vitreo armatum explorandis simul cuiuslibet talis aegri oculis sollicito intenderet. Quo auxilio omnino rectissime vir summus eandem, quae in oculorum vasculis obseruaretur, humorum conditionem per reliqua iidem vniuersi corporis vasa diffusam iudicare potuit. Quod ad linguam attinet, ea in his febribus arida et nigra simul est; dentes labiaque oris, sordibus inquinata, pariter nigrescunt; foetet anima, atque in progressu morbi diarrhoea cum foetore insigni, de febris genio indubitatum perhibet testimonium. Inde factum est, nonnullos signorum similitudine deceptos, hanc febrem cum putrida gastrica, a qua tamen toto coelo differt, vnius eiusdemque speciei existimasse. Diarrhoea namque illa putrida in progressu synochi haud inuit, colluuiem impuritatum in primis vis esse morbi causam; sed omnino rectius, tanquam effectus ipsius, consideratur: nihil quippe aliud denotans, quam metastaticam putridorum humorum in in-

testinis accumulationem. Ipse foetor animae, hic etiam nequaquam ex primis viis repetendus, veram putridi sanguinis exhalationem manifestat. Vires quoque in putridis febribus prostratae et perpetuo decrecentes observantur. Causa autem manifesta tam insignis virium destructionis, non secus ex putrida sanguinis dissolutione reperenda est, cum e contrario malignarum character essentialis sit, debilitatem, in iis obtinentem, ex nulla manifesta causa argui posse; quae nimirum potius occulta latet, sicut infra monendum veniet. Perinde etiam pulsus intermittens, parvus ac debilis, tremores, stupor et deliria, meri dissolutionis sanguinis effectus sunt *). Licet itaque vltro largiar, magnam inter febrem putridam atque malignam intercedere cognationem; licet porro vtrunque symptomata sibi admodum similia observentur; id quod sine dubio effecit, ut etiam non pauci medicorum, supra vulgus sapere audentium, hanc putridam febrem cum maligna pro vna eademque reputauerint specie: facile attamen colligitur, putridarum causam esse manifestam; latere autem in maligna, in qua, si simplex sit, nulla plane putredinis humorum vestigia apparent. Nec id a veritate abhorreere videtur, in putridis illis nunc a cruoris putredine febrem oriri, nunc vero serum potissimum putredine destructum culpam sustinere. Ac mea quidem sententia, vix quisquam adhuc satis exacte hanc putredinis declarauit differentiam, quatenus nempe ea vel in cruore latet, vel in sero sanguinis detinetur. Illud saltem a vero propius distare crediderim, in vtraque specie symptomata sibi haud omni ex parte simillima deprehendi; quinimo et diuersam medendi rationem in febre putrida ex vitio cruoris non immerito desiderari, ab ea febre, quae ex sero putrido sui medelam flagitat.

Alteram distinctam putridarum speciem sistit febris putrida, oriunda ex colluue succorum putridorum, modo bilis, modo ingestorum, aut humorum seroso lymphaticorum, succique pancreatici, primas vias inundantium. Complures medici hanc febrem putridam ex primarum viarum putridis et corruptis succis, non satis ac decet, a febre biliosa simplicis, nec a putrida syncho ex sanguine putrido, quemadmodum iam memini, originem ducente, distinguunt. Huius febris indolem III. TISSOTVS **) praeclare persecutus est, eiusdemque originem recte ex quacunque colluue putridorum in primis viis collectorum succorum deduxit: quodsi attamen bilis speciatim huius morbi causam materialem efficit, tunc *bilioso-putrida*, apertissima denominatione nuncupari ea meretur. Nolo immorari signis ipsius nunc recensendis, quae eximius TISSOTVS perquam eleganter tradidit ***). Annotarunt autem alii, eundem virum celeberrimum, capite de malignis quaedam proposuisse, mani-

*) Cf. SARCONI, l. c: Th. 2. S. 208. seq.

**) L. c. Cap. XVI. p. m. 241. seq.

***) L. c. p. 242 §. 237. seq.

manifeste ad putridas autem momenta: id vero de causis vel maxime intelligendum esse existimo *). Oritur namque febris haec plerumque ab inedia a corruptis alimentis, praesertim a victu vegetabili deficiente, nec non a cerealium corruptione et ab omnibus denique causis, bilis putrescentiam in primis viis efficientibus: hinc etiam a transpiratione cohibita, cum materies illa perspirabilis, in intestinis accumulata, illic instar fermenti operatur, ab alui item diuturniore obstructione, a venenis varii generis, per os assumtis, a victu ex acris atque aromaticis nonnullis herbis et absorbentium denique abusu. *Synochum putridum* e contrario producant, omnis motus muscularis nimius, unde et inflammatoria simplex ob excessum motus vasorum et circuitus humorum facile in putridam degenerat. Perspirationem cohibitam nonnunquam, absque corruptione in primis viis praesente sanguinem putredine inquinare, nihil etiam peregrinum in artis exercitio versatis prodit. Sic laxior corporis habitus, moeror, aer humidus et calidus, itemque corruptus, contagia, conclauium et lecti calor nimius, lochia retenta, salium alcalicorum volatilium, salis marini, medicamentorum mercurialium abusus, aromatica assumpta, nec non resorum pus aut virus carcinomatum, inter cetera, ad causas potius synochi referuntur. Quibus praemissis, nemini non summe necessaria in facienda medicina existimabitur haec putridarum febrium distinctio. Et profecto omnis ea morbos diuidendi ratio superuacanea censenda est, quae in praxi nullum plane exserit momentum. Diuisionem vero a me usurpatam Cl. VNTZERVS quoque antea iam ratam habuit, optimoque consilio magis magisque stabilitam dedit.

Febribus autem putridis simplicioribus hanc febrem ex putridis primarum viarum succis iure meritoque accensendam statuo, quoties nulla simul alia complicatio vel inflammationis, vel malignitatis cet. locum obtinet. Facile quidem, velut ego mihi saltem persuadeo, haec species a synocha aliisque febrium acutarum speciebus distinguitur. Adesse nimirum oportet signa colluiei putridorum suorum in primis viis, quae e ructibus putridis, sapore putrido et meteorismo praesertim abdominis, nec non ex deliriis paraphreniticis, tanquam certa sobole putridorum humorum in primis viis collectorum haud difficulter desumuntur. Interim synonyma huius indolis febrium passim apud auctores non optima exstant, nec notae, ex quibus eae dignosci queant, semper satis recte expressae inveniuntur: unde tanta confusio in pathologicis, neque minor controuersia de iuuantibus et nocentibus in praxi secuta fuit. Sic v. g. gastricae BALLONII, mesentericae BAGLIVII, FRID. HOFFMANNI **), HEISTERI ***), atque aliorum, non semper febres

D 2

pu-

*) L. c. Cap. XVII. §. 244.

**) In *Med. Rat. Syst.* et in *diff. de febribus, mesentericis*. Hal. 1726.

***), In *Compend. med. pract.* Praecipua hausta sunt ex lectu digna diff. Cl. CHRIST MARTIN

putridae simplices sunt, cum saepius inflammatio mesenterii, intestinorum aut viscerum infimi ventris simul iisdem coniuncta adsit. De hisce febribus *intestinalibus* etiam appellatis, elegans ac inter paucos forte notum RIEDELI *) programma exstat.

In progressu istarum febrium, dum succi putridi, per vasa lactea resorpti, continuo sanguini admiscuntur, symptomata apparent illis simillima, quae in syncho observamus. Ex dissoluto nimirum sanguine, haemorrhagiae letales, petechiae et varii generis maculae in cute oriuntur. Quae res dubio procul effecit, ut interdum sero arcessiti medici hanc febrem a syncho, utpote cui in progressu suo proxime assimilatur, haud satis discernere. Atque ad hanc ipsam speciem illa pertinet, quae nuper epidemice grassari visa est, ex propria complurium virorum celeberrimorum, Ill. praefertim ZIMMERMANNI, MAYERI, Ill. WEICKHARDI, nec non Exper. BVCHOLZII, aliorumque observatione sedulo descripta. Quae eruditissimae et elegantissimae simul descriptiones, quod non omnino singulorum auctorum suorum consensum ex asse viderint, ex causis modo saltem a me propositis, cuilibet sponte patet. Non ergo pro nova forte febris specie venditanda est, sed pridem iam cognitarum, propter temporis et causarum vicissitudines nunc iterum familiaris nostratibus reddita, socia. Neque multum ab ea differunt febres aliae *intermittentes*, per scriptores probatos et existimatione dignos scripto itidem consignatae **). Ut autem vela huiusce descriptionis, quoad licet, contraham, febribus, nunc sub incudem reuocatis, statim iungo *verminosas putridas*. De his non obscure disseruit Cl. BALDINGERVS ***), ex propria in nosocomiis exercitus Potentissimi Regis Prussorum, hausta observatione. Huc etiam pertinet epidemia illa, paullo ante Bohemis infesta *synochus putrida verminosa* ****). Antecessores vero suos omnes in hoc argumento superavit vir in artis medicae usu exercitissimus Cl. van den BOSCH. Cuius historia constitutionis verminosae potissimum hanc febris speciem solide pertractatam exhibet, haud neglectis simul variis complicationum momentis, de quibus infra mihi dabitur agendi locus. Pateret latius utique hic disserendi campus. Verumtamen non universam febrium doctrinam in praefens exhibere fusepi; quum non, nisi succinctam

MARTIN. BVRRHARD, *de febribus mesentericis acutis*, Rostoch 1727. Resp. SONNENKALB. Parum cognita haec dissertatio aequis eruditionis arbitris sua se praestantia commendat.

*) Erford. 1748. 4. rec. in BALDING. SYLLOG Opusc. T. I.

**) V. c. IO. RAYMOND Diss. exhibens descriptionem febrium autumnalium, quotannis Mittelburgi, et in vicinis Seelandiae Batauae locis grassantium Duisb. 1767. rec. I. cit.

***) Von den Krankheiten einer Armee pag. 276. Cap. XV. de vermibus per totum.

****) Dissert. de syncho putrida epidemica huius et elapsi anni, vermibus stipata. Praef. IO. BAPT. BOHADSCH, resp. LEONH. ANT. VERBECK. Prag. 1758.

cinctam de differentiis febrium theoriam praemittere in animum induxerim, quo id persecuturus sum, rectam singulis speciebus medendi rationem subiungere possem. Quare iam, de putridis simplicibus, in hisce subsisto.

§. VI.

Febris maligna.

Venio nunc in ordine ad *malignas febres* examinandas. Argumenti huius dignitas, quid nempe de malignitate in morbis atque de febribus malignis statuendum sit, clarissimos nuper exercuit Viros, ut, qua liceret solertiori cura, in malignitatis indaganda indole elaborauerint *). In eo autem vniuersae istius doctrinae cardo vertitur, quod malignitatem hodie nonnulli, tanquam symptoma in morbis confiderent; alii vero eam, instar vocabuli inanis aut asyli ignorantiae, prorsus relinquant; alii denique, tanquam singulare atque distinctum morbi genus, eandem describant. In compendio totam de malignis febribus doctrinam exhibere, et, quid ego sentiam, monere pro instituto meo sufficiet. *Malignitatis* vocem ab ipso HIPPOCRATE latiori sensu sumi, nemo, nisi hospes in antiquissimis artis salutaris oraculis, ac inprimis *coacis*, vere aureis *praesagiis*, ignorare potest. Ex quibus etiam sole meridiano clarius elucet, diuum senem saepius omnino hac voce symptoma in morbis, et in febribus potissimum, significauisse. Qui vero, seueriori cum SYDENHAMO suffragio, malignitatis vocabulum ex vniuersa pathologia extulare iubent; hi forsitan non satis recte secum cogitarunt, quo animo, quaque occasione magnus SYDENHAMVS suam istam sententiam tulerit. Sermo nimirum erat Viro grauissimo de noua quadam febris specie: quibus SYDENHAMI dictis vixdum intellectis, statim turba illius aevi practicorum idoneum sibi vocabulum in arte suppeditari existimauerat, quo eadem, saepius consilii inops, tanquam incertitiae suae tutissimo refugio, promiscue vteretur. Idem quoque non paucis medicorum quondam arripserat, qui ab eximii nominis STAHLIO, ut et venerando HOFFMANO, nec non satis celebri W. WEDELIO artem medendi perceperant. Verum enim vero, quod de singulis fere rebus humanis haud immerito affirmari potest, abusum nunquam usum rectum tollere: idem hic praecipue quoque ut valeat, necesse est. Nec proinde probandus mihi videtur mos illorum, qui qua-

D 3

lem-

*) Ex recentioribus inprimis attentionem merentur: 1) RVD. GODOFR. SCHWARZ. *diff. hist. febris malignae ideam generalem* Arg. 1760. 2) III. SIEGWART *diff. febris malignae pathologia*, Tub. 1768. 3) CL. VNZER, libro: *Der Arzt*. Tom. V. 4) ANT. de HAEN, *Rat. med. &c. maxime P. III. Cap. I. de morbis malignis*. P. IV. Cap. I. *de febribus malignis*, et nuperrime, *Rat. med. contin. T. I. P. I. per totum*. 5) CL. HENR. MATTH. MARCARD, in *diff. lectu digniss. specimen examinis rigorosioris malignitatis febrilis* Goetting. 1770. 6) CL. SELLE, l. c. p. 61. 7) nec non III. TIS-

lemcunque febrem periculosam et omnem morbum vehementiorem malignitatis vocabulo insignire consueverunt. Licet enim id omnino verum sit, quemlibet morbum malignum esse periculosissimum; non attamen inde vicissim sequitur, omnem morbum periculosum malignum perinde dici mereri. Nollem praeterea morbum quendam, cuius causa in abstruso latet, pro maligno declarare, quamvis id pluries ab aliis fieri nullus dubitem. Constat inter omnes, saepe febres putridas et malignas ex permultorum opinione pro synonymis haberi, aut febrem manifeste putridam cum maligna confundi: id quod aliunde profecto nequit fieri, quam quoniam malignarum et putridarum symptomata quaedam sibi admodum similia esse observantur; v. c. ingens virium imbecillitas, vires musculorum et sensuum imminutae, stupor item, ut plura taceam: Vel etiam, quia saepe vera, malignae febris cum putrida adest complicatio; ideo nonnulli, hac re decepti, febres diversas pro vno eodemque habuerunt morbi genere. Singularem de malignis febribus sententiam Vir ingeniosissimus Cl. VNZERVS fouet. Credit nempe ille, malignam singularem esse febris putridae speciem, atque malignae symptomata eorum oriri autumat, cum cerebrum et nervi primariam sedem praebent putredini *). Omnes quidem, qui strictiori sensu febrem malignam, tanquam genus morbi, aut singularem febris speciem considerant, in eo huic sententiae vltro adhaerulant, quod nervos potissimum in maligna febre affici, et eos praecipuam exhibere morbo sedem asserant: at in ea febre simul omnem putredinis notam abesse debere, contraria ex parte iidem serio contendunt. Alias etenim, si causa eius in putredine succorum quaerenda esset, hanc febrem a causa quadam occulta sine latente exoriri, falso crederetur: quinimo putredo causam manifestam, ex suis signis facile omnino cognoscendam, innueret. Cui certe sententiae ipse libentissime subscribo, et eam febrem, ubi manifesta apparet putredo, malignam vocare nefas duco: saltem eam simplicem affirmare haud ausim; sed complicatis annumerare tutius existimem. Insignem ceterum veritatis speciem habet causa febrium malignarum in nervis collocata; ut illa minime cum putredine conveniat, neque convenire debeat. Quae malignis vere sic appellandis tribuuntur symptomata, satis etiam superque nervorum testantur affectiones, tamen si a putredine, in corpore genita, similia symptomata accidere posse, illis, quae malignis strictiori sensu ita dicendis respondeant, nullatenus iuxta inficias. Pulsus in his malignis parvus, languidus, tremulus, imo non raro deficiens virium muscularium subitanea imminutio et sensationum omnium torpor, nec non vivacitas amissa, stupor, tremor membrorum, sphincterum paralyticus lenis, horripilatio, cutis nunc laxus, nunc iterum post temporis exiguam moram strictus habitus eademque modo frigida, modo iterum subcalida, sudores tenues, velut eosdem vocat HIPPOCRATES deliria somnolenta, paraphrenitica somnolentia fere perpetua, aut magna saltem ad somnum proclivitas status inter somnum et vigilias quasi medius, vocis affectiones insuetae, stridula nempe vox, liquida deglutendi denega-

*) Vid. *der Arzt*, edit. cit. Tom. V. p. 612,

ta facultas, ut et potulentorum vel remediorum omnium auersatio, ex stupore, ut videtur, explicanda, horridula facies, obliuio gestorum, oculi vnicæ rei perpetuo affixi, quod ex spasmo fieri vero simile est; gustus et auditus abolitus carphologia sic dicta, et ut verbo complectar, syrma illud symptomatum malignis propriorum, abunde certe testatur, neruorum manifestam affectionem veram harum febrium indolem ac naturam constituere: ut eapropter saepius laudatus Cl. SELLE, febres illas genus proprium constituere, omnium rectissime docuerit *). Atque tantum dixisse satis erit de symptomatibus, his febribus propriis, nec non de neruorum in malignis affectione, tanquam proximior eaurundem causa. Licebit interim, cum plerisque ingenio ac doctrina claris medicis, ataxiam quandam, ut vocant, *spirituum*, tanquam fomitem harum febrium, accusare, quousque adhuc in abstruso latens ipsarum fontica ratio obseruatorum sagacitatem eludit. Nam ne circa remotas quidem earum causas eruendas omni ex parte feliciter cessit indefessa hactenus a perscrutatoribus nauata opera, cum interdum malignae stricte sic dictae febres a contagio manifesto oriri: nonnunquam vero etiam a causis longe diuersis sensim sensimque euolui videantur. Illud autem superius iam occasione putridarum animaduersum fuit, a compluribus inter causas malignarum ea recenseri vitia, quae manifeste febres gignunt putridas, adeoque in argumentando haud leuem fallaciam committi. Qui de malignarum indole idem per omnia sentit Cl. BRANDE **), sicco tamen pede transit causarum huiusmodi scrutinium. Praecipue vero moeror diuturnus, curae graues, veneris abusus, et quidquid in parthologicis inter causas referri solet, quae neruos debilitant, (fas mihi sit tritam hanc in medicina vsurpare dictionem,) id omne huc spectare sponte intelligitur, nullaque singulari eget enarratione. Tametsi ceterum malignae suo typo suisque symptomatibus propriis non omnino destituantur; iure tamen meritoque affirmatur, *inordinata esse omnia*, ut ex commemoratis signis et symptomatibus modo haec, modo illa semet excipiant. Ipsas species earum, quas exacta serie Cl. SELLE recensuit, hic loci de industria quoque omitto, ne aliena videar compilauisse scriinia. Ad viri certe nunc saltem nominati laudes illud imprimis facit, quod pro ingenii candore, vbique in dissertatione sua vtilissima, lectoribus optimos fontes assignauerit, vnde vberiora haurire possint. Vnicum addere lubet ex monumentis HIPPOCRATIS, quae recentiores inter auctores, si quisquam genuinus interpretes assecutus fuit, certe BRENDÉLIVS, vir, qui dum viueret, aetatem nostram solida eruditionis copia collustrabat, cuius vero insignem iacturam cordati omnes sentire magis, quam verbis exprimere valent, ad vnguem perspecta habuit: characterem malignarum in eo potissimum consistere, ut crisin perfectam, quam vocamus, nunquam in iis expectare liceat. Crises scilicet quae in malignis contingunt, omnes imperfectae sunt, nec vlla vnquam maligna

sim.

*) L. c. pag. 61. sequ.

**) Diss. cit. §. V.

simplex sensibili aliqua excretionē, instar criseos perfectae soluitur; sed tantummodo *lyses* seu lentae ac successe potius ortae excretionēs locum in iis obtinent. Nullus proinde sudor criticus finire solet simplicem malignam. Licet enim prae sudoris copia nonnunquam aegroti fere diffuant, sudor hīce attamen symptomata nequaquam leuat. Rara etiam exstant exempla, ubi diarrhoea morbum leuauerit. Haemorrhagiae quoque, serius inprimis erumpentes, si parcae sunt, nullum leuamen adferunt, si vero largius procedunt, eo magis aegros reddunt debiles. Frequentius autem fiunt metastases, et hae absque tumore quidem, id est, sine manifesta quadam morbidi collectione: nonnunquam vero parotides apparent, ut tumescant orta suppuratione glandulae, et tunc salutem adhuc expectare licet: plerumque attamen metastasis illa in nervis sese manifestat. Hinc e maligna febre conualescentibus saepenumero sensus in cute diu manet abolitus imo caecitas vel amaurosis, nec non gustus et tactus abolitio, surditas, obliuio diuturna, fatuitas mentis atque stupor longius incubant, nisi per omne vitae spatium hae calamitates nonnunquam persistent. Quin imo et ipsa remedia, in hac febre iuuamen adferentia, nervorum debilitati succurrere, omnes vno velut ore consentiunt. Quibus singulis inter se rite comparatis de nervorum male affectorum restauratione rem hic agi, dubitare nemo potest. Quia tamen hae nervorum affectiones, non adeo occultae sunt, sed in sensus potius vel sponte incurrunt: ideo haud satis recte forsitan malignae *subdole* aegrotos *adoriri* dicuntur. Superest, ut de complicatarum febrium indole ac ratione quaedam adhuc edisseram. Quare de maligna simplici prolixior iam non ero, de complicatione vero eius cum aliis, dicendi ansam infra denuo capessam.

§. VII.

Febres complicatae.

Omnem febrium diuisionem aliam, ac in *inflammatorias*, *biliosas*, *putridas*, *malignas simplices*, aut ex his inter se *complicatas*, nullius in praxi momenti, quinimo superuacaneam prorsus esse, supra iam audacter satis enunciaui. De simplicibus quoque pro instituti ratione hactenus, ut potui, distincte commentatus sum. Conuerto me iam ad *complicationes* praecipuas considerandas, quas seorsum sermone strictiori per censere conabor. Sequentes vero febrium inter se complicationes attentionem praecipuam merentur.

1. Inflammatoriae cum putrida, eaque vel syncho, vel gastrica.
2. ————— cum biliosa simplici.
3. ————— cum maligna.
4. Putridae cum maligna.

De quibus singulis nunc ex instituto acturus sum.

Quod

Quod itaque ad primam speciem, nempe *inflammatoriam* simul et *putridam* atinet, sciendum est ante omnia, sicut iam supra monui, putridam febrem, et quidem synochum, nonnunquam ex febre inflammatoria oriri, cum nimirum inflammatio vehementiori gradu affigit solida, eademque tantopere exstimulat, ut ex nimium intensa vasorum actione sanguis putrescat: quo in casu habetur notio inflammatoriae febris, quae putridae simul est indolis. Contingit aliquando, in synocho putrida adesse simul topicas viscerum aliarumque partium inflammationes. Huius complicationis mentionem iniecit Cl. BRANDE*), et frequentissime eam in febre exanthematica, variolosa, morbillosa, scarlatina, purpuraque obtinere animaduertit: quae quidem febres exanthematicae, si simplex sistunt morbi genus, ad inflammatoriam omnes pertinent. Similia complicatarum exempla SYDENHAMVS in primis, HVXHAMVS item, ANT. DE HAEN, ROSENSTEINVS, nec non Cl. PLENCIZ, alique recentiores, ex suismet obseruationibus, occasione variolarum, morbillorum et scarlatinae, literis mandarunt. Species vero complicationis febris putridae synochi cum inflammationibus, quae interdum more catarrhi aut exanthematum apparent, ex optimis auctoribus atque obseruatoribus omnes fere Cl. SELLE**) recensuit. *Synochi putridae complicatio cum inflammatoria* haud difficulter colligitur ex signis synochi praesentis, pulsu duriori, quam in simplici febre putrida, nec non ex manifesta saepissime inflammatione, eaque vel in sensu nonnunquam incurrente, vel nonnunquam ex dolore partis affectae haud obscure cognoscenda. Reperitur saepenumero in variolis fomes putris in primis viis, aut colluies verminosa; quam complicationem vehementer omnes, qui nuper de variolis scripsere, metuunt. Saepius vero in febribus inflammatoriis colluies ingens bilis nondum putridae in primis viis latet. Haec species ab antecedente omnino esset distinguenda; non satis tamen distincte ab omnibus traditur. Legi eapropter utique merentur, quae Cl. SELLE de biliosa complicata cum sanguinis diathesi phlogistica doctissime disputauit***). Nec memini, distinguere satis eum statum, ubi vel adhuc in primis viis colluies collecta haeret, vel iam sanguini commixta est. Occurrunt nihilominus haud raro febres epidemicae, in quibus sat manifesta est biliosae colluiei cum statu sanguinis phlogistico consociatio. Ad remittentes illae spectant, in quibus utpote exaestuationis tempore vehemens admodum aestus corpus affligit, tantaque saepe sanguinem distemperat rarefactio, ut larga narium haemorrhagia oriatur: id quod quod in primis in febre variolosa, morbillosa et scarlatina huius speciei fieri adest. Praecipuum autem *pleuritis* illa *biliosa*, veteribus optime nota, locum hic sibi vindicat.

E

Complicatio febris inflammatoriae cum vere maligna etiam, ni fallor, variolarum in exemplo nuper primum obseruata fuit; praeteruisa olim, ad nostra fere vsque

*) L. c. p. 30. 31. et 32.

**) L. c. p. 38-40.

***) L. c. pag. 44. sequ.

vsque tempora. Ingens illic praesens virium resolutio, haud excedente licet inflammationis gradu, absenteque etiam colluvie impuritatum, nec non absentibus putredinis signis, apothymiae item frequentiores, et reliqua malignitatis superius exposita indicia, dubitare de hac complicatione nullatenus sinunt, cuius ipse ROSENSTEINUS, de variolis, alique opportunam exactamque simul nobis fecere notitiam. Huc quoque pertinent species, quas in dissertationis suae calce Cl. SELLE collectim exhibet *).

Est insuper alia putridae febris cum biliosis vel cum malignis complicatio, quae in praxi medica magnum fert punctum. Nolo autem species huiusce complicationis putridam inter et biliosam fusius repetere, de quibus ex propositio Cl. SELLE distincte tractavit **). Quamvis vero citato loco *febris flavae* meminerit vir doctissimus *), omisit tamen allegare scripta elegantissima Cl. MOVLTRIE *) et Cl. MACKITTRIK **), quibus exacta debetur descriptio febris biliosae et putridae simul, Americae regionibus endemium atque periculosissimum constituentis morbum, cuius etiam CARTHEVSEUS *), vir inter praecipua aetatis nostrae eruditionis soliditate celebria nomina haud possemus, ratione perquam idonea meminit. Sed perperam certe febrem malignam vocant, in qua adest manifesta sanguinis putrida dissolutio cum ictero et aliis signis, de complicatione bilis testantibus. Ceterum omnino reliquarum febrium pessima est haec species, utpote in qua haemorrhagiae letales, ex omni cutis superficie erumpentes, scenam vitae sine claudunt. Aestus in his febribus, immensum, quantum vrget, longeque putridae simplicis aestum exsupererat.

Ultima nunc restat *febris complicatae* species, *putridae* nimirum cum ea, quae vere *maligna* est, & in qua non solum genuina putredinis signa, modo synochi modo biliosoputridae apparent, sed simul quoque symptomata adsunt, nervorum affectionem arguentia: Atque de his, partim HVXHAMVS, partim Cl. VNZERVS, signa adeo dilucide tradiderunt, ut aethiopem laurem, si harum febrium iteratam susciperem explicationem. Vela proinde dissertationis contrahere, consultius duco.

§. VIII.

*) pag. 70.

**) pag. 50. seq.

)) pag. 51.

*) De *febre maligna biliosa Americae*, anglice: *Yellow fever*: edidit BALDINGER. Longoliff. 1768. 4. rec. in *Sylogd Opuscul.* T. I.

**) *Diff. de febre Indiae occidentalis, flava*. Edinb. 1766. Vid. *Goetting. Anz.* 47. St. 1767. n. c. loc. cit.

)) De *morbis endemiis*. Frf. 1771. 8. pag. 330. sequ.

§. VIII.

Succincta therapiae febrium historia.

Expōita haftenus febrium partitione ea, quae medicinam facientibus, mea quidem sententia, maxime est vtilis atque scitu necessaria, ad alterum progredior scriptionis huiusce argumentum, rectam acutis febribus *medendi methodum* iamiam examinaturus. Cuius breuem hic atque succinctam si praemifero historiam, egregie mihi hac opera deinceps consultum iri, plane sum persuasus. Qualem igitur ipse olim artis nostrae antistes praecipuus, HIPPOCRATES, medicinam adhibuerit, ex libello *de victu acutorum* *) inscripto, diuique senis genuinis operibus asserto, (quibus eum Cl. quoque GRVNERVS **), vir in studio medicinae Hippocratico exquisita iudicandi acie pollens, accensere haud addubitavit) non obscure elucescit. Eiusdem libelli nuperrime lingua vernacula prodiit elegantissima, atque multorum, qui graecas literas non tam negligentes, quam in iis ipsimet neglecti, suum defraudant genium, vñibus accommodatissima translatio auctore quidem nomen celante, ipsa vero praestita hac opera, si ex vngue leonem cognoscimus, tali viro, quem veterum graecorum doctrina haud vulgariter tinctum, et simul rei herbariae exacta cognitione imbutum, docta interpretatio complurium locorum, obscuritate ceteroquin laborantium, et sapit, et prodit ***). Paucis enimvero vsus erat venerabilis *Cous* remediis, iisdemque simplicissimis, quorum doctissimus LÉCLERC ****) consignauit catalogum, In acutis, quo nomine inprimis febres et inflammatorii morbi veniunt, in quibus diathesis sanguinis phlogistica materiam causam constituit, et irritabilitatis excessus adest, admodum simplex fuerat illius medicina, pitana potissimum, modo tenuis, modo spissior, hydromel, oxymel, iunctis herbarum quarundam succis, victu admodum tenui, sanguinis missione et purgantibus. Non fert animus, seorsim vt hic exponam, quae ex fonte ipso longe melius hauriri possunt. Admodum interea sollicitum tenuerat HIPPOCRATEM de tempore definiendo studium, quo in acutis adhibenda sint purgantia * *). Recte autem animaduertunt recentiores, olim vix leniora fuisse cognita purgantia vt itaque drastorum, quae tum temporis in vsu erant, adhibendorum ratio summam cautionem exigeret. Verum enim vero, cum nostro aevo cassiae, tamarindorum et cremoris tartari securior vsus inualesceret, tanta sollicitudine vtique minus hodie opus esse, vnici-

E 2
que

*) Opp. T. II. edit. LINDENII. p. 288. sequ.

) *Censura librorum Hippocraticorum.* Vratisl. 1772. 8. p. 65. sequ.*) *Hippocrates Buch von der Lebensordnung in hitzigen Krankheiten; aus dem Griechischen übersetzt.* Altenburg. 1772. 8.****) *Histoire de la medecine.* Amst. 1702. T. I. p. 207.

*) Conf. Aph. Lib. I. vbi de victu et purgantibus in acutis agitur.

que liquet. Inest enim uero hisce remediis, piſanae vitpote, oxymelli, hydro-
melli, nec non succis herbarum, ex classe pentandriarum LINNAEI potissimum
depromptarum, mucilago tenuis, nec non saponaceum et acidiusculum, ac leni-
ter denique soluens principium; qua indole sua quam optime haecce remedia
diathesin phlogisticum sanguinis, nec non feri, corrigere valent. Atque tam
insignis methodo Hippocratica nunquam non constans efficacia usque eo valuit,
ut post renatas literas statim commendaretur iterum piſanae vsus, maxime in
pleuritide morbo, omnium vehementissime ex acutis aegros discruciante, ubi vel
inprimis viget sanguinis phlogistica diathesis. Ceterum prae aliis in ea re THO-
MAS MINADOVS inclaruerat, libello singulari: *De piſana eiusque cremore,
pleuriticis aliisque in morbis exhibendis* *),

Quae porro GALENI fuerit, morbis acutis medendi ratio, parum omnino
ab Hippocratica methodo diuersa, ex Eius libris XIV. *de methodo medendi*, atque
ex *Commentariis in librum HIPPOCRATIS, de victus ratione in acutis*, quam o-
ptime intelligitur. Iisdem namque ille vsus est remediis, piſana, oxymelle, eo-
demque fere victu.

Antiphlogisticam, siue quod eodem redit, refrigerantem methodum adapta-
uit quoque AETIVS AMIDENVS, in cuius eximiis scriptis succi herbarum la-
ctescentium, e classe syngenesiarum LINNAEI, lactucae nimirum, atque simi-
lium, haud exiguas meruerunt laudes.

Nec diuersam Graecorum epitomatores ab ea, quam in ipsorum scriptis
propositam haberent, nobiscum communicauerunt methodum. Dubitauerim nul-
lus, perutilem fore operam, si paullulum vberiori sermone historiam de metho-
do medendi febribus pertexerem: paucis vero eam comprehendere, angustia me
paginarum iubet.

Vanam autem atque inutilem medicamentorum farraginem, Arabum schola
dein introduxerat: antiphlogisticam quamuis methodum in variolis rectius secu-
tus fuerit RHASIS ille, cuius librum eruditi hodieum magno in pretio habent.
Tristitia deinceps fata artem nostram pressere. Terrea enim atque fatua remedia
solum in medendi scientia tenuerunt. Paulo vero post, in deterius adhuc ru-
ente malo, guttulae spirituosae, tincturae et superuacaneum illud remediorum
genus, quod perperam essentiae nomen adeptum est, (praeter resinosas scil. et
oleosas plantarum partes, continens nihil) omnem existimationem nacta sunt.
Peperit error errorem. Insulsa namque ineptaque prorsus terrea medicamenta
tunc inprimis inualuere, cum pathologia falsa illa caput extolleret, et ex medi-
corum eorum opinione theorema, morbos acutos ab acido praefertim nasci,
passim

*) Est mihi ad manus editio, Mantuae, 1584. 4to et alia Venetiis, 1591.

passim stabilitum, ipsos etiam doctores in academiis perturbaret. De quibus ingeniosis ineptiis earumque famosis inuentoribus eximius TRALLES, singulari eximioque opere *), omne fere punctum affecutus est. Mirum profecto videtur, tantopere placuisse HELMONTII, PARACELSI et SYLVII dogmata viris ingenii praecellentia plurimum conspicuis, STAHLIO, FR. HOFFMANNO et G. WOLFG. WEDELIO, ut vix vnguem latum ab iis ausi sint recedere. Quod idem etiam STAHLII discipulos tenuit fascinum, e quibus nominis celebritate reliquos antecellunt IO. IVNCKERVS, MICH. ALBERTI, ut alios subiceam. Tandem, certe non sine nutu quodam numinis effectum est, ut (licet Chemicos inter atque Galenicos vehemens vigeret controuersia, et hi plerumque commenta Chemicorum ludibrio exponerent, graecanicae vero illius methodi praeclaram efficaciam non immerito tuerentur; nec attamen sibi aduersam turbam vincere vel impedire possent, quo minus late propagaretur, quae per tria secula, et quod excurrebat, tot mentes occaecauit erronea pseudo-chemicorum methodus) restaurationem genuinae veterum medicinae immortalis SYDENHAMVS, socio eximio MORTONO secundante, inchoaret, quam magis magisque summus BOERHAVIVS, diuino dotatus ingenio, excoluerat, iugum tandem felici frangens ausu, cui excutiendo viri meritiissimi BALLONIVS, FERNELIVS, BAGLIVIVS, impares adhuc fuerant. Dein BOERHAVII aemulatores atque praestantissimi discipuli, coeptam artis nostrae, ad exemplar graecorum, in pristinam integritatem suam restitutionem perfecerunt. Ita HVXHAMVS, FREINDIVS, SCHACHTIVS, HOME, GORTERVS, ANT. de HAEN, PRINGLE; quibus accessere GLASSIVS, GRAINGER, KLOECKHOF, MONRO, BROCKLESBY, ROSENSTEINIVS, TISSOTVS, alique bene multi, febribus medendi rationem felicissime emendarunt, Eodem insuper tempore atque anno, videlicet MDCCXL. viorum eximiorum biga, vterque Germaniae decus et ornamentum, aequali contentione elaborauerunt TRILLERVS quidem, iam annis aequae, sicut meritis venerabilis, eleganti opusculo de *pleuridite*, fatuis, inupidis, inanibus ac vanis re. mediis e medicina exulare iussis, et, fida Graecorum interpretatione stabilita, pleuritidi similibusque morbis medicinam facienda rectam docens methodum, illi, quae in laudato libello ab HIPPOCRATE proposita est, perfecte consentaneam: TRALLESIVS autem, mitissimi simul et praeclarissimi ingenii scriptor, libro de *terreis remediis*, ob eruditionis copiam singulis commendabili, magnopere quoque febrium ineptam therapiam, eorum in uniuersa fere Germania usitatam, cum necdum vndique radios mitteret fax, a summo accensa BOERHAVIO, non saltem perstringens, sed plane idoneo suauis sermone re vera corrigens. Serius etenim magnus BOERHAVII commentator, SWIETENIVS, oracula magistri discretissima interpretatione sua, explanauerat.

*) Cui titulus est: *Examen rigorosius virium, terreis remediis adscriptarum*, pag. 28. seq.

Tempestiuo isthoc literis in vniuersum seculo, et schola Goettingensis medica inclauit: cui sua laus, ob nebulas errorum strenue ac pertinaciter dispul-
 fas, omnino tribuenda est. Celebranda veniunt in ea inprimis merita illustria
 virorum, HALLERI, RICHTERI, BRENDELII, et recentius quoque SCHROE-
 DERI ac VOGELII *), qui dogmata veterum, de morbis ac medendi ratione,
 adeo exacte pristinae gloriae reddidere, vt celeberrima Ipforum nomina, par-
 tis suo marte dignissimis encomiis destinare nefas esset. Quae inter alios III.
 TISSOTVS (quem nominauisse et celebrauisse simul, inter omnes vere eruditos
 idem est,) de diaeta, victu et regimine in acutis exposuit, ea ad amissum cum
 doctrina HIPPOCRATIS, per BOERHAVIVM honori suo veterano restituta,
 conspirant vt ideo mirum profecto videatur, praecepta TISSOTI vel noua his
 audire, vel aliis, nescio, qua de causa, minus secura haberi; cum certo cer-
 tius sit, potulentorum genera acidula, succos herbarum aut mollientium, aut
 soluentium, quibus ipse vitur, ne hilum quidem distare a pitana vel oxymel-
 le HIPPOCRATIS.

Prolixius idem argumentum disputauit etiam ANT. DE HAEN, de metho di Hip-
 pocraticae, Sydenhamianae ac Boerhauiae praestantia et conuenientia, nec non de
 diaeta, medicamentis et regimine in acutis **), ea quidem grauitate atque soli-
 ditate, quae virum hunc in praxi medica consummatum nequaquam dedecet.

III. *Archiaters Caesaris* ANT. DE STOERCK, in aureis iis libellis, quos
Annos Medicos nuncupauit, acutos perfunctos integrum restituit vsu pitanae
 e mucilagine vel hordei, vel althaeae, cum oxymelle, nitro variisque acidulis:
 nec ouum ouo similis est, quam pharmaca hae c Hippocraticis.

Verum enim vero est, qui ex parte ab hacce, quamuis nusquam fere non
 recepta methodo, et hodie dissentiat, Cel. WILH. GRANT ***), ob doctrinae
 certe praestantiam, quae emicat, dignus, quem nonnemo virorum doctorum,
 cui otium laboris esset, in vernaculam transferret, ne libro ceteroquin erudito
 et istius quoque argumenti nouitate saluam mouente, Germani diutius careant.

Atque nouissime etiam sibi existimationem meruit, singulari libello, Cl.
 HIRSCHEL, in quo apposite de plerisque speciebus febris complicatae, iisque
 medendi methodo disquisitionum est ****).

Quod

*) *Praelect. de cognosc. et curand. praecipuis C. H. affect.* Goett. 1772. 8. maxime Cap. de
 febr. contin. et de Variolis.

**) *Rat. medendi* P I C. I. — III. P. II. Cap. II. P. XIII. C. I.

***) In libro: *An enquiry into the nature, rise and progress of the Fevers most common in
 London; &c.* Cf. *Zugabe zu den Goetting. Anz.* 12. St. 1772.

****) *Vermischte Beobachtungen zur ausübenden Arzneiwissenschaft.* Berlin, 1772. 8.

Quod reliquum est, non frustraneam opinor, praemissa generali acurum febrium therapiæ historia, seorsim nunc subsequentem de methodo singulis conueniente pertractationem futuram, quam concisa oratione expedire nunc aggreddior.

§. IX.

Therapia febris inflammatoriae.

Febrem inflammatoriam vel simplex morbi genus, vel complicatum sistere, et ex diathesi humorum phlogistica nasci, suo loco ostensum fuit. Vindicat itaque sibi antiphlogisticam methodum, nullo habito nominis respectu; audiat enim vel acuta continua, vel ephemera, vel synochus simplex, vel exanthematica, vel voriolae, vel purpura, vel pestis, vel arthritica, vel catarrhalis. In statu complicato attendendum quidem est ad causam materialem, aut biliosam colluuiem et saburram putridam, in primis viis nidulantem, aut sanguinis ipsius putredinem; at nunquam omitti debet sanguinis e vena missio, quamdiu viger inflammatio; vel et cucurbitulis sanguis tunc est subtrahendus. Dicam autem distincte de singulis. In simplici febre inflammatoria, maxime vero pleuritide, similibusque morbis eius ordinis, in initiis protinus sanguis sapientissimo consilio mittitur, et missio sanguinis decenter instituta tunc inflammationis vehementiam quam optime infringit. Eius enimvero omnem culpam in excessu irritabilitatis et stimuli potissimum haerere, supra memini. Sanguinis ergo missio, ex indicatione instituta, opportunè stimulum subtrahit, morbique adeo vehementiam omnium tutissime infringit. Nec profecto iuuant medicamenta mox indicanda, nisi instituta praecefferit venaesectio. Certis interim diebus haud circumscribendum esse venaesectionis terminum, ad riuum vsque eximius KLOECKHOF *), Cl. SCHMIDT **) et C. ZAGONIBARA ***) inculcarunt: idemque nuperis iterum obseruationibus confirmatum accepimus ****). Nulla etiam illud eget obestatione, in ipsis partibus laborantibus institutam venaesectionem esse praeoptandam, quum doctissimis argumentis ab aliis haec res abunde demonstrata sit *****). Illud tamen reticendum haud est, sanguinem non oportere mittere in

*) De venaesectionis termino in acutis, in Ei. Opusc. recuf. hic Ienae, 1772. 8.

**) Diff. De termino venaesectionis in acutis, Goett. 1749.

***) Diff. De theoria inflammationis vulgari, venaesectionem in curatione acutarum febrium male dirigente, Goett. 1757.

****) IO. FERD. IVNGSCHVLZ de ROEBERN, Diff. de venaesectionis in febribus instituendae praecipuis cautelis, Goett. 1771. p. 15.

*****) DAVID WIPACHER libellus elegans: Genuina ratio, cur pleuritide vera laeuente, venaesectio affecti lateris, alius deriuatoria dicta, praeoptanda sit, Lugd. 1756. s. IEBR. FR. BENI LENTIN, Diff. de praerogatiua venaesectionis in partibus laborantibus, Goett. 1756. Cl. SARCONE, l. c. Th. I. p. 157. vt alios taceam.

in summo gradu inflammationis, extremaque inde orta debilitate; quod *III.* quoque *TISSOTVS* *) monet, qui alias serioris venae sectionis usum egregie confirmavit **) Eximi etiam debent pleuritis illa spuria, ut et verminosae atque flatulentiae, nec non status morbi, ubi, caute monente *III.* *PRINGLIO* *), iamiam sputa adsunt pleuritica; pleuritis item ea biliosa, quae cedit emeticis atque purgantibus, vipote quorum usu dolor lateris fit vehemens in integrum disparet **); licet in febre biliosa et inflammatoria, nonnunquam missione sanguinis initium curationis sit faciendum, et deinde euacuantia sint exhibenda * *). Saepenumero quidem ab omni sanguinis missione abstinendum est in complicatione synochi putridae vel gastricae putridae: lege attamen vniuersali non tuto semper sanguinis missio omitti potest *). Ex hactenus disputatis consequitur, dari utique nonnullas species inflammationis, in quibus omit-tenda est venae sectio; dari quoque complicationes cum biliosa vel putrida, in quibus ea summe necessaria euadit: in his adeoque cautionem medicus adhibebit maximam, qui deuitare sedulo studuerit, omne, vel ex negligentia, vel ignorantia propullulans opprobrium, nec praepostere in usum vocet, vel omit-tat heroicum remedium. De victu in febre inflammatoria nil astringit in medium producere, postquam integra illius ratio optime a *Cl.* *GLASSIO* **), et ab *III.* *TISSOTO* inprimis, exposita est. Potus necessitatem, eiusque efficaciam in destruenda diathesi phlogistica, nemo aptius incomparabili *TISSOTO* indigitauit; et nuper etiam maxime proficua potulentorum genera *VOGELIVS* * *) indixit. Hederam, prae potulentis ceteris, suspendere licebit hordei decocto, cum oxymelle simplici, nec non syrupsis acidulis ad palatum apparando, vel acuendo nonnunquam oxymelle squillitico, aut decocto ex althaea, quo *III.* *Archiat. Caesar. STOERCK* frequenter vitur. Haec videlicet genera potulentorum, pitanae Hippocraticae simillima sunt: unde recentiorum ista haec methodus vel maxime *Hippocratica* dici meretur, et illi certe veterum methodo exacte congrua intelligitur.

Pitana eiusmodi tenuis seu mucilago lubricans, optime sanguinis cruorem phlogisticum et diluit, et dissoluit, atque simul excessum stimuli compescit. Simili ratione emulsiones ex amygdalis feruidi sanguinis aestum temperant, et excessum motus vasorum sufflamant; maxime, addito nitro, quod irritabilitatem fibrae,

*) *L. c. p. m. 75. §. 47. etc.*

**) *L. c. p. m. 77. §. 50.*

*) *Ed. nouiss. p. 164. sequ.*

**) *Cf. quoque cit. diss. SCHROEDERI, de V. S. §. 9. p. 22. sequ.*

* *) *Recte hanc theoriā stabilivit ipse SCHROEDERVS, in diss. modo alleg. §. 10. p. 26. sequ.*

*) *Conf. GLASS, Comment. VI. per totum. Cl. SELLE, p. 36. et p. 44. Cl. BRANDE, p. 31. SCHROEDER, diss. modo cit. §. 12. p. 30.*

**) *Comment. V. per totum.*

* *) *De morb. cognosc. et curand. §. 43.*

fibrae, debilitatem quandam eidem inducendo, admodum minuere, hocque pacto inflammationem inhibere valet.

Potus copiosus tenuis aqueus leniter acidulus, lubricat emollitque solida; auget copiam materiae perspirabilis, adeoque & urinae secretionem, et perspirationis excretionem mirifice iuuat. Et haec Hippocratica methodus, sanguinis missione, cucurbitulis, copiosi potus aquei acidulique, nec non clysterum mollientium usu febres acutas ac inflammatorias sanare docens, omnibus sane reliquis praeripit palmam. Noxia vero calidiora alexipharmaca, stimulum stimulo ad dentia, & humorum crasin peruertunt evertuntque, et fluidis dissipatis, nec non solidis per attritum destructis, nisi mortem omnino inferant, grauius attamen damna moliantur. Terrea porro, ventriculo onusto, iuuare plane nequeunt: nequaquam enim diathesin phlogisticam, materialem huius febris causam superare valent: imo nocuissent magis sine dubio, nisi septica eorundem vis, admisione nitri, contrayeruae, acidorum, camphorae, recte monente sagacissimo PRINGLE *), fuisset imminuta. Mira res profecto, medicos in terra fatua vim remedialem quaesiuisse: nihilominus hocce commentum, communi omnium consensu, per duo secula et ultra, veritatis loco falses tenuerat. Inde vero, ab auspicio BOERHAVII consulatu, respublica medicorum coepit respicere: quamquam non dissimulem, et hodie superesse quosdam, qui addubitent, III. TISSOTVM aeternam hac in re docuisse veritatem. Sed reuertor ad antiphlogistica selectiora enumeranda, quibus etiam serum lactis acidulum, siue succo citri, siue aceto, siue cremore tartari aut tamarindis paratum, vix vnquam certe satis laudandum, accenseri meretur. Cremor tartari ex hordei decocto, forma soluta, egregium praebet remedium. Succus porro herbarum lactescentium, ex classe syngenesiae LINNAEI, lactucae, fionchi, Graecis veteribus iamiam in usu fuerant, et vis soluens egregia horum succorum eos nequaquam latuerat. Sonchum inprimis, nuper iterum III. TISSOTVS commendauit, antecessore gaudens BAGLIVIO, et quidni ipso DIOSCORIDE, qui illum contra inflammationes proficuum, disertis verbis affirmauerat.

Tantum ceterum abest, vt in initiis febris inflammatoriae laxantia ea, quae antiphlogistica vocamus, noceant: vt optima potius sint remedia, quae vim morbi in herba, quod aiunt, suppressere valent. Cassiae praesertim vel tamarindorum pulpan, cum quadam portione cremoris tartari mixtam et aqua feruida solutam, existimo: quae omnino remedia grata sese aciditate commendant, sitim restringunt, siccitatem tollunt, sanguinique facile et subito admiscuntur. Id etenim recentiorum, aut si maius, restituta Graecorum medicorum medicina praecipuum habet commodum, vt efficacia non solum, sed tuta quoque et secunda satis, nec inimica nostro corpori, neque cum molestia vias chyli subeuntia, aut

F

ae.

*) Edit. nouiss. ex versione CL. BRANDE, p. 151. sequi.

aegrius sanguini commiscenda promat remedia. Imo prudentem usum euacuantium leniorum etiam in acutarum febrium decursu salutarem esse *), in omne aevum manebit verissimum: vult simul aequè verum permaneat tritum illud: *omne nimium vertitur in vitium*; quam vitique euacuatio, vel nimia, vel nimis diu continuata, vires exhauriendo, nocere possit **). Adeo profecto verum est, quam quod verissimum, *multa occurrere in praxi, quae neque dici, neque scribi possunt*; siue ut concinnius hoc eloquar: genuina morbis medendi ratio medicum requirit attentum, providum, sagacem, iustoque tempore, iustam etiam medicinam exhibere doctum. Recurret autem paullo inferius occasio, de recto euacuantium usu in aliis febrium speciebus, eorumque summa efficacia ad felicem praxin sustinendam, verba facienti.

Qui libellum argumenti vere practici, mole quidem exiguum, at materie grauem, Cl. THEOPHILI BORDEV, *de tela cellulosa morbisque pectoris* ***) perlustraverit; is haud aegre quidem assensum auctori denegabit, affirmanti, emetica in peripneumonia propinata mirifice prodesse posse. Quamquam enim vltro largiar, primo obtutu temerariam hanc videri methodum: ex veterum attamen monumentis et sanioris theoriae principiis, auctor perquam luculenter dogmata sua et demonstravit, et muniuit.

Strictim adhuc mentio hic syruporum et acidorum quorundam facienda est. Commendant sese quaelibet acida: at conveniunt omnino magis syrupi saporis grati ac subausteri, quibus notis vel maxime prae ceteris omnibus eminet syrupus rubi Idaei. Succedunt grati citri, limonum, aurantium succi; acetosa vel acetosella ex lacte cocta, sal eiusdem herbae, (vix autem sincerus in officinis pharmaceuticis reperiendus) ac vitrioli denique acidum, diluioe forma aquae, ad gratam nempe aciditatem instillatum, aut syrupo temperatum, (quo sine mihi rubi Idaei syrupus itidem prae violarum, haud semper in officinis satis genuino syrupo complacet) sicque aqua tandem dilutum. Exempli interrim confirmant, minus diu gustui arridere vegetabilium acida: magis contra, minerale illud ex vitriolo acidum. Olim certe parca nimis copia guttulas tincturae bellidis atque similium propinatas fuisse, in aprico positum est. His itaque medicaminibus extinguere ignem febrilem et incendium morbi posse, quippe quod ab irritante causa natum *), stimulo vix eget, quotidiana testatur

*) Lectu dignissima est BRENDÉLI Diff. *De seriori usu euacuantium in quibusdam acutis*, Goett. 1754. et pariter egregia diff. Cl. RADEFELD, *De euacuantium usu in febrium acutarum tam initio, quam decursu* ibid.

**) Cf. RICHTERI Diff. *De coctionum praesidiis, euacuantium usu eversis*. Goett. 1758.

**) Prodiit ille nouissime, in linguam vernaculam e gallica traductus, sub titulo: *Vom schleimichten Gewebe und einigen Brustkrankheiten*. Wien und Leipzig, 1772. 8.

*) Consentit BRENDÉL, in diff. eleg. *De recto calefacientium in morbis usu*, Goett. 1752.

tur experientia. Delicata ceterum est quaestio: vtrum dolor in febribus inflammatoriis compescendus sit *opiatis*? quam ego miles nouitius dirimere, cum nec ausim, nec valeam, exercitatis in arte nostra medicis veteranis diiudicandam relinquo. Altius vero eandem rimatus est *Cel. TRALLES* *), ob doctrinae vbertatem communi litteratorum plausu exceptus. Fomenta saltem atque vesicantia, parti dolenti applicanda, ad imminuendam dolorum vehementiam, inde ab antiquissimis temporibus in auxilium vocata fuere. Graeci quoque oleis, nec non aliis emollientibus remediis dolentem partem inungebant, aut cataplasmatum instar, emolliens ei imponebant. Ex recentioribus *HOFFMANVS*, eximius *PRINGLIVS* **) et *III. TISSOTVS*, linimenta, fomenta atque cataplasmata varia commendarunt, in angina, pleuritide, peripneumonia et hepaticae externe applicanda. Vsum vero vesicantium in febre inflammatoria, ex nuperis *supra* gendi bene simul explicans *), *III.* item *MELICVS* eorundem modum a- vt et *Cl. SARCONE* *); nec minus probanda audacia nuper *VOGELIVS* **), in inflammatione ventriculi a metastasi exanthematum, regioni epigastricae latum vesicatorium applicari praecipiens. Pro candore eo, qui magnorum omnino ingeniorum dos est, et eximius *PRINGLE*, et *III. MEDICVS* professi sunt, se non nisi veterum hac in re consilia renouasse: adeo hoc nihil noui sapere, vt partibus dolentibus vesicans admoveatur: adeo pauca noua esse habenda; stupeat licet vbique et miretur omnia vecors plerorumque practicorum turba. Otium mihi, plura, quae huc pertinerent, notare iam pertaeso, fecisse viderur *VOGELIVS*, qui hoc argumentum libello singulari, ex rerum medicarum diuturno sagacique vsu nato, insigni simul eruditionis soliditate exornauit *). Reuocandis dein ad eutem exanthematibus, vesicatoria diu seruiebant: alienos hinc a meliori rerum vsu omnino existimem fuisse medicos nuper elapsi seculi, quos vesicantia, ex mente veterum, in inflammatione partium internarum secure adhibenda, cane et angue peiora existimasse constat.

Supereffent hocce loco nonnulla adhuc, de vsu corticis Peruviani, in febribus inflammatoriis commendando, quem insigniter *III. MEDICVS* et *Cl. HAN-*
 F 2 NES

*) De opii vsu, etc. P. II. §. 2. Cap. p. 80. sequ.

**) L. c. p. 162. Vbi linimenta in angina, ex oleo olivum et spiritu cornu cerui, perquam proficua perhibentur.

*) L. c. pag. 166.

**) *Sammlungen von Beobachtungen. B. 2. S. 499. sequ.*

*) L. c. Th. I. S. 181. §. 190.

**) De cognosc. et curand. morb. §. 204. p. 159.

**) Diss. De tuto et eximio vesicatoriorum vsu in acutis, Goett. 1768. Cf. etiam diss. habita praefide b. BVCHNERO, De vesicatoriorum, parti dolenti applicatorum, vsu salubri et nocuo, Hal. 1766.

NES laudauerunt. Verendum autem mihi est, ne tractationis huius terminos ultra modum excedam *). Quare ad febris biliosae medendi rationem transeo.

§. X.

Febris biliosae therapia.

In biliosis persanandis febribus neminem facile erraturum, qui modo ad sequentia attentum animum aduerterit momenta. Vtrum nimirum adsit colluvies solum in primis viis, vel an bilis iamiam uniuersam massam humorum inquinauerit. Vtroque in casu vero attendendum est, vtrum morbus simplex sit, an complicatio cum statu inflammatorio aut putrido simul adsit. Quoniam que enim haec correctionem vel euacuationem bilis haesitabit, sed et recte assequetur praecepta HIPPOCRATIS, HVXHAMI, MEDICI, PRINGLI, atque aliorum celebrium auctorum: nec obscuras sibi fore experietur descriptiones febrium biliosarum epidemice grassantium.

Genus medium itaque biliosae, inter inflammatoriam et putridam, constituent: patetque hinc, cur alia atque alia saepe methodus, modo his, modo illis propria medentibus, adhibenda sit. Interdum enim, sicut in putridis, eadem euacuantia adhibere oportet, et laudantur quoque, ab exercitissimis in arte nostra viris, remedia ea, quae alias putridis conueniunt; sicut inprimis III. TISSOTVS et Cel. MEDICVS semper in his ad III. PRINGLI exemplar gesserunt. Tenendum tamen, non semper in initiis statim bilem excretioni esse aptam: neque conducere euacuantia, nisi ea turgeat **), et tunc dispendium omnino, quo maxime natura vergat * *).

Dexterrime Cl. SELLE * * *) practicam hanc inculcauit regulam. Consensientibus igitur probatissimis auctoribus, potu diluente copioso leniterque demulcente, interpolatis lenioribus resoluentibus, tenacem bilem primo incidere atque diluere necesse est, antequam tuto ac pro rei natura exhibeantur vel emetica, vel purgantia. Si vero turget bilis, aut putrida colluvies utique in propatulo est; tunc haud cumstandum, sed foras elicienda illico hostilis materia. Qui iusto tempore corpus a sordibus repurgare didicerit, is anguem in herba

*) Conf. interim III. MEDICVS, *Samml. von Beobachtungen* B. 2. S. 452. sequ. et diff. hab. praef. BVCHNERO, *De virtute corticis Peruviani antiphlogistica*. Halae 1768.

**) HIPPOCRAT. Aph. Sect. I. 22.

)) Ibid. Aph. 21. Conf. inprimis, quae in haec loca commentatus est Cl. LORRY, in elegantiss. edit. Aph. Hipp. Paris 1759. 12.

* * *) L. c. pag. 43.

herba latentem suffocabit, et igni gliscenti extinguendo idoneus euadet. Quapropter a vero hic procul distare ea putem, quae III. ANT. DE HAEN*), omnem prorsus usum euacuantium in acutis damnans ac repudians, statimineré sustinet. Recteque iamiam ab aliis responsum est**) viro, ceteroquin de re medica meritissimo, atque firmarum rationum aequae, sicut tot egregiarum observationum farragine confectum a PRINGLIO, TISSOTO, ZIMMERMANNO, BRENDelio, imo nuper etiam HIRSCHelio ***), infidiari hanc hypothésin, vtpote nimis generaliori sensu propugnatam, doctrinae salutiferae, feliciori longe successu, absque omni procul noxa, confirmatae. *Biliofa*, quae vocatur *pleuritis*, sine missione sanguinis curatur, solo usu remediorum bilem corrigentium et eliminantium; dolores enim sub costis et circa praecordia, deliria paraphrenitica, aliaque grauiora mala, mero euacuantium usu profigantur; id quod vel vnicius testis fide dignissimus, III. MEDICVS, in egregio obseruationum suarum libro, abunde comprobauit. Epidemia certe nuperrima, vniuersam fere per Europam disseminata, vix, (nisi casum exemeris, vbi summe iamiam putrida praesto erat sanguinis dissolutio, praeter usum euacuantium, aliam medelam admisit, sed et ex tristibus exemplis multoties constitit; neglecta euacuatione, funeribus aegrotorum, quibus sinistrae alia remediorum genera propinarentur, coemeteria fuisse locupletata.

Sed pedem refero ad selectum medicaminum examinandum. Optime bilem diluit aqua, eaque frigida, copiose hausta, quod confirmatum legitur ab III. MEDICO ***) et VOGELIO *). Ipsi spasmi nullo facilius remedio alio mitigantur, quam aqua fontana largius pota, cui III. TISSOTVS **) acetum vel succum citri et saccharum, pro grato potus genere efficiendo, attemperat; syrupi, maxime rubi Idaei, cum aqua mixti, identidem sese in biliosa atque putrida insigniter commendant. Emulsiones vero vix sufficiunt. At nulli magis inepta deprehenduntur absorbentia, quam in biliosis putridis febribus; id quod maleficus huiusmodi farinae aut furfuris remediorum patronis in aurem dictum velim *). Nec nitrum adhibendum est, Cl. olim STAH LII discipulis adeo familiare, et ex eorum mente vniuersalis fere medicina ***).

F 3

Inter

*) In *Rat. med. passim*.

**) Ex instituto id egit Cl. RADEFELD, in diff. eleganti, supra iamiam allegata.

***). *Vermischte Beobacht.* Berlin. 1772. 8. passim.

****). *Brief an den Herrn Leibarzt ZIMMERMANN, Mannheim 1766.* 8. p. 37. seq.

*) *De cognosc. et curand. morb.* Cap. de febre biliosa. §. 82. p. 57.

**) *Anleitung* p. m. 245. §. 241.

*) Conf. VOGELIVS, l. ante citato. §. 82.

****). Cf. III. DELIVS, *Diff. De moderando usu nitri in febribus putridis et malignis*, Erl. 1772. It. Cl. HIRSCHEL l. c. p. 80.

Inter salia, quae maxime salutaria in biliosa atque putrida colluvis ceruntur, primas meretur cremor tartari, cuius liberalem usum primus fere III. MEDICVS docuit, quive, in infuso florum chamomillae vulgaris solutus, perapposite porrigitur; sicut in dysenteria cum adhibuit III. Archiater ZIMMERMANNVS, vir diuino aëstus ingenio, et tam in elegantiarum litterarum cultiore, quam emendatiore hodie medendi arte, singularibus plane meritis insignitus.

Praeter autem tartari cremorem, sal mirabile Glauberi illud, quod GRAVENHORSTII, ciues Brunsvicensis honestissimi, ob mercaturam amplam longe lateque celebres, magna copia et sinceram simul, arte parant; (quidquid etiam contra eos molitur quorundam vel inuidiosa obreptatio, vel sibi suffensa persuasio) in nouissima hac epidemia fuisse saluberrimum, deposito omni paruum studio, expertus eloquor; dosi refracta, quod dicimus, sed repetitis vicibus, ex aqua fontana puriore exhibitum. Qua in re, si testibus pugnandum esset, nec me desertum iri scio et grauibz, et compluribus idoneis arbitris. Quae supersunt euacuantia praestantiora, tartarus emeticus atque ipecacuanhae radix, in censum hic veniunt. Et tartari quidem emetici usum, prae aliis, ni fallor, III. PRINGLE, in aureo opere *de militum morbis*, inculcauerat; observationibus innumeris euincens, laudes illum praeripere aliis fere omnibus emeticis, nec sufficere saepius emetica reliqua, et stimulum ipecacuanhae nonnunquam nimis reperiri debilem. Assentantur hisce tum III. ZIMMERMANNVS, eximio suo libro *de dysenteria* (vix enim diuersa obtinet in febre hac medendi ratio); tum etiam III. TISSOTVS, in vulgatissima sua morbos sanandi institutione, rudioribus quoque, artis nostrae auxilio indigis, et consultoribus saepe destitutis, accommoda: quae ambo sidera hodiernorum medicorum, tartarum emeticum, loco ipecacuanhae, in hoc morbo adoptare maluerunt.

Tartaro emetico succedit ipecacuanha, quae in aliis biliosis febribus semper fere tutum praebet medicamen: eademque vel forma pulueris adhibita, vel, quod praestat, in infuso propinata. Quod ad usum ipecacuanhae cum rhabarbato attinet, mixtis inuicem, et parca, verum repetita dosi exhibitis, in eliminanda sabburra putrida ac biliosa, non pauci medicorum, ex observatione frequentiori, permultum tribuerunt. Utile hoc ipsum connubium expertus est Cl. BALDINGERVS in febribus putridis castrensis (*). Aliud consortium efficax est, Ipecacuanhae cum aqua fontana feruida, addita portione cremoris tartari cum oxymelle squillitico vel syrupo quodam idoneo. Diuersis vicibus haec potio exhibita, leniorem ciendo vor, tum, omnem expellit e primis viis, siue putridam, siue biliosam saburram. Vix proinde alia desiderantur euacuantia in febre putrida gastrica, quam in biliosa; sed eadem vtrinque profunt. Selectiores ex tartaro emetico solutionum formulas qui desiderat, tam apud III. PRINGLIUM, quam

*) *Von den Krankheiten einer Armee. S. 294.*

quam Cl. HIRSCHLIVM, tales concinno ordine dispositas inueniet. Atque ea vomitoria generatim profunt in omni colluue (modo nulla complicatio vehementioris inflammationis, vel aliud contraindicans vomitiones prohibeat); siue febris sit variolosa, siue cum petechiis, siue epidemica; siue verminosa denique. Exanthemata nimirum saepe ex saburra primarum viarum repetenda esse, purgantibus vero egregie profligari posse, RICH. MEAD. MANGOLDVS*), atque Ill. STRACK, libello de petechiis doctissimo, nec non EXC. SCHOENMETZLER**), vnanimi docuerunt consilio: quorum postremus insuper et testimonia medicorum celeberrimorum ex instituto collegit, et obseruationes eorundem, praeclara doctrina illustratas, nobis dedit. Verminosae ceterum febres, ex colluue verminosa oriundae, optime sanantur emeticorum vsu: nullo enim alio remedio facilius vermes eiciuntur, quam emeticis, quae multum hacce virtute praestant purgantibus*). Praemissis ea lege emeticis, aut vbi haec contraindicantur, confugiendum est ad aluum purgantia, cui scopo egregie inseruit pulpa cassiae vel tamarindorum, cum cremore tartari; nonnunquam et rhabarbarum, vel in substantia, vel in infuso aquoso, aut per se, aut itidem cum cremore tartari, aegris porrectum. Conueniunt enim indole et viribus tamarindi, cassia atque cremor tartari: et non solum euacuant sordes ex primis viis, sed etiam per vasa lactea resorbentur, sanguini admiscuntur, ac per diuresin eliminant et bilem, et putridum, hisque simul efficaciter resistunt. Clysmata etiam in hacce febris specie non sunt negligenda; cum nil melius illis, saburram intestinorum corrigit, simulque spasmos mitiget. Laudantur quoque a nonnullis pediluua.

Saeplissime febris biliosa satis cedit euacuantibus, neque vlla sanguinis missione opus est: imo haec subinde manifeste nocuit*). Fieri namque potest, vt facile decipiantur, qui ex doloribus acutis in febribus biliosis statim concludunt, sanguinem esse mittendum*). Vbi attamen manifesta vehementioris inflammationis signa cum febre biliosa apparent, omnino sanguis prius mitti debet, et tunc demum exhibere euacuantia conuenit**). Reliquae biliosae species, vbi

*) In diss. elegant: *De exanthematum acutorum differentia*, &c. recusa in Opusc. p. 29. §. 11.

**) Erudito progr. *De necessitate laxantium in morbis exanthematicis*, Heidelberg. 1769. Aliud progr. Exc. WESTPHAL, similis argumenti, videre mihi nondum contigit.

*) Conf. VOGEL, Diss. *De vsu vomitoriorum, ad eiciendos vermes*, Goett. 1765.

)) Testimonia collegit Exc. GATTENHOF, in diss. *Venaesectionis verae indicationes*, Heidelberg. 1771. §. 7. p. 36. Idem eximius vir etiam elegantem diss. edidit *De crusta sanguinis phlogistica*, ibid. 1766. quae supra, nisi labem humana admitteret memoria, iam a me nominanda fuisset.

*) Cf. SCHROEDERI et de ROEBERN, diss. cit. §. 9. in integrum HIRSCHL. l. e. p. 66.

**) SCHROEDER, diss. cit. §. 10. Cl. SELLE, p. 44.

vbi putrida nimirum bilis adest, aut gastricae febris cum syncho putrida complicatio, in subsequen- tibus suae medelae rationem inuenient: quia iam de putridis ex ordine tractandum est.

§. XI.

Therapia febris putridae.

Tametsi huius febris permultae habeantur species; in artis nihilominus exercitio respiciendum est, non nisi ad sequentia momenta. Vtrum nempe adit vel putrida colluies in primis viis tantum, (quam equidem speciem, sicut supra indicaui, a bile non putrida primarum viarum probe distingui necesse est); an putrilago per vias chyli iam sanguini humoribusque admixta sit; denique, an putredo illa inchoauerit in massa sanguinis ac feri, et re vera speciem synochi constituat. Necessaria haec distinctio omnem in praxi iustum euacuantium usum, vel vbinam eadem omittenda sint, determinare valet. Quaecunque primarum viarum faburra et colluies, siue bilis siue putrilago, siue nidus vermium, iisdem expelli patitur remediis euacuantibus. Quapropter haud opus est, ut ea hic repetam, quae de usu euacuantium, Spho antecedente protuli. Sed nocere euacuantia eo in casu, vbi faburra illa metastatice ex massa sanguinis in intestinis colligitur, (quod accidit non raro in syncho), omnes vno ore affirmant auctores fide digni *). Remediorum autem, quae putredini resistunt, nomine laudantur hodie potissimum acidum vitrioli, cortex Peruvianus, serpentaria Virginiana, radix contrayeruae, flores chamomillae, camphora, alumen, sal ammoniacum, spiritus MINDERERI, succus aurantium, acetum, vinum acidum, iuscula ex acetosella, et plura alia, quae similibus pollent viribus. Acido quidem vitrioli vsu sunt feliciter, in variolis cum syncho putrida SYDENHAMVS, HVXHAMVS, TISSOTVS et VNTZERVVS. Reliquorum vero efficacia, utpote Peruviani corticis, serpentariae, et spiritus MINDERERI, innouit ex observationibus HVXHAMVS, PRINGLI, HAENI, ROSENSTEINI. Praeterea quoque cum his remediis varia tentata fuerunt connubia. Sic cortex Peruvianus forma decocti exhibetur, cui additur spiritus vitrioli et syrupus rubi Idaei, ex quo connubio grata exsurgit ac efficax medicina: aut ex cortice et serpentaria simul decoctum paratur; aut in simplici decocto corticis, aluminis quaedam portio soluitur. III. TISSOTVS acidum vitrioli occultare solet, inuolutum violarum syrupo; aliis syrupus rubi Idaei, illius loco, potior est. Et haec singula nunc recensita remedia tum maxime profuisse visa sunt, cum summa virium famiam prostrato, haemorrhagiae ex putrido dissuluto sanguine, imo gangraena ipsa, apparerent. Quod ad alumen speciatim attinet, ea solutio aluminis vitriolata, quam EXC. MÜLLERVS, olim in academia Giessensi Medicinae Professor cele-

*) Apprime hoc annotauit CL. SELLE, l. c. p. 35. etiam CL. VNZER, *im Arzt.*

celebris, in notis ad MEADII egregium monitorum ac praeceptorum medicorum libellum laudauit, omnino vilis foret etiam in his febribus. Soluitur nimirum in aqua fontana pura, quaedam aluminis portio, et solutioni guttatim instillatur tanta spiritus vitrioli copia, ut sapor oriatur manifeste acidus atque adstringens. Terra namque aluminis maiorem porro acidi imbibit quantitatem. His dein syrupus aurantium gratus superadditur. Meretur praeterea recentiorum laudes, connubium Peruuiani corticis cum Camphora*). Scio equidem, nonnullos ex camphorae usu cardialgiam et praecordiorum anxietates querulari: at scio simul, obseruationibus quam plurimis, virtutem camphorae saluberrimam fuisse comprobata. Quamobrem, si, post usum camphorae, aegroti praecordiorum sentiunt anxietates, tunc sine dubio in primis viis adhuc superest colluies quaedam impurorum succorum, laxantibus prius eliminanda. Verminosus vero nidus nullo melius expellitur pharmaco, quam camphora et cortice, tametsi acido quoque vitriolico praeclara ea vis haud deneganda sit. Clysmatum tandem forma conducit maxime decoctum ex cortice Peruuiano, cum camphora remixtum, consueto apparatu in intestina iniiciendum.

Aqua autem fontana frigida assatim haurienda, et fomitem putridum primarum viarum mira virtute destruit, et egregium dici simul meretur analepticum. Eius quippe insignis usus olim iam HIPPOCRATI, GALENO, ARETAE, CAELIO AVRELIANO, nec non ALEXANDRO TRALLIANO, ut apposite scribit CL. GRAINGER**), probe fuerat perspectus. Nil dicam de aceti, vini et spiritus MINDERERI praeclaris quoque dotibus, quibus putredini non efficaciter solum resistunt, sed eius etiam effectus, ingentem debilitatem cet. mirum in modum arcent. Haec profecto medicamina longe magis prosunt, quam decantata illa alexipharmaca, essentiae, tincturae vel guttulae, quas vini spiritus ac resinosae herbarum quarundam particulae constituunt.

Conducit insuper vel maxime, aegrotorum cutim abluere aceto, spongiae ope, per vniuersum vsque corpus. Nulla ceterum species harum febrium regimen fert calidum; ab eo enim statim tum putredo, tum symptomatum vehementia increscit et augetur. Conducit igitur, aegros modice solum stragulis obtegere. Sed de hoc regimine copiosiores sunt, ANT. DE HAEN atque III. TISSOTVS. Iam quod ad venae sectionem spectat, putrida quidem simplex non indicat mittendum sanguinem, imo nocet saepius sanguinis missio, quatenus inde corpus magis magisque debilitatur, et succorum putridorum ex primis viis resorptio facilior in sanguinem extrinsecenda est. Complicatio autem cum vera inflammatione,

*) Conf. inprimis diss. hab. Praef. BÜCHNERO, De usu corticis Peruuiani cum camphora remixti, in febribus ex putredine ortis, Hal. 1762.

**) Hist. febris anomaliae Batavae, recul. Altenb. 1770. 8. p. 86. seq.

tione, in omnibus speciebus febris putridae, non raro, propter inflammationem, sanguinem mittendum postulat *).

Vesicantia in putridis admodum caute esse applicanda, augeri enim ab iis putredinem, et Cel. GLASS **), et nuper VOGELIVS *.), et alii, quos inter maxime Cl. COSTENBADER *) nomen meretur, sedulo hortati sunt. Malunt hinc epispastica, ex fermento panis, semine sinapi confuso et aceto, furis applicari. Sed nimis generaliori sensu, sine dubio, damnantur vesicantia. Potest namque observationibus permultis confirmari, vesicantia in febribus castrensibus, putridis nempe **), haud ingrauescente morbo, mirificum attulisse leuamen. Deinde vero tantum quoque abest, ut semper et in omni casu metuendum sit a vesicantium usu putredinis incrementum; ut reuocent potius putridum serum versus cutim, auertantque inflammationem viscerum iam imminuentem, atque vlcus artificiale, seu metastasin per artem inducendo, saepenumero sanent, alioquin rebellem morbum. Eximiam vim remedialem expectare licet, si vesicantibus applicatis, interne simul camphora, siue forma emulsionis, siue aceto soluta, vel spiritus MINDERERI exhibeatur. Testatur hoc ipsum Ill. BALDINGERVS, qui olim in nosocomijs exercitus Prussici, atque Longosalsisae etiam medicinam faciens, saepius periculosas admodum febres putridas, ea methodo feliciter persanauit.

§. XII.

Therapia febris malignae.

In votis equidem habebam vel maxime, ut telam semel exorsam, pro eo, ac decet, in integrum partexerem, et ne quid maioris momenti a me praetermissum, merito desiderari posset: tanta tamen est dicendorum copia, ut dies me citius, quam argumentum deficeret. Quare vix mihi met ipsi nedum singulis lectoribus meis, omnino satisfactum ea breuitate putem, quae res scitu vel maxime dignas summam tantum complecti sinit. Tanta autem confusione, in pathologicis circa discrimen putridiarum dominante, quam ex nuperis merito reprehendunt nonnulli *.), itemque circa harum cum malignis cognationem,

*) Exacte satis de V. S. in his putridae speciebus egit SCHROEDER et de ROEBERN, in diss. cit. §. 12 — 13 — 14.

**) De Febr. Comment. XII. p. 163. ed. Ienens.

*) De cognosc. et curand. morb. §. 44. p. 32.

*) In diss. de abusu vesicatoriorum in febribus malignis putridis, Leid. 1766. Conf. *Auszüge aus Dissertationen*, B. I. St. 2. S. 177. et *Erfurter Zeitungen*, 63. St. 1769.

**) Conf. Exc. EBERHARD diss. de necessario usu vesicatoriorum in febre castrensi Hal. 1761.

*) Eleganter Cl. BRANDE, diss. cit. §. 13. vlt.

nem, non potest non fieri, ut pariter in libris practicis methodus magnis medendi vehementer perturbata sit. Quodsi enim euoluimus capita, quae de malignis sanandis praecipunt, eadem fere laudata inuenimus, quae ad putridas curandas alibi commendata sunt. Facile hinc unusquisque concludere posset, nullum prorsus inter malignas et putridas intercedere discrimen. De hocce vero discrimine supra ego disserui, simulque monui, a me non ignorari quidem, putridam, et malignam saepe esse febrem synonymam, quae ad putridarum familiam strictiore sensu pertineat; nec me negare cognationem quandam inter utrumque genus febris; imo aliquando veram complicationem inter hanc illamque deprehendi. Ex quibus autem modo dictis facili negotio patere potest, quoniam sensu verum sit iuuare nonnunquam euacuantia in hacce febre, quae alias in maligna semper noxia esse censeo: id quod de sanguinis missione quoque dicendum existimo. Notatu certe digna sunt hic ea, quae Cl. VNTZER, de medendi ratione in malignis, diuersa ab illa, quae in putridis adhibenda est, alicubi edixit *). Cardiacae enim uero vocantur illa remedia, itemque *neruina*, et sunt cortex Peruvianus, camphora, moschus, serpentaria, salia volatilia, eadem quidem fere omnia, cum antisepticis sic dictis, et alias utique putredini resistentia: quod vitro largior: hic autem singula, tanquam roborantia, potissimum agunt et vires erigunt. Ceterum vim antisepticam, quam alii occultam, nec facile explicandam censent, ego ex vi roborante concipiendam assero: ut igitur cortex tam vitis neruorum succurrere, quam putredini simul resistere valeat. Corticis enim peruiani laus summa haec est, pollere eum incredibili efficacia in omni crisi imperfecta, qualis malignis propria est **). Hic ipse cortex singulis neruorum vitis ex debilitate, ut vocant, medetur: nulla namque subsequente manifesta euacuatione, suborta interim gangraena neruosa, ut in pathologicis audit, non satis laudanda est corticis eximia potestas, quam toties probauit, efficiendo, ut pus bonum appareret, atque laudabile. Nullum etiam haecenus cognitum se nouisse remedium proficitur celebri citatus Auctor, quod veriori sensu polychrestum medicamentum dici mereretur, quam cortex, diuinum illud, ac in omni febrium specie, ubi roborans desideratur, vtilissimum medicamentum * *).

Vesicantium tandem usu, in malignis vere sic dicendis, nos neutiquam carere posse, vel exinde vero simile fit, quod tanta sint commoda vlcenum artificialium in omni crisi imperfecta, et singulis morbis, ubi a neruis aliquid noxii est auocandum *).

G 2

Lu-

*) *Im Artzt. Th. V. S. 631.*

**) Lectu digniss. est diss. Cl. TREMELII, meditationes circa febrium malignarum, et corticis Peruvianii in metastases illius efficaciam, Arg. 1764.

)) Conf. Cl. REICHARD, diss. De Peruvianii corticis in plurium generum febribus exhibendi opportunitate, Goett. 1768.

*) Testis, ex multis, sufficit vnus Cl. FEVERLEIN, Diss. De vlcenum artificialium, in crisis febrium acutarum imperfectis, praeclearo usu, Goett. 1754.

Lubentius his adhuc plura superadderem; sed iam nimium fere hocce est, quod speciminis instar dedi. Vinam vero officium, ut animus quidem erat, exsequi contigisset. Praecipuum enim eo mihi tendebat studium, ut declararem, nihil magis unquam arti nostrae nocuisse, quam nominum multitudinem, quibus in pathologicis, febres exornari, ac plane phalerari, plerisque eruditorum aliquot abhinc seculis visum fuit. Licet namque eae nomine saepius differant; attamen perfecte, quoad indolem suam, conueniunt; nec non vice versa. In febrium autem therapia magis utique respiciendum esse ad differentias, a me propositas, quam ad vocabula illa, quae ostentationis saltem causa excogitata esse videntur, atque magis confusam, quam certam reddidere artem nostram: id haecenus pro viribus ostendisse mihi sufficit.

GEORGI ADOLPHI SVCCOW

DISSERTATIO

SYSTEMS

ANALYSIN CHEMICAM AQVARVM
IENENSIVM.

---

§. I.

Ea si attente perpendimus emolumenta, quae ex disciplinis chemicis, accuratorem cum tractant corporum analysin, per tempus notabile in genus humanum redundarunt vberima; si eam porro consideramus, quam accuratiori hac corporum naturalium cognitione hausimus hucusque vtilitatem; non est sane, quod miremur, hanc disciplinam praestantissimos in arte occupauisse viros, seculo in primis, vniuerso scientiarum ambitui tam fausto atque fortunato. Quanta autem cunq̃ue fuerit, hactenus in examinandis, quae innumerabilia producit natura, corporibus sollertia chemicorum: campus tamen, si ad specialiora respicimus ipsius producta, nobis superest adhuc vastissimus; quorum quippe indolem vel prorsus ignoramus, vel leuiter forte vocatam sub examen, vago tantummodo atque incerto adsequimur iudicio. Cogitans itaque de specimine, quod more solemni Inclytae offerrem Facultati, haud ab instituti ratione credidi alienum, chemicis ex disciplinis, quae arcto adeo vinculo cum medicina cohaerent, scribendi si peterem argumentum. Physices atque chemias studium, quod cum addiscenda medicina semper coniunxi, talem mihi praeuit materiam, quam eo lubentius elaborandam suscepi, quo magis gaudet vtilitate corporum naturalium examen, atque amoenitate perscrutatore perfundit. Quam ob rem non dubito,

licet adhuc tiro in disciplinis chemicis audeam exarare labores, circa aquarum analyfin institutos, quippe qui multo maiorem postulant profectum; aequum tamen laturos de me iudicium, qui ingenue et quoad fas est, in aliorum rebus aestimandis versantur. Malui enimvero hac in re experiri vires meas, vtut exiguas, quam diutius productorum naturalium, quibus tam ferax est nostra regio, in desiderio esse examen quodcunque curiosius. Elegi hunc in finem, officii inprimis ratione ductus, vtputo quae ex medicis disciplinis postulat scribendi argumentum, *aquas Ienenſes*, quarum cum ingens copia in agro nostro scauriat, eo mihi digniores eadem sunt visae, accurata partium constitutiuarum determinatione, quo magis inter se discrepant, vsuique tam vario inferuiunt. Haud exiguum autem addidit calcar, vt hunc susciperem laborem, quod diuus ille medicorum parens facienti medicinam suadet, in examinandis locis aquisque studium. Nouerat iam ille, quam diuersae simplices solum sint aquae, quantumque saepius interfit, cum in diiudicandis morbis, tum in praefscribendo vsu diaetetico, earundem nosse naturam. Eximiae insuper sollertiae exempla, quae hac in re praebuerunt viri eruditissimi, MARGGRAFIUS nempe Illustris, circa Berolinenses, WALLERIVS atque BERGIVS, circa Holmientes aquas, haud exiguum mihi addidere animum, in suscipienda simili circa nostras analyſi. Quam ob rem nauabo operam, vt perenseam hocce specimine labores, quos cum fontibus nostris institui, ad detegendam eorum naturam; quibus si tuae satisfecerim expectationi, L. B. nihil mihi accidere posse incundius, velim tibi persuadeas.

§. II.

Antequam autem ad ipsam me accingo aquarum analyſin, e re nostra esse existimo, si de partibus, simplicem aquam constituentibus, quae cum in omnibus reperiantur ac singulis, eius etiam naturam constituunt, breuiter disseruero, atque diuersos hac in re susceptos variorum labores enumerauero, vt vno quasi conuitu, in quibus discrepent diuersae hae aquarum species, facilius perspici possit. Sed praetermittam multorum de aquae natura opiniones, et tantum circa ea momenta ero occupatus, quae recentiorum accuratissimis debemus experimentis. Duos itaque solummodo, ex tanta chemicorum multitudine, nominabo, qui exactissimis suis laboribus luce meridiana clarius aquae naturam exposuerunt. Illustris nempe MARGGRAFIUM, virum de disciplinis chemicis meritissimum, seculi nostri ornamentum, clarissimumque WALLERIVM, qui ambo pari cura indefessoque studio in ea re fuerunt versati. Horum enimvero euincunt experimenta, sequentes potissimum in partes posse resolui aquam purissimam, *terram* nimirum, substantiam salinam, oleosam, atque aerem, quae, cum singulis in aquis coniunctim reperiantur, eius constituere naturam omnino existimandae sunt. BOYLEVS, sollertissimus ille naturae indagator, primus post BORRICHIVM a)

fuisse

a) In libro de Hermet. Aegypt. sapientia.

fuisse videtur, qui certi quid de terra statuerat; quippe qui, millies eandem destillando aquam, magnam illius semper obtinuerat quantitatem; vnde factum est, ut meram in terram posse aquam mutari arbitraretur. Repetiit haecce tentamina MARGGRAFIVS Illustris a), eodem plane cum successu. Continuat is namque ex purissima aqua destillata cohobationibus, terram ille obtinuit leuem, albidam, non putredine solum, sed concutiendo quoque vasculum, haud exigua separatam quantitate. Docuit nunc sollertia MARGGRAFII, duplicis eam esse generis atque mixtam. Igne enim, licet fortissimo, in vitrum purum atque pellucidum mutari haud poterat; solubilis autem, quoad partem fere dimidiam, in acido nitri, calcaream ostendit naturam, quae indoles, ex praecipitatione terrae seleniticae hac ipsa solutione, ex liberatione salis volatil per triturationem cum sale ammoniaco, ex caustica acrimonia, qua alcalica vegetabilia impraegnat, et denique ex solutione sulphuris, certo certius euincitur b). Quod ad alteram autem huius terrae adtinet partem, haud solubilem cum acidis, tota haecce est vitrescibilis, quippe quae cum sale tartari pellucidum praebebat vitrum. Quae quamvis sufficissent Ill. MARGGRAFII experimenta, ad declarandam terrae, ex calcareae vitrescibilisque aequalibus portionibus constatae, simplici in aqua praesentiam: digna tamen WALLERIO visa sunt, ut tales denuo susciperet labores; diverso autem successu. Operam in primis WALLERIVS nauauit, ut terendo concutiendoque ex aqua obtineret terram, qua enchiresi omnino maiorem, quam euaporando destillandoue se separasse quantitatem adfirmat. Duabus enim ex drachmis aquae destillatae vnā atque dimidiam drachmam terendo praecipitauit, terrae albiissimae, leuis, ad cretaceam saporē adpropinquantis, in acidis praeterea solubilis. Quemnam porro fugiat, si etiam id consideramus, quod celebrer ille chemicus adfirmat, perfecte nimirum illam esse vitrescibilem, intensiori igni expositam: diuersos fuisse horum virorum, in iisdem laboribus successus? hanc in rem Cel. WALLERIVS §. XIII. suae tractationis c), haud fundatam arbitratur illorum opinionem, qui calcareae naturae terram hanc dictam virgineam esse statuunt, Immo, si huius experimenta fugaci perlustramus oculo, primo quidem momento videri posset potius vitrescibilis, quam calcis naturae aemula. Hoc tamen non obstante, non possum non MARGGRAFII Ill. a partibus stare, cuius vitpote experimenta non sinceritate, solum atque certitudine, numerosa WALLERII su-

perant;

a) Cf. *Chymischer Schriften erster Theil. Neue Aufl. Berl. 1761. 8. XIV. Fortgesetzter Er-
weist, durch richtige Erfahrungen, über die im allerreinsten Wasser befindliche Erde.*
p. 306.

b) Ib. p. 299. §. 25.

c) Cf. *Der Königl. Schwedischen Academie der Wissenschaften Abhandlungen, aus der
Naturlehre, Haushaltungskunst und Mechanik. Uebers. von A. G. KAPSTNER, Vol
XII. p. 39. Untersuchung von der Beschaffenheit der Erde, die man aus Wasser, Pflan-
zen und Thieren bekommt, von I. G. WALLERIVS, erstes Stück von der Beschaffenheit
der Erde, so man aus Wasser erhält.*

perant; sed quoque soliditate, qua obiectum exhauriunt, omnem iisdem prae-
ripiunt palmam. Non sine causa enim dubitauerim, methodum optimam sibi
elegisse Cl. WALLERIVM in educenda ex aqua parte terrena. Ipse scilicet,
(allegato iamiam §pho n. I.) mixtam hanc fatetur terram, quam terendo ob-
tinuerat, ex particulis nempe, quae a vasculo inter concutiendum se separassent.
Quis autem, exactitudinem non satis laudandam, in hisce laboribus non desi-
deret? et quis non perspiciat, veritate haud fundata esse ea argumenta, qui-
bus insurgit chemicus alias perspicacissimus contra Ill. MARGGRAFIVM? Nonne enim partes, simul a vasculo detritae, augmentum dare poterant terrae
vitrescibili, in ratione ad terram calcaream? Et quid obtinisset, quo minus
nunc terra haec speciem vitrescibilis prae se ferret, quamquam ab illa toto
discrepet coelo? Sed filum abrumpam; haec cum de prima aquarum parte
constitutiva sufficiant. Verto me nunc ad *salinas substantias*, quae in purissi-
ma qualibet reperiuntur aqua. Subiecit laboribus suis MARGGRAFIUS Ill.
pluviale niualeque aquam, et ex utraque obtinuit salia diuersa quidem,
quippe ex hac nitro; ex illa uero sali communi familia. Si autem perpendi-
mus genesis salium eorundemque naturam, quae ex terra pro quorundam
physicorum opinione ducunt originem a), quatenus nempe ea, in aqua solubi-
lis, salis essentiam sustinet; non est, quod miremur, in simplicissima etiam
aqua salinum quoddam inueniri magma. Sufficit enim, ut et ego opinor, sub-
tilissima atque ab omni heterogeneorum admixtione liberrima, ad salis genesis
solummodo terra; quod ipsum rerum natura edocet; nisi omnem phaenomenis
veritatem, chemicisque etiam exercitissimis denegare velimus fidem b). Ve-
rum enimvero, quas illa mutationes adhuc subeat, in variis producendis sa-
lium generibus, nondum liquet; futura fortasse tempora, nostris adhuc felici-
oria, maius in hac diffundent lumen.

Sed oleosae quoque atque *sulphureae partes* omnibus pene admixtae sunt a-
quis. Luculentissime haec sese manifestant, cum destillando concentrandoue o-
mnes pene aquae, diuersis licet gradibus, flavum obineant colorem, genero-
sissimo saepe vino simillimum. Continuada inspissatio cum salibus conglutina-
tam

a) Cf. Venerandi Parentis *Entwurf einer Naturlehre*. §. 471. p. 325. et *Entwurf einer
physischen Scheidekunst*. §. 25. p. 19.

b) Praecipuum argumentum, hoc de salium natura ferendi iudicium, desumo ex qualita-
te salium quorundam mediorum, ut tartari vitriolati, quippe quae soluta, si inspissan-
tur et calcinationi subiiciuntur, repetita hac operatione in meram vertuntur terram, 2 do
Ex singulari prorsus phaenomeno, quod nitrum offert, si clauso vase detonatur. Pan-
xillum enim, quod in vas praepositum destillat, bene quamquam munitis rimis, nulla
praebet acidae indolis signa, quin potius alcalinam ostendit naturam, et caput mortuum
in se continet nitri partem alcalinam. superflua diuitem terra. Qui fieri autem haec
acidi mutatio in terram potuerit, plane ignoro, nisi genesis salis hac ratione explicare
velimus. Cf. POERNERI Ill. *Allgemeine Begriffe der chymie*.

tam sistit hanc substantiam, vix ac ne vix quidem ob arctam nimis cohaesionem ab iis separandam. Vereor autem, acta me nunc acturum, cum de aere dicendum est, qui aquae inhaeret, si longius immorer rei, quae pene non eget disquisitione. Quotusquisque enim est, quem fugiat quantitas ista aeris, partim coquendo, partim sub antlia luculentissime sese manifestans? Quam ob rem, determinatis partibus constitutivis aquae, ad eius naturam me verto contemplandam, de qua, cum eruditi diuersam foueant sententiam, quid, saluo eorum iudicio, ego statuere audeam, nunc explicabo.

§. III.

Attento si consideramus animo partes, in quas resolui aqua potest, terram nimirum, salinas substantias atque oleosas; si porro perpendimus, quae illa ostendit phaenomena, frigore omnem amittens in glaciem mutata fluiditatem; faciliorem quidem existimauerimus operam in corporis huius penetranda natura atque indole. Tantum vero abest, vt hypothesebus vanis, a quibus ipse abhorreo, aliquid hac in re tribuam, vt potius ex ipsa natura, quam aliorum nobis detexit studium in explorandis corporibus indefessum, haurienda censeam argumenta, quae cum genesin aquae luculenter sponteque explicant, tam diu ventilare oportet, donec experientiae contrariae satis mihi declarauerint eorum falsitatem. NEWTONIVS, vir acutissimi, atque diuini plane ingenii, dubius ipsemet fluctuat, compositane sit haec substantia, et tanquam salinum corpus in calore lenissimo fluens, igni an debeat suam originem a)? Omnino respiciamus necesse est ad ignis materiam, cui aquam debere suam fluiditatem, omnibus constat. Duce itaque tanto viro, non possum, quin horum a partibus sim, qui eandem elementorum peripateticorum ex numero, tanquam corpus nimis compositum, penitus excludunt. At in integrum cum NEWTONIO consentire nequeo, cum substantia multo simplicior, quam ista salina, corporis huius explicare mihi videatur genesin. Omnibus enim aquis terra pro basi subiaceret. Centum quippe vicibus BOYLEVS ipsam ex vno eodemque separauit subiecto: atque in infinitum, et ad aquae consumptionem vsque hanc terram posse ostendi, certus sum atque persuasus. Quae si quis non obiter consideret, meae (crederem) addet opinioni calculum, aquam nimirum e terra, quoad sensus, simplicissima constare, quae cum materia ignis intime permixta atque coniuncta, tali modo liquidi naturam induit. Haud vanam etiam haec opinio mihi videtur prae se ferre veritatis speciem, si modo perpendamus, quam diuersi, quamque varii inter se terrarum sint ordines, quarum vna vehementissimo cum vix ac ne vix quidem fuit ignis gradu, alia pene leuissimo calore, prae aqua fluidior redditur. Varii hi virium internarum gradus, nonne subsumendi praeberent occasionem, ab omni mixtione liberam, simplicemque dari terram, quae

H

in-

a) Opt. Quaest. XXX. p. m. 302.

intime ab ignis materia penetrata possit liqueferi, atque ob partium suarum homogeneam rationem huius induere fluidi naturam? At enim vero, ne mereantur haec asserta praeiudicatarum opinionum nomen, vt nunc ex experientiis aliorum iis accedat pondus, necessitas postulat. Fluctuans sane, qui fieri illud potuisset, haesito, nisi ex fundamento isto deducam explicandi argumenta, quod destillata siccissima ligni rasura haud exiguum praebuerit aquae quantitatem, Scobem enim ligni guaiaci destillabat BOERHAVIVS per annos asseruatam, hinc arenae instar aridae siccam, et acidus aquosus solus coelectus liquor in cretam vel alcali fixum facile cedebat omnem acedinem, exceptoque olido quodam adhaerescente, fiebat aqua pura satis et copiosa a). Cornua porro ceruorum, ad seculum dimidium seruata, hincque tam arida, vt limae ferreae magis, quam ferrum resisterent, spiritum dabant, de quo, si sal ac oleum accurate separantur, multum gignitur aquae b). Difficilis sane explicatu genesis huius aquae mihi videtur, si illam ex nimia cohaesione partium aquosarum, cum siccissimis licet corporibus, deriuare velimus. Quale enim adesset vinculum, quod has retineret in siccis adeo induratisque corporibus particulas, quae alias leuissimo liberantur caloris gradu, aurasque petunt? Etiam si autem lubenter quoque concederem, interstitiis nimis arctae adhaesisse quasdam earum; copia tamen, qua secundum huius viri prodeunt testimonium, vt haberi eductae possint, plane non permittit. Propius in explicando hoc phaenomeno naturae nos accedere crediderim, si sub ipsa destillatione generatam, sicque productam potius statuerimus. Nonne enim adsunt in iisdem corporibus iam singulae, quae aquam constituunt, partes? Quid quod? praeterea et ignis, principique inflammabilis inprimis vim, quam mystico alii acidi pinguis titulo, primi instar agentis venerantur, vt par est, pendere oportet. HOMBERGIVM deum allegasse sufficiat, qui de siccissima calce olea aetherea destillans, ex vna horum libra vltra quindecim obrinuit aquae vncias, iteratisque recenti cum materia operationibus, totam fere olei molem in aquam salinam reduxit c). Plane hic concipere nequeo, qui aqua haec, tanta elicit quantitate, vt merum eductum, possit considerari; licet nulla, quod maximum, oleum inter et aquam possit obtinere mixtio, facillima alias cum corporibus sibi similibus. Quod si autem consideramus, omnibus oleosis corporibus terram semper pro basi inesse, non est, quod miremur, tantam prodiisse aquae molem, quantam HOMBERGIVS ait. Ignis enim materia, quae hac operatione, cum partibus phlogisticis olea constituentibus, omnes in terram vires exserit, eam penetrando, huicque semet intime admiscendo, nouum, pristino omnino dissimile valet producere corpus. Quilibet ex his facillime perspiciet, nullo me teneri hac in re par-

a) Element. Chem. T. II. ed. Lips. p. 120. n. 5.

b) Ib. Tom. I. p. 455.

c) Mem. de l'Acad. Royale des sc. de Paris. Année 1703.

VOGELII Instit. Chem. p. 137. §. 308. 309. 310.

partium studio, licet eandem foueam cum *Patre Venerando* sententiam a). Sed ne longius deflectam a via, omitam nunc, quae ex physicis disciplinis adducenda pro scopo nostro credidi. Nolo reliquum ire inficias, dubiis haec quibusdam adhuc esse obnoxia, quae tempus fortasse soluet: tantum enim abest, ut supremum iam attigerint ceritudinis gradum, quem adsequi pro virium exiguitate mortales iis in rebus frustra forte conantur; ut potius, quatenam, experientia duce, statui possint, corporisque huius naturam explicant, paucis ego hic exponere annifus sum.

§. IV.

Nunc, quod ad rem ipsam attinebat, quem sequerer potissimum in fuscipienda aquarum analyfi, curae mihi cordique fuit. Multi profecto sunt viri hac de re praeclare meriti; quos si enumerando percensere vellem, eorum sane non exhaurirem numerum. Hac autem ex multitudine, MARGGRAFIVM III. nominasse satis erit, qui in examinandis aquis exemplum nobis praebeuit omnium praestantissimum. Huius itaque viri inprimis labores b), circa aquas Berolinenses sequar, etsi me non fugiunt merita Cl. WALLERII c), BERGII d), atque LVCAS e), quorum ambo priores circa Holmieneses, tertius vero circa Londinenses aquas, simili versati sunt studio atque sollertia. Omnium autem maxime copiosus atque prolixus est Cl. LVCAS in fuscipiendis laboribus, ut qui nimis anxius de praecipitantium selectu, fusior mihi videtur in rebus, quae, testante MARGGRAFIO f), vago atque incerto in analyfi chemica nituntur fundamento. Multus, e. gr. ille est in eligendo corpore, quod acidam vel alcalicam aquarum naturam detegere possit, atque hunc in finem commendat g) flores caeruleos horumque succos, chartam coloratam, folia rosarum siccata, rhabarbarum, lignum campeche, coccionellam, gallas et alia, quae, tantum abest, ut certa praebeant de salium diuerforum mixtione signa, ut potius singula spem de iis conceptam eludant, atque in errores deducant. Ipse Cl. LVCAS hoc perspiciebat, si etenim substantiis alcalicis omnia ea essent adnumeranda, quae vel viridi colore solutiones florum caeruleas imbuunt, vel

H 2

char-

a) *Entwurf einer Naturlehre*. §. 471. 348. *Phys. Scheidekunst*. §. 25.

b) L. c. p. 288.

c) IO. GOTTSCH. WALLERIUS, *Hydrologie oder Wasserreich, nebst einer Anleitung zur Wasserprobe, und Gedanken von Dännemarks Gesundbrunnen*. Uebersetzt von I. D. DENSO, Berl. 1751. 8. mit Kupf.

d) Cf. SCHWED. *Abh.* Vol. XXXI. p. 105. *Versuche mit verschiedenen Wassern zu Stockholm*, von P. I. BERGIVS.

e) *Herrn LVCAS Versuch von Wassern*. Vol. III. aus dem Engl. übers. von D. I. ERNST ZEIHNER, Altenb. 1767. 8.

f) L. c. §. 16. p. 289.

g) Vol. I §. 206.

chartae coloratae colorem reddunt viuidiorem, plane perspicere nequeo, quale iudicium de iis acidis ferendum sit, quae vel absorbentibus, vel aliis alienis corporibus nupta, dum huicce subiiciuntur examini, alcalinam saepissime prae se ferunt formam? Acidum enim vitriolicum terra aluminis impraegnatum, solutio ferri in eodem acido, saturni in aceto destillato, decoctum cretae calcinatae, solutio aluminis vsti, calcis viuae in omnibus acidis solutiones, solutio zinci in spiritu nitri seu salis communis, vegetabilium caeruleum colorem in viridem mutant, licet aperte sint acida. Et nonne cum aliis substantiis, colores mutantibus, eadem obtineret incertitudo? At, missis his omnibus, ad III. MARGGRA-FII accedo sententiam, qui parum tribuit solutionibus solitis in aquarum examine, utpote quae naturam corporis mixti non modo non accurate indicant, sed etiam, cum de quantitate partium admixtarum agitur, vel nihil, vel pauca atque incerta edocent a). Ut vnicum adducam, exemplo sit mihi argenti solutio, eiusque in detegendo acido salis frequentissimus usus, quamuis saepenumero in grauissimos deducat errores. Non enim solum III. MARGGRA-FII cum salibus mediis vitriolatis suscepti labores ostendunt, lunam eodem albo colore praecipitatum subsidere; sed etiam VOGELIVS b), satis euicit, dubia esse, quae ex eo quod luna albo colore in menstruo subsideat, formantur ratiocinia, ad acidi salis eruendam mixtionem. Ipse hac de re sollicitus, institui experimenta, quae docuerunt, non salia solum media vitriolata, sed et alia, lunae instar cornuae, argentum demittere. Etenim soluebam in aqua destillata tartarum vitriolarum, sal mirabile Glauberi, nitrum et sal ammoniacum, quorum quoduis affusione solutionis argenti lactescebat; crysalli autem tartari solutae, gryseo paullulum colore, et solutio aluminis, flauo lunam ex menstruo suo deiciebant. Quid dicam denique de nonnullis Mercurii praecipitationibus adeo vagis? Dubito, an certi quid ex iis concludere liceat: cum, si tantummodo ad album respicio, quem ille ex salium nanciscitur admixtione, colorem, a variis hic atque diuersis plane dependeat corporibus; ut ab acido salis, alcali, volatili et acido vitriolico c). Incertus itaque manebit semper, qui istis tantum suffultus argumentis, exacte se determinare posse corporis cuiusdam naturam, sibi blanditur. Quod si autem iustum hoc pacto ferre cupiamus iudicium, accuratius haec praecipitata forent examinanda; quod vero tum propter eorum exiguitatem valde est difficile, cum grani vnus pondus saepius vix attingant, tum etiam propterea, quo-

a) Idem de reagentibus mecum fert indicium Cl. I. F. STAHLING. *Reagentia*, inquit, minime tanti valoris sunt, ut quidem celebrantur, pauca specifica sunt¹ et pauci, ad explorandas aquas opus est. Cf. Eiusd. *Dissert. inaugural. chym. med. sistens methodum generalem explorandi aquas medicatas*, Posonii 1772. 8. p. 53.

b) De hodierno more examinandi aquas minerales, notandum ab omnibus erroribus atque commentis repurgato, Cf. *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* 1771. eine Abh. in der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften vorgelesen.

c) SPIELMANNI III. *Instit. Chem. Arget.* 1763. p. 257. *Expear.* CVI.

quoniam, si mixta sunt, in fluidi instillati miscela, ob nimiam interdum cum illo corpore cohaesionem, aegre tantummodo possunt determinari: quam ob rem, salua re, in aquarum analysi mittenda esset haecce methodus. Quia tamen inde saepius indicia cuiusdam mixtionis colliguntur, quae in ordinandis chemicis laboribus clariorem lucem foenerari queunt: hinc malui eam in meo retinere examine, consuetudine magis receptam, quam quod ipse de utilitate huius methodi persuasus, meis eam adhibuerim tentaminibus.

§. V.

His praemissis, nunc ad ipsam fontium me accingere possum analysin, in quibus consignandis SCHÜTTEVM consului a), hoc quidem obseruato discrimine, quod non solum plures disquisuerim fontes, quam ille descripsit, sed quosdam etiam omiserim, qui, cum nobis sint remotiores, fontibus nostris adnumerari nequeunt.

Primus itaque esto, quem describit SCHÜTTEVS| l. c. p. 59. et qui nostro idiomate *Leutra* appellatur. Oritur hic riuus occidentem versus, in valle sic dicta molarum, duobus ex fontibus, qui inter calcareos proueniunt montes, nempe ex boni malique vulgo sic dicto fonte, et alio, qui, vt vernacula vtar lingua, *der Nasenhorn*, nominatur. Sollicitus autem, vt purissimam semper examini subiicerem aquam, ipso ex loco, vbi scaturit, illam hauriendam curavi, nihilque clarius, saporeque purius isto inueni fonte, vtpote qui lacteam pene aemulatur dulcedinem. Hic ille est, qui toti pene vrbi necessariam aquam largitur, cum alio adhuc fonte, qui alteram eius regionem permeat,

Ad specificam illius quod nunc attinet gravitatem, pollicem cubicum ferreum pedis, cuius sedecim decempedam constituunt, tresque ponderantem uncias, nec non drachmas tres et duodecim grana, aquae 'immergebam, vbi, bilance dein in aequilibrium reposita, a pondere adparenter amiserat tres drachmas atque dimidiam, et quatuordecim grana: quod quidem pondus amissum, ex legibus matheos specificam determinat gravitatem. Hoc facto, diuersis istius aquae portionibus instillabam sequentes solutiones; de quibus hoc adnotandum est, quod semper praecipitata per tempus quoddam tranquilla reliquerim, per viginti quatuor plerumque horas. Purissimis vsus sum solutionibus, de quarum puritate, quamquam non omnes ipse perfecim, certus tamen sum atque persuasus, cum eas maximam partem acceperim ex benevolentia viri, in re chemica exercitatissimi, Experientissimi D. BVCHHOLZII, Fautoris mei plurimum colendi, cuius officina etiam pharmaceutica, praestantissimis quibusque

H 3

re-

a) Cf. Oryctographia Ienensis, siue fossilium et mineralium in agro Ienensi breuissima descriptio, ed. CH. VAL. MERCKELIVS, Ienae, 1761, 8.

remediis instructa, tum incorrupta sinceritate, tum nitido apparatu, meritas sibi laudes vindicat.

Hae iam sequentia exhibuerunt phaenomena, cum aquae instillarentur.

Solutio cinerum clauellatorum valde turbabat eius claritatem, et, horis quibusdam praeterlapsis, notabilis terrae quantitas, albo colore sese submerserat.

Eandem mutationem, minori licet gradu, ab oleo tartari per deliquium perpetiebatur.

Lixivium sanguinis, vasculum opalina nubecula replebat, paucis horis post leui albedine variegata, superiorem liquidi regionem occupans, quam, etiam diutius adseruata, non reliquerat a).

Caerulei Berolinensis solutione b), cum alcali fixo confecta, nihil obtutui sese praebuit.

Vitrioli veneris solutio in aqua destillata, crocum demittebat, viridi, vitriolum autem martis, flavo colore.

Spiritus salis ammoniaci cum calce viva paratus, vt et oleum tartari, terram albam praecipitabat.

Ni-

- a) Conficitur hocce lixivium ex sanguinis bouini partibus tribus, cum vna parte salis alcali purissimi, quae calcinantur inuicem in crucibulo, vsque dum nullam amplius concipiunt flammam, alboque colore lunam deiiciunt. Tunc materia calcinata sufficienti aquae elixatur quantitate.

Cl. STAEHLING, l. c. p. 82. *lixivium fixum phlogificatum* adpellat, quod, ex experientia Ill. CRANZII, ipsum ferrum saepius detegit, si aquis spiritus nitri fuerit instillatus, et illud demum superdetur, cum alias non, nisi ferrum acido solutum, seu martis vitriolum visui praebeat.

- b) Cl. MACQVER hunc liquorem debemus, quem *probatorium metallorum*, licet inique, nominat. Lixivium est alcali fixi, parte colorante ferri in caeruleo Berolinensi contenti ad facietatem impraegnatum, vt cum acidis non amplius effervesceens, nec alcali notas exhibens, neutrum videatur: Testante D. MACQVER, omnes metallorum et semimetallorum solutiones turbat praecipitatque, solum ferrum in caeruleum, alias omnes in gryseum colorem inclinantes, praeter argentum tamen, quod a naturali albedine in flavum repellit. — — Nec ferrum autem, a terra hac martiali, nec ochram, nisi acidis fuerit soluta, colorari, ex experimentis Ill. CRANZII aliorumque, vt et ipsius MACQVER, patet. Cf. Cl. STAEHLING, Diff. p. 83.

Nihil notatu dignum ostendebant ex acidis, vitriolicum, falis atque aceti, praeter quam quod ex affusione spiritus nitri levis subfederit nubecula.

Acidum nitri, quo terram calcaream solueram, lactea sub forma illam ad fundum dabat.

Solutio cupri in spiritu nitri turbabat quidem aquae limpiditatem, nihil autem nubecula, medium vasculi locum occupans, caerulei offerebat coloris, ad declarandum alcali quoddam volatile.

Solutio mercurii cum spiritu nitri magnam momento mixtionis seponerat soluti quantitatem colore flauo; quae autem per viginti quatuor horas tota euenerat, rursus soluta.

Solutio lithargyrii cum aceto destillato copiosissimum praebebat albidum pulueris sedimentum.

Color autem mihi erat inexpectatus, quem argenti solutio induebat, horis aliquot praeterlapsis. Lacteus enim in initio ex atro paullo rubens, violaceo argentum praecipitabat colore. Nonne a terra calcarea et oleoso quodam haec deducenda esset mutatio?

Solutio mercurii corrosui, immutata manens sese admiscebat.

Alumen denique solutum filiceam suam terram albo colore separabat.

§. VI.

Quae autem, cum non sufficerent, ad perspicendam variam huius fontis mixtionem, licet satis de terra calcarea, oleoso atque salino quodam testentur; elegi nunc, duce MARGGRAFIO, *destillationem*, qua multo exactius de partibus constitutivis iudicium ferri potest. Retortam adaptaui eum in finem, aqua destillata optime depuratam, igneque moderato sensim sensimque quinquaginta mensuras (quarum una duas libras, et nonem cum dimidia continet aquae vncias) destillaui, usque ad unius circiter mensurae remanentiam. Haec, facta tali concentratione, saturatam nacta erat flavedinem, ut vino Rhenano fuerit similissima. In vasculi fundo insignis colligebatur terrae quantitas, quae, filtrato liquore, bruno tincta colore, filtro adhaeserat; aqua autem destillata probe edulcorata ac dein exsiccata, eadem terra duas ponderabat drachmas et quinque grana. Ut autem ipsius iam indolem atque naturam perscrutarer, aequalibus diuisis portionibus, partem unam cum spiritu nitri permiscebam, qui magnam
effere-

effervescentiam ingentemque excitabat ebullitionem. Mixtionem hanc, quo melius solutio procederet, leni calori exponebam; quo facto, cum nullus perciperetur noua spiritus affusione strepitus nullaue mutatio, solutionem, quae flauum induerat colorem, a terra necdum soluta filtrabam, beneque illa edulcorata, colligebam grana aliquot terrae rubicundae; hanc mixtam cum acidis, at penitus immutatam manentem, separatim asseruabam. Alteri illius terrae parti spiritus vitrioli (ex vna olei, et tribus aquae destillatae partibus confecti) sufficientem adfundebam quantitatem. Eodem modo magnus etiam oriebatur, durante mixtione, strepitus atque spumacum adscensus, quibus cessantibus, cum noua ex acidi portione nullum animaduertibilem solutionis indicium, a terra relicta percolando liquidum separabam, quod limpida claritate sua haud orbatum, proprio excipiebam vasculo. Siccatae, quae solui non potuerat, terrae eam admiscebam, quam ex nitri spiritu habebam residuam. Paucis igitur aquae guttulis adpersis, malaxando tentabam figuram eidem imprimere, quam impressam quoque retinebat, ut in globulos formare commode potuerim, qui acta satis partium cohaesione, de argillacea huius terrae natura haud vanam iam permittebant coniecturam. At enim uero certior ut fierem, cuiusnam ea sit adscribenda terrarum ordini; globulos hos crucibulo immisos forti exponebam igni; quo bene candefacti, pristinam non solum seruauerant figuram, sed linguae etiam admoti fortiter adhaerebant, spongiaeque instar, acidorum guttulas nullo cum strepitu attrahebant. Haecce satis ostendunt, meram argillam esse alteram hoc ex fonte terrae portionem, quae pondere suo vnam drachmam granaque sex adaequabat. Sed restat, ut adhuc de illa dicam, quam acidis tentabam. Solutioni itaque cum spiritu nitri factae, paucas spiritus vitrioli guttulas instillabant, quo facto, alba se ad fundum dabat terra, quae separata atque siccata splendore particularumque figura fere crystallina, testis erat de selenite certus atque indubitatus. Similem colore, ex spiritu vitrioli cum tartari oleo p. d. separabam, at mere calcaream, utpote quae cum sale ammoniaco trita, abunde vinculis liberabat sal vrinofum volatile, nec non cum sulphure cocta, illud soluebat. Examen nunc adhuc inire ulterius debebat color ille terrae rubicundus, qui a ferro admixto, ut credebam, suam originem deducebat. Quem in finem relictae solutioni, cum spiritu vitrioli factae, aliquot instillabam guttulas solutionis caerulei Berolinensis, et ipso momento, quo guttula adtigerat liquorem, pulcherrima se submergebat caerulea nubecula. Alteri huius solutionis parti adfundebam sanguinis lixiuium, quod eodem modo coloris mutatione perpeffa, luculenter satis ferri vel potius martialis principii declarabat admixtionem. Fui sollicitus pergendo hac praecipitatione, certam ut detegerem ferrearum particularum quantitatem; at enim uero spes me fefellit, cum adeo exigua mole, adeoque tenaciter filtro cohaereret calx ista, ut nulla arte ab eo separari posset. Prioris denique terrae granum spiritu vrinoso miscebam, cupri fortasse detecturus praesentiam: nulla autem animaduerti poterat coloris mutatio, quamquam protracta digestionem. Nunc mihi resisterat quantitas

tiras aquae concentratae, quae similem postulare curam. Retortae hanc committebam, et destillando eo usque pergebam, donec ad uncias aliquot liquidi moles esset diminuta. Percolabam residuum, et iterum terrae albae se separauerat paucillum, cuius moles integra vix quatuor granorum pondus abfoluebat. Cum acidis non efferuefcebat, retinebat autem impressam sibi figuram; ignique exposita, et inter se particulis, et linguae forma globulorum admota, valde adhaerefcebat. Non sine causa itaque mihi persuaderem, hanc quoque argillaceis esse adnumerandam, omnibus siquidem cum iis conueniret caracteribus. Vitrioli spiritus, quem cum illa digestionem subieceram, affuso sanguinis lixiuio, haud exiguum adhuc caerulei Berolinensis ad fundum demittebat quantitatem.

Vitreo nunc vasculo, quam commemoravi supra, percolatam aquam moderato committebam calori, quo facto, diebus aliquot praeterlapsis, lateribus vasis iterum separata adhaeserat terrae exigua moles. Continuabam euaporando, nihil autem massa spissa, frigori exposita, ostenderat salis; Eam ergo ad siccitatem usque euaporabam, et aqua destillata rursus soluebam magma hoc rubrum, vnguinosum, nauseosumque odorem spargens; solutionem dein percolabam; ubi tamen nimis exigua adhuc subsederat terra bruni coloris, quam ut illam ulterius sub examen vocare potuissem. Nullis interim soluebatur ab acidis, nec more selenitis splendebat: ut itaque argillaceis adscribendam crederem. Filtratam hoc fluidum, cum euaporando ad drachmae circiter unius diminuissem pondus, vasculi lateribus fines, quos fluidum occupauerat, profunda flauedine tinctos inscripserat, quod terrae abundantis signum, spem mihi relinquebat exiguum, de felici in obtinendis crystallis progressu. Quaedam attamen sese apposerant nitri spicula, quae sua non solum figura, sed strepitu etiam, quem candenti imposita edebant carboni, satis suam naturam declarabant. Reiteratis huius massae solutionibus, et inspissatione repetita, salis illius quatuor circiter obtinui grana, haud tamen mere nitrosi, sed oleosis partibus atque cubiformibus intermixti, quae ceterum salii communi erant simillima, quippe carboni imposita candenti decrepitabant, lentique opticae subiecta, salii huic simillimam prae se ferebant figuram. Omni interim adhibita cura, restiterat mihi fluidum unius drachmae, quouis etiam labore in salis formam conuerteri nescium; de cuius ut certior fierem indole, aqua illud destillata diluebam, atque oleo tartari p. d. affuso, terram inde separavi abundantem; quo facto, percolatoque lixiuio, hoc euaporabam, massamque ex nitro partim, partim sale communi constatam, vix grani dimidii aequantem pondus, in fundo vasculi colligebam. Euincunt haec itaque, diuersa eum fontem abundare terra, cuius pars argillacea ad mere calcaream, ut 33 : 29. in quantitatis ratione sese habet. Calcaream insuper huius terrae naturam solutiones variae, ut alcalicorum, vitriolorum, spiritus salis ammoniaci, acidi nitri, et denique aluminis, luculen-

ter iam declararunt. Continet porro hic fons martialium particularum fomitum, nec minus oleosam sulphureamque substantiam, et duplicis falis, nitrosi nimirum atque culinaris quandam portionem; quae autem (falis oleosaeque partes), cum arcto nimis inter se cohaereant vinculo, omne, quod requiritur in hisce laboribus, respuunt studium omnemque sollicitiam.

§. VII.

Alius fons, qui alteri urbis regioni necessariam praebebat aquam, meridiem versus scaturiens, et à pago *Lobeda*, der *Löberhorn* appellatus, prae ceteris meretur accuratorem disquisitionem. Gaudet hic, ex ipso scaturiginis loco haustus, crystallina limpiditate, qua siquidem alias superare videtur, factum est, ut per errorem purior ususque variis vulgo habeatur accommodatio. Cognitum autem iam est civibus nostris, si in rebus coquinariis huius vsurpent aquam, cibos nonnullos debitam non acquirere molliem, ex iisque leguminosos fructus, ne per integrum quidem diem continuata coctione, in usus cibarios posse conuertere. Solutionibus inseruiens atque ad extrahendas corporum partes adhibita, minus aliis est apta, utpote quae horum corporum imperfecta sistit infusa veluti potus caffee satis superque testatur. Copiosae, quae huic fonti inest, partium terrestrium quantitati, non sine causa adscribendum esse credo, quod nauseosa eius aqua sit quibusdam tenerioris naturae subiectis. Noui enim talem tenellum, qui, licet ab incunabulis aquae aduersatus sit, cerevisiam quippe abhorrens, paucillum huius fontis vel inscius degustans, vomitu excrucietur, et circa praecordia molestissimas persentiscitur pressiones. Insignem itaque aquarumstrarum inter se differentiam et haec, et sequens ostendit analysi. Colligendam cum nunc curarem ex ipso fontis loco aquae sufficientem quantitatem, praecedenti ordine institui labores. Quid igitur solutiones variae ostenderint, primum expendam.

Solutio cinerum clauellatorum, oleum tartari p. d. atque lixiuium sanguinis, albidum submergebant puluerem,

Solutio caerulei Berolinensis nihil mutabat.

Vitrioli Martis atque Veneris in aqua solutiones, crocos, ut in §. praecedente demittebant.

Spiritus falis ammoniaci gryseum ad fundum dabat sedimentum,

Spiritus vitrioli atque nitri, bullularum aerearum protrudebant copiam insignem; quo facto, levis ex isto albaque subsidebat nubecula.

Spi-

Spiritus falis et acetum concentratum, nullum excitabant strepitum, nec ullus aeris adfcenfus animaduertebatur.

Terrae calcareae solutio vix quidquam, fenfibus quod potuiffet percipi, mutabat.

Solutio mercurii cum fpiritu nitri, flauum fegregabat puluerem.

Acetum lithargyrii cafeofum ad fundum dabat magma.

Solutio argenti primo lacteum demittebat praecipitatum, quod gryseum, horis quibusdam praeterlapfis, induebat colorem.

Solutio mercurii corrofuui, ne vel minimum aquae limpinitatem turbabat.

Alumen folutum vinculis terram fuam liberabat, aquam lacteo colore tingentem.

Cubus ferreus, huic aquae immiffus, apparenter a pondere fuo amittebat drachmas tres atque dimidiam, cum vndecim granis.

Eandem quantitatem huius aquae, qualem in fuperiori analyfi examini fubieceram, ad menfurae vnus remanentiam moderato abftrahebam calore. Filtrato refiduo liquore, qui flauedine tinctus per chartam bibulam defluebat, optime aqua deftillata edulcorabam terram, quae in infundibulo remanferat, vt ab omni fale liberam obtinerem. Cuius bene ficcatae obtinui tres drachmas et grana tringinta et octo, terrae ex bruno rubentis. Relictam aquam nouae deftillationi fubiiciebam: qua finita, terra adhaeferat vitri lateribus, alba, fplendens, ponderans quinque drachmas et viginti quinque grana. Illius terrae, quam prima ex deftillatione collegeram, drachmae vni adfundebam fpiritus nitri quantitatem fufficientem, magna qui vi cum ea expumefcebat. Solutio exinde facta flauum induerat colorem. Hanc filtrabam, terraeque refiduae, quae folui non patiebatur, bene edulcoratae pondus examinans, decem aequale granis inueni: laminis erat fplendentibus intermixta, reliqua autem ex atro rubentem retinuerat colorem. Globulos ex illa formabam, qui in ignem impofiti, non folum validius cohaerebant, albumque acceperant colorem, fed linguae etiam admoti, vt pura argilla adtrahebantur, nullamque cum acidis perpetiebantur mutationem. Decem huius terrae grana cum fpiritu Vitrioli digerebam, vni huius liquoris limpidi portioni guttulas aliquot lixiui fanguinis, alteri autem folutionem caerulei Berolinenfis infillans, quae caeruleo, quem difpergebat, amoeno colore fatis fuperque ferri infignem offendeat portionem.

Nihil autem prorsus spiritus salis ammoniaci terrae metallicae extrahebat, vtpote colore haud mutatus. Istud nunc fluidum, quod ex altera destillatione restiterat, et vnciam vix pondere superabat, lente euaporabam. In dies profundiorē adquirebat flauedinem, continuataque inspissatione, sensim sensimque nouam seponebat terram, quae cum turbidam nimis redderet massam, nouam postulabat percolando separationem, qua quindecim grana terrae seleniticae inueniebam, quae si eiusdem terrae, quam superiori destillatione obtinueram, addo quantitati, totius pondus ad quinque drachmas et quadraginta grana poterat aestimari. Mere erat selenitica; splendebat enim lamulisque constabat, crystallinam formam aemulantibus, non soluebatur spiritu nitri, nulloque erat sapore praedita, quae omnia perfecte selenitis absoluunt characterem.

Fluidum nunc, quod praecedenti euaporatione nullas ostenderat crystallos, repetita hac operatione sal formabat partim ex nitro, partim ex sale communi, ni fallor, mixtum, impurum autem, cum propter oleosas partes, quae arctius inhaerebant, tum ob abundans adhuc principium terrenum. Iteratis vicibus soluebam hanc massam salinam, et quinque grana purissimi nitri, quod carbonibus impositum detonabat, a vasculo separabam. Reliquum fluidum, quod nulla opera in crystallos converti poterat, ad siccitatem usque euaporabam. Fundo adhaeserat patinae salinae substantiae moles insignis septuaginta et quinque granorum, ex atro rubentis; ceterum ad cubicam figuram illius partes accedebant. Temporis aliquo spatio praeterlapso, humiditatem ex aere adtraxerat, et in aqua soluta, terrae demittebat moleculas, quas oleo tartari p. d. omnes separare tentabam. Albo haec quoque subsidebat colore, atque protracta euaporatione, quatuor adhuc obtinebam salis communis grana, quae tamen deputata sistere non poteram. Constat ex his, quam diuersae sint fontes indolis atque naturae. Triplici enim hic constat terra, cuius calcarea aequae ac argillacea pars multum superatur ab altera mere gypseae. Quodsi enim ponderum numeros eodem metimur diuisore, ratio terrae calcareae ad argillaceam, vt 91 : 18. calcareae autem ad seleniticam, est vt 91 : 170. Continet porro hic fons martialis terrae stamina, nitri portionem, et fluidum salinum, quod in omnibus cum isto conueniebat, quod vltimum vulgo salis seu nitri lixiuium audit, et cuius naturam MARGGRAFFVS III. optime descripsit a),

§. VIII.

Me verto nunc ad *Salam* fluuium, cuius descriptionem cum iam SCHVITTEVS b) absoluerit, et cum minus ad rem meam pertineat, praetermit-

tam

a) L. c. Tom. II. p. 20. *Chymische Versuche mit der letzten sogenannten incrySTALLISIRNEN Mutterlauge des Kochsalzes, in Absicht auf die darinne enthaltene Erdart. p. 39. Fortsetzung.*

b) L. c. p. 51.

ram. Huius aquae, cum turbida non esset, tempore sereno sufficientem quantitatem colligendam curaueram, quam ubi per diem quietam reliqueram, ut crassiores se separarent partes, solutionibus tentabam huius percontari mixturem, quae sequentes prodiderunt mutationes.

Cinerum clauellatorum solutio, leuem terrae calcareae molem deiecerat, cuius quantitas paullo erat insignior cum oleo tartari atque lixiuio sanguinis.

Caerulei Berolinensis solutio claritatem aquae non mutabat, vasculi autem latera, magna bullularum aercarum quantitate, erant obfesa.

Veneris et martis vitriola eadem cum praecedentibus ostendebant phaenomena,

Spiritus salis ammoniaci gryseum submergebat puluerem, flauum mercurii solutio.

Albus autem insigni mole ex aceto lithargyrifato decidebat,

Solutio argenti, momento instillationis, bruno colore aquam tingeat, temporis autem successu ad fundum se collegerat sedimentum, quod cupri limaturam colore aemulabatur.

Aluminis solutio, mercurius corrosiuus in aqua solutus, terrae calcareae in spiritu nitri solutio, et denique gallarum infusum optime saturatum, nihil mutabant.

Acida, ex iisque vitrioli et salis spiritus, exiguam liberauerant aeris quantitatem, attamen spiritus nitri lacteam segregabat nubeculam, nihil autem nec aeris, nec sedimenti ostendebat acetum concentratum.

Cubus huic aquae immerfus ex pondere suo amittebat tres drachmas triginta et octo grana.

Haud vanum ex his subsumendi depromerem argumentum, diues quod sit aqua haec fluuiatilis terra calcarea; probant hoc enim praecipitationes liquorum alcalicorum, spiritus salis ammoniaci, vitriolorum atque acidi nitri; acidum quod in se contineat nondum saturatum, ostendit caerulei Berolinensis solutio; et nonne mercurii color subflauus de partibus alcalinis, et singularis argenti color de partibus oleosis atque sulphureis signum quoddam praeuissent? Sed accuratius haec postulant examen.

Solitam itaque abstraheram aquae quantitatem, ad vnam vsque mensuram, quam flauedine tinctam percolabam a terra, quam destillando ad fundum dederat. Bruni haec quoque erat coloris, duasque drachmas et quinque grana ponderabat, a spiritu nitri tota fere illius drachma soluebatur, praeter pauxillum terrae trium circiter granorum, quod nullam ab acidis patiebatur mutationem, impressam cum retineret figuram, ignique expositum duritiem nancisceretur, argillae similem, eamque ob rem huic quoque ordini esse adnumerandam arbitror. Decem circiter grana spiritus vitrioli digerebam larga quantitate; solutione percolata, vni huius parti sanguinis lixiuium, alteri autem solutionem caerulei Berolinensis infillabam, quarum quaeuis, quo liquidum tingeat colore, martialis terrae notabilem submergebat copiam. Aquae nunc portionem relictam nouae subiiciebam concentrationi; quo facto, selenitica terra se separauerat trium drachmarum, quadraginta et quinque granorum, quae, continuata euaporatione, cum nouem, quartaque grani parte augebantur. Reliquum fluidum, cum ad exiguam satis molem euaporando redegissem, frigori exponebam, et nitri se generauerant spicula tenerrima, duorum circiter granorum pondere, candenti quae carboni imposita fulminabant; alteram autem massae portionem constituebat magma salinum, ponderans bene siccatum decem et octo grana: simile erat illi, quod praecedenti §. descripsi. Etenim aeri expositum, liquidum ex eo adstraherat, brunoque erat colore saturatum, qui oleosas abundantes partes indicat. Hoc tamen notari meretur, quod, durante euaporatione, summitati vasis terrae adhaeserit alba, instar sublimati leuissimi, quae cum spiritu nitri mixta valde effruescebat, et tota soluebatur. Quae si nunc perpendamus, sequenti ordine inter se mixtas inuicimus huius aquae partes, ut nempe terrae calcaerae 117. partes, octo argillaceas in se contineant. Erit itaque et ratio terrae seleniticae ad calcaeram, ut 2 : 1. Continet porro haec fluuiatilis aqua martiales particulas, terrestribus intermixtas, salinam porro substantiam, partim nitrosam, partim ad sal commune accedentem, multis ceterum partibus oleosis obuolutam.

§. IX.

Absoluta horum fontium analysi, qui vtitatissimi sunt nostra in vrbe, ad illos contemplandos me nunc accingo, qui, nobis licet sint remotiores, cum locis tantum affinis inferuiant vsui, similem disquisitionem tamen videntur mereri. Vnus ex iis, qui autem minus in vsus vocatur, ille est fons, qui idiomate nostro *der Lutherborn* solet appellari, cuius autem etymologiam ortusque descriptionem SCHVTTEVS cum iam suscepit, ego non tangam. Prae aliis ille salubrem huius aquam praedicat, quod an sit fundatum de ea iudicium, nec ne, et an fonti §. 5. descripto hac in re praeripiat palmam, vltius deteget examen. Ipso itaque ex loco, vbi fons ille circumuallatus est, aquam

aquam ad labores necessariam hauriri curaueram. Dulcis, ut ipse inueni, sapor eius est, claritasque eximia; videamus nunc itaque, quae variae solutiones in illa detexerint.

Gallarum solutio flauum retinebat colorem.

Solutio cinerum clauellatorum, oleum tartari p. d. nec non sanguinis lixiuium, omnes terrae albae aliquid demittebant, quae tamen cum sanguinis lixiui colore aemulabatur paulo ex lacteo caeruleum.

Per caerulei Berolinensis solutionem nihil detegere potui.

Vitrioli martis et veneris calces seponebant metallorum. Spiritus salis ammoniaci gryfeum dabat puluerem.

Maximam ex acidis eiiciebat bullularum copiam salis spiritus, dein nitri, qui albam simul generauerat in liquido nubeculam, huic similem, quae ex solutione terrae calcareae se visui offerebat.

Mole autem maxima sedimenti quantitas, cum ex mercurii, tum ex lithargyri subsidebat solutione. Illa partim album puluerem, qui superiorem locum, partim flauum, qui inferiorem occupabat, deiecerat.

Argentii solutio momento instillationis lactescebat quidem, sed paulo post submersae hae partes gryfeum, tandemque nigrum induebant colorem.

Mercurii denique corrosiui, atque aluminis solutio, vix memoratu quid dignum ostendebant.

Pondus, quod cubus huic aquae immerfus apparenter amiserat, tres erant drachmae et quadraginta grana.

Facta nunc quinquaginta mensurarum concentratione, terrae obtinueram rubicundae drachmam vnam, quinquaginta et octo grana. Postquam continuaueram ad uncias usque aliquot destillationem, in fundo vasis adhaeserat terra alba, splendens, felenitica, ponderis duarum drachmarum, trium atque viginti granorum. Prioris drachmae dimidio sufficientem sensum adfundebam spiritus nitri copiam, qui magno cum strepitu et massae expansione, ad duo usque illam soluebat, grana, quae iamiam descripto subiecta examini, ut mero se gerebant argilla. Decem circiter illius terrae grana cum spiritu vitrioli digerebam; facta sufficiente extractione, vni illius liquidi sanguinis lixiuium, alteri autem
por.

portioni, solutionem caerulei Berolinensis instillabam, quorum quodvis profundo caeruleo colore, insignem particularum martialium demittebat copiam. Quae relicta erat adhuc aquae portio, eam lentae subiciebam euaporationi; qua per tempus aliquod protracta, se separauerant terrae albae seleniticae grana circiter duodecim, quae, percolatione facta, noua eademque augebantur quantitate, quam si superiori adicio terrae seleniticae ponderi, totius moles duas constituit drachmas, triginta et quinque grana. Euaporatione nunc ad certum producta finem, massaque frigido exposita loco, frustra salis expectabam vel vnicum quidem spiculum, quod terrae adtribuebam abundant, quae oleosis partibus valde erat obuoluta. Irrita itaque omni hac in re cura, ad siccitatem massam illam euaporabam, cuius flauae, salini amaricantis saporis, vasculi adhaeserant fundo duae drachmae et quinque grana. Totam illius molem aqua solutam, oleo tartari p. d. a terra liberare tentabam: nec me fefellit spes. Percolatum hoc liquidum denuo nunc exponebam calori, quod certum ad gradum cum concentrassem, frigido exponebam loco, vbi sensim, paucissimae licet, se apposuerant particulae salinae, cubiformes, carboni candenti impositae decrepitantes, salique communi simillimae, trium et quod excurrit granorum. Iisdem itaque partibus constitutius impraegnatus est fons hic, quas iam descripsi. Varia tantummodo inter se differunt mixtione; vtpote 118. partes terrae calcareae septem argillaceas continent, et ratio calcareae, qua cum selenite coniuncta est, numeris 59: 84. exacte determinatur. Cum praecedentibus porro non minus martiali abundat principio, atque salina substantia, sali communi simillima, multisque partibus oleosis. Lubentissime harum quoque inter se determinarem rationem, nisi tum ob earum exiguum quantitatem metiri pondus esset difficile, tum quoque valida oleosarum partium cum salibus cohaesio, rigorosius inire examen impediuisset.

§. X.

Multum autem superatur hic fons puritate ab eo, de quo nunc dicam. Nulla ipsius per SCHVITTEVM facta est mentio. Quamobrem operae pretium futurum credo, si, quae ad scopum nostrum attinent, paucis descripsero. Prae aliis enim ad fontes salubriores referri meretur, cum et claritas eius, et simplicitas tanta sit, vt, in quo praecedentium talem inuenerim, plane ignorem. Occidentem versus oritur, in radice montis, *vulpeculae turri* proximi, qui nomine *der Hummelsberg* cognitus est nostratibus. Non omni vero hic loci seaturit tempore; sed abhinc mille circiter pedes, loco interdum demissiori, inter rupes mira claritate prouenit. Pluuia praesertim si ingruit tempestas, ex ipso monte magna vi eius aqua, tanquam e siliente fonte, eiicitur; sicciori autem tempore serenoque caelo, illic exarescit quasi, et ex depresso abhinc loco profluit. Ferunt illum, hiemali intensissimo frigore, calore gaudere insigni; appropinquante autem aestate, in frigis mutari tam intolerabile, vt manus, quae gelidissima

diffima tempestate in eo calefieri poterant, aestate prae frigore vix tolerando emortuae quasi reddantur. Ipse quidem ego huius rei, quae vulgo creditur, testis non sum, cum vere adpropinquante, ex eo aquam hauriendam curaue-
rim. Quodsi autem vulgari famae inest veritas, (et quid obstat, quo minus hoc in passu plebi, sensibus vel maxime adfuetae, fides sit habenda?) ex aqua nivali origo huius fontis esset explicanda, vtpote quae calidiori tempestate so-
lura, frigus hoc insolitum eidem communicat; hiemali e contrario tempore frigoreque intensiori, cum ex clauso tepidiorique profilit loco, caloris insignem gradum adipisci hicce fons iidem valet. Situs autem est is locus, vbi ple-
rumque scaturit, eam regionem versus, quae *Diaboli* sic dictas continet *spe-
luncas*; verum remotus paullulum ab iisdem aliquot passuum millibus. Nomine insignitus est *Gallorum* fontis, et lingua vernacula, *der Hahnenborn*, appellatur. Nullis ferme nostrae vrbi inseruit vlibus, quae aqua ceteroquin abundat; iusto-
que remotius ab illo distat. Interea circumiacentes pagi permagni hanc aquam faciunt, insigni vtpote puritate donaram. Videamus itaque, quomodo a reli-
quis differat, et vitrum veritate fundatum sit de eius praestantia iudicium?

Varias nunc cum instillarem solutiones, ex iisque oleum tartari p. d. solu-
tionem cinerum clauellatorum, caerulei Berolinensis, et sanguinis tandem lixi-
uium; ne minima quidem terrae cuiusdam particula ad fundum secedebat; sed
crystallinam aqua retinebat claritatem, licet per dies eam adseruauerim.

Spiritus salis ammoniaci album deliciebat sedimentum.

Gallarum solutio insensibilem ferme nigredinem nanciscebatur.

Acidorum cum hoc fonte mixtio nihil, quod mereretur notari, monstrauit,
praeter id, quod nitri spiritus, post tempus aliquod, opalino eum colore tin-
xerit.

Mercurii solutio albidum demittebat puluerem, minori attamen, ac prae-
cedentes, quantitate.

Insignior vero a mercurii corrosui soluti instillatione obseruabatur mutatio;
copiosior enim fundum petebat mercurii quantitas, et aquae superficies cuticula
variegato quae ludebat colore, erat oblecta. Nonne hae mercurii praecipita-
tiones ab acido vitriolico pendent? Turpethum hoc indicat.

Lithargyrii in aceto solutio aquam reddebat turbidissimam.

Ceterum autem nec argenti solutio, nec cupri, aluminis atque vitriolorum solutiones quidquam ostenderunt, unde de natura illius coniectura deduci potuisset; omnes enim limpiditatem ne minimum quidem turbabant.

Cubus immerfus apparenter trium drachmarum, quadraginta et septem granorum pondere fiebat leuior.

Satis haec pauca iam iam edocent, diuersam esse huius fontis ab antecedentibus mixtionem; inprimis differre ab iis puritate, quae vnica ad eum cuique commendandum vsui sufficeret. Nihil itaque hic adiicere possum, quam vt certam mixtionis exponam rationem. Quinquaginta ipsius abstraxi mensuras, ad vnus saltem remanentiam, quae, vini Rhenani generosioris instar, e filtro stillabat. Terra in filtro remanserat vnus drachmae, viginti et quatuor granorum. Brunae huius terrae viginti grana spiritu nitri soluebam, id quod magno non sine strepitu spumaeque ad vasis vsque aperturam eleuatione fiebat. Restiterat in fundo terra vnus circiter grani non soluta, quam, quoniam cum omnibus supra descriptis conueniebat, argillaceis adnumerandam arbitror. Pauxillum illius terrae cum spiritu vitrioli digerebam, lixiuique sanguinis dein adhibito, dignam memoratu obtinebam caerulei Berolinensis portionem. Aquae concentratae, quae adhuc supererat, mensuram vltimae subiiciebam abstractioni, quae finita, fundo vitri tam arcte terra cohaerebat alba atque splendens, vt vi instrumentorumque ope illam separare fuerim coactus. Aqua destillata omnem sensim sensimque abluebam, et, percolatione facta, hanc aquae portionem illi adfundebam; quae nunc euaporanda mihi restitit. Instituebam inspissationem; irrita autem omni cura in obtinendis crystallis, iteratis licet massae solutionibus, ad soliditatem vsque euaporando pergebam. Hoc labore durante, subfederat adhuc terrae seleniticae portio, quam praecedenti adiiciendo, ex tota aquae quantitate obtinueram quinquaginta et sex grana. Siccam autem massam salinam ex bruno rubentem, quam impetraueram, vnam drachmam, quatuor atque viginti constituentem grana, aeri exposueram per aliquod tempus liberiori, ex quo cum humidum copiose adtraxisset, soluere eandem coactus eram aqua destillata; guttulisque aliquot olei tartari admixtis, magnesia subsidebat ad fundum, vltimum sic dictum denotans lixiuium.

Confirmantur his experimentis, quae iam superius de huius fontis puritate praemisi. Comparata enim terrae quantitate, quam ex supra descriptis obtinui, quis est, qui huius fontis non perspiciat praestantiam? Quod reliquum est, terrae argillaceae vna pars, quindecim admixta habetur terrae calcareae partibus, et selenitis ad hanc ratio est, vt 56 : 45. Martialis insuper principii salisque communis haud expers, nouum nanciscitur pretium. In nullo autem fonte hactenus descripto, tantam me inuenisse oleosarum partium molem atque abundan-

dantiam, notari quoque oportet. Hanc enim non rubicundus solum aquae concentratae ostendit color, quem nunquam vidi saturationem, sed massa etiam salina nimis ob hasce partes spissa, vnguinosa, hincque puris producendis salium crystallis inepta.

§. XI.

Eadem in regione vbi hicce fons erumpit, et loco ab vrbe propius diffito, alius promanat, qui quoniam *speluncis*, quas vocant, *diaboli* adiacet, ab iis nomen traxit. De illo quoque nullam in SCHVITTEI libro inueni descriptionem. Haud igitur alienum a scopo erit, si praecipua ipsius considerauero momenta. Liceat autem mihi, quia plura hic inueni memoratu digna, fusius ea de re agere, quae, licet omnem in se alliciat naturae percrutatorum adtentionem, a nemine tamen ante me delibata fuit. Fons autem, de quo nunc loquor, inter rupes profilit, quae ex alto propendentes, duas praecipuas formant amoenas elegantesque caernas, quarum altera dextrorsum, altera sinistrorsum versus spectat, et cum vtrique vnus, per communem quasi portam, pateat aditus, iucundum praebent, ob prospectus amplitudinem, quae hinc exhibetur, spectaculum. Olim per longinquam admodum viam productus erat harum cauernarum tractus; vt, si fides narrationi habenda est, integra earum extensio quartam milliaria partem confecerit: non enim solum in urbem nostram ducebant, sed ad vicinos quoque circumiacentes pagos. Circum hasce speluncas magna gypsei lapidis quantitas, diuersae iacet figurae. Procidunt frustra haec de rupibus, quarum mixtionem ex parte constituunt. Collegi huius gypsi diuersi varias species, ex iisque hic praecipuas tantum enumerabo: I. *Gypsum lamellosum opacum Wallerii*: II. *Gypsum lamellosum lineis rectis fissile, pellucidum*: III. *Gypsum lamellosum, squamulis irregularibus pellucidum*; IIII. *Gypsum striatum filamentis perpendicularibus a*); vt alias taceam. Iphis rupibus massa adhaeret, salo primo intuitu simillima. albissima. splendens, non valde cohaerens, nec non friabilis, cuius partes oculo armato contemplatae parallelipeda sistunt frustula; vt itaque minime fluctuans, illi eam gypforum speciei adnumerem, quam III. WALLERIVS *Gypsum* adpellat *arenarium*. Insignis eiusdem quantitas e lapidibus excreuit, qui istas constituunt speluncas, nec iis solum, sed et muscis, algis, aliisque herbis, hic loci prorumpentibus, copiose adhaeret, vt incrustatorum prae se ferant speciem. Ipsa rupes Cor LINNEI est, et variegato suo colore, qui in stratis diuersis diuersimode variat, amoenum praebet spectantibus conspectum. Quod autem praeprimis dignum videtur disquisitione, terra ista singularis est, quae sub rupibus propendentibus grysea, micantibusque intermixta particulis copiose conspicitur. Tegit totam fere accliuem

K 2

uem

a) Cf. WALLERII *Mineralogie oder Mineralreich, von ihm eingetheilt und beschrieben*. In der deutschen Übersetzung von I. D. DENSO, Berlin 1750. p. 70. 3.

uem illam regionem, leuibus tenuissimisque stratis: quae manibus facillime colligi possunt. Huius terrae pauxillum linguae impositum, salinum frigidiusculum et paullo post amaricantem ei imprimit saporem, quem sal mirabili inueni simillimum. Multum autem interest, regionis, ubi securit fons, in aquarum analysi iustam haud negligere contemplationem. Quapropter ratio instituti id abs me requirit, ut de huius terrae natura, in qua detegenda fui sollicitus, nonnihil pro viribus disseram. Dimidiam illius libram decoquebam sufficiente aquae destillatae quantitate, donec haec a terra nullo sapore praedita, decantata deflueret. Quod nunc obtinueram, turbidum decoctum duplici filtrabam charta; cum autem coniectura adsequeretur magnam terrae calcareae molem, ut de salis natura melius iudicare possem, lixiuium instillabam alcalinum, quod coniungendo sese ob maiorem cum acido affinitatem, terram separabat albam, illique primo intuitu similem, quam praecipitando alumen, et filiceam eius sistendo terram obtineamus. Ad fundum haec cum deponeretur, percolabam fluidum supernatans, calorique exponens moderato, sensim nouam illius colligebam terrae portionem, quae cum priori vnam vnciam, duo atque viginti grana pondere constituebat. Fluidum supernatans, quod ad cuticulam usque euaporaueram, frigido in loco seponebam, ubi, praeterlapsus vnus diei spatium, crystalli se generauerant, frigido amaricante praeditae sapore terreno abundantes adhuc principio, pondere vero dimidiam aequantes vnciam, viginti et octo grana. Repetitis solutionibus, partim sponte, partim guttulis lixiui aliquot, reliqua se separabat terra, priori perfecte similis; his peractis purissimas inueni albissimasque crystallos, figura sua tartaro vitriolato simillimas. Fallax autem cum esset, ex crystallorum figura, harumque sapore desumptum iudicium, aliquam huius salis quantitatem aquae immergebam, ubi lentam atque difficilem animaduertebam solutionem, cui calore succurrere cogebar. Quam ob rem conueniebat hoc sal solubilitate cum tartaro vitriolato, qui aequae difficulter frigida aqua solui patitur. Facta ista solutione, diuersis ipsius portionibus sequentes liquores admiscebam. Instillata mercurii in spiritu nitri solutione, deiciebatur mercurius forma turpethi: albo quoque colore argenti solutio, terraeque calcareae; flauo autem lithargyrii in aceto solutio ad fundum dabat sedimentum, cuius ne minimum quidem mercurius corrosiuus ostendebat. Satis iam haec de acido vitriolico testantur, quod sic tanquam euictum adsumerem, nisi chemici validiora fundamenta, nec non firmiora atque securiora illis requirerent. Miscui itaque salis huius portionem cum puluere carbonum; crucibulum hac massa repletum igni cum exponerem, remoto opereulo, caerulea atque flaua flagrabat flamma, sulphureum spargebat odorem, et frigefacta e vasculoque exempta, rubro sulphur aemulabatur colore, luculentissimum de hepatis sulphuris genesi, constati utpote semper ex phlogisto quodam et acido vitriolico, perhibens testimonium. Verum enim vero, quam cum alcali fixo separaueram ex sale hoc nostro terram, ut nunc exactius inuestigem, mihi superest. Aliquam illius quantitatem

cum

cum sale ammoniaco triturbam; quo facto, alcali vrinosi magna liberabatur copia, quemadmodum in sale sicco volatili Anglicano, cum calce viua parando, percipimus. Haec in liberando vrinoso promittit iamiam suspicari calcareae terrae naturam permittebat. Solui autem, vt adhuc certior fierem, quantitates diuersas cum acidis tribus mineralibus, quae magno strepitu aerisque explosione ad gryfei pulueris pauxillum vsque totam in se suscipiebant. Cum spiritu nitri factae solutioni oleum vitrioli instillabam, et temporis aliquo praeterlapso spatio, tenuissima fila, crucis in formam connexa, liquido copiose innatabant, inque fundo collecta, selenitem sistebant, qualem vnquam vidi subtilissimum. Reliquae solutiones cum salis nitrique spiritu massas salinas euaporando sistebant, in aere diffuentes, quibus vulgo ex combinatione horum acidorum cum terra calcarea similes solent emergere. Quae cum ita sint, non est, quod dubitemus, terram hanc salinam a selenite trahere originem, vtpote qui calcaream continet terram, cum acido vitriolico coniunctam atque saturatam. Bene autem praeuideo, dubium quibusdam videri posse ea de re iudicium, cum selenites nullo plerumque gaudeat sapore, quem tamen terrae huic admixta spicula salina linguae imprimebant satis notabilem. Equidem haud ignoro, selenitem insipidum vulgo haberi, difficulterque in aqua soluendum; non possum tamen, quin eos reiciam in definienda gypsi natura characteres, qui a nimis specialioribus desumuntur, angustioresque efficiunt huius corporis ideam. Tantum enim adest, vt pro eo, ac par esset, iam indagatam satis atque cognitam habeamus variam corporum salinorum naturam, quae ex mixture diuersarum terrarum calcarearum cum acido vitriolico pro diuersis quidem proportionibus exsurgunt; vt potius hac in re supersit adhuc, in quo exercere se abunde queat indefessa naturae percrutatorum sollertia. Ne autem iusto longius a tramite aberrem, reuertar ad fontis analysin, qui haec inter terrae strata prouenit: cuius vero accuratiori examini, quae hactenus disputauī, praemittenda esse arbitratus sum.

§. XII.

Varia nunc recensito phaenomena, quae diuersae exbuerunt solutiones.
Ex iis

Solutio cinerum clauellatorum, oleum tartari p. d. et lixiuium sanguinis, albam demittebant terram.

Gallarum solutio, eademque caerulei Berolinenfis, acidum porro vitrioli cum et nitri, nihil mutabant, quod sensibus percipi potuisset, exceptis nonnullis aereis bullulis, quas salis spiritus excitauerat.

Mercurii corrosum solutio pauxillum albi dabat sedimenti.

Alba primum cum solutione argenti sese generabat nubecula, quae deinceps gryseo colore subsidebat.

Mercurius, in spiritu nitri solutus, flavum; lithargyrium autem, album, magna quantitate, separabat pulverem,

Nihil mutabat terrae calcareae solutio.

Vitrioli martis tandem atque veneris solutiones colore consueto deieciabant crocos,

Cubus immersus, ponderis sui tres amittebat drachmas, et quadraginta tria grana,

His praemissis, destillabam huius aquae memoratam iam quantitatem, ad remanentiam vnus mensurae. Quod autem valde mirabar, nullam plane ea deiecerat terram, et retinuerat pristinam limpeditatem, flava tantum magis reddita, praecedentibus tamen multo minori gradu. Moderato calori hoc fluidum exponebam, atque; temporis quodam spatio praeterlapso, subsidebat terra alba, ex tenuissimis filis composita. insipida, nullis cum acidis efferuescens, in iisque insolubilis, ponderis vnus drachmae et quinque granorum. Continuata euaporatione, duodecim adhuc eiusdem grana obtinebam; at non tam albidi selenitis: quae si praecedenti addo, selenites se segregauerat vnus drachmae, decem et septem granorum. Reliquum, quod adhuc seruaueram fluidum, debito modo inspissabam, irritaque crystallificatione, cum terram abundantem calcaream ope lixiui alcalini separarem, frigoriq; exponerem, repetitis vicibus suscepta euaporatione, scrupuli vnus crystalli se formauerant (ex hocce magmate, quod duas drachmas, vnum et quinquaginta grana ponderabat), albissimae, figura, sapore, solubilitate, aliisque §. praec. recensitis caracteribus praeditae, quas autem, tartaro vitriolato cum conuenirent, nunc silentio praeteribo. Selenitis denique pauxillum cum spiritu vitrioli digerebam, vt martialis terrae indagarem in hoc fonte copiam; quae solutio, sanguinis lixiui aliquot additis guttulis, saturato caeruleo tingebatur colore,

§. XIII.

Inter alios fontes SCHVITTEVS quoque riuum a) memorat, qui nostro idiomate GEMBDE, aliis der ROLLBORN, appellari solet. Multa ille fomniat de vi specifica eiusdem in curanda scabie, quae rite iam limitauit MERCKELIVS; nostraeque etiam disquisitione, quid statui hac de re possit, facillimum erit

a) L. c. pag. 61.

erit eruere. Oritur hic riuus, magno impetu profiliens, aliquot mille circiter passus, supra GEMBDAM, quam versat, molam. Muro eum munendum curauerat *Perillustis* DARES, qui cultura nasturtii aquatici occupatus, foueas ibidem exstrui iusserat, se inuicem excipientes, ex quibus aqua defluens ad alteram demissiorem duci poterat. Huius nunc aquae ex ipso hocce loco sufficientem hausi quantitatem nec aliquid ex sapore detegere potui, quod singularem quandam illius indicaret proprietatem. Cum autem praecipitando partes ei admixtas explorarem.

Album obseruabam sedimentum, cum ex alcali fixi, tum sanguinis lixiui admixtione.

Immutata manebat aquae claritas a solutione caerulei Berolinensis.

Solutiones lithargyrii atque argenti lacteas formabant nubeculas, quarum altera, horis quibusdam praeterlapsis, ruborem nanciscebatur.

Solutio mercurii flauum deiciebat puluerem.

Albidi sedimenti pauxillam dabat nitri vitriolique spiritus, nec non spiritus salis ammoniaci atque mercarii corrosui solutio.

Calces demittebat vitriolum martis et veneris solutum, terram autem siliceam allumen.

Solutio denique gallarum flauum ex bruno non mutabat colorem.

Cubus de pondere suo apparenter amittebat tres drachmas et quadraginta grana.

Concentrata nunc debita aquae quantitate, vltimam mensuram filtrabam, quae itidem, vt praecedentes, ne minimam quidem terrae demiserat particulam. Euaporabam sensim restans hoc fluidum, et, quibusdam diebus praeterlapsis, selenites adhaeserat vasculo; duas ponderans drachmas et quatuordecim grana; qui nouem expositi granis auctus, duas nunc drachmas constituebat, cum viginti et tribus granis. Digerebam cum illo spiritum vitrioli, atque admixtione lixiui sanguinis, memoratu digna se ostendebat marcialium copia, tandem obtinui massam salinam, insigni partium oleosarum quantitate diuitem, tres quippe drachmas et sedecim grana ad equantem. Omnem haec respuebat in obtinendis crySTALLIS operam atque laborem, propter adhaerentem nimiam substantiam sulphuream. Quam ob rem illius diuersas soluebam portiones, vniue infillabam oleum tartari p. d, quod terram cal-

calcaream ad fundum dabat, alteri admiscebam mercurii solutionem, quae albi coloris, vti et argenti solutio, segregabat sedimentum. Probant haec, licet haud certissimum praebeant iudicandi argumentum, fonti huic acidum inesse vitriolicum; id quod adhuc magis euincitur ex generatione hepatis sulphuris, a me cum carbonibus ex massa hac obtenti. Quoad maximam itaque partem hic fons selenite, oleosis partibus et staminibus quibusdam terrae martialis constat.

§. XIII.

Sed venio nunc ad fontem, qui inter praecipuos atque notatu digniores, ob singularem suam indolem, primum meretur locum. Descriptionem autem ipsius, quam SCHVITTEVS iam suscepit, praetermittam a). Praecipua eius virtus in incrustando consistit, qua de re inter lapidificas aquas ab hydrologis vulgo referri solet. Huic enim ordini adscriptum inueni apud CARTHEVSEVM, qui varias recenset talium aquarum species b). Accuratissime is huius describit in incrustando naturam, quippe quam profluendo tantum nanciscitur, per quandam distantiam, vbi quibusdam locis, motu suo velocissimo, substantiae tophaceae copiam abripit, quae laxius cum illa cohaerens, non longe abhinc virtutem incrustantem exserit. Ostendunt hoc ripae, aquam hanc continentes, quae loco originis proximae, nullum praebent incrustationis vestigium, ad notabilem vique distantiam; quo autem remotiores sunt a scaturiginis loco, eo luculentiora praebent incrustationum indicia. Plura hac de re, qui legere cupit, euoluat VRBANI FRIDERICI BENED. BRVICKMANNI epistolam *de fonte principum*, ad Dom. FR. BOERNER c); qui auctor in describendis huius fontis proprietatibus magnum impendit studium. Meum nunc est, vt eius analysin sistam.

Album puluerem ex hac aqua demittebant cineres clauellati, sanguinis lixiuium. lithargyrii atque mercurii solutio; omnium autem minimam praebat quantitatem, solutio mercurii corrosiui in aqua facta.

Argenti solutio initio lactescebat, collecti autem flocculi ex atro rubentis coloris fundum petebant. Vitriola supra memorata calces metallorum consueto colore submergebant.

Acida

a) L. c. pag. 62.

b) F. A. CARTHEVSEI Rudimenta hydrologiae systematicae, Frft. ad Viadr. 1758. 8. pag. 25. sequi.

c) Prodiit Epistola haec Ienae 1748. et Germanico idiomate donata, exstat in Promptuario Hamburgensi, (*das alte Hamburgische Magazin.*) Vol. IV. P. V. Art. VIII.

Acida nihil mutabant, praeter spiritum nitri, qui album sistebat, at leue sedimentum. Reliqua aereas quasdam emittebant bullulas.

Nihil autem prorsus obseruare mihi contigit, ex admixtione gallarum, caerulei Berolinensis terraeque calcareae solutionum.

Cubus tres amittebat drachmas, triginta et quinque grana.

Ad vnicam nunc mensurarum solitam concentrando quantitatem, vnâ se separauerat drachma, cum quadraginta et octo granis terrae gryseae. Aliquot autem diebus continuata fluidi euaporatione, sensim terra se liberauerat, floccorum instat liquido innatans, rubroque colore tincta. Quam cum bene separarem, obtinebam salinae massae grana viginti et vnum, coloris bruni saturatissimi, nullam ceterum habentis crystallorum formam, nullaue opera in illas mutabilis. Viginti prioris terrae grana penitus spiritu nitri dissolui patiebantur, praeter particulas quasdam, quae vix decimam vnius grani absoluebant partem, et adeo tenaciter cum filtro cohaerebant, vt separatim sisti haud poterint. Solutioni huius terrae, quam spiritu vitrioli confeceram, lixiuium sanguinis admiscebam, quod copia insigni caeruleum Berolinense ex illa segregabat. Altera terrae portio sex circiter granorum, quae sub euaporatione deciderat, mere erat gypsea. Filtrum tamen, cui adhaeserat, ab oleosis simul partibus oblitum erat profunde rubro colore. Aqua destillata nunc soluebam massam salinam. Argenti solutio atque mercurii, albo colore puluerem in hac solutione demittebant; et massae pauxillum carbonibus fufum, sulphuris odorem spargens, flammam dabat. Licet autem haecce satis acidi vitriolici praesentiam declarent, lubentissime tamen profiteor, rem in disciplinis chemicis esse omnino arduam, salium genuinam perspicere naturam atque mixtionem; cum nos media certa deficiant, quibus optatum adsequi finem liceret. Quanta enim, quaeso, cogitari potest diuersitas in acidorum mixtione, tam inter se inuicem, quam cum alcalicis, terrenis oleosisque partibus pene innumerabilibus? Pauca certe sunt, quae adhuc de mixtione acidorum, et productorum exinde obtentorum indole scimus; quanam nimirum salibus his mediis natura sit, et si ea denique cum terrenis coniungamus substantiis, vastissimus nobis aperitur campus, incognitus adhuc planeque incultus.

§. XV.

Vnus mihi iam examinandus superest fons, cuius pene oblitus fuisssem, cum ferme nullis, quod ego sciam, nostrorum ciuium inferuiat vrbus. Oritur occidentem versus, in regione, quae lingua vernacula, *die Schwester*, vocatur; quo nomine ipse fons quoque insigniri solet. Muro quidem circumseptus

est, sed a fordibus haud, ut meretur ob singularem suam, qua omnes praecedentes antecellit, puritatem repurgatus. Insignis est aquae ipsius claritas, quae et linguae peculiarem imprimit dulcedinis atque mollitiei sensum. Solutiones saepius memoratae sequentia ostenderunt,

Oleum tartari p. d. lixiuum sanguinis, spiritus salis ammoniaci, solutio mercurii corrosivi, album deiciebant sedimentum.

Gallarum solutio primo quidem intuitu non mutabat colorem, temporis autem successu, nigro colore superficiem tingebat.

Argenti solutio, lacti simile producens coagulum, nigro id colore submergebatur.

Acetum lithargyrii similem demittebat pulverem,

Caerulei autem Berolinensis solutio nihil mutabat.

Cubus immersus pondere trium drachmarum, triginta et quatuor granorum, levior reddebatur.

Certe ex his calcareae terrae portionem diuinare possumus; cuius, facta destillatione, quinquaginta et sex obtinueram grana. Tota soluebatur spiritu nitri, quatuor si exceperis grana terrae mere argillaceae; sanguinis praeterea lixiuum caerulei Berolinensis deiciebat quantitatem, qua multum superabat praecedentes. Nullo autem in fonte tam exiguum inueni selenitis copiam; labore quippe peracto, sex tantum eius obtinens grana. Iteratis vero vicibus fluidi crystallisationem suscipiendo, et solutiones repetendo, frustra tamen illam expectabam. Atque, licet minimam contineat fons hic oleosarum partium quantitatem, nihil tamen salis in conspectum veniebat, praeter leue flavescentes magma, quatuor granorum, maximam partem terrenum, quod per repetitas solutiones mole nimis diminutum, irritam reddebat omnem in detegenda eius natura operam atque sollicitiam.

§. XVI.

Absoluta nunc notabiliorum nostrorum fontium descriptione chemica, finem huic tractationi imponere possem, nisi rei simul ratio quoddam, ex diuersis eorundem productis, inter se comparatis, postulare iudicium; unde, quae nam magis sint prae aliis aquis aestimandae, melius elucescat. Quodsi igitur varios perpendimus fontium usus, ex iisque excipimus hydraulicos, fateamur
ne-

TABVLAYNOPTICA

SIENS

AQVARVM IENENSIVM ARTES CONSTITVENTES.

Nomina fontium.	Terra Calcareae		Terra argillacea		Terra maritima	Sal commune		Nirum		Sal medium incrySTALLIBILE		Grana specifica vniu pollic. cub. fen.	
	drachm.	gran.	drachm.	gran.		drachm.	gran.	drachm.	gran.	drachm.	gran.	drachm.	gran.
50 Menf. fontis ex valle molarum f. <i>Leutrae</i> , continent :	1	—	1	10	Diuerſa in ſingulis ratione continentur.	—	—	4 gr.	—	1	—	3 $\frac{1}{2}$	14
- - fontis <i>Sororis</i> - - -	—	52	—	4		—	—	—	—	—	4	3 $\frac{1}{2}$	4
- - fontis <i>Gallorum</i> , - - -	—	45 $\frac{1}{2}$	—	2 $\frac{1}{2}$		—	—	—	—	1	24	3 $\frac{1}{2}$	17
- - fontis ex Diaboli ſpeluncis,	—	—	—	—		—	—	—	—	2	51	3 $\frac{1}{2}$	13
- - riui <i>Gemdae</i> , - - -	—	—	—	—		—	—	—	—	3	16	3 $\frac{1}{2}$	10
- - fontis <i>Lutheri</i> - - -	1	51	—	7		—	3 $\frac{1}{2}$	—	—	2	5	3 $\frac{1}{2}$	10
- - fontis <i>Principis</i> - - -	1	49	—	—		—	—	—	—	—	21	3 $\frac{1}{2}$	5
- - fluiui <i>Salae</i> , - - -	1	57	—	8		—	—	—	2	—	18 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$	8
- - fontis <i>Lieberborn</i> - - -	3	2	—	36		—	4	—	5	1	15	3 $\frac{1}{2}$	11

ER.

neceſſe eſt, menſtrum aquam conſtituere pene vniuerſale, atque hoc reſpectu innumeris inferuire commodis. Quae cum ita ſint, facillime quilibet perſpiciet, ſi de praestantia alicuius fontis aequum ferre cupimus iudicium, ex hoc illum fundamento conſiderari oportere. At enimvero, tantum abeſt, vt repetam, quod ſpatii anguſtia, cui indulgendum eſt, haud permittit, phyſicorum ac chemicorum varias, de aqua, vt menſtruo, conſiderata, ſententias; vt potius ea tantummodo breuiter attingam, quae illi competunt, ſi corpori humano non ſalutaris ſolum, ſed etiam chemicis ac oeconomicis uſibus cenſeri accommodatiſſima queat. Vt ſoluens itaque aquam conſiderando, quis eſt, qui non perſpiciat, maximam in eo poſitam eſſe ipſius praestantiam, partes ſi ſunt homogeneae, et inter ſemet adſines? Puritatis hoc abſoluit ideam; quae, quo inſigniori adest gradu, et quo parcius eſt peregrinorum admixtio, eo facilius tota ſua mole ſoluendorum interſtitia replet, laxatiſque partium inter ſe vinctulis, maiori ſeſe in vacua ſpatia recipiet quantitate, quam ſi aliis iamiam abundaret ſolutis particulis. Deducenda ex hiſce inprimis quoque ſunt, quae de ſalubritate aquarum, in relatione ad corpus humanum, praecipiantur. Potui enim ex conſuetudine inferuiens, eo facilius ad colataria varia penetrabit, atque maſſae ſanguineae amiſcebitur, quo magis libera eſt a partibus ſeleniticis aliſque terreſtribus. Haec autem plane eſt mollium ſic dictarum aquarum proprietas, quae in uſum diaeteticum prae reliquis eligi ſolent. Nonne vero id ipſum ſufficeret fundamentum, in explicandis variis aquarum ad res oeconomicas effectibus? Vnde enim tanta diuerſitas in emolliendis coctione leguminibus, in nutriendis plantis cet. et vnde alias penderet cereuiſiae, potus iſtius frequentiſſimi, tam ingens ſaepe varietas, prorsus inexplicabilis, niſi ad aquarum ſimul reſpiciamus indolem? Vnde denique ſaponariorum tinctorumque tam diuerſa et inexpectata ſaepeſ producta? Ex quo fundamento, ſi quis aquas Ienenſes conſiderare velit, non abs re a me in tabula ſynoptica ultimo loco poſitum eſſe fontem. §. VII. deſcriptum, perſpiciet; intimi quippe ordinis, ob ingentem principii terreſtris copiam. Hoc tamen non obſtante, neſcio, quo fato praeiudicata ciues noſtros inuaſerit de huius puritate opinio, vt eundem reliquos antecellere, certo certius ſibi perſuadeant. Prolixum autem ducō repetere, quae allegato ſpho de ſiniſtro hocce iamiam protuli iudicio; ſed L. B. eo remitto. Nollem tamen is videri, qui de aquarum puritate ferendo ſententiam, omnem noxiam exiſtitem peregrinorum admixtionem, vtpote haud penitus euitandam. Probe enim intelligo, quantopere adiuvet penetrationem fluidi cuiusdam talium corporum admixtio, quae partibus prae aliis pollent ſoluentibus. Reſero in horum numerum ſalia diuerſa, quorum quantitati inſigniori, prae ceteris admixtis, inprimis adtribuendam puto naſturtii aquatici olim illic perceptam culturam adeo fertilem atque copioſam. Dantur quoque alia nonnulla, quae aquis admixta, ſalubriores illas reddunt corpori humano. Noua exinde noſtrarum aquarum coligi poteſt praestantia. Omnes enim, diuerſis licet gradibus, reſertae ſunt particu-

culis marialibus: quisnam autem medicorum ferri insignem ignoret virtutem, aut sine eius subsidio medicum se profiteri velit?

Haec sufficiant de ordine, quo in tabula sequenti synoptica, fontes nostros, habito eorundem puritatis respectu, collocauerim. Ceterum iam, B. L. vt *Tibi* persuadeas, velim, in eo repositam esse felicitatis meae haud exiguum partem, si *Tibi*, quae breuiter de aquis nostris sum commentatus, non displicuerint; si- que intellexero, laborem meum aliquid habere siue vtilitatis, siue iucunditatis et quod vel tuam mereatur adtentionem, vel augeat denique tuam in me beneuo- lentiam, cui me subnixae commendatum, ac penitus insinuatum esse cupio.

D. ERNESTI GOTTFRIDI BALDINGER

P R O L V S I O

SISTENS

OBSERVATIONES DE MORBIS
EX METASTASI LACTIS
IN PVERPERIS.

Lactis metastasin, puerperis familiarem, egregio nuper libello pertractavit *Exc. IAEGER* *), in quo vberiori etiam sermone historia de metastasi lactis legitur. Succincte quoque illam tradidit *Cl. SCHLEGELIVS* **), nunc apud Longobasilenses medicus doctissimus. Eam vero doctrinam, quam excelsam *Ill. SWIETENIVS* et *Perill. HALLERVS*, consentientibus omnibus, inter veritates receperant *), nuper demum impugnavit *Ill. MECKELIVS* ***), vir mea laude maior, atque a vero alienam prorsus edixit. Sic autem sermocinatur Vir amabilis, tot tantisque inueniis, quibus fabricae humani corporis cognitionem ditauit, clarus, lac perpetuo in sano etiam nutricis statu resorberi, esse chylum et humorem sanum, hinc nulla ratione hanc lactis resorptionem noxiam fieri posse, symptomata vero, quae vulgo morbosae lactis resorptioni tribuuntur, ab aliis

*) *Diff. De metastasi lactis*, Tubing. 1770.

**) *Diff. De metastasi in morbis*, Ien. 1771. p. 48. sequ.

*) Ille, *Commentariorum* Tom. IV. hic, passim in opere immortali physiologico

*) In libello: *De finibus venar. lymphat.* Berol. 1772. 8. p. 56. §. 16.

al'is oriri caussis, ex quibus lactis defectus in mammis simul explicandus. Nuperrime omnium *Magnif. BOSE*, Academiae Lipsiensis decus, in binis a se editis programmatibus, *de lacte oberrante* *), sententiam dixit. Pro ea, qua inter eruditos vii licet, sentiendi libertate, candide nunc ego dicam, quid verum aut verosimile saltim mihi videatur. Narrabo prius, quid ipse obseruauerim, deinceps vero rationes subiungam, quibus persuasus sum, a lactis gurgite, nec ab aliis caussis, ut ait *III. MECKELIVS*, explicanda venire grauia puerperarum symptomata, deliria inprimis, febres, inflammationes, abscessus, maniam, melancholiam, paralyfes, phthises et mortem denique.

Contigit Longosalisae, anno *MDCCCLXVII*, mense Aprili, ut *Greimia*, Ianionis vxor, puerum felici et facili partu enixa, in initiis statim huius puerperii (antea iam aliquot liberorum mater), ex iracundia forte et nimio lecti calore, in grauem incideret morbum. Mulier erat torosa et lacertosa, procerioris staturae, sana ceteroquin et vegeta satis. At nunc, quae mammosa erat, ingentem vtriusque mammae tumorem experitur, et cum intumescencia mammarum horrida, summam duritiem. Protinus vehementer delirare incipit et in furorem audacem incidit, more phreneticorum, atque conuellitur fortiter. Mirum omnino videbatur; mulierem e forte plebis inter deliria cachinnum tollere, modo risum edere, et loquacissimam, dies noctesque vigilem, modo versus componere quasi poeticam edocta esset, modo vero cantare carmina. Instituta fuit venae sectio; adhibita fuere clysmata, eademque saepius repetita; cataplasmata mammis adplicata, furis epispastica e fermento panis acido; laxantia leniora aliquoties propinata: quibus demum effectum est, ut tumor mammarum durus, ardens admodum atque rubens, emolliri inciperet. Tandem pus oriebatur; tumere vero iusto tempore scalpello inciso, ingens puris copia effluerat: quotidie ex arte instituta deligatione. Quam primum orta erat puris copia, atque ex inciso tumore emollito decenter effluebat; delirium audax et furiosum sedatum fuit, et iterum puerpera conualuit, quae ad hunc diem vsque integra sanitate fruitur.

Eodem anno atque mense, Tonnae, *CATTERFELDIA*, vxor cubicularii Serenissimi Principis *WILHELMI*, primipara, idem triste experitur fatum. Ex terrore nimirum delicatioris corporis haec mulier, cui sensibile admodum erat neruorum genus et gracilis membrorum compages, insignem primo duritiem oriri sentit in vtraque mamilla, superuenit dolor; febris atque difficultas respirandi, nec non triste, taciturnum, melancholicoque simile delirium. Omni licet studio coaguli lactis in mammis discussionem tentarem; inueni tamen haud sufficere artis auxilia. Nulla enim ratione obtinere potui, ut vel emollito saltim, si non resoluta, tumore praeduro, lactare valeret pusionem. Frustra tentatis omnibus, in dies creuit morbi vigor symptomatumque syrma.

*) Alterum d. XIX. Iun. alterum d. X. Iul. 1772. publicatum.

Euanuit quidem febris inflammatoria, pus etiam fuit in mamma natum, sed extussisse nunc ex pulmonibus coepit magna quotidie copia lactis simillimum quid, et ab indole puris in pulmonibus nati omnino alienum. Excretio haec magis in dies angescibat, sionec tabida fieret mulier, et cum contabescencia summa corporis, extremum ei instaret vitae periculum. Nunquam cessauerat melancholia; sed semper timida atque pallida, vix insistere poterat talo, tremore singula membra percellente. Vigiliae nocturnae ex morbo; sicca ceteroquin, si excretionem illam ex pulmonibus exceperis, tabes corporis, adeo vitae vires consumserant, ut mense Augusto eiusdem anni placide exspiraret animam. Non potui precibus meis obtinere a cognatis, ut corporis exanimati membra cultro discindi permitterent: sed maluerunt amatam coniugem atque cognatam, sine crudeli illa, ut putabant, laniatione sepeliri: quemadmodum fert hominum vulgarium opinio.

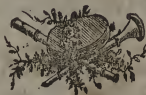
At nunc me conuerto ad caussarum disquisitionem. Et primo quidem notari meretur observatio illa, quae quotidianis exemplis confirmatur, iracundiam nutricum lac illico immutare. Quis etenim nescit, pusiones statim consuersiones pati, simulac fugunt lac ex mammarum nutricis iratae? Si igitur, quod negari nequit, tanta est lactis corrupti ex iracundia vel terrore potestas in nervos infantum, cur non aequè possit nocere nervis nutricis, equidem haud per spicio. Lac ita vitiatum et corruptum ab animi pathematibus, nervis nutricis et infantis pariter infensum est. Coagula illa lactis in mammarum a caussis saepe externis oriuntur, v. c. a mammarum contrectatione, manibus minus blande admotis, ab aere frigido mammarum admissio, a suctione infantis valida, saepeque tumor in mammarum nutricum sistit morbum primum, et ex induratione nunc morbosam glandularum, lactisque stagnantis condensatione, accenditur tandem febris.

Non nego quidem, fieri posse nonnunquam, ut in febre vehementiori oriantur in mammarum lactis defectus; sed is lactis defectus non semper oritur ex alio morbo praegresso, aut tanquam symptoma, quod cum aliis symptomatibus simul sumtis morbi naturam et indolem constituit. Saepe nimirum (repeto) ex caussis singularibus, nullo vitio in corpore oberrante, in mammarum tantum particularis, ut vocant pathologi, oritur morbus, et mora temporis superuenit morbus vniuersalis, totum afficiens corpus. Tunc, quia praecluditur lacti via, illud posse nocere credo. Et nocere quidem, propter nimiam vasorum repletionem, inque aliena loca effusionem, ac denique, quae sponte sequitur, corruptionem. Est enimvero lac succus nostri corporis, et in statu sano resorbetur etiam ex parte, iterumque sanguini admiscetur. Vero itaque simile visum est, resorptionem eius nocere non posse. Multa autamen sunt, quae prohibent, quo minus ego his persuaderi patiar. Nam sanguis ipse, quo carere homo plane nequit, et a cuius

qualitate sana vita hominis ac sanitas pendet, nocet nihilominus, si nimia copia distendit vasa, et statim tunc vitium contrahit. Idem de nimia lactis copia, vasa nimis distendente, dicendum est. Lac simillimum quidem humoribus nostris; nam chylus est, cui magna in copia humores nostri corporis admisti sunt. Diu vero et chylum et lac sanguini permista fluere per vasa, immortalis HALLERVS in opere physiologico, iam dudum probauit. Hinc etiam saepe lac e vena secta effluxit *). Doctrina attamen, quam idem vir eximius atque gentium doctor, de tela cellulosa primus opinium, cum in Georgia Augusta doceret, nobiscum communicauit, abunde satis declarat, contingere posse, vt in hanc telam cellulosa fiat larga lactis et chyli etiam effusio **), sicut in eandem telam nonnunquam effunduntur, sanguis, pus, vrine, bilis cet. Fieri ergo possunt metastases lactis, nec legibus repugnat oeconomiae animalis, colligi in hac illaue cavitare corporis ingentem lactis copiam. Quodsi igitur, lac effundi, vero est simillimum; consequitur, etiam ex hydropo lacteo, vt vocant, symptomata grauiora posse oriri. Dixere PVZOSIVS, LEVRETIVS, alique multi, inuenisse se colluuiem lactis, modo in his, modo in illis corporis humani cavitatibus. Immensum sane errassent hi viri, artisque obstetriciae celeberrimi magistri, si non didicissent lac distinguere a pure in illis locis genito. Sit igitur, ex mea saltem sententia, fides obseruationibus illis, donec scrutinio edocti simus, non lac, sed omnino pus fuisse, quod ii viderant. Ex ore magnorum in arte nostra virorum scio, eos saepius mictum lacteum post metastasin lactis vidisse. Lac itaque, vt bene expressit Magnif. BOSE, *oterrat*, et modo excernitur alio in loco, sicut menstruum profusum sanguinis, modo alicubi colligitur, accumulatur, corrumpitur, obstruit, irritat, et hac ratione multorum morborum fit causa.

*) Est penes me diss. MICH. SENNERTI, sist. casum genuinum lactis e vena aperta ducti. Vir. 1670.

**) Chylum bene elaboratum, cum vrina intime mixtum, minxit Thomaeoponti, prope Longosol Cam, vir quidam obesus, obseruante illud Cl. STOELLERO, qui me testem fecit huius obseruationis,

D. ERNESTI GOTTFRIDI BALDINGER

PROLVISIO

EXANTHEMATA NON A VERMIBVS
ORIRI.

NEMINEM, vt ego quidem opinor, fugit, placuisse olim et nuper medicis clarissimis, exanthematum origines ab animalculis atque vermiculis varii generis repetere. Inprimis vero inclaruere AVGVSTVS HAVPTMANN *), CHRISTIANVS FRANCISCVS PAVLLINI **), et nuperrime Ill. Eques CAR. a LINNE ***), nec non Cl. PLENCIZ * * *), qui ex instituto susceperunt, pathologiam illam animatam partim defendere, partim vero explicare et ad rationes reuocare. Alios defensores pathologiae sic dictae animatae consilio in praesenti tempore omitto; Nam nolo historiam pathologiae illius animatae scribere, sed potius ostendere volui, multa esse, quae non sinunt credere, exanthematum causam materialem ab animalculis esse repetendam. Sine ambagibus itaque ad argumentum meum reuertor. Adeo placuit doctissimis viris vetusta illa de vermiculis opinio, vt singula exanthemata a singularibus vermium generibus oriri crederent. Scabies, frequens atque molestum morbi genus,

M 3

ex

*) Existat eius epist. praeliminar. tractatui de viua mortis imagine mox edendo sacrate, Frft 1650. 8.

**) Disquis. an mors naturalis plerumque sit substantia verminosa, Frft. et Lips. 1703. 8.

***)) In diss. Exanthemata viua, Vpf. 1757. recuf. in Amoenitat. Vol. V. p. 92. seq.

* * *) Opp. med. phys. Tr. 1. de contagio etc. Vindob. 1762. 8.

ex sententia Perill, virorum PRINGLI, ROSENSTEINI, nec non MONROI, vt alios taceam, a vermiculis, quae in cute nidum sibi parare solent, oritur.

Doctissimis vero argumentis Clarissimo PLENCITZ respondit Excell. FLOR. LAUR. FRID. CRELL *), et docuit, perperam vermibus tribui, quod aliis debetur caussis, adeoque fallaciam caussae accusandam venire. Negauit quoque ante aliquot tempus CL. ERN. HENR. PETZSCH **), scabiem a vermibus atque infectis in cute hospitantibus oriri, et docuit, hunc morbum potius debere lymphae ac feri vitii, quae manifesto adsunt in scabie.

Qui defendunt, vermes exanthematum esse causam, sequentibus vruntur argumentis :

1) *Vermes reperiri in exanthematum pustulis.* Nunc nemo negat, interdum reperta fuisse animalcula atque infecta in pustulis illis, scabiei, variolarum, miliarium, aliisque vlcusculis, in quibus pus est. Sed monuerunt alii iam, et sapienter quidem, animalcula illa consideranda esse, tanquam hospites, nempe in vlcusculis illis domicilium inueniunt et pabulum, quibus delectantur, adeoque breui temporis spatio ingens progenies atque familia vermiculorum conspicitur in vlcusculis illis, quod alias quoque obseruatur in omnibus ac singulis vlceribus inueteratis et ex negligentia chirurgi sordidis, nec probe repurgatis. Alio etiam argumento alii negarunt, illud fuisse vermes, quod nonnulli pro vermibus habuerunt. Quem enim fugit, qui paullulum didicit experimenta, microscopiorum ope instituta, diiudicare, lucis radios saepe fallere visum, adeo, vt ex motu fluidorum intestino non pauci concluderent, se vermiculos vidisse, cum tamen dicere debuissent, se vidisse motum fluidi.

2) *Medicamenta illa, dicunt, quae scabiei medentur, esse anthelmintica, adeoque iuuare, dum necant vermes.*

Sed nec hoc argumentum mihi placet. Concedamus, verissimum esse illud, medicamenta, quae scabiosis medentur, esse ex anthelminticorum genere, hoc est, vermes expellere aut necare, non tamen sequitur, debellare scabiem, quia necarunt vermes. Nam anthelminticam illam quorundam medicamentorum vim longe alio sensu explicandam esse, quam vulgo quidem fieri solet, facile mihi persuadeo. Nemo sane vermibus laborat, neque infecta in alicuius hominis cute nidulantur, nisi adit aliqua cachexiae species. Phthiriasis et colluuius ver-

*) In diss. de Contagio vivo, Helmst. 1768. prolixè recensui in *Ausſügen aus den neuesten Diss. u. s. w. Band I. Stück 2. S. 137. sq.*

**) In diss. de Scabie vicia, praefide LANGGUTH, Viteb. 1767. defensa.

vermium primarum viarum hoc satis superque testantur; nam nemo, qui integra fruitur sanitate, vermes generat aut pediculos, cachectici autem innumeros fere.

Anthelmintica, quae dicuntur medicamenta, facile omnia, vel pituitam solvunt, alium purgant, intestina roborant, adeoque motum peristalticum augent, nidus vermium destruunt, et nunc tandem vermes expelluntur. Est igitur anthelmintica horum vis non primaria, sed secundaria, ut artis utar vocabulo. Sulphur itaque, mercurialia, camphora, cortex peruianus, amarulenta omnia, vermibus aequae ac scabiei medentur, ex mea quidem sententia, tanquam remedia, quae tollunt cachexiam, viscidos resoluendo humores, et roborando solida laxa.

Sed mitto reliqua argumenta, quae passim leguntur pro defendenda pathologia animata, et me potius ad nonnullas obiectiones conuerto, quibus haec nemo, quantum ego quidem scio, usus fuit, ad refutandam illam doctrinam, quae statuit scabiem, et quae sunt reliqua exanthematum genera, oriri a vermibus cutim erodentibus, unde pruritus imprimis oriri credunt. Est vero, quod miror, neminem haec cogitasse, morbos, qui ex metastasi ab exanthematum retropulsa materia oriri solent, nequaquam explicari posse per animatam illam pathologiam. Ut scabiei exemplo. Quis ignorat metastases et morbos, ex scabie, ut vocant, retropulsa. Prolixè illas metastases recensuit Cl. atque Exper. SCHLEGELIVS *). Sunt vero potissimum convulsio, spasmi, epilepsia, surditas, caecitas, stupor, melancholia, apoplexia, paralysis, habitus cutanei inflatio, oedema, hydrops, icterus, haemoptysis, glandularum tumores bubonodes, ulcera, abscessus, febris lenta, hectica, tabes, mors denique ipsa, eaque non raro subitanea.

Hi omnes morbi, ex scabiei metastasi orti, testantur, morbidum quid delatum esse ad nervos, viscera, glandulas vel cellulosam telam, ibique accumulatum stagnare, tumorem efficere, spasmos irritando producere, et quae sunt reliqua malorum.

Iam vero plane non perspicio, quomodo ab animalculis hi morbi singuli oriri possint, qui ad morbos nervorum, cachexiam et spasmodum familiam iure meritoque pertinent. Notissima res est, hos morbos alias ex feri atque lymphae vitiiis, spissitudine nimirum et acrimonia, oriri. Adeoque vero simillimum est, scabiei causam materiam esse serum viscidum et acre, immo nonnunquam putridae indolis. Quis etenim adeo audax, ut explicare velit, quomodo ab animalculis oriri possit epilepsia, caecitas, surditas, paralysis,

*) In diss. de metastasi in morbis, Ien. 1771. §. XIV.

lysis, catarrhus suffocantius, alique morbi non funesti quidem semper, saepius tamen satis molesti, qui saepe per omnem vitam hominis, licet miseram, nunquam cessant. Haec itaque vitia nervorum, telae cellulosae viscerum obstructions, scirrhi, tumores, ut reliquos taceam effectus ex metastasi, materialem quandam sibi vindicant causam, eamque in feri atque lymphae vitis inuenio.

Non solum vero ex metastasi scabiei morbi grauiiores atque chronici solent oriri, sed e contrario in febribus acutis et intermittentibus, saepe saepius scabiei efflorescentia in cute salutarem constituit crisin metastaticam, cuius beneficio solimur et febris ipsa; immo etiam stupor, melancholia alique morbi chronici, ex nervorum et viscerum obstructione orti, soluntur scabie. Sic ipse vidi in nosocomiis exercitus Regis Prussiae, neminem fere conualescere ex febribus illis castrensibus, ubi non scabies foedaret cutim, et melancholiam quoque cum stupore, scabie solutam obseruavi *).

Plura exempla morborum scabie solutorum collegit b. KLEIN **), nempe arthritis, deliria, epilepsia, scorbutus, critice scabie soluntur non raro. Quare etiam VOGELIVS ***)) hanc veritatem inter axiomata practica recepit, et recte monuit idem, in praesidium tempore vernali in quibusdam oriri. Cognationis etiam scabiem inter et furunculos meminit laudatus KLEIN l. c. nempe docuit obseruatio, non infrequentem esse vicissitudinem inter scabiem et furunculum, et vnum morbum altero solui.

Aliud argumentum, non contemnendum, scabiem non posse oriri a vermis, sinit scabies, quae est symptoma morborum chronicorum, ubi viscerum adsunt obstructions, fonticae laesiones, phthisis pulmonalis, scabies yenerica, et scorbutica denique. In his omnibus ac singulis laxitas aut rigiditas solidarum partium deprehenditur, et fluida admodum deprauata sunt. Quare scabies, quae phthisi pulmonum superuenit, certissimum mortis signum habetur, et scabies senum, ex solidarum partium rigiditate ac humoribus viscidis orta, difficulter sanationem admittit. Consentit mecum VOGELIVS l. c. scabiem nasci ex sero acri mucoso et non raro simul putrido, venereo, scorbutico.

Recte adeo diuiditur scabies in idiopathicam et deuteropathicam, in criticam et symptomaticam. Est scabies alia vniuersalis, alia particularis, alia denique periodica * * *). Sed memorabile est, scabiem epidemicam visam fuisse * * *).

Causae,

*) De his obs. dixi in libello meo: Von den Krankheiten einer Armee.

**) Interpr. clinic. p. m. 257. seq.

***)) De morb. cognosc. et curand. §. 696.

* * *) Cf. RVD. IAC. CAMERARII, Diss. De scabie periodica particulari, Tub. 1701.

* * *) Cf. imprimis ANT. LVDOV. FROWEIN, Diss. De scabie post speratum nuperrum bellum epidemica, Duisburg. 1764.

Causæ, quæ scabiem generant, sunt eius generis, ut appareat, ex feri ac lymphæ vitii hunc morbum nasci. Non omnis scabies oritur a contagio et contactu immediato aegroti et sani, sed sæpe sæpius a causis internis. Excretio inprimis feri cohibita, ingluviæ, cibus viscidus, pinguis, farinaceus, crudus, auferus, immundities, quicquid cutim relaxat vel obstruit, acria externe adplicata, morbo fauent, qui æque molestus propter pruritum, quam periculofus, propter memendam metastasin.

Est itaque omnino alia scabiei species, in qua sensim sensimque ab aliis morboris corporis humani conditionibus evoluitur scabiei miasma, per cutim eliminandum, et hæc metastasis critica arte iuvanda est, sicut retropulsa scabies arte iterum expelli debet *); alia vero ex ingluvie et immunditie cutis potissimum nascitur.

Etiā medicamenta, quæ iuvant et prosunt, non vermes necant, sed humorum corrigunt vitia, succos viscidos resolvunt, acres temperant et demulcent, per emunctoria, cutim et renes, eliminant, et robur denique viscerum et cutis restitunt. Eius generis sunt electuaria illa quæ magnis mortalium vitiis parare docuit Ill. Archiater Cæsareus ANT. DE STOERCK, succi herbarum recenter pressi, taraxacum inprimis, inula helenium, extracta amara, mercurius dulcis, sulphur antimonii auratum, Kermes minerale, extractum cicutæ, morfuli antimoniales KVNCKELII, flores sulphuris, decoctum ex radice graminis, bardanæ, saponariæ, ligni guaiaci, sapo, gummi ammoniacum, tartarus tartarissatus, interdum antiphlogistica, pulpa tamarindorum, cassiæ, serum lactis, manna, cremor tartari, decoctum hordei, ex roborantibus cortex peruvianus, ferrum, aquæ medicatæ, martiales, externe balnea ex sapone, aqua modo frigida, modo tepida, globulis martialibus, singula iusto tempore exhibita, admodum proficua.

Scabiem sæpius a causis inquilinis, per contagium nempe cuti communicatum, ab immunditie, sordibus, produci, nemo ignorat. Sed alia etiam contagia, ubi omnis vermium suspicio abest, et virus inprimis venereum, pestis etiam, variolæ, simili modo communicantur, per contactum vel immediatum, vel mediatum, ut adeo verosimile sit, scabiem eodem modo, sicut alios morbos feri et lymphæ propagari. Variolæ morbum sistunt, cuius stadia, decursus, metastases, euincunt, miasma quoddam subtilissimum et sui generis veram esse eius causam, neutiquam verò animalcula. Si enim variolarum exanthema veribus originem deberet, sequeretur omnino, hunc morbum ab antiquissimis inde temporibus hominibus molestum fuisse; nam nova animalculorum genera re-

N

cen-

*) Conf. lectu digniss. diss. b. CAR. FRID. HVNDERTMARK, de scabie artificiali, Lips. 1753. 4. resp. ZIEGER,

centior aetas non genuit. Sed morbi innotuerunt plane noui, et veteribus medicis prorsus non cogniti. Nec varielarum metastases sicut credere, hunc morbum vermiculis et animalculis debere originem. Quod etiam de purpura et aliis exanthematum generibus verissimum esse censeo. Horum exanthematum metastases illis admodum similes sunt, quae ex podagra vel arthritide retropulsa alias nascuntur, et vel nervos, vel viscera occupant, subito interdum necant, febres non raro accendunt, spasmodum, conuulsionum, delirii, stuporis, paralyseos fiunt causa.

Data hac occasione aliud argumentum commemorandum venit, quod clare docet, exanthemata non posse oriri a vermibus. Docuit nempe III. MVZELIVS, CL. TOGGENBURGER alique viri fide dignissimi confirmarunt exemplis, stuporem, melancholiam aliosque neruorum morbos scabiei inoculatione perferare. Nimirum a viribus naturae et vitae nonnunquam materia morbida in cute, exanthematum specie, metastatice deponitur, inde naturae vestigia sequuti sunt viri illi, et per crisin metastaticam id efficere studuerunt, quod alias sponte solet euenire, si vigent vires vitae. Nunc vero si scabies artificialis corpus liberat a morbis gravissimis ex neruorum obstructione, non dubitare licet, (analogiam sequor) scabiem, quae sponte a viribus vitae expellitur, simili modo corpus a similibus morbis liberare. Etiam medendi ratio morbis ex scabie retropulsa, per vlcera nempe artificialia, vesicatoria; fonticulos, fetacea, clare docet, vitis lymphae nos mederi, et omnem abesse vermium suspicionem.

Sive inaque species naturam et indolem exanthematum, siue metastases, siue remedia iuuantia, siue denique crises artificiales, semper apparebit, non esse viciosum, exanthemata a vermibus oriri,

ERNESTI GOTTFRIDI BALDINGER

RESP.

JO. CHRIST. FRID. SCHERFF

DISSERTATIO

HAEMORRHAGIARVM THERAPIA.

PRAEFATIO.

HAEMORRHAGIARVM therapiam in praesenti specimine pertractare mecum decreui. Est vero vi vocis et ex usu medicorum loquendi haemorrhagia sanguinis ex vasis profluuium seu eruptio, et quoties apud veteres, graecos scriptores inprimis, et in libris *Hippocraticis* haemorrhagiae fit mentio, sanguinis ex naribus profluuium intelligendum esse, nemini cenfeo ignotum.

Solent vero haemorrhagias in libris pathologicis diuidere, prout sanguis modo ex his illisue partibus effluit, et per vocabula artis, inter omnes recepta, exprimitur differentia, a locis, ex quibus contingit sanguinis profluuium, desumpta. Sudor sanguineus, haemorrhagia narium, sputum cruentum, haemoptysis, vomitus cruentus, stymatosis, mictus cruentus, fluxus menstruus, haemorrhagia vteri, haemorrhagia intestino-hepatica, haemorrhoides,

rhoides, sunt haemorrhagiarum species, quae a loco, ubi profuit sanguis, nomen acceperunt, et quae, sudore sanguineo excepto, frequenter occurrunt. Sed rariori exemplo nonnunquam ex naevis maternis, auribus, mammis aliisque partibus contingit sanguinis profluvium. Alias vulnorum et vasorum laesionis a causis externis quibuscunque symptoma est haemorrhagia. Diuidunt etiam haemorrhagias in criticas, symptomaticas, naturales, praeternaturales et artificiales. Sissit haemorrhagia quoque morbum primum vel secundarium, sed nimis prolixum foret atque ab instituto prorsus alienum, de his haemorrhagiarum differentiis si seorsim differere vellem. Paucis itaque monendum ducō, haemorrhagias illas, quae a causis internis oriuntur, periodi typum saepius seruare, et statim temporibus recurrere. Diuisiones illae, de quibus hactenus sermo fuit, sua utilitate quidem non prorsus carent, in artis tamen exercitio potissimum ad causarum profluvii sanguinei differentiam respiciendum est, et species illae, quae a loco, ex quo excernitur sanguis, nomen accipere, iisdem sanantur remediis, ab iisdem causis si ortum habent. Quae adfirmans, minime nego, praeter generalem quandam medendi rationem, quae omnibus ac singulis conuenit haemorrhagiarum speciebus, singularem esse medendi methodum, sed probe cognitum habeo atque perspectum, singulis speciebus haemorrhagiarum propria quaedam conuenire remedia, quae in reliquis vel superflua, vel non necessaria sunt. Quod quidem ideo monendum censui, ne quis credere velit, me praecipua therapiae specialis ignorare capita, quae exponunt, quibus praeter generaliora illa remediis mederi singulis conueniat speciebus. Quum libellus meus in nimiam fere excreceret molem, vniuersam si pertractare vellem haemorrhagiarum therapiam, elegi solummodo eam generalioris therapiae partem, quae secundum causarum differentiam docet haemorrhagias mederi. Omittere etiam breuitatis debui studio haemorrhagias, a causa externa ortas, vulnorum scilicet et contusionum symptomata, nec doctrinam de haemorrhagiarum obstructione, et quomodo saluberrima sanguinis profluvia in ordinem sint redigenda, pertractare potui; sed sermo mihi solummodo de haemorrhagiis a causis potissimum internis erit. Quo melius vero proponendorum pateat veritas, breuiter atque strictim de causis illis dicam, a quibus quaeuis sanguinis oriuntur profluvia. Patebit vero, quod et alias in vniuersa doctrina medica probe animaduertendum est, haemorrhagiam, si spectes, tanquam effectum, a causis diuersis sibi prorsus oppositis oriri posse, contrariam itaque saepe desiderari medicinam. Patebit etiam in exercenda

medicina, diuersa illa vocabula, quibus species insigniuntur secundum locum adfectum, saepius medendi minime mutare rationem, sed aeternam legem, perpetuitatem quandam indicationum, satis superque testari, artem medicam firmis niti fundamentis, et ad felix artis exercitium praecipue necessariam desiderari attentionem ad causarum morbi discrimen, quod quo quis melius perspicit, magis etiam idoneus medendis morbis est medicus, quam qui cuncta fere ignorat, quae alias philosophiam medici complectuntur. Nihil superest, quam ut me meosque conatus lectoribus beneuolis de meliori commendem. Scrib. Ienae d. 24. Octobr. 1772.

PARS I.

PATHOLOGICA

§. I.

Causae haemorrhagarum.

Est haemorrhagia sanguinis ex vasis profluvium, adeoque non potest haemorrhagia contingere, nisi ex vasorum vel sanguinis vitio, aut denique ab utrisque, simul vitio laborantibus. Qua de re non inutile fore credidi, si has causas haemorrhagarum breuiter strictimque seorsim pertractarem. Quod attinet ad vasa, subtiliter modos Graeci exposuerunt, quibus, ut effluat sanguis, contingere potest. *Anastomosi* vocarunt osculorum in vasorum extremitatibus tantam dilatationem, ut sanguinem transmittant. Alias nimirum parua illa oscula solummodo exhalant materiam perspirabilem ferofam. Haemorrhagiae per anastomosi sistunt exempla fluxus menstruus, haemorrhagia narium, haemoptysis, vomitus cruentus, nec non haemorrhagia intestinalis, quando a sanguinis rarefactione vel a congestione oscula arteriarum extrema sic dilatantur, ut nunc sanguis perfluere queat. Saepius haec haemorrhagiae species occurrit in artis nostrae exercitio, nec menstrua illa ex vtero haemorrhagia naturalis solum hoc modo contingit, sed et haemorrhagiae in morbis criticae, quae leuant vim morbi, eodem contingunt modo. Haemorrhagia praeternaturalis non adeo est censenda periculosa, si tantummodo sanguis per oscula extrema effluit dilatata, magis vero periculi plena quacuis alia

haemorrhagiae species. Sanguinem non raro in caueas exhalare maiores, doctissimis euicit HALLERVS *) experimentis.

Sequitur altera haemorrhagiae species, *Diapedesis*, graeco itidem vocabulo quae ea est haemorrhagia, ubi per arteriarum poros dilatatos exsudat sanguis. Hanc speciem ex nuperis nonnulli negarunt. Crediderunt enim, fieri minime posse, ut arteria eam dilatationem sine disruptione sustineret. Sed laudatus iamiam HALLERVS non solum euicit poros arteriarum per observationes anatomicas, sed exemplis quoque hanc haemorrhagiae speciem confirmavit **). Vtrumque vero GALENO iamiam notum fuit. Et hae species haemorrhagiarum *anastomosis* nempe et *diapedesis*, solam vasorum expansionem seu dilatationem pro causa agnoscunt, illa extremitatum, haec pororum.

Sequitur nunc vasorum disruptio, quae iterum vario euenti modo. Singulis autem Graeci imposuere nomina, quibus distinguerent vnam speciem ab altera. *Rexis* nempe veterum recentiorumque est vasorum disruptio ab internis causis, *Diaresis* e contrario ab externis, *Diabrosis* denique significat vasorum erosionem.

Nunc recensenda veniunt sanguinis atque fluidorum vitia, a quibus imprimis vasa disponuntur, ut sanguinem transmittant. Et primo quidem *plethora* praecipuam sistit haemorrhagiarum causam, maxime vero *plethora* sic dicta *commota* siue rarefactio sanguinis, quae nempe vasa distendit, horumque vel oscula extrema, vel poros dilatat. Hinc fieri solet, ut iuniores homines plethorici saepius sint haemorrhagiis obnoxii, maxime vero, accedente occasionali causa, exaestuatione nimirum sanguinis ab exercitatione corporis vehementiori, ambulatione, cursu, saltatione, insolatione, motu febrili, potu spirituosio, cibo aromatico, ira, gaudio, venere cet. Sed latex ille purpureus, quem vasa vehunt sanguifera, nimium interdum dissoluitur, et nimia, sanguinis tenuitas, putredo, fusio, acrimonia, haemorrhagiae causa euadit. Cachectici homines, quorum solida admodum sunt laxa, fluida vero nimis tenuia et aquea, saepius a causa leuiori externa haemorrhagias largas atque vix compscendas experiuntur. Febris putridae vero frequens symptoma constituit haemorrhagia, quae ab exercitissimis medicis inter pessima numeratur signa, et periculum indicat. Huiusmodi sunt haemorrhagiae illae, quae in singulis putridarum febrium speciebus, gastricis, synocha, petechiis, variolis, morbil-

*) Elem. Physiolog. T. I. p. 104. seqq.

**) Huc pertinent ea, quae HALLERVS Elem. Physiol. T. I. p. 35. de poris arteriarum occasione secretionis adipis, ib. de exhalatione cutanea p. 106. et potissimum, quae de genesi inflammationis l. c. p. 118. docuit, nempe facillime et injectiones anatomicas, et sanguinem sudare per arteriarum poros.

lis, contingunt, et ab optimis auctoribus SYDENHAMO, MORTONO, HVX-HAMO aliisque atro notantur carbone. Haemorrhagiae illae solent esse largae, morbum non leuant, vires exhauriunt, pallorem, cachexiam, animi deliquia importare, et contingunt maxime in decursu morborum, raro in initiis, nisi summa adfit humorum putredo, specie sudoris sanguinei, haemorrhagiae narium, haemoptysos et mictus denique cruenti. Huc numerandae quoque sunt haemorrhagiae illae ex morfu animalium venenatorum, atque cum his etiam cognationem habent sanguinea scorbuticorum profluua. Putridae haemorrhagiae comitantur saepe febres epidemicas et morbos certis regionibus endemios. Suppuratio non raro vasa destruit, et tunc effluit sanguis. Hanc haemorrhagiam in pathologicis *suppuratoriam* appellant. Est igitur ulcerum internarum partium frequens symptoma cancerique aperti. Praecipua haemorrhagiarum causa est *inaequalis humorum et sanguinis distributio*, quae in locis remotis supponit spasmos, vel obstrukciones atque infarctus viscerum vasorumque ac narum inde congestionem eam versus partem, ex qua sanguinis euenit profluuium. Narium haemorrhagia et haemoptysis saepissime ex spasnis in hypochondriis *) aut ex obstrukcione viscerum infimi ventris, hepatis maxime, infarctuque oriuntur vasorum abdominalium. Ex quibus ratio patet, cur narium haemorrhagia hydropicis familiaris **) est. Hydrops enim non raro ex viscerum, hepatis imprimis, nascitur obstrukcione. Ex menstruo sanguinis profluuiio suppresso SCHENCKIUS vidit narium haemorrhagiam Obs. L. 41. et ex lochiis retentis eandem haemorrhagiam VARANDEVS de morb. mulier. L. II. Cap. 6. Saepius loco profluuii menstrui sanguis ex aure stillat periodice, quale exemplum narrauit *venerandus ac pie colendus* PRAESES ex propria obseruatione, plura vero hac de re deinde dicam, vbi vicissitudines haemorrhagiarum prolixiori apud me decreui pertractare sermone. Haemorrhagia, quae in quartana, hypochondriaco malo, cachexia, ex naribus plerumque contingit, ab eadem repetenda videtur causa. Pari iure haemorrhagiae ex vermibus intestinorum huc pertinent, quas iam veteres obseruarunt, nuperisque obseruationibus optime confirmauit Cl. VAN DEN BOSCH ***), et nuperrime singulari libello Cl. NIEMANN * * *). Ratio phaenomeni, vi ego quidem credo, minime in abstracto latet. Est enim consensus inter nares et intestinorum vermes, quem

*) Cf. h. SCHROEDERI, diss. de haemoptysi in genere et speciatim eius nexu cum varia aduersa ex hypochondriis valetudine, Goetting. 1766. rec. in Opusc. Med. Vol. II. pag. 306.

**) Cf. b. BRENDELII, progr. de hydrope haemorrhagia narium leuato. Goetting. 1747. recus. in Opusc. P. I. p. 160.

***) Cf. Histor. constitutionis epidemicae, quae 1760. 61. 62. 63. cet. grassata fuit. Sect. II. Cap. III.

* * *) Epist. ad Cl. LIEBERKVIHN de potentia animata morbifica variarum haemorrhagiarum causa, Hal. 1772.

quem perpetuus fere narium testatur pruritus in verminosis praesens. Vermium multitudo in primis intestina, quae tanta gaudent sensibilitate ac irritabilitate, sic irritat, ut spasmi oriantur, consueta verminosorum symptomata. Denique qui vermibus laborant, sunt vel euadunt cachectici, ut ex sola cachexia oriri possit haemorrhagia ex naribus. Frequentissime vero ex infimi ventris spasmis, quibus perpetuo fere vexantur hypochondriaci, sanguis versus superiora congeritur, quae ex congestione tam narium, quam pulmonum evenit haemorrhagia. Nec mira res est, narium haemorrhagiam *) ictero superuenire; nam et icterus saepe ex obstructo hepate nascitur, aut spasmis debet oriri, et bilis in hoc reperitur morbi genere vitiosa. Sola etiam abdominis coarctatio per thoracica et nata inde viscerum compressio atque cachexia in puellis, pulchritudini nimium studentibus, fuit interdum haemoptyses periculosae causa. Atque haec sufficiant de congestione, quae ab obstructione vel spasmo in locis oritur remotis. Est alia congestionis species, quae versus hanc illamue corporis humani partem nascitur ex debilitate partis eius, siue ex causis morbosae orta, aut ex stimulo, qui vehementer irritat atque imperum allicit humorum, adeoque vel a viribus physicis, debilitate, vel viralibus, irritatione nimirum. Sic ex teneriori vasorum capitis fabrica haemorrhagiae nascuntur narium. Eaedem contingunt, si sternutatoria, volatilia, acrida, naribus admoventur, atque hocce modo adfluxus sanguinis impetusque eius augetur versus nares. Pulmones debilitant clamores, tussis, cantus, nixus, retentio spiritus, tubarum inflatio, partus difficilis, saltatio, coitus, irritant vero vapores acres et pulueres, et quicquid alieni pulmonibus illapsum vim habet irritandi. Haemorrhagarum reliquas species nolo seorsim considerare, hinc circa generaliora tantum subsisto. Haemorrhagiae speciem, quae a spasmis vasorum nascitur, erudite pertractauit GVALTHERVS VERSCHVIR *), quem legisse neminem poenitebit. Ex instituto etiam de haemorrhagiis ab irritabilitate vasorum horumque spasmis disputauit nuper Cl. WEISE *). Frictio ani ex equitatione, et coitus nimis sanguinem allicit ad vasa sic dicta haemorrhoidalia, et inde nascuntur haemorrhoides. Item infarctus vasorum abdominalium memorandi sunt, de quibus amici Cel. KAEMPFII omnium optime scripsere, quos etiam Cel. TISSOT egregie descripsit, nec alii ignorarunt, ingentem saepe adesse vasorum turgiderum ex atro sanguine distentorum copiam, et ex hac vasorum meseraicorum, gastricorum, haemorrhoidariorum affectione morbosissima dirissimi nascuntur morbi, vomitus cruentus et haemorrhoides; et saepissime hi morbi omnem respuunt medelam. Extremarum partium spasmi, fri-

*) Cf. Exe. KEMME diff. de ortu haemorrhagarum, ictero symptomatice accedentium Hal. 1762.

**) In doctiss. diff. de arteriarum et venarum vi irritabili etc. Groening. 1766.

*) Diff. de irritabilitate morborum genitrice. Iqn. 1772. rec. in *Delect. Diff. Med. Iq.* pens. Vol. I. p. 214.

frigus, haemorrhagiae sistunt causas, quas nemo ignorat, sed quibus mederi admodum difficilis res est. Haemorrhagiae instantis prodromum praedagientemque notam sistit idem symptomatum syrma, spasmi nempe atque frigus extremarum partium, et indicant humorum motum eo tempore, quo extrema frigent contractaque sunt, dirigi versus viscera, imminere itaque recrudescens periculum haemorrhagiae.

Causas nolo omnes, remotas inprimis, recensere, hinc malam corporis conformationem et reliquas omitto causas, quae in pathologicis alias saepe recensentur, et unicam tantum addam memorabilem haemorrhagiarum causam, *metastases* nempe cuiuscunque generis, acutorum chronicorumque morborum. Ex his enim viscera obstruuntur, spasmi oriuntur, et nervi afficiuntur, et humores denique depravantur, et ut verbo complectar, haemoptyses atque vomitus cruenti pessimae oriuntur indolis. Inter rariores vomitus cruenti causas numeranda veniant animalia viua deglutita, et inprimis hirudines. Acris assumpta vel venena, vel drastica medicamenta saepe dilacerant ventriculi parietes, producant itaque vomitum cruentum. Quae causarum consideratio docet, haemorrhagiae species modo ad acutos, modo ad chronicos pertinere morbos. Haemorrhagiae nimirum, quae ex vehementiori oriuntur viscerum obstructione, vasorum infarctu, totius corporis cachexia, sanguine nimis tenui et aqueo, in scorbuticis, sistunt chronicum morbum. Quae vero oriuntur haemorrhagiae ex plethora commota, sanguinis rarefactione, in iunioribus inprimis hominibus, ab insolatione, nimia corporis exercitatione, gaudio vehementiori, spirituosorum abusu, summam cum febribus acutis sanguineis, ephemera simplici et synocha imputri, testantur cognationem. Motus enim adsunt febriles, vigiliae perpetuae, excessus irritabilitatis, vera diathesis phlogistica massae sanguineae, hinc antiphlogistica methodus eademque remedia, quae in acuta conducunt sanguinea, medentur huius generis haemorrhagiis. Alia vero haemorrhagiarum species sistit morbum e genere putridorum, eae nempe, quae in synocha et eius speciebus, variolis, morbillis, peste, petechiis, observatur.

§. II.

Vicissitudines haemorrhagiarum.

Haemorrhagiae inter species mira animadvertitur vicissitudo. Fieri nempe solet, ut, una cohibita haemorrhagiarum specie, alia species loco alterius fluere incipiat. Quae veritas antiquissimis iamiam nota fuit temporibus, quod inprimis patet ex aphorismorum HIPPOCRATIS, sect. V. 33. „ *Mulier, menstruis* „ *deficientibus, e naribus fluere sanguinem, bonum, et ibid. sect. V. 32. Mulieri* „ *sanguinem euimenti, menstruis erumpentibus, solutio fit.* „ Verosimillimum videtur, illud effatum ex Epidemicor. HIPPOCRATIS L. I. desumptum esse, ex quo

quo sine dubio CELSVS L. II. Cap. VIII. mutauit. Postea vero vicissitudines menstrui fluxus in primis magis magisque innotere, nempe apparuit, saepissime ex viis insolitis periclice prouenire. Innumeris fere obseruationibus haec menstrui fluxus vicissitudo hodie quidem confirmata legitur. Collegit enim obseruata Cl. IO, ADOLPH. WEDEL *), nec non FRANC. BOISSIER de SAVVAGES **), et Perill. de HALLER *). Idem deinde obseruatum fuit de fluxu lochiorum, quod abunde satis docuit Cl. FAVVARCQ ***). De fluxus haemorrhoidalis vicissitudinibus etiam notatu digna collegerunt fide digni auctores, inprimis autem ALBERTI *) et KLEIN **). Is enim ex palato aliquando contigit *). Quis porro ignorat, haemorrhoides vesicae, haemoptysin, nec non vomitum cruentum ex interceptis haemorrhoidibus vel cohibito fluxu menstruo fieri? De his singulis vicissitudinibus haemorrhagiarum praecipua et notatu digniora ante me collegit Cl. SCHLEGEL **), sed cum eius liber forte non ad manus sit, lectoribus meis, non inutile censui, epitomen quandam ibi dictorum repetere, et annotationibus practici argumenti illustrare. Cuiuscunque nimirum haemorrhagiae causa praecipua nonnunquam est alterius obstructio, seu retentio, quod quidem scitu dignum est in causarum diagnosi, indicationeque formanda. Haemorrhagia enim retenta inuoluit plenitudinem vasorum, interdum obstructions viscerum infimi ventris, congestiones versus alias corporis partes, spasmos, hinc fieri solet, vt in locis remotis, in iis potissimum, quae propter connatam debilitatem vel alio modo natam minus resistunt, sanguis propter minorem, quam ibi inuenit, resistentiam errumpere possit, noua haemorrhagiae specie, quae a morbo primario non nisi loco differt. Periculum vel salubritas haemorrhagiae, quae in alterius succedit locum, diiudicatur facile ex natura et indole primum, ex quibus contingit, harumque functione et vsu in oeconomia animali. Sic puellae inprimis et venulae mictum cruentum, vomitum cruentum, haemoptyses ex mensium obstructione vel cessatione, facile ferunt sine sanitatis detrimento, viri e contrario periclitantur, si eae species haemorrhagiarum ex haemorrhoidum nascantur obstructione. In sananda haemorrhagia, quae ex aliarum obstructione orta est, harum restitutio inprimis necessaria est: tunc enim illa sponte cessat, quod luculenter satis confirmat haemoptysis

*) Diff. de viis mensium insolitis, Ien. 1745.

**) Nosolog. Vol. V. ed. primae p. 54.

***) Elem. Physiolog. T. VIII. p. 145. et T. I. p. 145.

****) Diff. de lochiorum metastasi, Lugd. Batavor. 1768.

*) Diff. de haemorrhoidum viis insolitis, Hal. 1718. in Eiusd. Tr. de haemorrhoidibus recusa.

**) Interpr. clinic. p. 125.

*) IO. ANDR. FISCHER diff. sistens haemorrhoides ex palato profluentes singularis casus, Erford. 1722.

****) Diff. de metastasi in morbis, Ien. 1771. §. XV. p. 46. recus. in Delect. Diff. Med. Ienens. Vol. I. p. 170. sequ.

pylis ex haemorrhoidibus interceptis. His nempe restitutis, illa cessat ilico, et idem dicendum est de illis haemorrhagiis, quae ab obstructione fluxus menstrui oratae fuerunt. Nonnunquam haec vicissitudo haemorrhagiae veram constituit crisin, dum nempe corpus a plethora liberat, vasa distenta euacuat, et corpus ab imminente periculo graviori liberat. Saepe vero vicaria haec haemorrhagia magis est periculosa. Ex cohibita enim haemorrhagia narium vel haemorrhoidibus interceptis sequitur nonnunquam apoplexia sanguinea, quae subito necat, et hoc in casu vera haemorrhagia cerebri, recte FR. HOFFMANNO mone[n]te, nascitur, mortemque accelerat.

§. II.

Effectus haemorrhagiarum.

Haemorrhagiarum effectus alii sunt salutare[s], alii vero noxii. Haemorrhagiae criticae minime vires roburque debilitant, sed augent potius: A plethora enim liberant, deliria et febres sedant, immo vertiginem et apoplexiam tollunt. Haemorrhoides insaniam, melancholiam, nephritidem, phrenitidem, paralyin, vertiginem, morbos verendorum infarctusque solvunt critice vasorum spermaticorum, ut reliquos taceam effectus salutare[s]. Criticae igitur haemorrhagiae nunquam sistendae aut cohibendae sunt. Sed saepissime profluvia sanguinis nocent. Frequens narium haemorrhagia, in senibus imprimis, imminens testatur periculum, apoplexiam instantem. Insalubris censenda est haemorrhagia, quae ex vasis sanguiferis viscerum oritur disruptis, fontica viscerum laesione, infarctu graviore, sanguine atrabilario, statu cachectico, sanguine putrido, dissoluto, aqueo nimis vel acri scorbuticorum, ulcerum, ex nimia partium laxitate. Nocet omnis haemorrhagia nimia, quae vero non ex quantitate profluuii diiudicanda, sed potius ex viribus aegroti. Haemorrhagia enim potest esse larga, licet nimia non sit, et e contrario in aliis subiectis non adeo plethoricis haemorrhagia, quae frangit vires, etsi non admodum larga, nimia est censenda. Sunt vero noxii haemorrhagiarum effectus nimia sanguinis profusio nataque inde vasorum exinanitio, iusto minor circulus sanguinis, propter imminutum cordis stimulum, collapsus vasorum, l'ipotymia, apoplexiae ab inanitione, cachexia, tabes, oedemata, hydrops, febris lenta, vlcus viscerum, phthisis, fistulae, abscessus alique morbi chronici et sanatu difficiles. Medici itaque officium practici versatur circa haemorrhagias morbosas, quarum causae remouendae sunt, nec non circa haemorrhagias propter nimiam sanguinis iacturam periculosas. Quae enim imminent mala, prudenter sunt auertenda. Quibus de medici practici officiis seorsim differere mecum decreui. Elegi vero eum ordinem, ut docerem, haemorrhagiis pro causarum diuersitate mederi, ostenderemque perspicue, minime vna eademque methodo omnes ac singulas sanari posse haemorrhagiarum species.

PARS II.

PRACTICA.

§. III.

Sanguinis euacuatio.

Haemorrhagia oritur nonnunquam a nimia vasorum plenitudine, plethora sanguinis et rarefactione eius, atque vera diathesis phlogistica tunc vniuersam sanguinis massam incendit. Quo quidem in casu cognatio haemorrhagiae cum febribus acutis luculenter patet. Eadem igitur remedia haemorrhagis ex plethora et rarefactione ortis conueniunt, quae alias febribus medentur acutis, antiphlogistica nempe et sanguinis euacuatio. Venaesectio, scarificatio et cucurbitularum, item hirudinum applicatio, euacuant nimiam sanguinis copiam, quae vasa nimis distendit. In initiis vero statim mitti sanguis debet; nam eius missio non amplius est necessaria, quando nimiam propter sanguinis iacturam lipothymia iamiam corripitur aegrotus. Sanguinis instituitur missio, ut imminuta vasorum plenitudine, non amplius metuenda sit vasorum in visceribus disruptio, ex qua noua alias contingit sanguinis effusio, vlcera et phthides oriuntur, vitaeque periclitatur. Sanguinis nocet missio et omittenda est in omnibus haemorrhagiis, ex summa vasorum et viscerum laxitate cachexiaque corporis humani natis. Non quidem ignoro, cachexiam interdum ex sola vasorum plenitudine et plethora nasci, in mali ergo initiis omnino prodesse sanguinis missionem. Sed non sine circumspeditione summaque cautione sanguis mitti debet. Saepius enim repetita venaesectio fecunda plethorae genitrix; nam sanguinis missio cordi subtrahit stimulum, vasa debilitat, ut post nimis frequentem sanguinis euacuationem iusto euadant ampliora, summaque oriatur laxitas, ac ex debilitate in dies magis crescat plethora. Hinc tantum abest, ut venaesectio semper sit remedium prophylacticum haemorrhagiarum, ut potius dispositionem ad sanguinis frequentiora augeat profusiuia. Quodsi denique summus iamiam adsit cachexiae gradus, vasaque sanguinem propter laxitatem nequeant retinere, isque aqueus sit et tenuis, malum augetur, et consilio prudenti sanguinis missio negligitur. Venaesectionem vero commendant reuulsoriam in omni casu, ubi sanguinem ex indicatione mittere decet. Qua de re sanguinis missio etiam interdum ad compescendam instituitur haemorrhagiam, licet nulla adsit plethora, eo nempe in casu, quando propter spasmus cutis vehementiorem sanguis cum impetu ex partibus internis, ventriculo et pulmonibus maxime, erumpit, summumque vitae imminet periculum. Sanguinem tunc nihil vetat mittere, sed necessitas potius iubet, repetitis vicibus parvam sanguinis quantitatem detrahere. Qui semel

semel haemoptysin obseruauit, ex spasms vehementioribus ortam, maxime ex spasms in hypochondriis, is vix sanguinem ad spasmodum imminuendam vehementiam ex vena detrudere dubitabit incisa.

Vbi vero non aequae tuto mittere sanguinem licet per venae sectionem, ibi scarificare, et cucurbitulas praestat applicare, atque sic aliquam sanguinis detrudere copiam. Subito nonnunquam sistitur sanguinis profluuium, vena quadam incisa, sed scarificatio et cucurbitularum adplicatio magis prodest, quando spasmi adsunt vehementiores, maxime in corporis peripheria extremisque partibus, et inde nata congestio versus viscera nobiliora et laxioris texturae, v. c. pulmones, periculosae constituit causam haemorrhagiae. Cucurbitulas tunc non solum dorso, sed brachiis, cruribus, pedibus simul adplicare iubent. Cucurbitulae sine scarificatione seu siccae, decenter admotae, nonnunquam reuulsionis et deriuationis sufficiunt scopo, quod suo iam tempore HIPPOCRATI cognitum fuit, qui mulieribus vteri haemorrhagia laborantibus iubet cucurbitulas applicare ad mammas. Sanguinis praeter missionem ex vena, scarificationem atque cucurbitularum applicationem, hirudinum appositio laudes meretur, et praecipue quidem ad compescendam narium haemorrhagiam. Conducit enim non solum capitis retro aures scarificatio et cucurbitularum applicatio, sed et hirudinum pone tempora mirifice iuuat appositio; Vasa capitis sanguine turgida, optima sic euacuatur ratione, et sanguinis sistitur profluuium. Haemoptysi etiam commode medetur eiusque reductio praecautet hirudinum ad anum applicatio, tunc quidem maxime, quando ex venarum abdominalium infarctu et haemorrhoidum obstructione nata est versus pulmones congestio, quae pulmonum vasa disrumpit, atque grauior ex pulmonibus lacsis euenit haemorrhagia. Idem consilium de hirudinum appositione ad venas ani tumidas aequae saluberrimum, vbi mictus cruentus aut vomitus cruentus ex haemorrhoidum adest obstructione. Sed cum hirudines interdum fugere nolint sanguinem atrabilarium, spissum, crassum, amarum, ex turgidis ani venis, cum etiam spissus sanguis per vulnusculum morsus hirudinum effluere nequeat, nec denique debitam quantitatem euacuare possint parua illa animalcula, non immerito suasisit Exc. AB HVMBORVG, chirurgus Caesareus, haemorrhoides tumentes scalpello incidere, atque sic, vt larga sanguinis effluat copia, efficere, et decens vt simul obrineatur reuulsio *).

§. V.

Laxantium usus.

In sanandis profluuiis sanguineis attendendum praecipue ad subitanam variorum euacuationem, vt, imminuta sic plenitudine, sese constringere possint, atque

O 3

*) Cf. El. diss. inaug. ergo haemorrhoidi recenter tumidae sectio, non hirudo, Vienna 1765. 8.

atque hac ratione profluuium impediatur, propter multas causas metuendum. Quod consilium in primis, praesente plethora sanguinis commotione, aut ubi vehementior adest spasmus, diathesis phlogistica, locum habere certum est. Purgantia vero aluum primo quidem intuitu nocere videntur; nam vis horum remediorum purgans in acri quodam et irritante principio latere creditur, spasmos itaque augeri profluuiumque sanguinis, vitanda ergo esse purgantia in haemorrhagiis, facile quidam obicere posset. Sed multa usus suadent selectiorum purgantium. Et primo quidem notari meretur, minime omnem medicinam, quae purgat aluum, vehementer stimulare; antiphlogistica enim illa, cassia, tamarindi, cremor tartari, blande ex primis viis eliminant fordes, sanguinem intrant, aësum et sanguinis commotionem temperant, diapnoen placide augent, et per vias vrinae acres sanguini admixtas euacuant particulas. Quae itaque laxantia antiphlogistica dicta summae sunt efficaciae in compescendis haemorrhagiis. Euacuando nimirum plethoram minuunt, simulque sanguinem a locis superioribus, capite, pulmonibus, reuellunt, versusque deriuant inferiora. Cognationem haemorrhagias inter ex commotione sanguinis ortas et febres acutas simplices, nemo hodie in dubium vocare audet. In viroque igitur morbi genere eadem conueniunt remedia. Draistica quidem medicamina ex aloe, resina ialappae aliisque stimulantibus noxia sunt, sed leniora, acidula laxantia et salina temperantia, v. c. sal mirabile Glauberi, vel cremor tartari, secure adhibentur. Adde, haemorrhagias saepissime oriri ex spasmis infimi ventris, a colluue biliosa, vermibus, saltim ab his causis, intestina stimulantibus, exacerbari, hinc prolixiori minime opus esse videtur demonstratione, laxantia, quae illam expellunt colluuiem, mitigare saltem, si non sanant, haemorrhagias. Etiam in locis vicinis, v. c. vtero exacerbantur haemorrhagiae, ab omni stimulo intra intestina haerente, et minuitur vteri haemorrhagia, ut hoc vtar exemplo, per remedia, quae stimuli tollunt causam. Saepius etiam contingit, ex haemoptysi vel narium haemorrhagia deglutitum ventriculo nocere sanguinem, et coagula, ex vomitu cruento vel haemorrhagia intestino-hepatica intra intestina tenuia collecta, sensum excitare molestiae, quo in casu laxans rhabarbarinum, v. c. tinctura rhabarbari aquosa conducit, ut grumofus sanguis et corruptus eliminetur.

§. VI.

Clysterum vsur.

Clysmatum usus insignis in haemorrhagarum therapiaprehenditur. Clysmata enim, ex emollientibus parata, spasmos leniunt, et congestiones minuunt versus superiora, haemorrhagiisque medentur vteri et haemorrhoidibus. In omni itaque conducunt haemorrhagarum specie, nempe narium, pulmonum,

num, vesicae, ventriculi, vteri. Euacuant clysmata vermes, coagula sanguinis, bilem acrem, fouent intestina, et aequalem humorum distributionem per omne restituunt corpus, vt igitur magnum a clysterum vsu sperare liceat praesidium. Componi possunt ex radice althaeae, herba maluae, verbasco aliisque emollientibus, vel decoctum sufficiens hordei, cui mel additur et nitrum; fumere etiam licet serum lactis, aut pulpam cassiae vel tamarindorum ex aqua coctam, vel decoctum auenaceum et oleosa etiam clysmata, quae spasmos et irritationem auferunt, saluberrima sunt. Eximius vero vsus clysterum in sanandis haemorrhoidibus merito laudatur a CL. KAEMPFIO; nihil enim potentius infarctus soluit vasorum abdominalium *), quam clysmata, quae frequenter iniiciuntur. Inprimis vero hoc in casu sese commendant pro clysteribus solutiones ex sapone gummi ammoniaco aliisque soluentibus, quibus vera inest vis remedialis, et quae remedia potenter, at tamen placide, obstructions dissolunt, et infarctus atque scirrhus viscerum et vasorum. Clysmata, ex demulcentibus et mucilaginosi, nec non antiphlogistici parata, egregie temperant phlogosin, seu aestum febrilem, haemorrhagarum comitem, et symptomatibus aequae ac causis medentur haemorrhagarum.

Ea haemorrhagarum species, quae a nimia vasorum laxitate oritur, maxime vero vteri haemorrhagia fluxusque haemorrhoidalis, clysmatibus, ex corice peruvianiano sanatur paratis, et haec si non sufficiunt, sed summa partium laxitas fortiora desiderat remedia, tuto confugere licet ad vsum clysterum adstringentium, quae ex tormentilla vel bistorta radice, alumine aliisque parantur adstringentibus, et tunc potissimum, si periculum vitae imminet ex summa vasorum inanitione post magnam sanguinis iacturam; Alias praematurus noceret adstringentium vsus; Clysteribus nonnunquam tuto admisceri possunt opiata leniora, sed infra prolixiori sermone de adstringentium et opiatorum vsu dicturus sum.

§. VII.

Pediluua, Maniluua, Fomenta, Inseſſus, Ligaturae commendantur.

Haemorrhagiae paroxysmus desiderat remedia, quae sanguinis temperant commotionem et spasmos, nec non sanguinem a partibus illis reuellunt, ex quibus profluuium contingit. Quod obinetur per ea, quae sanguinis minuunt copiam, aestum temperant, et sanguinem versus partes deriuant remotas. Aliqua horum auxiliorum iamiam a me indicata sunt, nunc vero reliqua exponenda veniunt.

*) Cf. inprimis SIEGWART, diss. nou. obs. de infarctibus venarum abdominalium internarum, earumque resolutione per enemata potissimum instituenda, Tubing. 1754. auct. Io. Fr. Elvert. recuf. in III. BALDINGERI sylloge opusc. Vol. III. p. 364. KAEMPFIUS vero, KOCHII et FABRI huc spectantes dissertationes vide ib. p. 246. sequ.

nium. Ab antiquissimis inde temporibus laudarunt pediluua, maniluua et infusus, nec non fomenta ex aqua tepida, vel decoctis emollientibus, quae nimirum spasmu cutis medentur, aequabilem sanguinis distributionem restituant, et sanguineam versus peripheriam corporis reuellunt. Sed tepida sunt necesse est, nunquam vero nimis calida; alias enim exaestuando magis nocent, quam profunt. Sufficit aqua fluuiatilis, cum fursuribus tritici cocta aut herbis emollientibus. Pediluua et infusus seu semicupia in narium haemorrhagiis et haemoptysi imprimis laudari merentur, fomenta vero in vomitu cruento et haemoptysi a spasmis, ex hypochondriis ortis. Fomenta ex emollientibus tepide abdomini applicantur, si vehementior vomitus cruentus hominem excruciat. Etiam vteri haemorrhagia et haemorrhoides, si vehementior addit spasmus, fomentorum mitigantur applicatione. Quae hactenus laudata fuere balnea, varia specie spasmos mitigare solent. De aliis balnearum, epithematum et fomentationum speciebus, quae roborando constringendoque agunt, suo dicam loco. Congestio in quauis haemorrhagiarum specie auertenda est partim reuellentibus, partim iis remediis, quae aequalem humorum restituunt motum et distributionem. Ligaturae brachii, cruribus, manibus, pedibus applicandae et modice constringendae, a summis laudantur medicis ad compescendas sanguinis nimias excretiones. Ligaturae sanguinis per venas reditum ad cor solent retardare, hinc minori impetu in arterias sanguis pellitur, vis igitur sanguinis in eas minuitur, ut omnino a ligaturis et vinculis debito modo, id est, non nimis vehementer et arcte constrictis, multa liceat sperare.

§. VIII.

Temperantium usus.

Ad interna nunc venio medicamenta, quae causis sunt accommodanda, nullo ad haemorrhagiarum nomina habito respectu. Quae a summa sanguinis orta est rarefactione haemorrhagiae species, temperantia poscit. Ex quibus principem meretur locum aqua fontana pura, quam frigidam bibendam commendat in haemoptysi Iualus GHISI *), sed non ubique satis tuto exhiberi posse credo, quare aquam eligere egelidam praestat. Admifcent vel nitri aliquam portionem, vel acida, v. c. succum citri, limonum, aurantium, vitrioli spiritum, tincturasque, ex spiritu vitrioli paratas, florum bellidis, papaueris rheados, aut denique grati saporis syropos, rubi idaei, berberis, moroeum, citri, aurantium, vel iulapia possunt adhiberi ex aquis destillatis non spirituosis, rubi idaei, fragorum ex fructibus, cerasorum nigrorum, melissae, quibus additur syropus aci-

*) Et Ill. de HAEN, Rat. Medend. T. X. p. 300. in haemoptysi et haemorrhagia vteri laudat.

acidus quidam ex memoratis, et spiritus vitrioli. Docuit vero obſervatio, augeri nonnunquam ab acidorum mineralium uſu tuſſim ac irri-tationem, quae de re nec acida ſemper omnibus ac ſingulis poſſunt propinari. Nonnunquam itaque decoctum hordei cum tartari cremore, melle et aceto, vel idem cum ſucco citri praefat, aut decoctum auenaceum, vel e radice ſcorzonerae, cum citri ſucco, vel emulſionem quandam ex amygdalis dulcibus et aquis lactucae, portulacae, cum ſaccharo et nitro eligere poſſumus. Lactis quoque ſerum acidulum tamarindinatumue conducit, aut pulpa tamarindorum, caſſia cum pau-xillo cremoris tartari, vel decoctum ceraſorum nigrorum ſiccatorum. Huc etiam decoctum SYDENHAMI album pertinet, forma dilutiori ex raſura cornu cerui, cruſta panis ſimilaginei, ſucco citri et ſyrupo rubi idaei vel ſimili. Quae in therapia februm acutarum, tanquam antiphlogiſtica, commendantur, omnia ac ſingula medicamenta forma potus ordinarii, iulapii, potionis, emulſionis, etiam haemorrhagiis medentur a rarefactione. Quae haecenus recenſui medicamenta, in haemorrhagiis a ſanguinis rarefactione proficua, omnibus quidem ac ſingulis haemorrhagiarum ſpeciebus conueniunt, at hoc notatu dignum, peſſimam omnium ſpeciem eſſe vomitum cruentum. Qui nempe aegroti ſanguinem vomitu eiciunt, vix ſalia illa ſerunt temperantia, et nitrum praecipue ventriculum ita vehementer irri-tat, ut ab eius abſtinendum ſit uſu. Neque acida in vomitu cruento ſumi abſque moleſtia poſſunt, et niſi medicamina ſint blanda, vomitum potius augent. Quare acida debilia conducit mucilaginoſis et demulcentibus inuoluere, ut occultata ventriculo ſint grata. Ex ſalibus autem in vomitu cruento maxime commodum eſt arcanum tartari vel loco eius tartarus tartariſatus. Herbarum quoque lacteſcentium ſucci temperant, lactucae et ſimilium. Sanguinis ſumma rarefactio obſervatur maxime in narium haemorrhagia, haemoptyi et haemorrhagia ex vtero, haemorrhoides contra vix tanta febris comitatur. Piceae enim indolis eſt haemorrhoidariorum ſanguis et ſpiſſus, et maior cachexiae gradus minime tantam ſanguinis admittit commotionem febrilem,

§. IX.

Antifſpaſmodicorum et anodynorum uſus.

Temperantia dicuntur, quae nimium ſanguinis motum, propter eius calorem et rarefactionem, minuunt; antiſpaſmodica iudem motum minuunt ſanguinis, quatenus ſolidarum partium, fibrarum et vaſorum medentur ſpaſmis. Opium itaque et anodyna, quae ſpaſmos et irri-tationes tollunt, in iis haemorrhagiarum ſpeciebus conducunt, quae ab irri-tabilitatis exceſſu, ſpaſmis, doloribus exortae, neque vllis aliis obediunt remediis. Reliquae igitur indicatio-nes et haemorrhagiarum cauſae, de quibus iamiam ſaepius dixi, probe ſunt

diiudicandae, antequam exhibeatur opium. Doctissime de opii et opiatorum in haemorrhagiis vsu disseruit Ill. TRALLES *), vt omnino superfluum esset, si prolixiori sermone de salutari vsu opii in praesenti disserere vellem. Eximius Vir omnes in haemorrhagiis indicationes recenset, et dein concludit **): „Nulla su-
 „pereest ex omnibus indicationibus, quam illa, quae spasmos sopire et irritamentum
 „in parte affecta haerens delinire iubet. Atque sub his solis conditionibus qua-
 „drabit opium haemorrhagiarum sanationi, nunquam aliter. Hinc vero toties
 „iuuat, quando dolorosa sensatio concurrit, aut ad minimum tensio membranosa-
 „rum partium, qua versus locum, ubi sanguis erumpit, eius nixus augetur, vel
 „quando in parte illa, cuius vasa sanguinem eructant, aliquid adest, quod ea
 „vellicat et coarctationi eorum obicem elabenti sanguini positurae resistit. „ Ex
 quibus Ill. TRALLESII doctissimis verbis simul apparet, opium in iniis statim
 haemorrhagiae dari posse, si a stimulo quodam et exinde nata congestione orta
 est. Huiusmodi haemorrhagiam sistit sanguinis ex vtero grauidarum profluuium,
 quae nimiam ob vteri sensibilitatem et irritabilitatem facile abortiunt, quo in casu
 illico exhibendum est opium, ne ex vehementiori spasmu oriatur placentae solu-
 tio, et cum enormi sanguinis iactura praematura foetus immaturi exclusio. Te-
 stantur practici, se prudentiori opii vsu saepius infantem seruasse et matrem,
 alias animam ob nimiam sanguinis iacturam et graue imminens periculum ex-
 spiranturam. Opium vero ab vsu abstinere prudens medicus in omni casu, ubi
 nocere facile posset, et ubi alia indicantur remedia, cauissis accommodanda. Hae-
 morrhagiis eodem modo conducit opium, quo alias hypochondriacorum et hyste-
 ricarum medetur spasmis. Medicastrum quidem nimis liberali opiata exhibent
 manu, atque minime solliciti de causarum sunt diuersitate, horum autem stul-
 tam audaciam nemo laudabit. Quo in casu opium vel anodynum propinare ex
 indicatione licet, missis aliis opiatorum formulis, opium placet purum, vehiculo
 aquoso dilutum, vel laudanum liquidum SYDENHAMI ex melissae aqua. Lau-
 dent affectae STAHLII massam pilular. de cynoglossa aliasque similes formulas,
 mihi displicent, nec video, cur opium purum non reliquis praefereendum sit omni-
 bus formulis.

§. X.

Demulcentium, Inspissantium vsus.

Sanguinis profluvia neque semper a plethora commota, neque a spasmis ori-
 ri, sed quandoque ab acrimonia sanguinis, vasa erodente, vel a tenui et acri
 sanguine dissoluto facile exstillare. supra propositum fuit. Quo in casu neque
 temperantia, neque sanguinis missio, neque antispasmodica iuuare possunt, sed

re-

*) Vfus opii Sect. II. Vratislav. 1759. 4. Cap. I.

**) L. p. 14.

remedia desiderantur, sanguinem acrem quae demulceant, et nimis dissolutum inspissent. Selectiora medicamina, quae hac in specie deprehenduntur saluberrima, sunt mucilaginosâ, farinacea et gelatinosa blanda, decoctum auenaceum, decoctum ex cornu cerui rasura et gummi arabico, nec non crusta panis similaginei, seu, ut vocant, decoctum SYDENHAMI album, radices Altheae vel radices Salab decoctum, oryza ex lacte cocta, cremor ex hordeo fracto perlato, decoctum Sagou, raparum, radices scorzonerae. Acrimoniam scorbuticam, herbae sic dictae antiscorbuticae, et horum succi, corrigunt, siue conferuae hisce ex herbis paratae. Acrimoniae phthysicorum cucumeres mendentur maturi, omnemque acrimoniam putridam emendant fructus horaei et acidae indolis leniterque austeri. Putridae quoque sanguinis acrimoniae resistunt lactis serum acidum et herba acetosae vel similes. Chocolata, cum aqua parata, etiam habet sanguinem acrem inspissandi facultatem. Quibus remediis etiam roborantia et leniora adstringentia sunt iungenda, de quibus paulo post seorsum dicturus sum. Haemoptysis et vteri haemorrhagia saepe ea desiderant medicamenta, quae hactenus recensui; nam ex laxiori pulmonum aut vteri substantia saepius exstillat sanguis propter ipsius acrimoniam. Sputum etiam cruentum, gingivarum haemorrhagia, immo mictus nonnunquam cruentus, a simili nascuntur causa, et iisdem sanantur remediis.

§. XI.

Resoluentium usus.

Viscerum et vasorum obstructions a sanguine spisso et quasi piceo haemorrhagarum nonnunquam sistere causas, supra dixi. Haemorrhoides enim, vomitus cruentus vel haemoptysis ab hacce certissime causa saepe oriuntur. Quo in casu saluberrima sunt, quae sanguinem, et vasorum et viscerum obstructions solvunt remedia. Praestantiora et multiplici usu probata remedia sunt arcanum tartari, tartarus tartarizatus, hydromel, oxymel simplex vel squilliticum, gummi ammoniacum et reliqua ferulacea, succi herbarum recens pressi, nempe herbae chaerophylli, trifolii fibrini, radices taraxaci, graminis, scorzonerae, cichorii, succus lactucae, portulacae, item cucumeres, fructus horaei maturi, et siccati etiam, cum aqua cocti, fragorum, cerasorum, prunorum, et, ut verbo dicam, omnia illa remedia, quae ad atram bilem corrigendam suo iam tempore laudavit summus BOERHAVIUS. Parari possunt et pilulae ex sapone veneto, extracto taraxaci et gummi ammoniaco, cum syrupi aurantiorum sufficiente quantitate. Quibus pilulis frequentur vitur eximius TISSOT; et formula haec sese prae ceteris commendat. Bibere verno tempore imprimis conducit horis matutinis serum lactis, versus meridiem vero elixirium dari potest viscerale HOFFMANNI, ex praescriptione b. KLEI.

NII, horisque vespertinis dosi pilularum, quarum formulam iamiam recensui. Aliis solutiones extractorum placent, trifolii fibrini, centaurei minoris, cardui benedicti et tartari tartarificati, vel pilulae balsamicae ex commemoratis extractis paratae, quibus addi potest aloes extractum aquosum, myrrhae, vel gummi hederæ, et terebinthina cocta, nec non rhabarbarum, forma vel pulueris, vel extracti, et non solum selecta; sed et efficacia sunt singula medicamenta, hæcenus a me recensita. Resoluunt quoque viscerum obstructions ac vasorum infarctus aquae medicatae, aluum blande purgantes, excretionem augentes vrinae, et simul robur restituentes. Quibus forma arri-det electuarii, illis commendata sint electuaria illa, quae Perill. Archiater Cæsareus, STOERCK nobiscum communicauit, ex antiscorbuticis herbis, Nasturtio aquatico, fumaría, et sale quodam medio. Pituitam egregie sol-uunt viscidam, per aluum et vrinam eliminant fordes, visceraque aperiunt.

§. XII.

Roborantium vsus.

Ex generaliiori hæmorrhagiarum consideratione omnium patet consensu, in omnibus ac singulis hæmorrhagiarum speciebus nos roborantium vsu minime posse carere. In singulis enim hæmorrhagiarum speciebus paro-xyfmi tempore sanguinis æstus et commotio spasmi-que vasorum remedia desi-derant temperantia, antispasmodica, interdum etiam anodyna, reuellentia et versus aliam deriuantia corporis partem. Resoluentibus vero extra paro-xyfnum viscerum tollenda obstructio, viscidus sanguis attenuandus, leniori-bus eliminandus purgantibus, et humorum motus per omne corpus restituen-dus est æquabilis. Dein vero nouum sanguinis profluuium ex debilibus partibus selectiorum roborantium vsu præcauendum venit. Vltima ideo in hæmorrhagiarum therapia indicatio semper fere desiderat roborantia. Sed osten-sum fuit, hæmorrhagiarum dari species in cachecticis hominibus, qua-rum causa est solidarum partium laxitas et sanguinis aquosa dissolutio. Quo in casu statim ad secura et efficacia confugiendum est roborantia, illaque ius-ta dosi in initiis statim adhibenda sunt, ne ex medici cunctatione summa oria-tur cachexia. Subito enim ex nimia sanguinis profusione nascitur summa ha-bitus cutanei inflatio vasorum et fibrarum laxitas et debilitas, atque ex hu-morum in contextu celluloso stasi immedicabilis hydrops, aut saltem pedum oe-demata. Minime prolixiori vtar demonstratione; nam hæc omnia ex prin-cipiis pathologiae generalioris censeo notissima. Ibi enim confirmatur, ex vasorum inanitione ac solidarum partium laxitate nasci hydropem. Chloroti-cae puellae, hydropici homines, sæpe cerniuntur hæmorrhagiis. Qua in specie

specie nocerent resolutentia aliaque remedia, quae in aliis capitibus commentatiunculae meae, tanquam proficua, enumeraui. Roborantia igitur protinus exhibenda sunt, et selecta quidem, quibus vera est vis remedialis in haemorrhagiis, a laxitate ortis. Ex omnibus vero medicamentis roborantibus primarias meretur laudes cortex Peruvianus. Nisi virtus eius eximia omnibus iamiam esset nota, illam permultis observationibus et auctorum testimoniis confirmare potuissem. Nemo autem hodie nescit, corticem peruvianum sanasse saepius haemoptysin, vteri haemorrhagiam, haemorrhoides. Cuius usus etiam in haemorrhagiis symptomaticis, in suppuratoriis haemorrhagiis, scorbuticis, deprehenditur saluberrimus. Vim ob roborantem eximiam quoque putredini potentissime resistit, hinc praecipuum antisepticum ab omnibus et singulis merito laudatur, in omnibus haemorrhagiis ex putredine ac humorum dissolutione. Praescribitur autem chinchina vel per se, forma pulueris infusi, decocti, solutionis extracti, vel cum aliis miscetur medicamentis. Cachecticis profunt electuaria ex conseruis Nasturtii, Fumariae cum pulvere corticis peruviani. Decocti forma vel infusi propinatur cum aurantium corticibus, limatura martis, vel tincturis ex marte paratis. In statu putrido conuenit infusum vel decoctum ex cortice peruiano, serpentariae, virginianae radice et aurantium cortice, cui addi potest spiritus vitrioli vel alumen. Formari etiam possunt pilulae ex corticis peruiani, aurantium et rhabbarbari extractis aquosis, nec non ferri limatura optimi. Laudandum quoque est decoctum chinchinae cum myrrha rubra electa. Cortici succedit nostro cascarillae cortex et ipsius extractum aquosum. Solui extracta possunt in aqua cinnamoni vel melissae, et cochleatim exhiberi aliquoties de die. Sanauit usus corticis saepissime iamiam haemoptysin habituales et pulmonum phthisin. Qui debiles iamiam, et ob ventriculi imbecillitatem aut calorem hecticum corticem neque in substantia, neque decocti forma ferre possunt, iis conducit infusio corticis frigida. Singula nolo recensere roborantia, selectiora tantummodo commendo. Roborandi vero etiam vi praedita sunt extracta iamiam laudata amara, trifolii fibrini, fumariae cet. quae cum myrrha rubra vel gummi hederiae et terebinthina in pilulas redigi possunt, aut solutionis exhibentur forma, cui instillatur aliqua acidi vitriolici portio, vel huius loco additur globulorum martialium portio. Ex aquis medicatis Pyramontanae, Schwalbacenses cet. vno verbo, quibus inest principium elastico aethereum et martiale, laudes merentur. Cautelae, de usu aquarum medicatarum, ex libris de materia medica, vel ex libellis de aquis illis seorsim editis, debent addisci.

§. XIII.

Adstringentium usus.

Adstringentia quaedam parum a roborantibus ratione virtutis et vix, nisi gradu, differunt, hinc etiam in doctrina de medicaminum viribus affirmatur,

roborantia, dosi maiori exhibita, eundem producere effectum, quam adstringentia, et e contrario affirmant alii, adstringentia, minori dosi data, iisdem gaudere viribus, quibus alias roborantia medicamenta. Sunt vero medicamenta quaedam, quae in minima etiam dosi semper solidas adstringant corporis partes. Nihil vnquam magis nocet, quam praematurus adstringentium vsus, et ex haemorrhagia hisce cohibita periculosissima oriri symptomata, et quandoque mortem subitanam, ab aliis iam iam legitur annotatum *). Tantum enim abest, vt sistant nonnunquam adstringentia sanguinis profluuium, vt potius ab iis augeatur **): spasmos enim praesentes et sanguinis impetum quandoque augent certissime. Quae a plethora corpus liberat, et critica est haemorrhagiarum species, in ea nocent semper adstringentia. Vasa enim vehementer ab abundantia sanguinis, ad disruptionem fere distenta, a praematurato adstringentium vsu admodum constringuntur, congestiones periculosae versus hanc illamue corporis oriuntur partem, et inde non semel obseruata est apoplexia sanguinea, vel in aliis corporis humani partibus haemorrhagia periculosior. Omnes effectus noxii, ex cohibita per adstringentium vsum haemorrhagia oriundi, facile ex supra dictis de haemorrhagiarum vicissitudine, et doctrina de spasmis et congestionibus diiudicantur. Quis nescit, ex haemorrhoidibus suppressis oriri nonnunquam colicam haemorrhoidalem, haemoptysin vel apoplexiam? Vidimus haecenus noxios adstringentium effectus, nunc vero dispiciendum, quo in casu prosint. Primo adstringentia iuuant selectiora in omni profluuiio sanguinis nimio, vbi ex sanguinis iactura metuenda mors est, et roborantia non sufficiunt. Tunc enim vasa constringenda sunt depleta, vt cohibeatur haemorrhagia. Etiam in ea haemorrhagiarum specie, quae ex summa partium solidarum laxitate orta est, tuto exhiberi iusta dosi possunt adstringentia. Ex hisce lectiora eliguntur, aluminis largior vsus, vitriolum martis, terra catechu, radix tormentillae, bistortae vel harum extracta, succus acaciae, cydoniorum, syrupus cydoniorum, myrtilli, omphacium, cortex granatorum, flores balaustiorum, succus plantaginis, equiseti, sanguis draconis, solutio aluminis vitriolata, serum lactis aluminatum, herba millefolii, quae saepissime vires suas incohibendo haemorrhoidum profluuiio nimio probauit. Alumen draconisatum, olim laudauit ADR.

a

*) Ex instituto de noxiis effectibus ex praeposito adstringentium in haemorrhagijs vsu scripsere

1) DE DIEST, IO. an raro haemorrhagiae adstringentia? affirm. Paris. 1742. recuf. in SIEGWARTI Collect. Quaest. Parisin. T. 1. No. 5.

2) IO. ANDR SCHMIDT Diss. de haemorrhagijs aliisque fluxibus adstringentibus non sistendis, Helmst. 1727.

3) MICH. ALBERTI Diss. de adstringentium vsu peruerso in haemorrhagijs, Halae 1729.

**) Cf. BVCHNER, A. E. Diss. de exacerbatione haemorrhagiarum ab intempestiuo adstringentium vsu, Halae 1757.

a MYNSICHT, eiusque vsum nuper iterum in vteri haemorrhagiis commendavit et propriis observationibus confirmavit Ill. CRANZIVS. Scio equidem, in haemoptysi nonnullos largam dosim commendare acidi vitriolici, sed, ut iam monui, tussis ab eius usu exacerbatur, hinc vix salutare, sed potius auget malum. Adstringentia recensita commode pilularum exhibentur forma, et formulae occurrunt in Pharmacopoea Londinensi et Edinburgensi, nec non apud GAVBIVM et GORTERVUM, quae efficacia sua se commendant. Cum syrupis adstringentibus parari possunt electuaria, minus autem placet forma liquida ob sensum molestum, quem in ore relinquunt, maxime si ipsorum virtus in principio quodam latet resinoso.

§. XIV.

Topicorum usus.

Ea remedia vocantur topica, quae ipsis locis applicantur affectis, et his iungere liceat reliqua externa remedia, ne nimis proluxa euadat oratio mea. Quae vero topica vel sunt repellentia, quae vasa constringunt, vel sanguinem condensant, et hac ratione profluuium sistunt. Quod de adstringentium usu, id etiam de topicis notandum est. Vbi nempe nocent adstringentia, ibi quoque abstinendum a topicis adstringentibus, repellentibus et refrigerantibus, ac ubi illa prosunt, haec etiam tuto adhiberi queunt. Topica externa efficaciora sunt nix, glacies, aqua frigida, ferrum, vitrioli species et spiritus vini rectificatissimus. Nix autem, glacies, aqua ex fonte hausta et ferrum, cum perfrigida sint corpora, aestum temperant sanguinis, vasaque vehementer constringunt, et hoc modo aqua adpersa vel linteorum ope applicata sanguinis illico sistit profluuium. *Narium haemorrhagia* sistitur aqua frigida fontana, naribus excepta, vel epithemate fronti applicato, ex aqua et nitro, aquae frigus mirifice augente. *Haemorrhagiae oris* ex faucium laxitate, aqua frigida in ore retinenda *) cohibentur. In *haemoptysi* non aequo tuto aquam hauriri posse, supra monui. Eundem producit effectum frustum glaciei excavatam capitique impositum, quod remedium alias in mania ad furorem compescendum laudatur renellendi scopo, vel niuis applicatio. Propter consensum sistunt narium haemorrhagiam fomenta ex aqua frigida scroto **) applicata. Eodem modo, propter frigus nempe, constrictionem et consensum, sistitur narium haemorrhagia a lapide haematite vel ferro frigido, si manu tenet haec frigida corpora aegrotus. *Narium haemorrhagiam* cohibet turunda ex linteo carpto, spiritu vini madefacta. Alia remedia commendat

VO.

*) FICK Progr. De usu aquae frigidae in sputo cruento, Ien. 1723.

**) GOD. MOEVII Diss. De haemorrhagia, Ien. 1652. ex obs. HILDANI, SENNERTII et aliorum. Nuper SWIETENIVS ad Aph. BOERH. 1200.

VOGELIUS *), puluerem nimirum radice symphyti vel aluminis cum pi-
 storum lacca, aut aluminis solutionem, vel sacchari saturni in aqua planta-
 ginis, aut vitrioli puluerem eiusue solutionem, quae remedia itidem turun-
 da excipiuntur et naribus applicantur. Laudantur etiam epithemata ex aquis,
 aceto, nitro, quae fronti imponuntur. Fomenta spongiarum ope in *profluio*
haemorrhoidum nimio applicanda sunt ano ex decoctis florum balaustrorum,
 cortice granatorum, myrrha rubra cum vino rubro vel cum aqua et aceto
 vini, quibus addi potest alumen. Clysmata ex cortice peruiano, addito alu-
 mine, non solum in haemorrhoidibus, sed etiam in vteri laudantur haemor-
 rhagia, linimenta etiam, ex adstringentibus parata, illiniri possunt ano, et
 suffitus ex gummatibus resinosis, nec non vapores aceti, ferro candenti ad-
 sperfi, fluxus sanguinis ex ano et vtero sistunt. Ex fomentis etiam nominan-
 da est aqua ferrata. Suffitum, ex gummatibus vel resinosis ore exceptum,
 pulmonibus mederi, non improbabile est. Eadem enim, iusto tempore per
 os sumta, sanant haemorrhagiam ex viscerum exulceratione vel suppuratione,
 viscerum vlcera et vulnera consolidando et laxitati medendo. Plura non opus
 visum est addere. Quare hic subsisto. Nam si prolixiori sermone, singula
 pertractare voluissem, non specimen, sed absolutum opus scripsissem.

*) De Cognosc. et Curand. Morb. p. 203.

CHRISTIANI GOTTFRIDI GRVNER

P R O L V S I O

ADITIALIS,

NEQVE EROS NEQVE TROTVLA,

SED

SALERNITANVS QVIDAM MEDICVS,

ISQVE CHRISTIANVS, AVCTOR LIBELLI EST

QVI

DE MORBIS MVLIERVVM

INSCRIBITVR.

Cogitanti mihi, quod potissimum argumentum in muneris auspiciis pertractandum fumerem, venit fato, nescio, quo in manus praeclara illa WOLPHII a) collectio, quae in morbis mulierum versatur. Quae etsi rebus multis gaudet, iisque haud indignis curatori quadam inuestigatione, tamen me operam et oleum,

- a) Gynaec. p. 98. seq. T. I. Edita haec scriptiuncula, ni fallor, primum a GE. KRAVT. est, et paullo post in *Experimentario Medicinae*, Argent. 1544. repetita. Inserta vero simul legitur in *Coll. Aldina*. Venet. 1547. p. 71. in *Coll. Spachiana*, Argent. 1597. p. 42. T. I. tandem in *Coll. Empiricorum*, quam Venet. 1554. typis exscribendam curat BENED. VICTORIVS. Cf. si placet, FABRIC. Bibl. Lat. L. IV. c. 12. n. 6 pag. 867. ed. quart. MERCKLIN, Lind. Ren. p. 264. et p. 1030. SCENCK, Bibl. Med. p. 506.

oleum, quod aiunt, haud perditurum ratus sum, si, quaecunque ad libellum illum pertineant, qui vulgo *de passionibus mulierum* inscribitur, et partim ad *Erotem* b), medicum liberum *Iuliae Aug.* refertur, partim ad *Trotulam* c), feminam quandam saeculo vndecimo ob artis facinora clarissimam, hac in prolusione mea colligerem, et tunc demum, si fieri vilo modo possit, verum auctorem longe recentiorum esse, ac vulgo putatur, demonstrarem.

Est vero tanta hac in re apud scriptores dissensio, ut alius aiat, alius neget, et tandem, cum omnia haec legeris, incertior multo sis, quam ante fueras. Alii enim illum *EROTI* attribuerunt non verentur, eorumque in numero sunt ipse *WOLPHIVS* d), *ADRIANVS IVNIVS* e), *RHODIVS* f), *IO. GE. SCHENCKIVS* ff); alii *TROTVLAM* auctorem efficiunt, ut *TIRAQVELLIVS* g), *CONR. GESNERVS* h), et praeter hos docti viri multi, idque sine dubio hanc ob causam, quia in ipso libello mulieris huius medicae facta est mentio; alii denique utrumque locum habere posse negant, scriptionemque hanc medico cuidam *(Salernitano)* deberi utcumque profitentur. Fecerunt id prae ceteris *HERM. CONRINGIVS* i), *THOM. BARTHOLINVS* k), *CLERICVS* l), *STOLLIVS* m), *IOECHERVS* n), *KESTNERVS* o) cet. videturque id vnum nobis mirum, quod, an ad medicum *Salernitanum* vere referendus ille liber sit, dubitanter tantum non omnes pronuntiant. In quo quam recte senserint, iam paucis videamus. Ego enim inter legendum in tot tamque firma sententiae contrariae argumenta incidi, ut amplius haerere nullo modo possem.

TRO-

b) Sic plerique. Alii *Protem* scribunt, ut *MERCKLINVS* in *Linden. Renou.* l. c. p. 716. Sed falso, cum in inscriptionibus tantum non semper *Eros* legatur.

c) *FABRIC.* *Bibl. Lat.* l. IV. c. 12. n. 6. p. 867. sequ. Prodiit nuper nova *Trotulae* editio, auctore quodam anonymo, quem *Cl. FRANZIVM* esse aiunt. Sic inscribitur *Trotulae curandarum aegritudinum mil. ante, in, et post partum libellus*, *Lips.* 1778.

d) *Gynaec.* p. 89. T. I.

e) *Animaduers.* VI. 11.

f) In *Scrib. Larg. Emendat. et Not.* p. 11. ubi certe *stilus Iuliae aetate multo posterior* esse dicitur.

ff) *Bibl. Medic.* p. 159. quo in loco simul via et ratio demonstratur, qua factum sit, ut ex *Eros Iulia* fieret *Trotula*.

g) *De Nobilitat.* c. 31. n. 352. p. 408. ed. *Lugd.* 1559.

h) *Bibl. Vniuers.* p. 620. T. I.

i) *Introduct.* in *Art. Med.* c. V. §. 15. p. 193. ed. *Hal.*

k) *Diff. De libr. legend.* VI. p. 132. ed. *MEVSCHEN.*

l) *Hist. de Medec.* P. III. L. I. c. I. p. 12. ed. *Amst.* 1702.

m) *Hist. der Med. Gel.* P. II. c. 1. §. 47. p. 744. sequ.

n) *Gel. Lex.* p. 358. T. II. et p. 1338. T. IV.

o) *Medic. Gel. Lexic.* p. 864. sequ.

TROTVLAM vero huius scriptiunculae auctorem esse, quis est, qui hoc sibi persuaderi patiat? Non enim aliunde id suspicari licet, nisi ex verbis p) hisce: Idem ventus in vuluam ingressus, inquit auctor, et receptus in dextram partem vel sinistram matricis, tantam generat ventositatem, quod quasi ruptae vel iliaca appareant. Unde communiter TROTVLA vocata fuit, quasi magistra operis. Cum enim quaedam puella debens incidi propter huiusmodi ventositatem, quasi ex ruptura laborasset, cum eam vidisset TROTVLA, admirata fuit quam plurimum. Fecit ergo eam venire in domum suam, ut in secreto cognosceret causam aegritudinis. Qua cognita, quod non esset dolor ex ruptura vel inflatione matricis, sed ex ventositate, fecit hoc modo ei fieri balneum, in quo coquebatur malua et parietaria, et eam intromisit, ac eas partes frequenter et satis plane tractavit mollicando, et diu fecit eam in balneo commorari, et post exitum a balneo faciebat ei emplastrum de succo tassi barbati, et rapistri, et farina hordei, et totum illud ad ipsam ventositatem consumendam calidum apposuit, et iterum balneo praedicto insistere fecit, et sic curata remansit cet.

Iam vero is semper praeis abhinc temporibus mos obtinuit, ut scriptor pessimus ac optimus quisque in libelli fronte nomen suum profiteretur, adeoque, quare hic aliter visu euenerit, prorsus non video. At enim auctor latere voluerat, aut non. Si voluerat, imprudenter sane fecisset, si in medio se demum prodidisset. Sin vero aliter, quid TROTVLAM prohibuit, quo minus statim se ipsam appellaret, honoresque sibi addereret debitissimos? Hinc, nisi omnis fallor, conficitur, nec locum hunc adferri tuto posse ad TROTVLAE quandam auctoritatem conciliandam, cum libellus totus sine dubio ab alieno homine profectus sit, nec etiam dubia hac in re credendum inscriptioni esse, siquidem hoc veteratoris cuiusque fuit, ut eo facilius incautos legentium animos falleret.

Quare cum ista scriptio nullo modo debeatur TROTVLAE medicae, multo minus audiendi ii sunt, qui eam ad EROTEM temere, tanquam auctorem, referunt. Commemorantur (fatebor enim) multi apud veteres, quibus nomen EROS est. Sic enim apud GRVTERVM q), RHODIVM qq), CLERICVM r) atque *Ilustr.* WALCHIVM rr) legitur.

Q 2

P. DE-

p) In Gynaec. L. cit. c. 20. p. 106. cf. GE. MATTHIAE Conspect. Hist. Med. Chronol. §. 98. p. 51. ubi haec inter mulieres medicas falernitanas seculi vndecimi refertur.

q) Inscript Thes. n. 7. p. 409.

qq) In Scribon. Larg. Comp. 37. Emend. et Not. p. 78.

r) Hist. de Medecin. P. III. L. I. c. 2. p. 21. Cf. Martial. Epigr. 56. L. X. v. 6.

rr) Antiquit. Medic. n. 1. p. 19. Item p. 22. et p. 97. Cf. MVRATOR. Thes. Inscript. p.

474. 6. Mercurial. Var. Lect. III. 22. p. 79.

P. DECIMIUS. P. L. EROS

MERVLA. MEDICVS

CLINICVS. CHIRVRGVS

OCVLARIVS. VI. VIR

HIC. PRO. LIBERTATE. DEDIT. HS. 1000

HIC. PRO. SEVIRATV. IN REM, P

DEDIT. HS. ∞, ∞.

HIC. IN. STATVAS. PONENDAS. IN

AEDEM. HERCVLIS. DEDIT. HS. clocloclo

HIC. IN. VIAS. STERNENDAS. IN

PVBLYCVM. DEDIT. HS. clocloclolo ∞ ∞

HIC. PRIDIE. QVAM. MORTVVS. EST

RELIQVIT. PATRIMONI

HS. ∞ cloclo.

Qui an idem ille sit, qui apud CLERICVM s) dicitur

EROS. AVGVSTAE. MEDICVS

SPOSIANVS.

aut etiam is, qui ibidem est

L. APVLEIVS. L. L. EROS

MEDICVS.

tam non attinet multis acquirere, quippe id et iis libenter relinquimus, qui acutioris in indagando naris sunt, et a nostro proposito cum maxime alienum existimamus. Id vnum scio, ab nullo eorum libellum hunc, qui TROTVLAE vulgo assignatur, profectum esse, nec vnquam proficisci potuisse.

Si enim verus eius auctor EROS esset, libertus ille ac medicus IVLIAE AVGVSTAE, tunc profecto nullo modo fieri potuit, vt omnem omnino purae orationis curam turpiter abiceret, quippe illo tempore nefas habebatur, tam foedas et inauditas voces, in dicendo adhibere; aut doctas Romanorum aures his barbarorum sordibus contaminare, quales hac in scriptiuncula *de passionibus mulierum* innumerae fere ac vbiuis occurrunt. Vñs enim tam barbaro, duro horridoque dicendi genere is est, qui eam confecit, vt referenti mihi mens horreat stupeantque capilli! Quam diuersus et abhorrens a CELSI nitore ac elegan-
tia

s) Hist. de Medec. P. III. L. I. c. I. p. 12.

ria est! Quam squalidus ac incultus in explicandis iis malis, quae corpus muliebri infestare solent! sunt vero hoc ex genere, creaturae, aegritudines et angustiae aegritudinum, competenter, minorantur appetitus, arguunt suspicionem, vena, quae sub canilla pedis, fac crispellas, aut vt paullo post scribitur, scripellas s. scriblitas, da patienti, ac patiens minuatur, ab intra inungat; pulueriza, malaxa, confortat, facit prorumpere extra, facit aperiri, fecit sugenda extrahi, facimus purgarizare, fac iacere, facias balneari, fac sedere, citrinitas, succositas, fumositas frigida, auena saccellata, similiterque saccelletur venter, stypticitate participans, uti carnali commercio, pectus grossum, grossities humorum, maturatiua, mundificatiua saniei, mollificatiua, penetratiua, rubificare, acumen medicinae, unguentum generatiuum, cibi digestibiles, cautela, unctuositas, subtiliat et subtiliandum nutrimentum, eat ad sellam, plumaceolum, depilatorium, saluabitur, in mane remoue, in sero, ut in mane, ventosas ponimus, ad faciem clarificandam, proba cum penna, nec non feci et probaui, virtus eius palliat leprosos cet. Sufficiunt enim haec ad perspiciendum, quam parum sibi cauerint, qui libellum tam proletarium et ab Augustei seculi castimonia cum maxime abhorrentem EROTI dare non erubuerunt. Qui si eum vel obiter inspexissent, meminissentque simul CELSI, qui tam terse, caste ac eleganter expresserat, quicquid ad res medicas villo modo referendum videbatur, tunc profecto in tam foedum, nec facile ignoscendum errorem incidere nullo modo poterant, aut amplius haerere dubii, ad quam potissimum aetatem scriptiuncula ista pertineat.

Fac vero, fieri vnquam potuisse, ut aut EROS hunc libellum graece componeret, quem deinde barbarus quidam homo latinum fecerit; (sic enim nonnullis veterum admiratoribus placuit) aut etiam Romanus aliquis talem orationis dignitatem, venustatemque prorsus negligeret, qua, quaelo, via et ratione factum est, ut medicus IULIAE AVGVSTAE posset GALENVMI t) allegare, quem constat inter omnes multis annis post vixisse? Quo fato demum sinistro accidit, ut inter scribendum etiam PAVLLVM u) commemoraret, cuius nomen atque auctoritatem, cum nondum in viuis esset, appellare nullo modo potuit? Quae cum mirifice a se inuicem dissideant, equis tantae est oscitantiae, ut libelli huius artificem longe recentiore esse, ac in fronte mentitur, non perspiciat?

Multis sane impellimur causis, ut auctorem libelli ad finem seculi xvi. vixisse atque ex schola Salernitana processisse putemus. Primum enim com-

Q 3

t) Lib. cit. Proleg. p. 90. c. 1. p. 91. c. 4. p. 94. c. 5. p. 95. c. 8. p. 96. c. 10. p. 98. vbi et simul HIPPOCRATES commemoratur. Item c. 11. p. 99. et c. 13. p. 100.

u) L. cit. c. 8. p. 97. Gynaec. Videtur vero forsitan respicere ad Paull. L. III. 64. et 65. p. 484. Coll. STEPH. et p. 117. seq. ed. Ald. graec. vbi similia quaedam medicamenta commendantur, etsi diuersa mixtura et mensura.

memorantur hic IVSTIANVS v) quidam *medicus* atque COPHO w)', quorum prior quis fuerit, neque apud FABRICIVM, neque apud ceteros historiae medicae scriptores reperire mihi adhuc licuit, nisi forte idem ille sit, qui apud GE. MATTHAEI x) IVSTVS dicitur, et iudicio Sidonii Apollinaris Chironica magis institutus arte, quam Machaonica fuit. Forsitan vero melius legitur IVLIANVS, atque tunc aut ille est *diaconus*, cuius AETIVS xx) meminit, cuiusque antidoto etiam, ut hic apud nostrum auctorem, adicitur *cuminum ad menses ducendos*; aut si recentiore quaeras, vel PETRVS HISPANVS y) est, qui cum PETRVS IVLIANI dicitur, tum PETRVS IOANNES *Vlyssiponenfis*, *medicus* seculo XIII, longe clarissimus, et tandem pontifex maximus Romae CIOCLXXVII. perijt, vel denique IVLIANITA s. IVLIANVS *Bononiensis*, qui seculo tandem XIV. medio vixit. Neque vero recusarim a paribus Cl. FRANZII *) stare, qui PRISCIANVM restituit. At COPHO sine dubio ad finem seculi vndecimi innotuit, cum eius iam meminerit GILBERTVS ANGLICVS z), seculi XIII. scriptor, etsi alij iterum illum ad XIV. amandarunt. Feruntur certe eius nomine *Elektuarium*, quod NICOLAUS ANTIDOTARIUS commemorat: Item *de arte medendi*, quem in *bibliotheca Platneriana* zz) fuisse intelleximus; denique *anatomia porci*, qua demonstrare ille annitur, *interiora eius homini esse simillima* cet. Neque vero, ut nobis videtur, temere sic de tempore, quo vixit, coniectamus. Verba enim CAPHONIS ipsa, quae CONR. GESNERVS a) suppeditavit, satis superque sapiunt turpem istorum seculorum barbariem. *In medendis corporibus*, inquit ille, *et maxime purgandis, variis saepe molestamur incommodis, non quia medicina, quae datur, sit incongrua, sed quia ab incongruis medicis incongrue est oblata. Ideo ego Copho hoc opus de modo medendi ex Caphonis ore, suisque et sociorum scriptis compendiose collegi, quatenus si quod symptomata potionata superuenerit incongruum, mihi ceterisque in hac arte non prouectis conueniens praesto sit remedium.* Ex his vero facile colligitur, scriptorem nostrum, qui demum cunque ille sit, his viris aetate fuisse paullo inferiorem.

Ac.

v) Lib. cit. c. 4. p. 95. T. I.

w) Ibid. c. 17. p. 103. Cf. SCHENCK. Bibl. Medic. p. 109. et IOECHER. Gel. Lex. p. 2080. T. I. ubi varia scitu digna legere me memini, similiterque CLERICVS Hist. Medec. P. III. L. I. c. 1. p. 12.

x) Conspect. Hist. Med. Chronol. §. 78. p. 35.

xx) Tetrab. III. Serm. III. c. 12. p. 555. Coll. Steph.

y) In MATTHAEI Conspect. Hist. Med. §. 114. p. 60.

yy) Ibid. §. 123 p. 66.

*) Vid. nouam edit. p. 23.

z) Ibid. §. 116. p. 61. De eius vero scriptis vide SCHENCK. L. cit. p. 200. et vita V. FREIND. Hist. de Medecin. P. III. p. 237. seq. ed. Paris.

zz) Sect. Poster. p. 87.

a) Bibl. Vniuers. p. 187. T. I.

Accedit et illud, quod quamdam MAGISTRI GERALDI b) compositionem adduxit, cuius beneficio visus acies redintegrata est. Iam vero ille TOLETI Hispanorum a. cxcclxxxiv. mortuus est, et, teste SANDERO apud FABRICIUM c), scripsisse dicitur commentarium super Viaticum CONSTANTINI, qui libellum hunc circa annum cxcclxxx. confecerat, adeoque me mirari subit, quid sit, quod HERM. CONRINGIVS d) quadam verborum orationisque similitudine deceptus nostram etiam scriptiunculam CONSTANTINO AFRICANO dare percuperet. Nam si vera sunt, quae de COPHONE ac GERALDO supra commemorauimus, fieri nullo modo potest, ut huic magni CONRINGII tuto assentiamus coniecturae, quippe alias haec nomina prorsum abesse debuissent. Neque etiam haec reliquis scitis, quae libello nostro suppositio continentur, prorsus respondent.

Porro nec illud silentio praetereundum est, quod hic commemoratur medicus quidam in regione Franciae e). Hoc enim nomen non, nisi post incursionem Francorum in Galliam, quae inde ab seculo quinto incipit, ubique fere receptum est, ut post TRITHEMIVM f) nuper admodum praecclare demonstrauit MEUSELIUS V. Cl. g). Deinde, medicamentum quoddam THEODORICVM h) adducitur ad mentes reuocandos, quod sine dubio aut in THEODORICI I. honorem sic appellatum est, ut quibusdam viris doctis videtur, aut, si mauis, debetur potius THEODORICO i), qui seculo xiii. magna medicinae

b) L. cit. c. 63. p. 127. Cf. IO. ALB. FABRIC. Bibl. Lat. Inf. Aet. L. VII. p. 110. et p. 115. ubi GERARDVS *Cremonensis* s. *Cremonensis* auctor *Comment. in Viaticum* esse perhibetur, idque non iniuria, siquidem apud VALESCVM DE TARANTA (Philon. Pharmac. L. I. c. 1. p. 1. et L. I. c. 25. p. 79: L. III. 19. p. 216: L. IV. 29. p. 390: L. V. 13. p. 460: L. VI. 6. p. 499: L. VII. 14. p. 607. ed. Frff. 1599.) GERARDVS *Cremonensis* super *Viaticum* identidem commemoratur. Similem vero operam ap. FABRIC. p. 116. ex GESNERI fide GERARDVS BVTVTVS, et secundum GE. MATTHAEI (L. cit. §. 97. p. 50.) etiam GERALDVS BIENTVS *Parthienensis*, immo vero, ut IO. GE. SCHENCKIUS (Bibl. Med. p. 198.) memoriae prodidit, GERARDVS *Bituricensis* de *Cremona*, suscepisse feruntur. Hinc tolli, ut nobis videtur, iste dissensus facile poterit, modo memineris, varios varie in hunc CONSTANTINI libellum fuisse commentatos.

c) L. et pag. cit. Cf. FREIND Hist. de Medec. P. III. p. 248.

d) Introd. in Art. Med. c. V. §. 15 p. 193.

e) L. cit. c. 2. p. 92. et c. 61. p. 123 *atramentum*, quod fit in Gallia, commemoratur hinc hinc verbis promiscue visus fuisse videatur.

f) Annal. Compend. L. I. p. 13. ed. Frff. 1601. et maxime De Orig. Francor. p. 68.

g) Geschichte von Franckr. Th. I. B. I. p. 4. seq.

h) L. cit. c. 11. p. 99.

i) ASTRVC. De Morb. Vener. L. I. 6. §. 4. p. 30. et L. II. 7. p. 135. nec non GE. MATTHAEI Consp. Hist. Med. Chron. §. 110. p. 58. Secutus autem THEODORICVS praece-

cdiinae laude claruit, tandemque episcopus Ceruiensis factus est. Anteposuit aetate saltem ille GVIDONI DE CAVLIACO ^{k)}, qui seculo demum xiv. vixit, adeoque hinc efficitur, natales libelli *de passionibus mulierum* longe serius, quam vulgo fit, repeti oportere, nisi velis annalibus expressisque auctorum verbis fidem omnem derogare.

Quibus praemissis, reliquum est, vt, an auctor eius vere post Arabum tempora scholaeque Salernitanae gloriam vixerit, videamus. Patet id; nisi me omnia fallunt, exinde cum maxime, quod inter legendum in varia Arabum medicorum nomina et compositiones incidas, suntque hoc ex genere *tryphera Sarracenia* ^{l)}, *bedegar*, *Sumach*, *Zuccharum*, *unguentum ex butyro Mali*, *radix*

ceteris BRVNVN est, vt GVIDO DE CAVLIACO perhibet (Chirurg. Tract. II. c. 4. p. 72. et p. 81: IV. 6. p. 242. et l. c. 7. p. 269. sequ. Lugd. 1572.) qui, vt inter omnes constat, et bene demonstravit IO. FREINDVS (Hist. de Medec. P. III. p. 251.) medio seculo XIII. Patauii medicinam fecit. Porro etiam THEODORICVS, quem male notatum a FREINDO esse scimus, adhibuit incantationes, vt NICODEMVS. et GILBERTVS, (GVID. Tr. III. c. I. p. 143.) in curatione vulnerum capitis discessit a GALENO atque PAVLLO, (Ib. Tr. III. c. 1. p. 189.) habuitque similiter sectatores, quia eos GVIDO (Tr. III. 1. p. 197.) sic reprehendit: *Non audiantur ergo verba illorum Theodoricorum et Ianuensium*. Alio vero loco (Chir. Magn. Tr. VII. Doctr. II. c. 1. p. 522.) adfertur *potio vulneratorum, et est Theodorici et sociorum*. At vero omnium optime Chir. Paru. c. 8. p. 543. vbi legitur *unguentum diapompholygos, et laudatur a THEODORICO, et a tota secta sua*. Fuit praeterea bonus prudensque chirurgus, vt ex Tr. III. c. 6. p. 216. patet; et cum ex Hugone magistro suo (Tr. V. c. 6. p. 282.) profecit, mirum profecto non est, quod ille ap. CONR. GESNERVM (Coll. Chirurg. Script. p. 407. b.) *chirurgiam secundum medicationem HVGONIS DE LVCA sermone barbaro conscripisse* perhibeat. De reliquis Theodoricis vide TIRAQVELLYM De Nobil. c. 31. n. 319. p. 397. Nuper Cl. FRANZIVS restituit h. l. *Theodotior felici coniectura*.

k) Ap. VALESCVM DE TARANTA Philon. Chir. c. 7. p. 631. Est vero hoc medicamentum, quod in spurio nostro libello adducitur, *purgans* illud, cuius fit mentio Philon. Pharm. II. 52. p. 169.

l) L. cit. c. 3. p. 93. etc. 22. p. 109. Fallitur hinc vehementer MATTHAEI L. cit. §. 130. p. 71. qui hanc *trypheram Saracenicam* a VALESCO DE TARANTA in medicorum numero collocari existimat. Nusquam enim haec extant, sed medicamenti solius nomen est. Sic enim ille Philon. Pharm. L. VII. 4. p. 576. Cf. etiam L. I. 6. p. 12. vbi *tryphera* iam inde a CONSTANTINO commendatur, et p. 13. *tryphera ex myrobalanis confecta*. Formulam vero *trypherae Sarracenicae*, quam etiam GVIDO DE CAVLIACO (Tr. VI. c. I. p. 348.) adduxit, vide, si placet, apud IO. MESVEN De Re Med. L. III. p. 300. ed. IAC. SYLV.

radix iari, algethira f. draganthe, alcanna, pulvis marmoris et pulvis pumicis assi, alcohol et charabe, semen iusquiami cet. m).

Porro ex Arabum scholis repetendae sunt aqua distillationis florum caprifolii, aqua rosea ad gummi Arabicum soluendum, aqua rosata vel furfurum, aqua vitae de vino meliore distillata n), terpertina tribus vicibus distillata, lignum aloes tribus vicibus distillatum, populeum cum oleo roseo, oleum de tartaro, oleum rosatum rel. Immo vero haec verba o): Et hoc totum ponatur in capellam ad lentum ignem, et quod distillauerit, serua in vase aureo vel argenteo, satis superque docent, quantum artifex libelli nostri acceptum iis ferat, et quam probe ab recentiori aetate asuerit.

Spectant etiam huc illi loci, in quibus ipsos Sarracenos nominat, quales hi sunt: *Herba marina*, de qua Sarraceni tingunt pellis in colore viridi. Et paulo post: *Hoc igitur modo tingunt mulieres Sarracena facies suas p)*; Ego autem vidi quandam Sarracenam cum hac medicina multas liberare q); denique experimentum Sarracenicum r) rel. Quos cum, tanquam praesentes, adduxerit, necesse est ille aut ipsa hac ex gente fuerit, aut SALERNITANVS saltem medicus, isque christianorum mysteriis initiatus. Iam vero prius esse non potest, quia tunc obuium horum testimonium sine dubio non adhibuisset ad fidem rei suae conciliandam; Relinguitur ergo posterius, idque, ni fallor, tam certum est, quam quod certissimum,

Primum

m) L. cit. c. 61. p. 124. T. I. Gynaec. Cf. inter GALENI Opp. L. De Plantis p. 1006. T. XIII. ed. CHART. vbi multa hac de planta referuntur, quae an vera sint, iam anquirere non lubet. Videtur saltem illud *semen iusquiami*, quod hic a suppositio nostro auctore commemoratur, idem esse, vnde apud *Auicennam* (L. III. Fen. 14. Tract. III c. 15. p. 585 ed. Bas. 1556.) fit *oleum iasminum vel de iesemin*, id quod, vt IO. HARTM. BEVERO in not. ad *Valesii* Philon. Pharm. l. 7. p. 14. placet, cum *Sambachino vel Zambachino* conuenit, etsi, si dicendum, quod res est, *Auicenna* ibidem vtrumque ex presse appellauit. Neque praetereundi hac in re AEMILIUS MACER (De Virib. Herb. sub h. voc. v. 1. seq. p. 87. b. ed. Atroc. 1530.) sunt, atque IAC. DONDVS f. AGREGATOR (In Enum. Remed. Simpl. Chir. p. 359. b. Coll. GESN.) vbi legitur *iesemin. Auic. embrocata*. Videtur tamen maxime esse hyosciamus.

n) L. cit. c. 62. p. 126. Gynaec. T. I. vbi simul variae id genus distillationes adferuntur, vel ad decimam vsque repetendae.

o) L. et cap. cit. p. 127.

p) L. cit. c. 61. p. 121.

q) Ibid. p. 122.

r) Ibid. p. 124.

Primum enim nolo ridiculis illis medicamentis immorari, quae istorum seculorum superstitio introduxerat, et ex quo numero sunt illa ad conceptionem aut faciliorem reddendam, aut impediendam prorsus, ad partus negotium accelerandum, de umbilici magnitudine, ut signo virilitatis cet. sed potius ad ea propius accellerim, quibus haec nostra sumtio confirmatur. Solet vero is, a quo dubius hicce liber profectus est: ubiuis omnium honorum et uniuersitatis huius auctorem deum s) appellare ac monere, in partus difficultate ante omnia esse ad deum recurrendum t) deo fauente u) omnia peragi oportere rel. Deinde ad dolorem matricis commendat potionem S. Paulli in modum auellanae v), id quod videtur idem illud medicamentum esse, quod paulo ante w) per tres vel quinque pilulas de eodem THEODORICO vel PAVLLINO ad eiendos menses significarat. Omnium autem optime scriptorem huius libelli christianum fuisse, hinc intelligitur, quod passim x), quid quoque die faciendum sit, edoceat, adeoque diem dominicam et diem sabbati disertis verbis adducat. Id quod, ni fallor, documento est, non, nisi eum, qui in christianorum religione natus educatusque est, sic remediorum usum potuisse praecipere.

Quibus ita se habentibus, facile (spero) demonstrabitur, fuisse artificem spuriae huius scriptionis e schola Salernitana progressum, quippe ab eo exempli loco commemorantur mulieres Salernitanae y), earum medicamina ad ruborem faciei

s) Ibid. Proleg. p. 89.

t) Ibid. c. 17. p. 102. seq.

u) Ibid. et cap. cit. p. 103.

v) Ib. c. 22. p. 108. Est vero ille aut IOANNES A. S. PAVLLO Platearius, quem, teste GE. MATTHAEI (Consp. Hist. Med. Chron. §. 98. p. 51) VINCENTIVS Bellouacensis, scriptor seculi XIII. medii, adduxit, aut etiam ipse S. Paullus, ut multis, maximeque omnium videtur Tiraquello (De Nobil. c. 31. n. 86. p. 263.) Sed fallitur idem ille vehementer. Commemorant (fatebor enim) GALENVS (De Compos. Medic. Sec. Loc. VII. 5. p. 554. T. XIII. ed. CHART.) atque AETIVS (Tetrab. II. Ser. IV. c. 65. p. 417. Coll. STEPH.) antidotum quandam Paullinam ad multos morbos, in primisque strangulationem utriusque perquam accommodatam, sed uterque ARISTARCHI nomine, non PAVLLI, adeoque his testibus uti nullo modo poterat ad sententiam suam confirmandam. Probabile certe est, posteriores medicos, eosque christianos, idem medicamentum ac diuini viri auctoritatem adhibuisse ideo, ut maior eius vis atque praestabilior esse crederetur. Potio vero illa S. PAVLLI, quam NICOLAUS, ARNOLDVS Villanouanus, GILBERTVS Anglicus, multique praeter hos alii, passim adduxerunt, vel maxime cum vino decoctionis Boeoniae aduersus epilepsiam commendatur ap. Valescum de Taranta Philon. Pharm. I. 24. p. 78. similiterque aduersus conuulsionem c. 27. p. 93. At L. I. 24. p. 74 refertur inter purgantia medicina euphorbiata, quae constat ex Paullini uncia una et euphorbii scrupulo uno.

w) Ibid. c. 11. p. 99. Gynaec. T. I. ed. WOLPH.

x) Ib. c. 64. p. 120.

y) Ib. c. 61. p. 119.

eiei efficiendum z), nobiles denique Salernitanae a) a plebeiis seiunguntur. Id quod tam bene fieri non potuisset, nisi hos mulierum fucos quotidie aut oculis suis ipse percepisset, aut saltem rumore ac narratiunculis eorum, qui illarum feminarum vsu et contubernio fruebantur, tales fieri fraudes acceperisset,

Accedit et illud, quod alicubi b) in iis medicamentis, quorum vsus ad oculorum vitia magni momenti est, versus hos leoninos adferat:

*Foeniculum, verbena, rosa, chelidonia, ruta:
Ex his fiet aqua, quae lumina reddit acuta.*

Sunt autem illi, si conferre placeat, et schola Salernitana c) decerpti, etsi quodammodo in verborum positu a se inuicem abhorrentes, idque sine dubio per scribarum incipientiam aut iniuriam accidit. Sic enim in omnibus iis editionibus, quas inspeximus, diserte legitur:

*Foeniculus, verbena, rosa et chelidonia, ruta
Subueniunt oculis dira caligine pressis:
Nam ex istis aqua fit, quae lumina reddit acuta.*

Alienum nimis profecto foret a meo proposito, multis de antiquitate ac dignitate scholae Salernitanae differere: Id enim iam mira cum diligentia et accurate fecerunt ZACH. SYLVIVS d) IO. FREINDVS dd), multique praeter hos alii. Id vnum commemorasse sufficiat, libellum hunc, qui olim instar omnium esse credebatur, ad finem seculi vndecimi conscriptum fuisse; id quod quam bene iis conueniat, quae supra de CONSTANTINO AFRICANO et magistro GERALDO diximus, quis est, qui non videat? Tunc enim necessaria consecutione

R 2

euin-

z) L. cit. p. 121.

a) Ib. p. 125.

b) L. cit. c. 29. p. 110.

c) Schol. Salern. f. De Conseru. Valitud. c. 79. p. 330. ed. Aug. Vind. 1753. Medius vero versus etiam ap. Q. Serenun Samonicum c. 13. p. 82. ed. Humelb. legitur.

d) Praefat in Schol. Salern. c. 2. sequ. edit. cit. Nam secundum hunc ROBERTVS redux ab expeditione sacra post 1097. Salernum abiit medicos illos de vulnere fistuloso consulturus, quod ex telo venenato infectum fuerat, adeoque forsitan anno 1100. hanc scholam Salernitanam in vulgus emanasse credibile est. At vero FABRIC. Bibl. Lat. L. IV. 12. n. 13. p. 871. ed. quart. id factum esse putat anno 1099. Pagi contra iam inde ab anno 1066.

dd) Hist. de Medecin. P. III. p. 219. seq. et Paris,

euincitur, scriptionem hancce spuriam, cuius auctorem adhuc studio deditaque opera anquisiimus, deberi doctori cuidam Salernitano, qui aliquot seculis post vixerat, quia scholae huius auctoritate abusus est ad argumenti sui veritatem demonstrandam.

Repugnat porro simul hicce liber iis cum maxime, qui luis venereae natales multum vltra CAROLI, Galliarum regis, in Italiam aduentum extendi percipiunt. Facta enim ibidem e) est mentio vnguenti cuiusdam ad *coxarum et aliarum partium scabiem*, cuius vis potior mercurio debetur, praeparaturque illud trituratione cum oleo et *axungia*, aut etiam *salinae* ministerio, ea tamen adiecta conditione ac lege, *ut si quis hoc vnguento se unxerit, aquam frigidam in ore teneat, ne dentes laedantur ab argento vivo, quod circumquaque fuit*. In quo auctor noster ne latum quidem recessit ab Arabum placitis, qui omnium primi ausi sunt aduersus pediculos, scabiem variaque cutis vitia mercurium adhibere, similiterque ROGERIVS *Parmensis* f), THEODORICVS g) ARNOLDVS *Villanouanus* h), GVIL. VARIGNANA i), VALESCVS DE TARANTA k), BERN. GORDONIVS l), GUIDO DE CAVLIACO m), alii. Est vero hoc, ni fallor, certissimo indicio, libellum hunc, in quem inquirimus, multis annis ante, quam lues gallica oriretur, foras datum esse. Nam si morbus hic eo iam tempore increbruit, quo artifex noster se ad scribendum accinxerat, non poterat non etiam hic simul animaduertere, quantae haud raro vitilitatis illud vnguentum sit, si dirissimum hoc ignoti morbi venenum salinae beneficio foras e corpore propellatur, aut saltem eos redarguere, qui temere ac nefario ausu hoc medicamento utebantur. Iam vero, prius ne fiat, sedulo hortatur, adeoque sine dubio hicce noster libellus medius quasi inter scholae Salernitanae gloriam ac mali Neapolitani ortum proiectus fuisse censendus est.

Restat adhuc vnus locus, qui legentium animos fallere dubiosque reddere possit. Legitur enim alicubi n) *breſilium frustatim incisum ad genas colorandas*, alias

e) L. De Pass. Mul. c. 45. p. 115. et c. 61. p. 121. seq. T. I. Gynaec.

f) Chirurg. L. I. c. 42.

g) Chirurg. L. III. c. 49.

h) Medic. Pract. L. II. c. 43.

i) Secret. Sublim. Tr. III. c. 9. p. 135.

k) Sic ille aduersus achores commendat *unguentum* GORDONII aduersus scabiem, malum mortuum, morphaeam, Philon. pharm. L. I. c. 2. p. 7. aduersus omnes cutis infectiones L. I. 6. p. 15. adu. pediculos varias cum mercurio compositiones ib. c. 4. p. 1c. adu. scabiem, Phil. Chir. c. 16. pag. 645. seq. adu. impetiginem ib. c. 8. p. 633. cet. ed. Frft. 1599.

l) In LILII L. II. c. 9. p. 161. ed. Lugd. 1550.

m) Chirurg. Magn. Tr. V. Doctr. I. c. 3. p. 325. ed. Lugd. 1572.

n) In Spuria nostri lib. c. 61. p. 121.

alias o) vero vna cum croco orientali, sandalis, alcanna, commendatur decoctio bresilii ad capillos tingendos. Vnde facile ad concludendum foret, hanc scriptio- nem, quam vulgo EROTI ac TROTVLAE attribuunt, videri longe recentissi- mam, et hoc bresilium a Brasilia nomen accepisse, nisi multa contraria nos co- gerent assensum sustinere,

Orta enim est superiori maxime seculo, vt inter omnes constat, de hoc li- gno Brasiliensi multa, eaque longe clarissima disceptatio inter viros auctoritatis haud contemnendae, cum de rebus SALOMONIS curatius cemmentari vellent, suntque duces quasi ac coryphaei LIPPENIVS p), HVETIVS q), VRSINVS r). PFEIFFERVS s), HILLERVS t), CELSIVS u), et nuper demum IO. ERNEST, FABER v), Professor linguarum orientalium in academia Ienensi longe clarissimus. Hi tantum non omnes illa SALOMONI transmissa ligna, ALGUMIM pro Santalo rubro, ligno brasiliensi, aut quouis alio ligno pretioso, solido, ponderoso, putre- dinis experte, pulcri denique coloris, habenda duxerant. Quo iure, aliis diu- dicandum relinquimus, cum haec nimis aliena a nostro sint proposito. Est enim hac in re tanta scriptorum veterum et recentiorum diuersitas, nulla vt maior ef- se possit. Nam in versione Alexandrina w) haec *algumim* explicantur per ἑλκὴν πέλκην et ἀπὸ πέλκην, apud HIERONYMVM et vulgatae auctorem per ligna thy- iana, IOSEPHO ww) vero cum *piniferis* conuenire videntur, denique paraphrasti

R 3

Ara-

o) Ibid. p. 123.

p) De nauigat SALOMON Ophirit. c. VII. Sect. IV. §. 9. sequ. p. 701. Negat autem ille, haec *algumim* esse lignum brasilianum, aut sandala, sed probare potius ex fide Gar- ciae ab Orto, qui proregis Indici fuerat medicus, allaborat, sandalum rubrum neque dul- ce esse, nec inficere: (id quod ei certe inesse videtur ligno brasiliano,) adeoque non posse non pro ebano haberi.

q) De nauigatione Salomonis c. 6.

r) Arboret. Bibl. Sect. V. c. 43. n. 5. p. 565. sequ. Hic discussis scriptorum testimoniis, tandem ligna *algumim* sandala rubra esse statuit.

s) Dub. Vexat Cent. II. Loc. 95. p. 493. sequ.

t) Hierophyt. P. I. c. 13. n. 9 p. 130. sequ. Reprobat potissimum eorum sententias, qui hic per *algumim* aut brasilianum lignum, aut cedrinum, aut corallia, aut ebenum, in- telligendum esse putant, quippe illud commune arborum resiniferarum nomen sit.

u) Hierobotan. Voc *Algumim*, P. I. p. 171. sequ. Hic, vt omnium optime biblicarum plantarum historiam pertractauit, ita etiam bene versatus in explicanda vera huius voca- buli significatione est, vt, cum eam sandalo nostro respondere pronunciet, etiam temere refragari nemo audeat.

v) Archaeolog. der Hebræer P. I. Abschn. VII. p. 334. seq. Ibi expresse dicitur respondere sandalo. Reliqua vero V. Cl. docte ac eleganter explicuit.

w) I. Reg. IO. v. 11. 12. p. 548. ed. REINECC. cf. 2. Chron. 2. v. 8.

ww) Antiquit. Iudaic. VII. 8. quocum fore consentit PINEDA De Reb. Salom. L. IV. c. 18. n. 2. p. 221. sequ.

Arabi x) idem esse, quod *lignum coloratum*. Id vnum tamen commemorandum existimamus, quod verbum BARSIL iam apud KIMCHIVM, SALOMONEN BEN MELECK et MOSEN MAIMONIDEM occurrit, etsi eam vocem pro glossemate habet CELSIVS. Haec certe ex litteris Illustris TRILLERI, Senis venerabilis, nobisque amicissimi, nuper intelleximus, cum dubia hac in re ad immensam praeclaramque eius scientiam, tanquam ad anchoram sacram, confugeremus. *Vel maxime mirum*, scribit ille, *et summa attentione dignissimum est*, *ligna illa Ophiritica pretiosa ALMYGIM vel ALGVIM a vetustissimis et doctissimis Rabbis, KIMCHIO nempe atque MAIMONIDE, manifesto explicata fuisse per HAEZ HAADAM BARSIL; hoc est, lignum rubrum Brasiliam. Hic vero ipse KIMCHIVS, nunc, quaeso, attende et mirare, plus, quam ccc. annis, iam vixit ante ipsam Brasiliam ab Europaeis fausto fidere detectum ac repertum, et parvis paene aetatis quoque fuit MAIMONIDES, adeo, ut inde paene probabile videatur, quod acutissime suspicatus est doctissimus HVETIVS, lignum illud Brasiliam non tam nomen suum accepisse ab ipsa insula illa Brasilia, sed dedisse potius nomen ipsi Brasiliae, adeo scil. ut lignum illud solidum, durum, ponderosum, rubrum, tinctorium, sua prima origine, quasi κατ' ἐξοχήν, BARSIL, Brasil seu Brasilianum vocaretur cet.* Haecenus magnus TRILLERVS, idque tam docte, ut ei non possis non adsentire, cui haec maioris momenti esse videntur, quam quae hac in nostra scriptione supposititia commemorantur.

Id certus scio, falli vehementer, si qui docti viri haec Hebraeorum ALGVIM, *Lignum brasilianum et Santalum rubrum* pro iisdem habenda putent. Haec enim repugnant disertis nostri libelli verbis, quibus *brezilium a sandalo studio deditaque opera in vna eademque formula coniungitur*: alii vero mediae aetatis medici, cum in eadem capillorum tingendorum arte versarentur, identidem commemorant Santala, *brezilium* non item. Sic enim apud VALESCVM DE TARANTA y) saepe numero adferuntur *Santala, rubrum et album* z), *tria santala* a), *Santalum rubrum et citrinum* b), quocum innumeris in locis consentit GVIDO DE CALVIACO c). Hinc satis mirari non possum, quod CELSIVS

x) Ap. CELSIVM l. cit. p. 177.

y) Philon. Pharmac. L. 6. p. 13.

z) Ib. L. I. 7. p. 26. et L. VII. 6. p. 580. *Santalum album* L. III. 6. p. 233. Comuni vero nomine dic. *omnia Santala* L. VII. 12. p. 601. et p. 603. At L. I. 7. p. 28. inter *odorata frigida* et p. 30. inter *styptica* refertur. Differre autem *brasilium* lignum a *santalo rubro* iam olim demonstravit GARCIA AB HORTO, *Arom. et Simpl. Medic.* apud Indos Nascent. Hist. p. 69. ed. CLVS. tert.

a) Ibid. L. I. 19. p. 59. et L. V. 8 p. 442.

b) Ib. L. IV. 23. p. 362. et L. V. 1. p. 406. Iterum c. 2. p. 412.

c) Chirurg. Tr. II. c. 2. p. 90. et Tr. VI. P. V. p. 399.

SIVS d) ex SALMASII fide sanalum album vsipiam reperiri pernegaret, No-
bis enim contrarium statuentibus affatim testium et copiarum foret,

Sed redeundum est, vnde deflexerat oratio, ne forte illud bresilium nos
nimis a vero libelli nostri auctore auocet. Ex his enim, quae adhuc dis-
putauimus, satis superque patet, *artificem, a quo illa de passionibus mulierum*
scriptio profecta est, fuisse medicum Salernitanum, eumque christianum, qui seculo
sine dubio xiv. ultimo floruit. At vero annum, quo primum hicce libellus
prodierit, aut verum auctoris nomen publice profiteri, id est, quod mihi non
sumam demonstrandum, partim quia labor ille periculosus ac irritus foret,
cum, quicquid signorum hic reperiatur, curatius iam anquiliuimus, partim
quia in tanta virium mearum imbecillitate, librorum barbarorum penuria,
temporisque angustiis nullo modo expectari poterat, vt haec satis certo de-
monstrarem. Saltem, auctore TVLLIO e), *magnum opus omnino et arduum co-*
namur, sed nihil difficile amanti aut tentanti. Id vnum peruelim boni iustique
harum rerum aestimatores ac arbitri meminerint, quae demum cunque aut in
promptu erant, aut sine errandi metu dici poterant, huc me sedulo in medium
protulisse. Cetera vero, si qua in posterum cognoro, animus est, suo quae-
que loco adducere.

d) L. et p. cit.

e) De Orat. c. 10.

CHRISTIANI GOTTFRIDI GRVNER
DISSERTATIO
VARIOLARVM ANTIQVITATES
AB ARABIBVS SOLIS
REPETENDAE.

---

§. I.

Instituti ratio.

COGITANTI mihi innumeram morborum multitudinem, quibus vita valitudoque humana patet, horret profecto mens atque capilli stupent. Neque, spero, iniuria. Tam enim multiplex eorum ac diuersa natura est, vt diuino prorsum ingenio opus esse videatur ad perspiciendam satis eorum indolem. Tot porro nomina et signa sunt, vt, quae malis hisce satis semperque conueniant, haud raro ignores. Nam, vt bene suo iam tempore monuit IUVENALIS *a)*.

a) Sat. X. p. 218. seq.

Circumfilit agmine facto

*Morborum omne genus ; Quorum si nomina quaeras,
Promtius expediam , quot amauerit Hippia moechos,
Quot Themison aegros autumnno occiderit vno,
Quot Basilus socios , quot circumscriserit Hirrus
Pupillos.*

Hinc tandem in hoc auctorum incerto ac lubrico huc illuc nobis circumagitatiss
cum comico b) exclamandum erit :

Fecistis probe :

Incertior sum multo , quam dudum.

Nam cum medici hisce in rebus multum a se dissident , tum vel maxime , si
quaeritur , quinam morbi aut noui ac incogniti veteribus sint , aut nostra sal-
tem aetate obsoleuerunt . Alii enim , quotquot aduersae valitudinis formae
vnquam fuerunt , sunt , erunt , ex veterum scriptorum monumentis videntur qua-
si manu extorquent , alii vero , quibus antiqua quaeuis sordet , vix vltra no-
strorum hominum compendia sapiunt , atque in his solis aequiescunt , vnde sa-
ne magnus errandi metus oritur . Vterque enim , si quid video , fallitur ve-
hementer . Vt enim illi rei suae male consulere videntur , qui ex SCALIGE-
RI verbis c) mordicus sentiunt , maiores nostros nihil ignorasse , ita etiam turpis
horum oscitantia ignauusque torpor culpandus est , qui suo quaeuis modulo
metiuntur , et non , nisi noua , vbique crepant . Nam vt praeclare simili in
re olim poeta ,

Non est res vnius acui

Contemplatio , naturae , nec nititur aegris

Vnius ingenii fulcris venerabile verum.

Hinc recte atque naturae apposite SOPHOCLES apud PLVTARCHVM d) his-
ce verbis sensisse censendus est :

Ἀπαντα τὰ γένη τὸ πρῶτον ἡλθεν ἀπ᾽ αὐτῶν.

Vnumquodque genus rerum semel aliquando ortum fuit.

Non nouus semper (fatebor enim) morbus est , qui multis ita videtur , quippe
haud raro , nomine mutato , eadem tibi narratur fabula , quam dudum cogni-
tam perspectamque habebas , aut saltem maiori minoriue signorum corona qua-
si cincta sunt illa valetudinis sinistrae genera , vt hinc vltius ea obstupescere
nullo modo liceat . In aliis vero , cur , an noui sint , amplius dubites , non
opus est . Quorum nomen si audieris , assensio nullo modo suscinenda est ,
nisi

b) Terent. Phorm. Act II. Sc. 4. v. 19.

c) Exercit. 3c6. p. 875. ed. Hanou.

d) Symp. VIII Qu. 9. p. 738. T. II. ed. XYL.

nisi velis et iniurius in veteres quosque auctores videri, et nostris hominibus suas aduersus medicinam laudes inuidere. Sunt ex hoc genere *variolae*, quarum *nouitatem* dd), quia multos aliter sentire audio, iam mihi quo demum cunquo modo sumam demonstrandam.

§. II.

Auctorum diffensus.

Fuerunt vero *variolae*, infensissimum illud atque periculosissimum eruptionum genus; cuius immanitati aetas infantilis cum maxime est obnoxia, multis abhinc seculis tot tamque foedis stragibus insignes, ut satis mirari nequeam, quid sit, quod de vera illarum origine, natura causaeque medici hodiernum digladiantur. Alii enim, quorum in numero MANARDVS e), FVCHSIVS f), FERNELIVS g), PRIMEROSIVS h), FRACASTORIVS i) AVGENIVS k), FAB. PAVLLINVS l), DAN. SENNERTVS m), SALMASIVS n), HVETIVS o), HAHNIVS p), TRILLERVS q) aliique multi sunt, hanc variolarum laudem atque gloriam aut diserte veteribus medicis attribuendam existimant, aut saltem, ut SENNERTVS atque HAHNIVS solent, conferendis obiter eorum locis, ingeniose magis, quam vere extorquent. Alii vero, deposito omni partium studio, variolarum origines a folis Arabibus repetierunt, feceruntque id, ni fallor, prae ceteris RODERICVS A FONSECA r). HIER. MERCVRIALIS s), LISTERVS t), FVIRSTENAVIVS u), STAHLIVS v), RICH. MEADIVS w),

CLE-

dd) Vide, si lubet, plura in meis Morb. Antiquit. Sect. I. p. 16. seq.

e) Epist. Medicinal. VII. p. 137.

f) Ap. Mercurial. De Puer. Morb. I. 2. p. 29. seq. vbi multa in utramque partem argumenta pertractantur, varique auctorum aliter sentientium loci rite examinantur.

g) De Abdit. Rer. Causis. II. 12.

h) De Febr. ib. p. 437.

i) De Morb. Contagios. II. 2. p. 115. ed. Ven. quo in loco variolas apud graecos communiter τῶν ἐξανθημάτων nomine comprehendi putat.

k) Epist. Medic. I. III. Ep. 11. p. 114.

l) In Comm. ad Thucyd. ni fallor.

m) L. De Febr. IV. 12. p. 510. seq. ed. Frkt. 1653.

n) De Ann. Clymaet. p. 720.

o) In Huetian p. m. 134.

p) Variol. Antiquit. c. I §. 2. seq. p. 2.

q) In Epist. ad calc. HAHN. Carbon. Pestil. p. 4. sequ.

r) Consult. Medic. I. Cas. 48. p. 322.

s) De Puer. Morb. I. 2. p. 9. seq.

t) Discurs. de Variol. p. 2. seq.

u) Desid. Med. Pathol. II. §. 30. p. 158.

v) Diss. De Variol. et Morbill. p. 2. seq.

w) L. De Variol. et Morbill. p. 2. sequ. T. I. Opp.

CLERICVS x), IO. FREINDVS y), WERLHOFIVS z), et nuper demum SWIETENIVS a), alii, refragante iterum nuperrime CI SARCONE aa). Sed quae argumenta in medium protulit, nihil valent ad auferendam Arabibus tam bene acquiſitam laudem. Primi enim, quantum hiſtoria, certa rerum talium magiſtra, condocefacti ſcimus, nobiſcum communicarunt variolas, quas aliunde acceperant.

§. III.

Variolae nouus morbus.

Nam ſi variolarum natura et ortus tam bene conſtitit inter omnes, vt earum forma et curationis via lateret veterum neminem, vellem equidem ſcire, vnde tot medicorum diſceptationes dimanarunt, vnde tot de mali huius nomine ac genere, cauſſis, ſignis et euentis rixae proteſtae ſunt, quales certe apud GENTILEM b), FERNELIVM c), HIER. MERCVRIALEM d) cet. legere me memini; vnde denique turpis iſta in re obuia ſatiſque nota diſſenſio, vtrum variolae cum febre ſint, nec ne. Haec enim omnia ſine dubio ſunt indicio, ignoraiſſe omnino veteres et antecellſores noſtros illud morbi genus, cuius ſigna hodie latent neminem. Aut enim norant, aut non. Si norant, tunc ſane non video, qua de cauſſa ad rixandum animos compoſuerunt, et cur

Bella geri placuit, nullos habitura triumphos.

Sin vero aliter, equis eſt tam credulus, vt temere iſtius inuenti gloriam illis dari concedique velit? Foret proſecto res admirabilis, ſi id viris doctis vnam accidere potuiſſet, qui ſeculis XV. et XVI. vixerunt, et in lectione HIPPOCRATIS, GALENI ceterorumque medicorum cum graecorum, tum latinorum ac Arabum paene toti fuerunt. Immo vero plurimi eorum ſic in magiſtrorum verba iurarent, vt cum ARISTOTELE ac GALENO ſuo errare, quam noua temere amplexari mallent, et nihilo tamen ſecius, quo magis veterum monimenta diurna nocturnaue manu verſarant, eo magis vel inuiti vietas manus veritati dare cogeantur. Accedit, quod in explicandis iis grae-

§ 2

corum

x) Hiſt. de Medec. p. 776.

y) Hiſt. Med. Part. II. p. 203. ſequ. ed. Pariſ.

z) L. cit. c. 1. § 2. p. 3. ſequ.

a) Comm. in BOERH. Aph. p. 2. ſeq. T. V. ed. Hildb.

aa) Von den Kinderpock. Goetting. 1782. p. 377. ſequ.

b) Ap. SENNERT. l. c. p. 515.

c) L. cit.

d) L. cit. vbi ſimul quorumcunque aliter ſentientium opinionones docte, vt ſolet, reiſque accommodate conſutauit.

corum latinorumque scriptorum locis, quibus vllum variolarum vestigium contineri videatur, incredibile, quantum a se invicem dissentiunt patroni huius doctrinae strenui acerrimique profecto vindices, adeoque, si quid video, se identidem dant turpiter. Nullius etiam momenti hac in re quaedam aut nominum, aut signorum similitudo est, quippe haec omnium maxime inconstans et fallax est, adeoque hisce nugis atque ineptiis, tanquam saxo, adhaerescere virum probum non decet.

§. IV.

Hahnii argumenta recensentur.

Fuit vero eorum, qui variolarum natales ab ipsis graecis repetunt, nostra aetate antesignanus quasi ac coryphaeus HAHNIVS, medicus quondam Vratislavienſis haud contemnendus. Multa collegit (fateor) scitu commemoratuque digna, at vero ea, vt mihi videtur, maximam partem coniecturis atque tormentis suis debentur. Primum enim qui consensus dici, aut quae similitudo adferri potest, vt inde eluceat, veteres similiter in hoc eruptionis genus incidisse? HIPPOCRATES in secundo Epid. libro e) morbos Cranone saeuientes descripturus addidit simul *ἀνθρακας*; Sed an illi variolis nostris satis respondeant, vehementer dubito. *Ἀνθρακας* enim hic sine dubio Coe ſeni nihil sunt, nisi quod paullo post per, *ἰχῶρες ἐν τῷ δέρματι* et *φλυκταίνες, ὥσπερ πυρρῆκαυσοι*, expressit, aut ei etiam idem esse videntur, quod alias f) hisce verbis significarat, *ἐκθύματα μεγάλα, φύματα g)*, *ἐξανθήματα h)*, *ἐκφύσεις, ἐκδυσεις ἐλκίων* aut *ἐκδυρίων i)*, *ἰδρωα k)* cet. Similiter quoque apud Latinos communi nomine *papulae, pustulae, eruptiones l)*, appellantur. Repugnant porro descriptiones

e) Epid. II. Sect. I. p. 684. T. I. ed. LIND. et vers. germ. in nostra Bibl. alter Aeztze B. I. p. 203.

f) Epid. III. Sect. III. p. 725. T. I. ed. LIND.

g) Praedict. II. §. 18. p. 501. Epid. III. Sect. III. p. 722. seq. T. I. De origine vero huius voc. vid. GAL. Comm. I in Epid. VI. Text. 13 p. 375. T. IX. ed. CHART. et in Ep. II. Comm. II. Text. 22. p. 171. cf. PAVLLVS L. De Re Med. IV. 22. p. 142. ed. gr. et p. 513. Coll. STEPH. Omnium optime huius voc. significatum expl. GORRAEVS Defin. Med. p. 351. b. et FOES. Oec. HIP. p. 668.

h) Prorrh. II. §. 49. p. 522. T. I. Sic Epid. I. Sect. II. p. 660. vbi *ἐξανθήματα μικρά ταχὺ πάλιν ἀφανίζόμενα* adferuntur.

i) In Coac. Praenot. et Epid. VI. Sect. I. p. 798. T. I. cf. si placet, FOES. Oeconom. p. 186.

k) Sic HIP. Aph. 20. L. III. cf. GALEN. ad h. l. p. 116. T. IX. ed. CHART. vbi τὰ ἰδρωα bene explicantur.

l) Sic nobis videtur, cum primis si VIRGILII (Ge. III. v. 564.) *ardentes papulas*, ceterosque CELSI (De Med. V. 28. n. 15. p. 336. ed. KRAVS.) SCHRIBONII LARGI, (Comp. Medic. c. 98. p. 234. Coll. STEPH.) PLINII (Hist. Nat. XX. 20. XXII. 25. XXIII. 9.) MARCELLI (L. De Med. c. 4. p. 256.) locos in mentem reuocamus. Similiter CAELI IVS AVREL. Morb. Acut. III. 16. p. 233. seq. et Mo b Diut. V. 1. p. 553. seq. ed. AMMAN

scriptiones GALENI *m*) atque PAVLLI *n*), quibus ἀνδραξ ἐστὶν ἔλκος ἐσχαραῶδες, ἀμα πολλῇ τῇ τῶν περὶ σωμάτων φλογώσει, (ulcus crustosum cum multa ambientium corporum incensione) aut etiam πρὸς ὄγκος ἐλαῶδης ἐν τῷ μελαγχολικωτέρῃ σαπνόντος αἵματος (tumor ulcerosus ex magis melancholico putridoque sanguine) exprimunt. Immo vero apud HIPPOCRATEM *o*) ἀνδραξες et ἐξανθήματα eadem sunt, reputanturque, quoad cūlām, similiter, ὡς φῦμα, ex pituita, idque, CELSO *p*) teste, est tuberculum furunculo simile, sed rotundius et plarius, saepe etiam maius. Porro secundum GALENUM *q*) carbunculus est cum et sine pustula; quārupta, vlcus cum crusta oritur. Interdum vero multae pustulae parvae sunt, miliū similes, (Φλυκταίναι, ὡς τινες λέγουσι), exitus autem idem est: interdum denique aliter, ut in carbunculis iis accidit, qui Asiam populariter infestant.

Hic enim nullae aderant postulae; cutis nonnullis statim vlcera est, color autem vlcis aut cinereus fuit aut niger, inflammatio contra profunda, eosque tumores GALENVS scarificari voluit. Quis nostrum illud remedii genus vniquam in variolarum curatione adhibendum duxit? Quis variolarum origines ex sanguine melancholico repetere ausit, ut GALENVS *r*), ORIBASIVS *s*), SEVERVS apud AETIVM *t*), PAVLLVS *u*), alique medicorum veterum fecerunt? Quis denique in tanta signorum dissimilitudine similem sibi morbum fingat? Accedit, quod nec ea apud PLINIVM *v*) carbuncolorum descriptio conuenit morbo huic infantili, nec eius notio apud recentiores barbarosque medicos satis certa aut tam rata fuit, ut, qua ratione testes eos adducere potuerit HAHNVVS, prorsus non videam. VALESCVS enim de Tarenta *w*), ubi variolas ac morbillos seorsim pertractarat: Sunt etiam, inquit, qui hunc affectum ignem sacrum vocant, anthracem et ignem S. Antonii, quod pro remedio ad ipsum recurratur. Ex his vero colligitur, ἀνδραξας apud veteres modo generatim adhiberi sic, ut quamuis eruptionem prauam significant, modo vero soli carbunculo pestilenti accommodari. At in locis Hahnianis vbi-

S 3

que

m) Defin. Med. n. 384. p. 272. T. II. ed. CHART. et passim aliis in locis, quos HAHNVVS collegit sedulo ad sententiam suam comprobendam

n) De Re Med. IV. 25 p. 143. ed. gr. et p. 514. Coll. STEPH.

o) Epid. III. Sect. III. p. 722. FOES. Oeconom. p. 61. seq.

p) De Med. V. 28. n. 9 p. 325. ed. KRAVS.

q) Meth. Med. XIV. 10. p. 330. T. X. ed. Chart.

r) Ap. AET. Tetrabl. IV. Ser. II. 58. p. 725.

s) Synops. VII. 12. p. 107. et Morb. Curat. III. 27. p. 628. Coll. STEPH.

t) Tetrabl. II. Ser. III. c. 30. p. 311.

u) L. cit.

v) Hist. Nat. XXII. 1. c. WERLHOF. Disquisit. c. IV. §. 13 p. 114. quem locum egregie mitis est contra HAHNVVM.

w) Philon. Chir. c. 4. p. 626. ed. Frft.

que desideres certa et indubia variolarum signa, quippe non, nisi hoc exinde sequitur, eiusmodi vlceribus varia in variis corporibus loca fuisse obnoxia. Negligendus ergo videtur SCHROEDERVS ww), cum similia, sine specie veri repeteret.

§. V.

Neque φλυκταινίδες Cranone saeuientes sunt variolae.

Multo minus vero φλυκταινίδες, ὥσπερ πυρήκυστοι, variolae nostrae esse possunt. FOESIO x) enim iudice, non, nisi mutato nomine idem sunt, quod alias φλυζάκιον et ὑδρακίον dixerat HIPPOCRATES. Similis ratio pustularum esse videtur, quas CELSVS y) aut per ἐξανθήματα explicat, eaque iis similia, quae ex urtica vel ex sudore nascuntur, aut etiam φλυκταίνας ἐλκιδες appellat, easque a frigore vel ex igne, vel ex medicamentis fieri auctor est. Sunt enim φλυκταινίδες, ὥς πυρήκυστοι, si ad verbum vertas, velut in vssionibus ab aqua feruida, vt TRILLERVS z) ingeniose accomodateque rei explicuit. Quae summi venerabilisque viri coniectura si vera est, vt est, modo similem Hippocrateum a) locum probe reputes, vbi αἱ ἀπὸ καυμάτων ἐπεγεγόμεναι φλυκτίδες leguntur, simulque memineris, apud ALEXANDRVM b) coniungi φλυκτίδα, φλυκταίνας, αἰσθηκας, haud raro solere, facile colligitur, calcarunculos istos febris nostrae urticae potius, aut si mauis, febris cuidam putridae cum eruptionibus, satis respondere. Fuit enim id mali genus Cranone sine dubio perquam frequens et haud raro exitiosum, vt GALENVS c) litteris reliquit consignatum, partim ob malum loci huius situm, partim quia putridis morbis tantum non semper infestabantur incolae. Adde his ex HIPPOCRATIS narratione aestus vehementiam, pluias continuas et copiosas, austri status, quippe haec omnia morbi publici atque popularis aut praenuncii sunt, aut saltem comites. Hinc equidem negare non ausim, fuisse hunc morbum ex eo genere, quod cum papulis pustulosus est; sed variolas fuisse, id nego ac pernego. Solent enim eae nec eodem apud nos modo, quo ab HIPPOCRATE describuntur, homines aggredi, nec facile, nisi sint omnium longe pessimae, aestate

ww) Diff. nou. Carbuncolor. variolar. et morbillor. inuenienda ratio, Marburg. 1776. p. 2. sequ.

x) Ad h. I. Epidem. p. 995. et Oecon. HIP. p. 663. cf. GORRAEI, Defin. Med. p. 349. b. vbi similiter eadem esse dicuntur.

y) L. De Med. V. 28. p. 336. ed. KRAVS.

z) In Epist. I. ad. calc. HAHN. Carb. pestilent. p. 9. seq.

a) L. De Humor. §. 2. p. 316. T. I. ed. LIND.

b) L. II. 5. p. 140. ed. GVINTH.

c) In Epid. I. Comm. I. Text. I. p. 13. T. IX. ed. CHART. Male hic HAHNIVS, καὶ, adiecerat. GALENO enim teste, carbunculi isti ex putridorum morborum numero sunt, id quod an vere semperque variolis nostris conueniat, dubito.

aestate prouenire. Tunc enim temporis tantum non semper, factis induciis, sese quasi quieti dant, et versus autumnum demum recrudescent; id quod longe aliter euenit apud HIPPOCRATEM.

§. VI.

Neque ichores.

Neque per *ιχῶρες* illos, quos Celsus senex commemorat, fas est cum HAHNIO *d*) variolas intelligere. Prius enim hi in cute orti sunt, eosque GALENVS *e*) non per τὸ λεπτὸν καὶ ὑδατώδες αἷμα, sed per τὸ μετὰ τινος ἰσίδος καὶ κακῆ-δος δυναμένου (non tenuem et aquosum sanguinem, sed eum, qui venenosus aliqua et maligna facultate praeditus sit) explicandos censuit. Quorum materia cum per fuenta spiracula intus delapsa esset, iterumque ad cutem deriuata, calorem, pruritus, pustulasque quasi igneas effecit. Id quod nostris in variolis aliter euenire solet. At vero in *petechiis* et *purpura* fit identidem, vt haec signa ipsas papularum macularumue eruptiones praecedant, videturque, ni totus fallor, HIPPOCRATES hoc valetudinis aduersae genus, quod Cranone saeuit, inter καὶστος et πυρετὸς ἀνδρώτας retulisse, VALLESIVS *f*) vero ad febres acutissimas, HIER. MERCVRIALIS *g*) denique aliter existimasse. Fallitur saltem HAHNIVS *h*) vehementer, si, quo demum cunque loco ἐξανθήματα, ἀποσάσεις, τὰ ὑπὸ δέρμα ἀφίσαιμένα ἐς τὸ ἐξω φύματα καὶ τὰ ἐκπύοντα, ἀποσάσεις ἀδρόως εἶναι, ἔλκεα κρῖνοντα, πυρετοὶ καὶ φύματα cet. occurrant, lynceis vbique quasi oculis variolarum vestigia videat, quippe eum nullo modo latere potuit, quod HIPPOCRATES *i*) ipse febres diuturnas per φύματα solui docuerat.

§. VII.

Veteres nusquam variolarum naturam et indolem descripserunt.

At vero veteres medici variolas *ii*), nisi nomine, re saltem ipsa, descripserunt. Equidem vix crediderim. Nusquam enim eiusmodi locos, qui huic morbi generi ex asse responderent, reperire me memini, nec accidere vnquam potuisse

p) L. cit.

e) In Epid. VI. Comm. II. Text. 43. p. 424. T. IX. similiterque PLATO in TIMAEO, cuius verba GALENVS adduxerat.

f) Comm. in HIPP. Epid. II. Sct. I. p. 83. seq.

g) Prael. in h. I.

h) Variol. Antiq. c. I. §. 16. p. 17. sequ.

i) Aph. 63 L. VII. p. 207. T. I. ed. LIND.

ii) Abunde ostendit SARCONE §. cit. p. 316. sequ. quam falsa haec sint atque dicantur.

uisse puto, ut, si qua in libris Hippocrateis variolarum vestigia laterent, quemadmodum HAHNIUS multique alii sibi in animum induxerant, GALENUS, summus ille medicinae Hippocraticae admirator et vindex acerrimus, hic tantopere caecitaret, ut ne verbum quidem de argumento hoc illustri memoraturoque dignissimo proferendum duceret. Commemorantur quidem (fateor) apud ORIBASIVM *k*) quaedam *pustulae*, quae circa pueri cutem oriuntur; sed sine dubio hae aut ἐπινικτιδες sunt, ut nobis, cum graeca nusquam extent, videntur, aut saltem in eo eruptionum genere collocandae quod hisce homunculis saepenumero accidit sine vilo vitae sanitatisque periculo, praesertim cum nec vspiam fiat febris adiunctae mentio. Eadem prorsus ratio est, cum ab AETIO *l*) in eorum morborum numero, quibus pueri sunt obnoxii, etiam referuntur *pustulae et papulae inflar bullarum efferuentes et humida ulcera*; quae *bubastica* vocant (καὶ ἐξανθήματα, καὶ φλυκταίναι, καὶ κάθυγρα ἑλκὴ κατὰ τὴν ἐπιφανείαν γίνεσθαι, ἃ καλοῦσι βυβαστικά). Sed, pace magnorum virorum, PETITII *m*), SALMASII *n*), FABRICII *o*), atque HAHNII *p*), iterum nobis liceat hic in quamcunque aliam sententiam ingredi. Tantum enim abest, ut ista ἑλκὴ βυβαστικά, quae paullo post τὰ τῶ βυβαστικῶς ἑλκὴ appellatur, pro variolis habenda putem, ut etiam hoc nomine quacuis alia infantum ulcera magna et praehumida mihi hisce verbis significari videantur; id quod iam et praesentat magnus WERLHOEIVS *q*), et nuper abunde demonstravit SARCONE *qq*). Nomen enim illud sine dubio A BVBASTO, vrbe Aegyptia, deductum est, istaque regio, ex ARETAEI *r*) ac HIRTII *s*) fide, fuit valitudini longe insensibilis propter Nili inundationes. Huius enim *aqua adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat*. Quare non male olim VIRGILIUS *t*) Aegyptum sic expressit:

*Qua Pellaei gens fortunata Canopi
Accolit effuso flagrantem fuminae Nilum.*

Hinc necesse fuit Aegyptum laboraret vlcusculorum oris, quae ἀφθαι vulgo dicuntur, vbertate ac inclementia sic, ut ARETAEVS quacuis exinde vlcera magna ἀγρύπνια καὶ στυγνὰ ἑλκὴ vocare non dubitaret. Male igitur rei suae veterumque aucto-

k) Synops. V. 6. p. 76. Coll. STEPH.

l) Tetrabl. I. Serm. IV. 21. p. 177. Coll. Steph. at vero ed. gr. L. IV. 21. p. 68. b.

m) Comment in ARET. p. 150. ed. BOERH.

n) Ap. PETITIVM l. c.

o) Ap. HAHNIUM in Carb. Pestil. c. 6. §. 58. p. 50.

p) Variol. Antiquitat. c. IV. §. 42. p. 52.

q) De Variol. et Anthrac. c. I §. 3. p. 4.

qq) L. cit. p. 347. sequ.

r) De Sign. et Caus. Acut. Morb. I. 9 p. 8. ed. BOERH.

s) De Bello Alexandrino ap. CAESAR. c. 5.

t) Georgic. IV. v. 287.

auſtoritati conſulunt, qui ſibi hoc in AETII loco iterum variolas cernere videntur, cum non, niſi quoddam cutis vitium ſit aut aphthis ſimillimum, aut etiam illi ulceris generi perfecte reſpondens, quod apud GALENV M u) et ORIBASIV M v) νομή, apud ARETAEV M w) vero ἐσχάρᾳ dicitur.

§. VIII.

Neque Paullus Hahnio fauet.

Porro quare HAHNIVS etiam PAVLLVM x) in ſuas partes traheret, non habebat. Ille enim carbunculos a mala quadam ſanguinis natura et indole reſpetiit, quae pueris quidem ex doctrina veterum aut perraro, aut nunquam ineſt. Deinde, eodem auctore, iſta ulcerum genera (ἐλκη ἐσχαρώδη) partim ſine vlla febre ſunt, partim adiunctas habent φλυκταίνας λεπτὰς, κατὰ πῶρ κίχχες τινὰς, quarum color multipliciter differat cet. Quae ſi attentius legeris, variolarum veſtigia nuſquam inuenies, adeoque vehementer errant, ſi qui locis iſtis, tanquam ſcopulis, tenaciter adhaereſcunt, et quaſi cerea veterum monumenta eſſent, quicquid placuerit, exinde violenter extorquent.

§. IX.

Nec veterum vocabula variolis noſtris reſpondent.

Neque vero certa, rata et firma verborum ſignificatio eſt, quibus veteres uſi ſunt ad varia eruptionum genera explicanda, Sic enim apud AETIV M y) ἐκζέματα ſunt puſtulae, quae in toto corpore ſunt, dolorem inducentes citra ſaniei collectionem; Ab his vero iterum differre videntur puſtulae exulceratae, ulcerofae papularum eruptiones cet. etſi fere eadem curationis via eſt. Similis ratio puſtularum et papularum eſt, quas CELSVS z) commemorat. Nuſquam enim leguntur febris, inflammatio ceteraque variolarum ſigna, niſi velis verba illa, vel ex igni, per graecorum morem pro πυρ (febris) accipere. Multo magis ab noſtro morbo diſſidet φλυζάκιον, φλύζειν enim ſecundum HESICHIV M idem eſt, quod

u) Ap. AET. Tetrabl. II. Ser. IV. 39. p. 389. Coll. STEPH.

v) Locor. Affect. Curat. IV. 68. p. 665.

w) L. cit.

x) De Re Med. IV. 25. p. 65. Coll. STEPH. at. ed. gr. p. 143.

y) Tetrabl. IV. Ser. I. 128. p. 67c. Coll. STEPH. at. ed. gr. p. 71.

z) De Medic. V. 28. p. 336. ed. KRAVS. vbi plura id genus malorum nomina explicantur ſic, vt ea pro variolis iſtis habere nefas ducerem.

quod ἀναζών, et HIPPOCRATES a) noster, cum illa vlcuscula in febris continuis per totum corpus erumpere docuisset, statim addidit, ea fore mortifera, nisi suppuratio accedat, maximeque pone aures. Porro GALENVS b) ψυδαρία explicat per parua tubercula facta in capite, similia vesicis eminentibus in superficiei; ἐξανθήματα vero per ulcerationes factas in summa cutis, subrubicundas et asperas. Id quod sane tantum non semper alienum est a nostris variolis. Neque etiam ventrum ἐπινυκτίδες sunt variolae, vt aduersariis nostris placuit, quippe illae, auctore CELSO c) pessimae sunt pustulae, quae subito atque fere noctu oriuntur. Reliqua nomina propter angustos scriptionis nostrae limites studio dedicatae opera praetermittimus.

§. X.

Neque in statuis veterum quaedam variolarum vestigia occurrunt.

Constat praeterea inter omnes, magnam Graecorum vim atque gloriam in sculptura reque statuaria fuisse. Iam vero cum variolarum virus haud raro tam immaniter saeuat, vt facies per omnem vitam reliquam deturpata sit cicatricibus foedis, foueis et vitiiis id genus aliis, peruelim sane scire, qui factum sit, vt tales formae a veteribus nec commemorentur vnquam, nec ab artificibus exprimantur. Fieri enim illud facile poterat, quoniam apud ORIBASIVM d) memini me legere cicatrices, quae ex impetigine sunt. Et profecto veteres medici, quorum accuratio in exprimenda morborum imagine sane fuit incredibilis, easdem illas commemorassent, nisi hoc valetudinis genus eos prorsum latuisset. Aliter enim se gesserunt multis seculis post RHASES e), MVSEYA f), quidam, EBN SINA g), MESVE h) ceterique medici Arabes, latino-barbari, recentiores, iique et scientia, et vsu atque experientia commendabiles. Praeclare saltem hoc argumento, quod ab cicatricibus repetitur, vsi sunt HVETIVS i) atque WERLHOFIVS k) ad confutandam nouam HAHNII sententiam. Ex his enim colligitur, nec certum apud graecos latinosque medicos τῶν ἐξανθημάτων, papularum, pustularumque significatum esse, nec vltra Arabum tempora variolarum an-

a) Coac. Praen. p. 530. T. I. ed. LIND. cf. FOES. Oecon. HIPPOCR. p. 663.

b) Parabil. Med. II. 1. p. 604. T. X. ed. CHART. et in Exegef. Obsol. Voc. HIPPOCR. p. 168. T. II. φλυζάριον et ψυδαρία idem est, cf. GORRAEL Defin. Med. p. 349. b.

c) De Medic. V. 28. n. 15. p. 336.

d) Curat. Morb. III. 36. p. 631. Coll. STEPH.

e) Ad Almanf. V. 27. p. 124. ed. Bas. per Henr. Petr. 1544. et L. Di uis. I. 114. p. 421.

f) Ap. RHASEN I. c. p. 234.

g) Canon. L. IV. Fen. I. Tr. IV. c. 12. p. 76. T. II. ed. IVNT.

h) Ap. RHASEN in Continent. L. XVIII. 8. p. 229. ed. CHANNING.

i) In Huetian. p. 132. seq.

k) De Variol. et Anthrac. c. I. §. 5. p. 9. seq.

antiquitates videri proferendas. Bene hinc HIER. MERCVRIALIS 1): Si veteres auctores, inquit, nobis non inuiderunt tractationes morborum minorum, cur exstimare debemus, eos nobis inuisuros fuisse tractationem huius morbi, qui (ingenue fateor) omnium est maxime grauis et insignis?

§. XI.

Arabes, quod de vera variolarum origine nihil litteris prodiderunt, culpandi non sunt.

At Arabes ipsi sibi huius inuenti gloriam non vindicant, nec ipsi satis sibi vbique constant. Audio, Sed nihil exinde eorum auctoritati demitur. Mirramus iam HAHNIVM m), qui ex eo, quod AARONIS aetas in PAVLLI tempora inciderat, multum rei suae consulere allaborat. Sunt enim haec fere coniecturalia, nec magni profecto momenti, neque etiam quaeritur, quid AARON reliquique Arabes hoc in morbi genere describendo facere debuissent, sed quid re ipsa fecerint. Iam vero cum isti homines non in seculi nostri similitudinem ex inuentis laureolam quaesierint ad alios forte referendam, illud silentium aut animi modestiae attribuendum est, qua iis, vnde profeceris, aliquid detrahere nefas ducebatur, aut etiam ab temporum iniuria videtur repetendum; qua, vt in hoc litterarum genere fieri facile potuit, perditis oscitanter primis Arabum medicorum monumentis, veram simul de variolarum origine notitiam amitteremus. Cuius rei mentionem cum iam ab aliis factam esse intelligerent ii medici, qui aliquot seculis post vixerunt, ecquod mirum est, si, commemorandis itentidem his variolarum natalibus, tempus et operam perdere iis nec libuit, nec licuit? Iam vero, si quis ea secum animo reputet, quae hoc de argumento et breuiter disseruimus, et paullo post pluribus demonstrabimus, desisteret profecto vltius fauere Graecorum admiratoribus. Constat enim inter omnes, primos hoc morbi genus descripsisse Arabes. Est enim, si vel alia quaeuis nos deficerent, testis locuples ac fide dignissimus REISKIUS n), qui ex MASVDI et IBN DOREID auctoritate iuit demonstratum, variolas et morbillos non, nisi post Habassinorum irruptionem regnique Homeritici finem i. e. anno post Christum natum cccclxxii in Arabia comparuisse. Neque multum diffentit MARIUS AB AVANCHES o), qui variolas iam inde ab anno Idlxviii.

T 2

ap-

1) De Puer. Morb. c. 2. p. 22.

m) Variol. Antiqu. c. 6. §. 4. p. 69. sequ.

n) Diff. Miscell. Obs. Medic. ex Arab. Monument. Obseru. I p. 9. sequ. rec. nobis in REISKII et FABRI Opuscul. med. ex monumentis Arab. et Ebraeor. Hal. 1776. 8.

o) Apud SCHLOEZER. in Praef. L. Vnschäd. der Pocken in Russland Goett 1768. At Cl. SARCONI l. cit. p. 302, in ea opinione est, hunc Marium Arenticensem primum fuisse

appellauit, adeoque qua de re hinc eas et veteribus cognitas, et olim benigniores, quam hodie, fuisse colligat SCHLOEZERVS V. Cl., prorsum non video. Constat enim inter medicos, quicquid morborum contagione quadam infestare solet, illud semper fuisse in principio vel maxime exitiosum. De morbo gallico, *peticulis*, *sudore anglico* cet. res est notissima. Porro nec illud magni momenti est, quod ex GREGORIO TVRONENSI adduxerat HVETIVS p), varietas nimirum iam inde ab anno lxxx. in Gallia extitisse. Quam lubrica enim haec et incerta sunt, dudum demonstrauit magnus WERLHOVIUS q). Et enim quae ibidem narrantur *magna lues in populo, valitudines variae, milinae cum pustulis et vesicis, quae multum populum affecerunt morte*, vehementer a variolis nostris dissentiunt. Dicuntur enim hoc tempore *valitudines variae qq)* morbi pestilenciales, ideoque *pustulae et vesicae* hoc in loco pro variolis haberi nequeunt. Sed iam de variolis ipsis videamus.

§. XII.

Neque Rhasis auctoritate abuti licet, ad probandam sententiam contrariam.

Propensior quidem, quam fas erat. RHASES r) in eorum partes fuisse videtur, qui GALENVUM variolarum naturam medendique rationem cognitam et perspectam habuisse perhibent. Sed in isto argumento similiter, vt ii, qui multis seculis post hanc sententiam tuebantur, malo versatus est. Primum enim illi loci, quibus vitur, nullo modo nostris respondent variolis, siquidem ibidem aut *ἰονδου* sunt, aut etiam *ἐξανθίματα, ἐρυσσιπέλατα, ἕρπης, ἀνδρακες, πυρετοί*, vt praeclare CHANNINGIVS s), testis, si quis alius, idoneus ac fide dignissimus, nuper admodum monuit. Deinde RHASES ipse GALENVUM nihil praeclari hac de re dixisse ingenue professus est, nisi forte, vt illi videtur, quibusdam libris nondum in arabicam linguam versis meliora contineantur; id quod, quantum equidem scio, nusquam est. Denique nihil magis ad diruendas graecanicas hasce

fuisse, qui voc. *variolae* vteretur, post insecutum *Constantinum Africanum*, indeque repetendas videri variolarum origines. Sed, me quidem iudice, vehementer fallitur, quia nomen per se spectatum adeo magni momenti est.

p) In Huetian. p. 132.

q) Disquis. De Variol. n. 12. p. 9.

qq) Sed vide ipsa GREGOR. TVRON. Historiae Francor. L. X. Basil. 1568. 8. L. VI. 14. p. 396.

r) De Variol. et Morbill. c. 1. p. 11. ed. CHANNING.

s) L. cit. p. 14. cuius nota vel maxime, si de variolarum antiquitate velis certior fieri, conferenda est seduloque ponderanda ad intelligendum, quam dubitanter haec omnia RHASES attulerit,

haec variolarum antiquitates valet RHASIS ^{t)} ipsius verbis, quibus et ciues sui, et graeci istius aetatis medici, hunc morbum aut ignorasse prorsus, aut saltem non satis descripsisse perhibentur. Quid ergo? Graecis, latinisque medicis incognitae fuerunt variolae, bonusque GALENVS non, nisi honoris causa ab Arabibus appellatus est. Immo vero ipse graecus RHASIS ^{tt)} interpres ne vocem quidem aptam habebat, qua variolas insigniret. Sed communi τῶ λοιμῶ nomine vsus est, quia saepenumero pestem certam in fontibus adferre solent,

§. XIII.

Arabes omnium primi variolas ad viuum descriperunt.

Sunt vero in variolarum natura, causa, signis euentisque adumbrandis tam accurati Arabes medici, nihil vt magis esse possit, adeoque iis hanc gloriam inuidere velle summa mihi videtur iniuria. Eminent vero hoc in numero et principatum quasi tenent AARON ^{u)} AL-SAHER ^{v)}, GEORGIUS et GABRIEL BACHTISHVA ^{w)}, qui quidem primi omnium variolarum signa maximo cum studio summaque diligentia pertractarunt; MESVE ^{x)}, IOANNES SERAPION ^{y)} atque ISAACVS ^{z)}, qui sane, si quis alius, in eruendis variolarum causis virum se praestitit; AVENZOAR ^{a)}, qui omnes omnino homines iis obnoxios esse perhibet; RHASES ^{b)}, qui variolarum morbillorumque naturam, signa, euentus medendique viam et rationem bene profecto et ad viuum demonstrauit; HALY

T 3

AB-

^{t)} L. cit. p. 14. Negat HAHNIVS Carbon Pestil. c. 7. §. 78 p. 75. aduersus WERLHOFIVM, testem locupletem hac in re RHASEN esse posse, quod tribus Aarone seculis iunior sit, atque integro demum post defunctum vita senem Ianum Mesuen Damascenum seculo floruerit, qui utrique variolarum, non, vt noui morbi, mentionem iniecerant cet. At vero saltem veterum medicorum libris vti poterat, si qui adfuissent, vnde dubiam de variolarum origine sententiam meliorem clarioremque redderet, aut saltem confirmaret vltius.

^{tt)} Cf. SARCONI l. cit. p. 203.

^{u)} Ap. RHAS. Continent. P. II. Tract. XXII. c. 30. p. 419. iterum p. 219. et 255. ed. CHANNING.

^{v)} L. cit. p. 221.

^{w)} Ap. RHAS. Continent. L. XVIII. 8. p. 236. 245. 252. ed. CHANN.

^{x)} Method. Therapeut. L. VII. 73. p. 443. seq.

^{y)} Ap. RHAS. l. c. p. 257. ed. CHANN. et Practic. Tr. V. De Apostem. c. 22. p. 59. ed. IVNT. 1550.

^{z)} Ap. RHAS. L. XVIII. 8. p. 234. ed. CHANN.

^{a)} Rectificat. Medic. et Regim. L. II. Tract. VII. c. 2. p. 30. b. ex interpret. M&g. PA. RAVIC.

^{b)} De Variol. et Morbill. c. 3. p. 37. seq. ed. CHANN. et OPP. ed. HENR. PETR. L. Diuis. I. 159. p. 444.

ABBAS c), MASARGVWAIHVS d), medicus Bafrenfis, TABRI e) ac TARMEDI f) quidam, denique EBN SINA g) cet. de quorum vitis vtiliter legendus est ABN OSEIBAH, quem proxime e versione REISKII edendum curabo. Quibus si ex recentioribus adiunxeris ACTVARIVM h), CONSTANTINVM AFRICANVM i), medicos barbaros, aliosque innumeros, facile ad perspiciendum est, variolarum antiquitates ab Arabibus solis repetendas esse, quicquid contra dicant strenui contrariae opinionis vindices et admiratores. Nuspiam enim extant monimenta et certa, et antiquiora iis, quae ab iis accepimus, neque lubet e coniecturis SARCONII ii) pendere, quippe magis speciosae, quam verae sunt. Auctor variolarum primus est, qui primus contagionem cum aliis certo communicauit.

§. XIV.

Rhases bene descripsit variolas ac morbillos.

Sunt porro variolae, ac morbilli, auctore RHASE k) ex febrium acutarum continuarumque l) numero, et signa haec eruptionem pustularum antecedunt, febris continua et dolor dorsi, quae huic morbo quasi propria sunt; Pruritus nasi, terror in somno, punctio, repletio faciei, coloris inflammatio, rubor genarum et oculorum, grauitas totius corporis, inquietudo abundans, cuius signa sunt pandiculatio et oscitatio, dolor in gutture et pectore cum paucula spiritus aritatione et tussi, oris ariditas et salivae crassities, vocis rauco, cephalalgia, grauedo capitis, nausea, moeror, quae, vt ille perhibet, in morbillis longe frequentius, quam in variolis occurrunt. Accedunt pulsus magnus plethoricus m), respiratio angusta, urina turbida, rubra cet. Adde porro varia signa, quibus variolarum et morbillorum genera n) aut boni augurii existimantur, aut mali. Variolae enim albae, magnae, discretae, numero paucae, exitu faciles, nec non albae,

ma-

c) Regal. Dispos. Theoret. L. VIII. 14. p. 16. cf. ad. h. 1. Illustr. TRILLERI Epist. I. p.

11. ad calc. HAHN. Carb. Pestil.

d) Ap. RHAS. Contin. L. XVIII. 8. p. 213. et p. 240. ed. CHANN.

e) L. cit. p. 216. ed. CHANN.

f) Lit. c. p. 244.

g) Can. IV. Fen. I. Tr. IV. c. 6. sequ. p. 72. T. II. ed. IVNT.

h) Method. Med. V. 3.

i) De Morb. Cognit. et Curat. L. VII. 8. et Loc. Commun. VIII. 14. cf. FREIND. Hist. Med. III. p. 4. sequ.

ii) L. cit. p. 385. sequ.

k) De Variol. et Morbill. c. 14. p. 89. ed. CHANN.

l) L. cit. c. 3. p. 37.

m) L. cit. c. 5. p. 81.

n) L. cit. c. 14. p. 189. sequ.

magnae, etsi sint numero plures et ad inuicem propinquae vel cohaerentes, ex RHASIS mente SALVTARES omnino sunt: MALAE vero quaedam ex his, quas iam commemorauimus, praesertim si se dilatant adeo, ut plures ex illis in unum coalescant, similiter durae, verrucosae, quae humorem non continent, quae ad viridem o) et violaceum vergunt colorem, quaeque ad nigrum, si subito iterum euanescent p), aut in gangraenam abeant q), cet. Respondent enim haec maximam partem naturae medicorumque recentiorum obseruationibus, neque ego possum non hinc eorum subridere superstitionem, qui in tanta veri luce caecutire, quam HIPPOCRATI atque GALENO suo aliquam falsae gloriolae partem detrahare malunt. Quid igitur nos prohibet, quo minus virorum magnorum ac TRILLERI r) vel inuiti more victas manus veritati demus? Melius fecissent veteres, inquit ille, si peculiare nomen imposuissent variolis, sicque totis omnem litigandi et dubitandi materiam praecidissent; v. gr. si vocassent eas ἀνθεράκια s. ἀνθεράκια μικρὰ vel πικρὰ, ψώραν ἀνθεράκωδη, ἐξανθηματα ἀνθεράκωδη, ἐκλυδοῖα ἀνθεράκωδη, ψιδράκια, φλοζάκια, et similia, rel. Neque hoc Graecorum infortunium Arabumque merita confiteri erubescit SYDENHAMVS s), magnus olim et medicinae Hippocrateae vindex, et verus in variolarum curandarum ratione princeps, ut hinc aequum et iustum sit tantos tamque praeclaros viros imitari.

§. XV.

Arabes accurate distinguunt variolas a morbillis.

Neque hac substitit Arabum diligentia, qua ad exprimendam variolarum naturam vsi sunt. Etsi enim hoc eruptionis genus quaedam communia cum morbillis habet, ut facile in definiendo errare possis, tamen non defuerunt, qui rite hos morbos a se inuicem seiungerent. RHASES t) enim MORBILLOS eos SALVTARES censuit, qui vehemente non sunt rubore, qui velocis processione, et apparitionis, et maturationis sunt, MORTIFERI vero atque exitiosi habentur fusci, virides, violacei u), nigri v), crocei coloris w), rubei x), qui duri, tar-

dae

o) L. c. p. 195.

p) L. c. p. 197.

q) L. c. p. 199.

r) in Epist. II. p. 14. ad calc. HAHN. Carb. Pestil.

s) Opp. Medic. S. et V. c. 4 p. 149. T. I ed. GENEV.

t) De Variol. et Morb. c. 14. p. 195. sequ. ed. CHANN, cfr. EBN SINA Can. IV. Pen. I. Tr. IV. c. 9. p. 74. T. II. ed. IVNT.

u) RHAS. ad ALMANS L. VIII. 18.

v) L. cit. p. 216. ed. CHANN.

w) MASERGVVAIHVS ap. RHAS. l. c. p. 250.

x) RHAS. Dimis. c. 159 p. 210. ed. CHANN.

dae maturitatis, frequentis syncopis et angustiae sunt, et occultantur iterum subito y). si venter inflatus est, et manibus percussus sonat ad modum tympani z), cet. EBN SINA a) vero teste, non, nisi quantitate ac magnitudine variolae morbillique a se dissident; idquod AVENZOAR b), hisce verbis definiuit, quod variolae generantur ex humore magis grosso, et morbilli ex subtili et sicco procreantur. Immo vero AARON c) ipse, cui primas ii dant, qui ex HAHNII more variorum natales a Graecis repetunt, variolas et morbillos expresse seiungendos existimauit, vt hinc facile pateat, Arabes in hoc valitudinis genus, cum nouum esset, omni adhibita diligentia et studio inquisiuisse, similitudinem ac dissimilitudinem rite obseruasse, variamque medendi viam, vt fas erat, adhibuisse. Scio equidem, illos sibi non vbique satis cauisse; attamen nihil hinc eorum meritis detrahitur. Facilis enim error est in re noua, nec satis cognita, neque adeo duriter reprehendendi videntur, si quo in signo lapsi sint, cum hoc vitium vel in recentiores ipsos cadat saepe numero. Glossa quidem quaedam apud CANGIVM d) adducitur ad ALEXANDRVM iatrosophistam referenda hisce verbis: *Turpedo nihil aliud est, nisi cutis deturbatio facta ex varia macularum diuersarum distinctione, Hanc passionem quidam morbillum i. e. minimum morbum, communiter dixerunt, eo, quod patientes per totum corpus minutas videantur habere pustulas: Alii lepram, quod sit leprae similis cet.* Sed haec, si orationis genus spectes, seriore aetate redolent. Fuit porro haec medicorum dissensio etiamnum illo, quo DAN. SENNETVS e) vixit, tempore tanta, vt, qua potissimum ratione ac via haec valitudinis finistrae genera essent a se inuicem internoscenda, prorsum ignorasse viderentur, et suo quisque more in appellandis variolis atque morbillis vteretur. Qua ex re non potuit non peruersa signorum caussarumque fieri notatio.

§. XVI.

Blaetiae Rhafis an rubeolae nostrae?

Fit porro praeter duo haec nomina quaedam *blaetiarum* mentio. Quae cum a quibusdam rubeolis (Roetheln) nostris dicantur conuenire, neque illas
silentio

y) RHAS. I c. p. 216. et AVICENNA I, et p. cit.

z) MESVE ap. RHAS. I c. p. 224.

a) L. et p. cit.

b) Rectificat. Medicat. et Regim. L. II. Tr. VII. c. 2. p. 30. b. ex interpr. Mag. PARAVIC.

c) Ap. RHAS. Contin. P. II. Tr. 13. c. 30. p. 419. quo in loco simul verba, quae sequuntur, non praetermittenda sunt.

d) Glossar. Med. et Inf. Latin. voc. *morbillus* p. 674. T. II, vbi simul quatuor turpedinis species explicantur.

e) De Febr. IV. 12. p. 510. sequ.

silenzio praeterire animus est. Fallitur enim vehementer SAVVAGESIVS f), quod rubeolam generatim pro morbillis adhiberi vult, quia sic primitus nominata a traductoribus Haly Abbatis; morbilli vero a latino-barbaris in plurali disti sunt, quasi parui morbi, blacciae vero Aaronis interpret. cet. Sed haec ille citra villam Arabum medicorum fidem. AARON g), enim, cuius auctoritati tantum tribuit, blactias vna cum variolis et morbillis appellat, neque abfimiliter GEORGIVS. Quemadmodum blactiae, inquit ille, variolae sunt coloris violacei, nigri, aliquando apparent, aliquando occultant cet. RHASES h), vero variolas et blactias sic a se dissidere putat, vt hae sint rubeae, appareant in superficie cutis, sicut ignis ipfius, non sint profundae eminentiae, nec eminentes. Variolae vero, pergit ille, habent eminentiam, rotunditatem rel. Sed mehercle satis sibi non constitit, cum hic blactias pro morbillis commemorasse videatur, et nihilo tamen secius alio loco tripliciter variolas, morbillos et blactias, nominet. Interdum enim variolas, blactias et morbillos i), coniunxerat, interdum vero variolae et blactiae k) sibi opponuntur, hisque inesse perhibentur vox grossa et rauca, tempora eleuata, oculi rubicundi, lacrymae, nausea cum abominatione, eo tamen adhibito discrimine, vt blactiae accidunt subito, variolae vero successiue, quemadmodum et alias l), signum prognosticum variolarum dicitur lumborum dolor, non vero blactiarum. Porro consentiunt TABRI m), quem RHASIS magistrum fuisse aiunt, IOSEPHVS ALSAHER f. VIGILATOR n), FILIVS MESVE o) alii. At vero iterum idem ille GEORGIVS p), quem supra commemorauimus, quippe vere CHANNINGO videtur BACHTISHVA esse: Blactiae fiunt, inquit, ex sanguine permixto multa colera, et variolae ex sanguine grosso multae humiditatis, et ideo inuenimus variolas humidas, et blactias aridas et siccas cet. Quid? quod apud BACHTISHVAM q) variolae, morbilli et blactiae expresse a se inuicem distinguuntur, et apud MASERGVWAIHVM LIVDAEVM r) leguntur blactias seu morbilli, nec non alio loco s),

in

f) Nofol. Method. P. II. p. 386.

g) Ap. RHAS. Contin. P. II. Tr. 13. c. 30. p. 419.

h) L. cit.

i) RHAS. De Variol. et Morb. c. 3. p. 39. & c. 6 p. 89. Iterum c. 14. p. 189. & p. 195. Similiter L. ad Almanf. X. 18. Diuif. c. 159. p. 210. seq. ed. CHANN.

k) Continent. XVIII. 8. p. 241.

l) L. cit. p. 242.

m) L. cit. p. 217.

n) L. cit. p. 221. cf. si placet, p. 236. ed. CHANN.

o) L. cit. p. 224.

p) L. cit. p. 236. Sed dissentit a CHANNINGO REISKIVS 2. cit. in not. ex ABV OSAI-BAH auctoritate.

q) L. cit. p. 247. ed. CHANN.

r) L. cit. p. 250.

s) L. cit. p. 252.

in *blastiis* ceu *morbillis* cet. Hinc conferendis iis signis, quae his eruptionibus adiuncta esse perhibentur, videor mihi summam reperisse convenientiam atque similitudinem, adeoque in eam ingredior sententiam, *blastias* et *morbillos* unum eundemque morbum esse, promiscuo quidem nomine, id quod et magno WERLHOFIO t) utcumque visum est, etsi iterum alio loco u), INGRASSIAE ac CONRINGII auctoritate fretus, *blastias* inter *variolas* et *morbillos* medias esse et *rubeolarum* nomine insigniendas censuit. At quo iure, videant, quaeso, qui linguae Arabicae satis gnari sunt, istane vocabula reuera RHASES reliquique medici se iunxerint, an debeantur minus fido interpreti. Id unum ex REISKIO accepisse me memini, dari apud Arabes non, nisi duo vocabula, quibus *variolae* ac *morbilli* exprimuntur, adeoque nobis satis est, quae, conferendis variis Arabum medicorum locis, colliguntur, paucis hic commemorasse.

§. XVII.

Quid igitur nostrae rubeolae?

Datur tamen quaedam morbillorum forma, ut multis placuit, cui a roseo forsitan colore nomen est *roseola* aut si mauis, *rubeola*, ut etiam appellasse videtur vetus HALY ABBATIS v) interpres. Est species aliqua, inquit, quae vocatur *rubeola*, quae ex sanguine fit calido et subtili, et non multum malo, et haec species, cum ad statum pervenerit, similis fit milii granis aut paulo maior, et eius color rubeus, nec aperiunt pustulae, sed fluunt. Haec certe morbillis nostris vnice conveniunt. Duo autem harum rubeolarum genera esse dicuntur, quarum unum in causis, symptomatum et signorum natura curationisque via morbillis abunde respondeat, alterum cum tumore totius fere corporis, inflammatione, febre vehementi et macularum rubrarum eruptione sit, atque infantibus non raro mortem acceleret. Quod malum cum apud Vratislavienses dupliciter fumitur, tum a DAN. SENNERTO w), tam bene, quoad morborum signa, ex MICH. DOERINGII, medici Vratislaviensis, fide descriptum est, ut ei similitudinem quandam cum *Foresti purpura* et *ruboribus* (ἐρυθρίματα) existimaret intercedere. Exinde vero conficitur, rubeolas illas nec variolas, nec morbillos esse, sed potius ad febris scarlatinae genus referri oportere, ut post SYDENHAMVM x), STORCHIVM y), STOERCHIVM z) PLEN-

t) De Variol. & Anthrac. c. 3. §. II. p. 59.

u) L. cit. p. 63.

v) Theoric. VIII. Vide, si placet, plura ap. HAHN. in Antiqu. Variol.

w) De Febr. II. 12. p. 512 ubi simul quaedam notatu dignissima ex cadaueribus eorum, qui hoc morbo perierant, sedulo repetuntur.

x) Opp. Med. p. 355. sequ. T. I. ed. Gen.

y) Vom. Scharlach-Fieb. ni fallor.

z) Ann. Med. II. Mens. Nov. p. 48. seq.

PLENCIZIVM a), IO. CONR. GVIL. SCHMIDTIVM b) et NEIFELDV M c) VOGELIVS d) bene reique apposite demonstravit. Alii vero, vt in re dubia, nec satis in aprico posita fieri solet, rubeolas illas et ab rosaliis seiungi, et morbillis adnumerari, eademque medendi via et ratione curari oportere dicunt. Sic olim medici Vratislauenses e), et nuper demum SAVVAGESIVS f) atque SELIVS g), V. Cl. Sed falluntur, vt nobis videtur, boni illi viri vehementer. Sunt enim morbilli ex febrium continuarum catarrhalium genere, adiunctumque habent pulsum elatiorem et mollem, perraro durum, *tussim*, interdum etiam *grauedinem*, *oculos lacrymantes*, maculas pulicum morsibus similes, in pectore ac collo quandoque confluentes. Eruptio varia est, atque die secundo, tercio, quarto, quinto, fit, ita tamen, vt sextus vel maxime pertimescendus sit ob vitae periculum, cui aegri patent. Quo superato, subito conualescunt, et cutis furfurum more desquamatur. Lingua vero semper sanae simillima est, colli dolor nullus, alius lubrica, perpetua, nec suspecta morbi comes. Sed tussis sola, nisi a medico prospicitur, ne quod pectoris vitium exinde remaneat, morbum et grauiorem, et periculosiorem efficit. At vero longe aliter se habent *rubeolae*, quantum me Vratislaviae videre memini. Hae enim pertinent haud raro ad febres continuas putridas, aegrosque vel post sex hebdomadam spatium in emphysematicum totius corporis tumorem coniciunt atque misere iugulant. Rubet vero omnis cutis, vt in febre scarlatina mos est, idque vel iam ab morbi principio, vel a die secundo, pectori, clunibus, femori accidit, faciei autem et brachio non semper, lingua, quasi ferro calido, laeuigata est atque excoziata, papillis nerueis quasi nudis. Accedit angina, modo maior, modo minor, deinde ad septimum circiter diem squamae frustillatim desluunt, febris vero tunc demum se remittit. Alii profuuium semper boni augurii et euentus est. En dissimilitudinem rubeolarum atque morbillorum. Inest quidem (fatebor enim) vtrique rubor, sed is in morbillis pallidior est, in rubeolis contra intensior et profundior, adeoque videtur perquam probabile, medicos non satis sibi cauisse, atque morbillos confluentissimos cum rubeolis commutasse. Neque etiam SAVVAGESIVS h) *rubeolam variolodem* recte dixisse nobis videtur, quippe signa illa, quae attulit, morbillis nostris satis respondent. Hanc tamen speciem Vratislaviae nos, ni fallimur, cum vterque morbus populariter grassaretur, in puella bienni vi-

V 2

dimus

a) Opp. Med. Phys. Tr. III. Sect. II. §. 29. seq. p. 57.

b) In Ep. ad Cl. FRID. GVIL. KLAERICH, Obs. de febre scarlatina complexa.

c) Rat. Med. Morb. P. I. c. I. Subf. X. §. 452. p. 153.

d) Prael. De Cogn. et Cur. Morb. Cl. I. §. 151. p. 111. seq.

e) Hist. Morb. Vratist. ann. 1699. p. 18. et ann. 1700. p. 185. seq.

f) Nosol. Method. T. II. P. II. p. 386.

g) Rudiment. Pyretol. Method. p. 156.

h) L. cit. p. 391.

dimus atque feliciter perlanauimus. Aderant enim *russis sicca, frequentes frigoris et aestus vicissitudines, sitis vehemens, genarum rubor et tumor exiguus, oculorum dolor et lacrumatio, somnolentia leuis, atque die demum tertio pustulae quaedam acuminatae, praeter consuetudinem magnae atque rubrae prodierunt, quarum aliae, elapso die sexto, fastigium quoddam habuerunt puris plenum, aliae vero breui furfurum modo deciderunt. Sed haec haec tenus,*

§. XVIII.

Conclusio.

Nullus certe dubito, qui iam Arabibus inuentarum variolarum laudes demere Graecisque attribuere velit, fore neminem. Si qui vero sint, qui sine HIPPOCRATE ac GALENO suo nihil se scire gloriantur per me quidem licet. Non enim iis me adiungere animus est, de quibus NASO ⁱ⁾ sic loquitur.

Sine viribus vllis

*Bella instructa gerunt, multumque ab utraque cruoris
Parte datur.*

Sufficit mihi saltem, haec, qualiacunque de variolis apud Arabes legere me meminera, aperte profiteri, adeoque si qua in re forte errarim ab optimo quoque perhumaniter me moneri facile patiar. Nam, eodem poeta auctore,

*Id mihi satis est. Haec una potentia nostra est:
Ipse docet, quid agam. Fas est, et ab hoste doceri.*

Id certe nobis dabunt harum rerum arbitri, ut, cum in graecis latinisque medicis lubrica et obscura sint omnia, vocularumque constant aucupis, ab Arabibus solis hoc valitudinis aduersae genus ordiamur. Nam, ut bene docuit HIER, MERCVRIALIS ^{k)}, cum variolae et morbilli sint nomina ab Arabibus inuenta, aequum est, ut eo pacto nos iis utamur, quibus ipsi sunt vsi. Quam quidem operam si eruditus viris non displicuisse cognouero, varia variolarum fata a barbaris medicis ad nostra vsque tempora deducere animo constitutum est.

ⁱ⁾ Metam. XIV. V. 528.

^{k)} De Puer. Morb. I. 2. p. 31.

CHRISTIANI GOTTFRIDI GRUNERI

DISSERTATIO

INAUGURALIS MEDICA

DE

CAUSSIS STERILITATIS
IN SEXU SEQUIORI

EX

DOCTRINA

HIPPOCRATIS VETERUMQUE MEDICORUM

HALAE MDCCCXVIII.

RECUSA IAM AUCTION.

---

§. I.

Instituti ratio.

ETSI nullus dubito, fore multos, qui cum in fronte scriptionis legerint, actum me de causis Sterilitatis in sexu sequiori, hoc argumentum leve putent, nec satis dignum, quod legatur a viris doctis, partim quod a peradolescentulo multarum rerum ignaro rite pertractari nequeat, partim quod de hac ardua medicinae parte multi iam scripserint me longe praestantiores viri; tamen cum ex maiorum instituto aliquid conscribendum esset, de quo in vtramque partem posset disceptari, partium mearum esse existimaui, de hoc potissimum argumento differere, et ne cui displicerem, in iis me causis continui, quas apud HIPPOCRATEM veteresque medicos legere me memineram. Est enim, ut cum DE-MOCRITO

MOCRITO a) loquar, omnium in muliere morborum auctor uterus, multumque et muliebrum et virilium morborum differt curatio. Proinde cum multa hac de re in veterum scriptorum monumentis reperiantur, quae aut minus perspicua sunt, aut cum pleniori corporis humani cognitione obsoleverunt, veniam nacturum me arbitror, ab aequis rerum harum aestimatoribus, si in aliis perscrutandis ob doctrinae exiguitate saepe aluciner, in aliis me paucis expediam, lectoremque ad auctores ipsos amandem. Si quae vero causae sint suis fundamentis non destitutae, et recentiorum scriptorum diligentia confirmatae, in iis colligendis et suo quibusque loco inferendis omnis mea versabitur opera.

LIB. II.

Sterilitatis definitio et divisio.

Est vero apud HIPPOCRATEM et qui eum secuti sunt, maxima in constituenda Sterilitatis muliebris notione indeque ducendarum causarum definitione dissensio atque confusio. Sunt enim promiscue vsi verbis ἀφελιά, ἀγονία, ἀτεκνία, στέρησις, similisque est ratio vocabulorum τεκνῶν et γυναικῶν, nec non δέχεσθαι γονήν et λαμβάνειν ἐν γαστρὶ, id quod alias per κύειν καὶ εἰσφέρειν exprimitur; quae tamen omnia aliquo modo a se differunt, eaque ratione ductum existimo CARDAEUM b) statuisse ἀφορὰς HIPPOCRATI non semper esse id, quod latine Sterilis: memini tamen ista me legere cum apud PLATONEM, tum apud PLUTARCHUM c) nullo adhibito discrimine. De sterilitate ipse hanc quidem suppeditavit definitionem HIPPOCRATES d), cum eas steriles omnes perhibet, quae οὐ κύεισιν, addita ratione, οὐ γὰρ δέχονται αἱ μήτραι τὴν γονήν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἐρχεται, id quod complexus MOSCHION e) his paucis est, ὅτι αἱ γυναῖκες μὴ συλλαμβάνουσιν, ἢ ἢνικα συλλαβῶσιν, οὐ κατέχουσιν: At tamen cum huc illuc ferantur in ista re medici veteres, factum est, ut quo plures causae impeditae conceptionis indeque securae sterilitatis attulerint, eo maioribus implicarentur difficultatibus ii, qui eas omnino omnes colligere, et suo quamque loco et ordine collocare studebant. GALENUS f) quidem, causas has diuidendas putavit in μετέλους et ἀμέτελους, illas sanabiles iudicavit, has insanabiles; tamen cum haec dividendi ratio

vito

a) L. Nat. Hom. Opp. HIPPOCR. Tom. I. p. 283. edit. LINDEN Cf. L. II. Morb. Mul. init. T. II. p. 526. ARETAEVS Morb. Diat. II. pag. 63. edit. BOERHAV.

b) Comment. III. in Hippocrat. L. I. Morb. Mul. p. 268. in T. III. GYNAEC. reperiund. ARISTOT. in Probl. ἀγοναί omnes sunt, qui facultate procreandi destituti sunt. Cf. GAL. Histor. Phil. cap. 32. p. 52. T. II. edit. CHART.

c) De Socrat. Daemonio.

d) L. de Sterilit. init. T. II. edit. Lind. p. 616. sequ.

e) Fragm. eius. reperiund. in Gynaec. T. I. p. 39. edit. Wolf.

f) In Comment. ad HIPPOCR. Aph. 62. Sect. V. p. 233. sequ. P. II. T. IX. edit. CHART.

vitio non careat, equidem existimari, optime sic ordinari causas posse, ut aut *relatiuas* dicamus, cum ab humorum labe, tum a mala partium conformatione oriundas, quae impedimento quidem esse possint, quo minus per aliquod temporis spatium concipiat mulier, arte tamen medici et chirurgi manu tolli, aut, etiam *absolutas*, quae omnem omnino veneris usum effectumque auferunt. Quas causarum distributiones cum ubique locum habere posse arbitror quoad eius fieri potest, iis insistemus, praemissis aliis, quae *extrinsecus allatae* mulierum corpori nocere, atque succorum mobilitatem integritatemque perdere possint, solidas contra partes de robore suo deicere, adeoque non, nisi foruito generationis instrumentis vim inferre.

Schol. Quae causarum descriptio si cui videatur minus iusta poterunt fortasse sic ordinari, ut *relatiuae* nostrae omnes vulgo dictas causas *occasionales* et *remotas* complectantur: At vero cum omnes hae tantum praecursantes sint, et quasi fortuitae, et, ut recte monet ERNESTIVS Init. Doctrin. Solid. p. 225. *Sola causa proxima* sufficiat rei efficiundae, (sine ea enim ceterae aut nihil, aut admodum parum mutare poterunt) *absolutae* nostrae solae peraeque sterilitatis effectrices et opifices quasi habeantur necesse est.

§. III.

Causae relatiuae. Varia aquarum conditio: Aqua dura, cruda, frigida. Aqua glacialis, palidosa.

Omnium igitur causarum prima sit *aquarum conditio*, in quarum natura percontenda tam diligentes fuere veteres, ut, auctore GALENO g), earum integritatem bonitatemque ad stateram explorare solerent, id quod mihi quidem nullo modo videretur reprobandum, cum hac ratione optime discerni posse a pestiferis salutare videantur, etsi, si fatendum, quod res est, aquae leuissimae possunt vna esse longe perniciales. Hinc eo argumento adiutus HIPPOCRATES h) aquas conceptioni impedimento esse posse censuit, et imprimis meminit *aquae durae, crudae, frigidae*. Τῆσι δὲ inquit, γυναιξὶ στυφναὶ πολλὰὶ γίνονται, διὰ τὰ ὕδατα, ὅσα σκληρὰ τε, καὶ αἰεταμένα, καὶ ψυχρά. Ex mulieribus multae steriles fiunt propter aquas, quae durae sunt ac crudae et frigidae, iisque ninitur causis, quod inde nascantur purgationes: menstruae tam paucae, quam pravae, quod difficulter pariant, nec possint fetus alere ob lactis defectionem, ex aquarum duritie et cruditate contractam. Est quidem (fateor) magna aquae vis in corpus humanum, et si quarun-

g) In Comment. cit. et ATHENAEVS Deipnos. II. 5. p. 42. edit. CASAB. ubi sunt ὕδατα βαρυσταμόνερα, et l. c. p. 46. ERASISTRATVS hanc consuetudinem, tanquam futilem et fallacem risisse dicitur.

h) L. de Aere, Aquis. cet. §. VII. p. 332. T. I. edit. LINDI.

quarundam particularum peruerfuitate laborat, magna in cōpia ingesta non potest non nocere. Si enim *aquae frigidae haustu liberaliori*, auctore ARISTOTELE *i*) sterilitatem inferri posse sibi persuaferat credula antiquitas, multo magis hoc ab impura istaque rerum alienarum societate contaminata aqua, quales puteales sunt, quae nunquam insolantur, fluuiales coenosae cet. poterant exspectare. Neque eo istorum hominum diligentia constitit, sed, instituto examinae, quae *glacialis aquae et frigore concretae* natura indolesque esset, factum est, ut istas omnino omnes malas praedicaret HIPPOCRATES *k*). Nec injuria. Eiusmodi enim aquae apprimè accommodatae sunt ad glandularum obstructions inferendas, quales per experientiam nouimus fieri, dubito tamen vehementer, fore, ut quis inde sterilitatem natam fuisse rite doceat. Similis ratio *aquarum paludosarum* est, quae prae ceteris et HIPPOCRATI et recentioribus medicis suspectae sunt. Sicuti enim semina cerealia in agro paludoso humorum et abundantia, et malignitate extinguuntur quasi atque marcescunt, pisces *l*) vero in stagnis peiori lapore maioriq̃ue viscidae materiae copia afficiuntur; ita etiam maxima, eaque grauissima damna ex istarum putrore et expirationibus pestiferis in corpus humanum redundant necesse est. Quae aquae si caeli calori eiusque soluendi et liquefaciendi virtuti simul sunt expositae, longe sunt detrimentosiores. Ὅμοσαι δὲ inquit HIPPOCRATES *m*) ὕδασι τε ἐλείοισι χρίονται καὶ λιμνῶδεσι — πολλὰς αὐτοῦς ὑπὸ τοῦτον, καὶ ὁ φύσει. Quae urbes aquis palustribus ac lacustribus utuntur, — ibi multae steriles ex morbo, non ex natura. Nec ab eo dissentit GALENUS; immo vero

s) Gen. Animal. III. 2. p. 673. edit. DV VALL. T. II. Διαφέρει δὲ καὶ χώρα χώρας ἐπὶ τῶντα, καὶ ὕδαρ ὕδατος διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας — ἡ τροφή γίνεται μάλιστα καὶ ἡ τοῦ σώματος διάθεσις διὰ τε τὴν κρασιν τοῦ περιεσώτος ἀέρος καὶ τῶν εἰσιόντων, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τοῦ ὕδατος τροφήν. Τοῦτο γὰρ πλείστον ἐσφύρονται, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶ τροφή τοῦτο, καὶ ἐν τοῖς ξηροῖς, διὸ καὶ τὰ ἀτέρασμα ὕδαλα καὶ ψυχρὰ, τὰ μὲν ἀσθενίαν ποιεῖ, τὰ δὲ θηλυοκίαν. Cf. Aetius Tetrabibl. III. Serm. 4. c. 51. pag. 803. sequi Collect. STEPHAN.

k) Lib. De Aere. §. 20. T. I. edit. Lind. p. 339. Ὅμοιαν γὰρ ἀπαξ παγῇ, οὐκέτι ἐς τὴν ἀρχαίην φύσιν καθίσταται ἀλλὰ τὸ μὲν αἰθέρι λαμπρὸν, καὶ καύφον, καὶ γλυκὺ ἐκκρῖνεται καὶ ἀφανίζεσθαι, τὸ δὲ θολωδέესλον καὶ σαθροδέესλον λέιπέσθαι. Cum enim semel concretae fuerint, non amplius in pristinam naturam restituantur, sed quod quidem in ipsa clarum ac leue, et dulce est, excernitur atque disperditur: quod vero turbidissimum est ac ponderosissimum relinquitur. Cf. PLATNERI Progr. de Aqua Font. Salubr. p. 124. in Collect. T. II. Brevibus vero harum aquarum naturam descripsit CELS. II. 18 ad fin.

l) HIPP. L. II. Diet. §. 18. 19. p. 221. Tom. I. edit. LIND.

m) L. de Aere, §. III. IV. p. 330. seq. Pro ἐλείωσι tamen videtur nobis hic potius legendum ἐλῶδεσι, idque coniectare licet cum ex l. cit. §. 10. p. 334. tum ATHENAEI Deipnosoph. II. 7. p. 46. Cf. L. II. Diet. §. II. p. 210. T. I. edit. LIND.

vero fatetur ipse HIPPOCRATES n), ex huius aquae putrescentis potu infari ventrem in graviditatis similitudinem posse, conceptionemque impediri, puerperii autem purgamenta vix profluere. Inter recentiores vero, quanta ex putrium aquarum corruptione subnascatur morborum caterva, optime omnium hoc in argumento versatus est LANCISIUS o). Sed quicquid sit, quod hac de re dici possit, tamen a me impetrare non possum, ut rationes, quas adserunt veteres medici et ARISTOTELES p), corpus inde plus iusto humescere, roburque partium omnium infirmari concedam. Redeunt enim haec cuncta ad istorum seculorum hypothesein de humido et sicco frigido et calido cet. quae cum diu iam explosa sit, cadere etiam haec ratio videtur, etiam nullo modo negare ausim aquas bonitate sua prodesse posse, malignitate vero obesse, idque vel maxime de pestiferis aquarum putrescentium valere arbitror expirationibus, quippe quas medici aequae ac philosophi, nec non poetae multorum grauiissimorumque morborum auctores esse existimant, qualem pestilentiae, Atheniensibus olim infestae, causam perhibet LUCRETIUS q):

Fit morbidus aer

*Atque ea vis omnis morborum pestilientiaque
Aut extrinsecus, ut nubes nubeculaeque superne
Per caelum veniunt, aut ipsa saepe coorta
De terra surgunt, ubi putrorem humida nacta est,
Intempestiuus pluuiis et solibus ista,*

Et eandem ob causam militibus has fugiendas prae ceteris putavit VEGETIUS r). Hinc profecto male facere videntur ii, qui tetram impurissimarum aquarum colluuiem ciuitatibus ornamento esse putant, nec, qua sumus mentis hebetudine, perspicimus, qua demum fati benignitate factum sit, ut vnguentarii quidem pueri lacteolaeque puellae tantam aeris aquarumque grauitatem ferre possint, votorum sane PLATNERI s) immemores: *Optanda itaque, inquietis, omnique diligentia tuenda custodiendaque est animabilis spirabilisque aeris salubritas et arcenda deriuandaque omnis putrescentium aquarum colluuiis, ne valetudinis prosperitatem, quae inter omnia bona in hac vita maximum est, amittamus. Hae igitur*

X

exhala-

n) L. de Aere, Aquis et Loc. incommoda multa adfert, vsus exemplis Phasganorum. §. 37. p. 349. seq. et Epidem. passim. Vegetius de Re Mil. III. 2. Malae aquae potus, inquit, veneno similis pestilentiam bibentibus generat.

o) De Noxiis Paludum Effluuiis.

p) Sect. III. Probl. 4. p. 59. T. IV. edit. Du Vall.

q) L. VI. v. 1095. sequ.

r) De Re Mil. I. cit. Columell. De Re Rust. I. 5. Nec paludem quidem, inquit, vicinam esse oportet aedificiis, quia illa caloribus noxium virus eructat.

s) Progr. De Pestiferis Aquarum Putresc. Exspirat. p. 246. Collect. Opusc. T. II.

exhalationes quamvis se possint admirabili modo corporis insinuare meatibus, et contagione sua illud infestare, tamen non, nisi aliarum caussarum accessione poterunt inter sterilitatis effectrices referri.

§. IV.

Iniuria aeris, maxime austri.

Neque minus apud veteres infamis est *aeris iniuria*, unde omnes omnino morbos oriri posse putabat HIPPOCRATES ¹⁾. Vt enim in iis regionibus maximam mulierum fecunditatem esse voluit ²⁾, quae quidem sitae ad orientem solem sunt, et salubriores ob caeli clementiam iudicantur: sic quae ad occasum pertinent, et ventis ab oriente spirantibus, nullis inter se calidis ac frigidis, infestantur, morbosissimas arbitratus est. Sed mirum, quantum discrepant veteres in ineundo ventorum numero, quorum alii, qualis *Homerus* est, quatuor, austrum et boream, eurus et zephyrum, memoratu dignos iudicabant, alii, quorum in societate HIPPOCRATES duorum in primis meminerunt, austri et boreae, de qua re optime consulendus SENECA ³⁾. Multis vero de causis *auster* optimus maxime male audiebat apud veteres, ipsisque poetis nihil eo exitiosius, nihil detestabilius videbatur. Sic enim HORATIUS ⁴⁾.

*Nec mala me ambitio, perdat, nec plumbeus auster,
Autumnusque grauis, Libitinae quaevis acerbae.*

Erat vero auster, GALENO auctore, medicis duplex, alter humidus et calidus, alter siccus et calidus, atque ob siccitatem interdum frigidus, cuius meminuit HIPPOCRATES ⁵⁾; ab ARISTOTELE ob minorem aquae copiam dicitur *ἀνδρορ*. Prior ⁶⁾, distans per cutis emissaria humorum particulis tenuissimis solidisque paribus laxandis, languorem infert sanguinis in orbem cursui, indeque mihi provenisse videtur, quod ab austro ⁷⁾ populariter grassantes dimanare affirmavit in-

¹⁾ L. de Flat. §. 6. p. 402. T. I. L. III. Diaet §. V. p. 212. sequ.

²⁾ L. de Aere §. VIII. p. 333. T. I. edit. LIND.

³⁾ Quaestio. Nat. III. 16. p. m. 747.

⁴⁾ L. I. Sat. 6. V. 8.

⁵⁾ In libr. Epid. passim sub nomine LEVCONOTI, et L. II. Diaet. §. 5. p. 213. sequ. expresse sic austrum diuidit, quem ante oculos habuisse videtur GALENVS. Similiter L. De Humor. §. 8. p. 324. Cf. HOLLER. Comment in Aphor. Hipp. p. 221.

⁶⁾ Meminit eius HIPPOCR. L. De Morb. Sacr. §. 15. p. 339. et VIRGIL. Georg. III. 176.

⁷⁾ Polit. VII. 16 T. III. p. 597. edit. Du Vall. Δεῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὕδρ' ὁ αὐτὸς πρὸς τὴν τεκνοποιαν, τὰ τε παρὰ τῶν ἰατρῶν λεγόμενα, καὶ τὰ παρὰ τῶν φυσικῶν. Ὅτι τε γὰρ ἰατροὶ τοῦς καιροὺς τῶν σωμάτων ἱκανῶς λέγουσι, καὶ περὶ τῶν πνευμάτων οἱ φυσικοὶ, τὰ βέβαια τῶν νοσίων ἐπανούλης μᾶλλον κ. τ. λ.

infecunditates, at matrice c) arida, conceptionem ullam fieri posse negaverit ARISTOTELES. Posterior vero, si admisto frigore, aggravescit, et ad cutis instrumentum offendit, itinera eius exilia contrahit et stipat, humoribusque vel inuitis ad interiores recessus delabi coactis necesse est, ut vitiatis alienisque moleculis non pateat exitus. Quam ob rem etiam hiems, ut senibus d) insensibilissima, ita mulierum conceptioni putabatur exitiosa ab ARISTOTELE e), cum tepidae pluuiæque hiemis natura viscerum virtus tollatur, succorum circuitus retardetur, excretionisque penitus turbentur, de quo consulatur HIPPOCRATES f), qui exinde pestilentiam g) ipsam nasci posse putat. Quare si vilo modo audiendus, CLEMENS ALEXANDRINVS h) est, aer Agrigentinus, quem ab EMPEDOCLE iam mulieribus infestum iudicatum esse cognouimus, nulla in re alia, quam nimia hac austri adspiratione quaerendus videtur, eaque ratione cum HIPPOCRATIS placitis conciliandus, qui supra in Scytharum vxoribus, iisque omnibus, quæ æ septentrionem pertinent, maxime inclementiam aeris et insalubritatem accusari. Quam vero noxiæ sint corpori subitæ austri aquilonisque vicissitudines, omnium optime nostra ætate pertractauit FRID. HOFMANNVS i). Quæ tamen austri aeris natura sola, an fecunditatem penitus auferre, saltem labefactare possit, vehementer dubito.

Schol. Est in diiudicanda austri virtute, HOLLERIO auctore, in comment. ad HIPPOCR. Aph. V. Sect. III. p. 221. spectanda et regio, in qua agis, et locus, quem inuadit. Sic enim et maritimi, et mediterranei æquabiliter cum nocere, tum iuuare possunt. Conf. præterea CELS. II. l. p. 43. edit. KRAVS. atque HVXHAMI Proleg. ad Obseru. De Aere et Morbis Epidem. quæ legisse, neminem, puto, poenitebit.

X 2

§. V.

- c) Hist. Animal. X. 3. T. II. edit DU VALL. p. 464. habet τὸ ἀνεμῶδες, quod apud THEOPHRAST. Hist. Plant. de arillis ob maturitatem grana deponentibus dicitur, et, GAZA interprete, proprie equorum est libidine percitorum; aliis statu distendi, idque putant ex more veteri ab refrigerato vtero. v. GORRAEVS Defin. Medic. sub hac voc.
- d) HIPPOCR. L. Morb. Sacr. §. 12. p. 337. T. II. edit. LIND.
- e) Sect. I. Probl. 9. HIPPOCR. De Aere. §. 26. p. 342. et Aphor. 12. Sect. III. p. 78. T. I. exinde aut abortus, aut παιδὶς ἀνυπαίεα καὶ νοσὶ δεσὶ nasci perhibet. Cf. Epid. I. Sect. I. p. 653. seq. T. I. edit. LIND.
- f) Aph. 17. Sect. III. p. 79. et L. De Humor. §. 8. p. 324. T. I. quæ ad verbum fere expressit CELS. II. l. p. 44. edit. KRAVS.
- g) L. Epid. III. Sect. 3. p. 721. T. I. edit. LIND.
- h) Strom. VI. p. 454. edit. Lugd. Batav.
- i) Obs. Barometr. Meteorol. c. 6. et De Temp. Anni Insalubr. Oper. Tom. V. p. 63. sequ.

§. V.

Vini Spiritumque intemperantia.

Quemadmodum vero, quae a natura data in hominum salutem sunt, cuncta per abusum in peius mutari possunt, pestiferaque labe corpus afficere; sic et multa fercula (liceat SENECAE *k*) verbis uti) multos fecerunt morbos et assidui potus fortioris insidiosique, quale vinum et Spiritus sunt haustus visi antiquitati tam exitiosi sunt mentis perspicaciae, praesertim veneri, nihil ut supra. ANDROCYES enim apud CLEMENTEM *l*) fatetur, *εἶναι καὶ σαρκῶν ἐμφορῆσεις σῶμα μὲν ῥα μαλὸν ἀπεργάζεσθαι, ψυχὴν δὲ ναχάλεσθαι*. Nec multum ab eo differt PLVTARCHVS *m*), vinum tamen nocere veneri, nihil ibi reperias. DISARIVS autem apud MACROBIUM *n*): *Hausto mero plurimo, inquit, fiunt viri ad coitum pigriores, nec idoneum conceptioni ferunt, quia vini nimietas, ut frigidi, facit semen exile vel debile*, indeque multos resolutione nervorum correptos fuisse perhibet. Quod si verum est, negari profecto non poterit, mulieres quo maiori solidarum partium debilitate faciliorque succorum cursu gaudent, eo citius, si largiter se inuitarint, hoc potus genere laedi oportere, etsi *l. c.* ob corporis laxitatem caloremque iis ex more sophilstarum minus noxius putatur. Quantum vero valeat vini spirituumque intemperantia, et viri docti sciunt, et perspectum habet, experientia duce ac magistra, ex plebe infimus quisque, et caussam mali ipsi sua aetate perspexerunt HIPPOCRATES *o*) et GALENVS. Hic enim *L. quod animi motus corp. temper. sequ.* cet. ex PLATONE semen ebriorum inutile, ARISTOTELES *p*) contra infecundum tantum non semper esse docuit, quibus cum consentit ATHENAEVS *q*). Tanta tamen veterum recentiorumque medicorum auctoritate eo induci non potuimus, ut ista nobis viderentur verissima. Est enim ea istorum spirituum natura ut minuendis densandisque humoribus corpori noceant, nec, nisi praegressa corporis vniuersi noxa, laedi possit vterus. Hinc multo minus est subita inebriatio adeo pertimescenda. Experientia enim edocti scimus puellas in ebrietatem

k) Epist. 95. p. m. 786. vbi magna cum declamatione atque indignatione in seculi sui vitia inuehitur Damaisquae exinde proficiuntur, scite pictis atque ad vitium expressis.

l) Strom. L. VII. p. 516. edit. Lugd.

m) L. De Sanit. Tuend. p. 132 T. II. edit. Francof.

n) Saturnal. L. VII. 6. p. m. 525.

o) L. De Superf. §. 11. p. 652 T. II. iubetur vir si veneri litare velit, esse *ἀδάρηκτος*, et Mulier *ἀσπλος* Cf. L. De Steril §. 11. p. 624

p) Sect. III. Probl. 4. p. 59. T. IV. edit. DV VALL. Similiter DIOGENES CYNICVS, viso iuvene stupido, dixisse fertur: *Ὁ πᾶν ἔσπευτε τε μεθύων*.

q) Deignof. L. I. 34. p. 31 et X. 8. p. 431. ex PLATONE recens nuptis vinolentiam nocere perhibet immo vero ARISTOT. Sect. III. Probl. 13. p. 68. S. T. IV. ed. DV VALL. *οἱ μεθύοντες* dicuntur *ἀφροδισιάχειν ἀδύνατον*.

tatem summam coniectas et nefaria venere dedecoratas concepisse saepe numero, id quod nuper *Dresdae* factum esse accepimus, atque mulieres, quae semper viuunt bacchanalia, tamen bono cum succellu tractasse res venereas: Id quod multo magis de graecis valere arbitror feminis, quas sub auctore ATHENAEO *r*) constat inter omnes, fuisse γένος φιλοστον; nihilo secius adeo fecundas, ut coloniis deducendis sufficerent. Quare facile est ad perspiciendum, quam fallax illud sit et lubricum impediundae conceptionis argumentum. Nocet semper (fateor) ebrietatis nimiae studium, noxamque cum corpore communicat haud spernendam, vel maxime si spirituum et varietate, et multitudine delectantur, et in iis totae sunt feminae; at sola et per se fecunditatem qui impediatur, plane non video.

Schol. Quae exempla si cui videantur accommodata potius marium, quam feminarum veneri, reuocet, quaeso, in memoriam veterum medicorum hypothesein de semine *duplici*; vnde etiam oriunda ex nimia comissatione detrimenta ad mulieres pertinere intelliges.

§. VI.

Exercitia corporis et nimia venus.

Similiter de nimio exercitiorum corporis immodicoque veneris usu indicandum est. Ut enim nimia quiete feminae quae molli diffuunt otio, tantam sibi successione temporis contrahunt corporis inertiam atque hebetudinem, ut in valetudinis *s*) discrimen incurrant; ita etiam nimia exercitiorum confectatio, qualis principum haud raro coniugibus est, et potest, et debet esse longe perniciosissima. Exhaustis enim hoc motus genere vehementiori spiritibus eneruatoque corpore, ut vniuerse PLATNERVS *t*) monet, non tantum impares videntur femini recipiendo, verum etiam, si quae forte conceperint, minus idoneae ad fetum retinendum, iisque accidit saepe numero, quod psaltriaae isti apud HIPPOCRATEM *u*). Neque reticendum nimium veneris desiderium est, quod si modum et naturae legibus accommodatum usum exceßerit, a plurimis medicorum, tanquam praesentissimum conceptionis impedimentum, adferri solitum est. Infert enim damna haud spernenda, et recte suo iam tempore statuisse ALEXAN-

X 3

DER

r) Deipnos. X. 11. p. 440. et p. 441. studio deditaque opera adferuntur exempla, quam strenue Baccho libarint mulieres vel maxime ante coitum.

s) HIPPOCR. L. De Aere, id. de SCYTHARVM. mulieribus affirmat.

t) Diff. De Negotiosa Actione cet. §. 26. p. 326. Opusc. T. I.

u) L. Nat. Pueri §. 4. p. 135. seq. T. I. edit. LIND.

DER MASSARIAS x) videtur: *Et quoad coitum inquit, certum esse debet, mulieres quo frequentiores coeant, eo esse steriliores, etsi aliter sentit HIPPOCRATES y), easque quo saepius virorum vrantur consuetudine, eo saniores censeat, vsus mulieris PHAETHVSAE z) exemplo. Ita tamen videntur boni viri conciliari posse, ut alter de vero veneris vsu, alter de abusu potius loquatur. Nam si qua femina tam strenue in castris Veneris militet, ut cum Quartilla apud PETRONIUM a) Iunonem meam, inquit, iratam habeam, si me unquam meminerim, virginem fuisse. Nam infans cum paribus inquinata sum, et subinde prodeuntibus annis, maioribus pueris me applicui, donec ad hanc aetatem perueni, aut si aequo iure cum MESSALINA b) perfruat,ur,*

*Quae resupina iacens multorum absorbit ictus,
Et lassata viris, nec dum satiata recessit;*

aut tandem ad clepsydram concumbere soleat more METICHES apud ATHE-
NAEVM c): facile iudicari potest, non exiguam exinde vim inferri generationis instrumentis, et in tantam corpus coniici debilitatem, ut fere impares sint mulieres et ad concipiendum, et ad retinendum fetum, quoniam tunc temporis, corpore veneris assiduitate fracto, et luxuriae exhaustae magnitudine, facile poterit coitus nisi *adversus* irritus certe esse, etsi huic sententiae saepe numero repugnare videtur experientia.

§. VII.

Animi perturbationes.

Latere praeterea videtur causa aliqua in¹ *animorum perturbationibus*, quibus quam maxime patent mulieres. Iam vero tantum abest, ut more Stoicorum d) causas sterilitatis omnes a dissensione inter maritum et uxorem repetere ausim: tamen cum experientia edocti sciamus, moeroris assiduitatem, tristitiae squalorem ceterasque mentis commotiones haud exigui momenti in corporis contemplatione esse, miramque intercedere corpori cum animo contagionem, sequitur, ut idlocum vel maxime habere possit in veneris vsu. Venus enim, ut poeta perbelle,

Non solet in moestos laeta venire toros,

Pro-

x) Praelect. De Morb. Mul. Concept. et Part. c. 6.

y) L. De Genit. §. 7. p. 128. T. I. edit. LIND.

z) L. VI. Epid. Sect. 8. p. 823. T. I. edit. LIND.

a) Satyric p. 29. edit. Lips.

b) Juvenal. Satyr.

c) Deipnos L. XIII. 3. p. 567. edit. CASAVBON.

d) C. GALEN. Hist. Phil. c. 32. p. 53. T. II. edit. CHART.

Proinde non temere iudicasse videtur AETIVS e), cum inuitos coitus inanes ac steriles pronunciauit. *Amor enim, inquit, genituram conciliat, et propterea feminae amentes crebro pariunt. Nec defunt exempla apud scriptores f)*, quibus, quantum in re venerea valeant motus animi perturbati, videmus. eamque ob rem auctor suusque PLATNERVS g) est, vt omnes id genus animi commotiones vitentur ab iis, qui liberis operam daturi sunt. Attamen in his rebus nihil certi est, et, si vnquam toleranda haec doctrina est, certe non, tanquam idonea sterilitatis causa, reputanda videtur, quippé quotidie mulieres videas post rixas et flagra conscendere torum genialem, indeque prole beatas discedere.

§. VIII.

Medicamenta et herbae nonnullae.

De *medicamentis* et *herbis* nonnullis, quae a veteribus inter sterilitatis procreatrices atque opifices referuntur, non est, quod multus sim. Quamuis enim apud THEOPHRASTVM h) pharmacopola quidam iactitet, adolescentum se venerem posse ad certum tempus coercere, multaeque plantae, *mentha i)*, *epimedium k)* *ruta l)*, *nymphicea m)* *lactuca n)* quae eam ob rem a Pythagoraeis dicebatur

e) Tetrabl. III. Serm. 4. 26. p. 792. Collect. STEPHAN.

f) RIVERIVS passim in Praxi Med. quocum consentit HALLERVS Praelect. BOERH. §. 694. not. n. Vol. V. P. II. p. 511.

g) Diff. citat. § 26.

h) Hist. Plant. VIII. 19. p. 1153. ed. STAPEL. et STENZEL. Diff. De venenis Sterilit. Inducunt.

i) DIOSC. Oper. III. 41. p. 152. ed. Paris. HIPP. L. II. Diaet. §. 26. p. 206. v. rationes apud ARISTOT. Probl. 2. Sect. XX p. 165. T. IV. ed. DV VALL. vbi tamen. MERCVRIAL, in Var. Lect. pro καλαψύχου legendum putat καλῆηται, HIPPOCRATIS auctoritate ductus.

k) DIOSC. III. 19. p. 202. PLIN. Hist. Nat. XXVII. 9. GALEN. Simpl. Med. Facult. VI. c. 5. n. 15. p. 174. T. XIII. ed. CHART. sed dubitare videtur.

l) Dic. NICANDER πύγανον, cuius explicat. v. ap. PLVTARCH. Sympof. Cf. PLIN. H. N. XX. 13 p. 370. ed. FROBEN. GALEN. Simpl. Med. Fac. L. VIII. 16. n. 18. p. 219. T. XIII. ed. Chart. et HIPP. L. II. Diaet. §. 26. p. 225. ei εὐσπερίωνος inesse ait.

m) DIOSC. III. 148. p. 187. GALEN. De Simpl. Medic. Facult. L. VIII. 13. n. 9. p. 212. T. XIII. edit. CHART. PLIN. H. N. XXV. 7.

n) DIOSC. II. 165. 166 pag. 116 PLIN. H. N. XVIII. 8. p. 353. de cuius virtute versus legas, quaeelo, elegantes AMPHIDOS apud ATHENAEVM Deipnos. II. 28. p. 69. ed. CASABV.

cebatur *ἐννουχος*, agnus castus o), vnde, auctore PLINIO, *matronae thesmophoriis Atheniensium castitatem custodientes his foetis cubitos sibi sternebant*, et sexcentiae praeterea aliae sterilitatis gratia adeo apud veteres infames sint, vt eas cum maxime infidiari veneris negotio, indeque, quam fieri possit diligentissime fugiendas arbirarentur; tamen facile si vel tyro in medicina sit, quisque perspiciet multas earum aut superstitione quadam tam male notatas, aut non nisi refrigerando et densandis humoribus lenti quid in istorum circuitu adferre, solidarumque partium robur infirmare atque deicere posse. Nititur enim ista doctrina minus firmis fundamentis, atque repugnat saepe numero cum experientiae auctoritati, tum scientiae medicae placitis, adeoque haec omnia et multa indigent approbatione, et minus bene in fecunditatis impedimentis relata videntur.

§. VIII.

Humorum abundantia.

Missis igitur iis causis, quas aut falso et temere, tanquam conceptionis impedimenta, protulerunt veteres, aut iis plus tribuerunt, quam et debebant, et poterant, progredimur ad eas, quae ex *relatiuorum* ordine nequeunt eximi et praesertim *humorum* cum *nimia copia et defectione*, tum *mala natura* continentur. Potior est *abundantia sanguinis*, quam vulgo *πληθύναν* dicunt, ex qua, tanquam ex fonte perenni, multas easque crudelissimas valitudinis aduersae formas, nec, nisi venae sectione tollendas, dimanare, auctor est HIPPOCRATES p). *Ἡ μὲν ἀποκονῆσαι, ἰνκὶν τοῦ αἵματος, γυνή, λαμβάνει ἐν γαστρὶ. ἣν δὲ πλήρης ἔη, οὐ, κενέων γὰρ τῶν μητρῶν, καὶ τῶν φλέβων γινόμενων τοῦ αἵματος, λαμβάνουσι παρὰ τῆς αἰ γυναικὸς τοὺς παῖδας.* Siquidem euacuatur a sanguine mulier, in ventre concipit; si vero repleta fuerit, non. Nam, vacuis uteris et venis a sanguine factis, mulieres in se fetus concipiunt. Sermo est (fareor) huic medicorum principi cum maxime de suppressione menses, de qua paulo post pluribus acturi sumus: Attamen cum multis aliis in locis vniuersae de humorum copia similia habeat, videtur hac potissimum ratione seorsim explicanda, in primis cum alias q) nimio sanguinis ad vterum aditu receptus acceptum semen infirmari, destruique posse perhibeat. Redundantia igitur

o DIOSC. I. 136. p. 54. seq. vim habere dicitur *θερμαίνον* et *συσπικνόν*. Cf. GALEN. Simpl. Medic. Facult. VI. c. 1. n. 2. p. 148. T. XIII. ed. CHART. PLIN. H. N. XXIII. 9. p. 436.

p) Lib. De Virg. Morb. §. 3. p. 357. T. II. hoc. sterilibus maxime accidere ait, et cum h. 1. tum etiam L. De Nat. Puer. §. 7. p. 138. commendat sanguinis detractorem; At L. III. Morb. §. 10. p. 127. de hac sanguinis redundantia vniuersae dicit: *ἦν τε ὀλίγον περισγένηται, οὐχ ἑσάσειεν ἂν τὸ σῶμα — ἦν δ' ἐξ ὀλίγου πλεον γένηται, ἐπίπορον γινέσθαι.*

q) L. Nat. Puer. §. 14. p. 143. T. II. edit, LIND.

igitur sanguinis, si nimio impetu fertur in vterum, sua natura debilem, eumque intumefaciendo, vt NABOTHĪ r) verbis vtar, tam cavitatem, quam orificium, simulque ouulorum poros ita coarctat, ne virile sperma ingredi, multo minus in aliquod ouulum agere queat, HIPPOCRATEM eam aliqua cum probabilitate statuisse sterilitatis causam, ea tamen lege atque conditione, vt potius inde prognosci abortio videatur posse, et fetus, tanquam pomum immaturum, citius iusto decidere. Idque ex eo maxime elucet quod in eiusmodi malo HIPPOCRATES s) vomitum sanguinis aut aliud eius profluuium, ex quacunque tandem corporis parte t) fieret, tanquam indicatorium in tanta sanguinis multitudine et quiete sumendum, mulieri sterili prodesse arbitrabatur. Nullum ergo exinde feminae per timescendum est sterilitatis periculum, cum, ea sublata, etiam effectus tollantur necesse sit.

Schol. Vniuerse de abortiendo die HIPPOCRATES διαφθεῖν, vt Aphor. 53. Sect. V. T. I. sed, auctore ARISTOTELE, Hist. Animal. VII. 3. sic distinguebant veteres, vt ἐκρύσις corruptiones fetus ante diem septimum essent, ἐκρωσις vero, quae deinde vsque ad quadagesimum fierent. Omnium optime id expressit CENSORINVS De Die Natal. l. c. XI p. 71. edit. Lindenbrog. Medici cum multas animaduertent, inquit, semen non retinere conceptum; compertum habuerunt, id, quod intra sex dies septemue eiiciebatur, esse laeum, et vocauerunt ἐκρυσιν; quod postea autem, sanguineum, idque ἐκρωσις appellatur.

§. X.

Mala h umorum natura et indoles: Scorbutus: Fluor albus: Phthisis.

Non minori iure hoc in ordine malam humorum naturam (κακοχymίαν vulgo appellant) collocavit PAVLLVS u), cum ob vitiosum aliquem humorem conceptionem fieri non posse, et prae humoribus crassioribus impediri affirmet. Fieri enim facile potest, vt acrimonia quaedam, quae in sanguine humoribusque reliquis arctissime continebatur, suis vinculis liberata feratur maxime ad vterum, atque humorum sero pituitaque plenissimorum quiete et mora vis eius perfringatur et prosternatur,

Y

muscula-

r) Dissert. De Sterilit. Mulier §. 11.

s) Coac. Praenot. §. 3. p. 578. T. I. ed. LIND.

t) Aph. 32. sequi. Sect. V. p. 93. T. I. et L. I. Morb. § 6 p. 8. T. II. edit. LIND.

u) L. III. 74. p. 489. Collect. STEPH. HIPPOCR. vero Epid. VI. Sect. V. p. 811. T. II. λαγνείη τῇ ἀπὸ φλεγμῆος νοῦσαν ἀφέλματ in ducat.

muscularium neruearumque fibrarum subnascatur marcor atque inertiā, inde ferum, contracto vitio, in vteri vasis et glandulis accumuletur, adeoque id genus mulieres venerem aut non appetant, (HIPPOCRATI *ὁ ὑπερτρεφὴς* dicuntur) aut ea viscidae aerisque materiae multitudine seminis virtutem impedian, quo minus id ad ouaria perducī possit fierique conceptio. Hinc sub modo HIPPOCRATES x), si ab ista veterum hypothēsi auoces animum, *feminas praehumido et nimis frigido utero praeditas steriles* iudicasse videtur, etsi ARISTOTELES y) id genus mulieribus venerem vilitati prae ceteris esse perhibet. Omnium vero acrimoniarum multis medicis princeps visa est *Scorbutica*, quam, tanquam sterilitatis causam, scriptis consignatam reliquit GEORG. WOLFG. WEDELIVS z), vñus exemplo feminae, quae per VII. integros annos exinde fuit sterilis, et medicamentis iis adhibitis, quae ad scorbum debellandum commendantur, feliciter eam perfunxit. De *fluore albo* autem confirmato multa reperiuntur apud auctores a) exempla, quae ut legantur, digna videntur. Sed quicquid sit, quod de hac succorum prauitate malaquē natura scribatur dicaturue, res tamen omnis ita comparata est, vt, si vnquam, certe non, nisi causa sterilitatis temporaria esse possit. Si enim mala humorum indoles per se accusanda est, nulla profecto magis in intimos corporis recessus penetrat magisque accommodata videtur ad conceptionem impediendam *lue venerea*. Et nihilo secius eius modi contagione infectae mulieres non concipiunt tantum, verum etiam bona cum *Lucina* pariunt. Neque *φθίσις*, quam MOSCHION b) in sterilitatis causis collocavit, praetereunda est. Videtur quidem *debilitas* totius corporis, cuius in conceptionis impedimentis mentionem fecit HIPPOCRATES c), eamque aut a natura aut ab ulcere oriri posse abortumque efficere arbitratus est, horrorem ab veneris usu metumque mulieribus tali tabe laborantibus iniicere debere, ne rem cum viris habeant. At vero cum id fieri, experientia duce atque magistra, non infrequenter videamus, alucinatus profecto MOSCHION est, easque feminas a conceptionis facultate rudes pronunciauit, quas tamen, etsi cum damno sui ipsarum corporis, grauidatas saepe numero videmus,

§. XI.

x) Aph. 62. Sect. V. p. 96. T. I. edit. LIND.

y) Probl. 17. Sect. III. p. 73. T. IV. edit. DV VALL.

z) Pathol. Dogmat. Sect. III. 11. p. 639.

a) FOREST. L. XXVIII. Obs. 57. p. 711. seq. STABEL Diss. De Fluore Albo Singulari, et Steril. Cura.

b) Pragm. p. 39. in Gynaec. T. I. edit. WOLF.

c) L. I. Morb. Mul. §. 37. p. 440. T. II. edit. LIND.

§. XI.

Pinguedo. Omentum os uteri, utrumque ipsum comprimens.

At pinguedo nimia certissima sterilitatis causa habetur, et HIPPOCRATI ipsi hac de re famosa est. Est profecto in pinguitudine, tanquam causa, nimis largus HIPPOCRATES. En ipsa d) verba: Γυνή τις παχεύει παρὰ φύσιν ἐγένετο καὶ πείρα, καὶ φλέγματος ἐπλήροθη, οὐ κίσσεται τοῦτω τῷ χρόνῳ. ἥ τις δὲ φύσει τοιαύτη ἐστὶ, κίσσεται τοῦτέων ἐνεκὸν, ἢ μὴ πᾶλλα κωλύει αὐτὴν. *Mulier, quae praeter naturam crassa est ac pinguis, et pituita repleta, non concipit hoc tempore. Quae vero ex natura talis est, horum gratia concipit; nisi aliud quicquam ipsam impediat.* In qua etiam sententia PLINIVS e) et AETIVS f) sunt, nec equidem nego, pinguitudinem, cum fere sit extra humorum circuitum posita, posse quiete moraque corrumpi, et in rancidam materiam degenerare, eamque contagionem cum reliquis succis corporis communicare, solidas contra partes infirmare atque efficere, ut ob summam uteri debilitatem semen aut prorsus non retineatur, aut si aliquamdiu subsisterit, tamen facile reiciatur. Porro etsi HIPPOCRATES g) de *Scytharum* mulieribus: Τῆσι γυναιξίν, inquit, ἥ τε ποιότης τῆς σαρκὸς καὶ ὑγρότης, (scil.) προφύσσει γίγνεται, addita ea ratione, οὐ γὰρ δύναται ἐτι ξυγαρᾶν αἱ μήτραι τὸν πόντον τὸν γόνον, indeque earum nasci infecunditatem existimat, videtur tamen causam mihi attulisse, quae non est, nec esse potest, nisi accesserint plures aliae; id quod ipsum voluisse verisimile est conditione hac adiicienda, παρὰ φύσιν. Sunt potius repetenda haec omnia ob vitae desidia h), qua et vitalis succorum circuitus per vasa retardatur, et tantum non impeditur, solidarum vero partium robur tollitur. Ex qua vitae inertia maloque otio cum subnascatur et accumuletur pinguedinis copia singularis; non deerit quidem iis malis, quibus veneris usus fit irritus, inprimis cum haud raro plures simul exinde formae valetudinis aduersae proveniant. Quod si igitur sua auctoritate deciderit pinguitudo ipsa, fatissimum etiam est eius de omen-

Y 2

10

d) L. De Superf. §. 9. p. 650. T. II.

e) Hist. Nat. XI. 37. p. 257. edit. FROBEN.

f) Tetrabl. III. Serm. 4. 51. p. 803. seq. collect. STEPHAN.

g) L. De Aere. §. 48. p. 356. T. I.

h) Plus ergo, quam fas erat, in pinguioribus feminis minori menstruū sanguinis multitudini dedisse videtur Cl. WRISBERG ap. ROEDERER. Element. Art. Obstetr. c. X. §. 223. n. 83. p. 105. cum illud nec scientiae medicae praeceptis satis respondeat, nec experientiae auctoritate confirmetur. BOERHAVE contra Insit. Med. §. 667. eiusmodi mulieribus eandem ob causam largius menses profluere putat. Sed hac de re viderint alii.

to i) comprimente os uteri utrumque ipsum sententia. Repugnat enim anatome, istaque si vilo modo debeat tolerari, hac omenti mole comprimi putat GORTERVVS k) ouaria eaque ratione impedire, quo minus fiat conceptio,

Schol. LAVRENTIVS quidem Hist. Anat. L. VII. II. p. 540. se vidisse aliquando omentum inter vesicam et vterum interpositum affirmat: Sed multum mihi et HIPPOCRATIS auctoritati tribuisse videtur, et scholarum doctrinae, adeoque nec testis tantae rei locuples.

§. XII.

Mensium defectus.

Menses, siue multitudine, siue penuria peccant, multorum eorumque gravissimorum morborum auctores iure suo existimantur, cum ista vitia non in humorum tantum natura haereant, verum etiam haud raro vniuersam corporis compagem inuadant, roburque partium solidarum debilitent immo vero perquam facile, si inueterauerint, in causas sterilitatis veras et absolutas degenerent. Non paucae sunt feminae, quibus profluvium sanguinis menstruum natura videtur denegasse, quales sunt viragines, ad quas optime illud *Poetae* l) accommodes!

*Parcior est illis veneris vel nulla cupido:
Membra sopita iacent his, nec iuueniliter urit
Castus amor — —*

multaeque praeterea rusticae, quas ab hoc malo et laboris improbitas, et corporis delassatio liberant, nihil tamen exinde incommodorum nascitur. Attamen quo maior feminarum multitudo est, quae ex purgationis menstruae defectione laborant, eo maiori iure cum HIPPOCRATE m) statuisse videtur ARISTOTELES n), eas

i) L. Nat. Mul. §. 19. p. 372. T. II. et Aph. 26. Sect. V. p. 94. T. I. Pinguedo potius, si circumfusa ori vteri esset modice, laxandis his partibus adiuuare nobis et conceptionem, et partum posse videtur.

k) Medicin. Hippocrat. ad Sect. V. Aph. 46. p. 351.

l) Cf. WRISBERG, qui l. cit. p. 61. hoc vitium a singulari vteri et scirrhusa fero duritie oriri putat.

m) L. De Steril. §. 4 p. 618. T. II. edit. LIND.

n) Hist. Animal. VII. p. 364. T. II. ed. DV VALL. φύσει μὲν ἡ σύλληψις γίνεται μετὰ τὴν τοῦτοι ἀπαλλαγὴν ταῖς γυναῖξιν, καὶ ὅσαις μὴ γίνεσθαι ταῦτα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεκτοὶ διατελοῦσι. Cf. AETIVS Tetrabl. III, Sermon. 4. 51. p. 803. Collect. STEPHAN. De causis

eas esse maximam partem steriles. Et si enim grauidae mulieri haud facile magna inde grauique nascuntur incommoda o); tamen ceteris dolor oboritur cum magno symptomatum dirisimorum numero, in quorum consortione haud raro est temporaria sterilitas. Nam cum feminas tunc demum, quando sanguis certis statisque temporibus ex utero incipit profluere, habiles iudicemus et ad concipiendum, et ad sobolem procreandam, atque illud profluum argumentum sit, uteri fibras esse flexiles et ad cedendum aptas, videtur in hac sanguinis veri penuria nullo modo fieri posse, ut conceptio iusta et fructuosa celebretur. Accedit et illud, quod istae mulieres, siue ex nativa labe nullos unquam perpessae menses sint, siue a morborum antegressorum vi atque inclementia debilitatae et quasi exsanguis factae, per raro bona fruuntur valitudine, sed in varia humorum incidunt vitia, glutino quasi infarciuntur et opprimuntur, atque ex obstructione omnium omnino uteri vasorum laborant indeque forsan nasci poterit sterilitas; id quod se vidisse fatetur FRID. HOFFMANNVS p). Quorum tamen omnium, quicquid eam ob rem proferatur in medium, nihil tam firmum est et certum, ut omni exceptione maius videatur, cum hac in re spectanda varia mulierum natura sit et conditio.

Schol. *καθαρσις*, qua voce saepius usus fuit HIPPOCRATES ad hunc sanguinis cursum significandum, interdum sumitur de ea, quae artis est, ut Aph. 36. Sect. V. interdum etiam de *symptomata*, tandem de *purgamentis* puerperii (Epid. I. p. 675). Similis est ratio τῶν γυναικείων, quibus et menses, (Epid. I. p. 665. 667.) et purgamenta parius, omnes denique morbi mulierum exprimuntur.

§. XIII.

Hydrops uteri, tubarum et ovariorum.

Huc etiam optime referri posse putarim *hydropem uteri*, qui facile ex isto humorem cum cursu nimio, tum exitu denegato nascitur, et ab HIPPOCRATE q) non, ut signum sterilitatis tutum et certum, adfertur, sed ut impedimentum,

Y 3

quo

causis vero, cur saepe deficiant, v. MOSCHION Fragm. p. 23. in Gynaec. T. I. edit. WOLF.

o) HIPP L. Nat. Puer. §. 6. p. 137. Tom. I. edit. LIND.

p) Med. Rational. System. T. III.

q) L. De Nat. Mul. §. 2. p. 359. abortum, tanquam causam adfert, et L. III. Morb. §. 34. p. 160. omnem hydropem difficilem curatu, et, alio morbo praegresso mortiferum iudicat.

quo minus semen receptum contineatur, hinc per abortionem reiciatur. Nec defunt recentiorum medicorum *r*) exempla, quibus ex eiusmodi succorum labe sterilitatem inferri posse confirmatur, eamque ob rem falli mihi vehementer COR-DAEVS *s*) videtur cum ob os vteri patulum aquam in vtero posse colligi neget, sed in venis tantum. Suot haec quidem audienda, neque tamen tanti habenda, vt tuto in eo possimus acquiescere. Quamvis enim ex feri inertis et ad vterum delati vitio atque multitudine in tumoris grauidi similitudinem extendi possit vterus, eaque re aut intercipi, aut penitus tolli menstrua purgatio: tamen, cum ipse HIPPOCRATES nihil certi hac de re statuerit: et HALLERVS *t*) fateatur, in vtero aqua pleno interdum fuisse semen receptum, (id quod etiam *Naboth u*) affirmat, alia etsi ratione ductus:) nostri non est, multis contra disputare, in primis cum hydrops vteri tantum non semper in societate aliarum aquae intercutis formarum prodeat, eamque ob rem, tota humorum natura conquinata et corrupta, atque solidarum partium robore infirmato, necesse sit vel maxime vterus fiat ad conceptionis munia minus accommodatus. Idem valet de *tubis* et *ouariis*; quae si aqua plena sint, videtur multo magis impediri conceptio, cum ad ipsum ouorum domicilium, vnde progredi debebat embryo, semini nec aditus pateat, nec, si pateret, ferus vitalis prodire queat.

Schol. Videatur ergo in *hydropse vteri*, tanquam causa sterilitatis defendenda, cum maxime ad eius magnitudinem. Parcior enim aquae intercutis copia impedit conceptionem ad tempus: de maiori vero vehementiorique aliter iudicandum erit.

§. XIV.

Menses nimii.

Non adeo multae sunt feminae quae ex vitiis allatis laborant, si cum iis compares, quorum *purgatio menstrua* aut iusto *parcior* est, aut *maior*. Quae si maior est, GALENVS omne corpus accusat; sin vero contra, vterum ipsum. Quod igitur

r) FERNEL. Pathol. VI. 15. SCHENCK L. III. Obs. 117. 118. p. m. 149. TVLP. L. III. Obs. 31. p. 238. SYDENHAM. Diss. Epistol. ad GVIL. COLE T. I. p. 266. edit. Genev. ex ovarii hydropse sterilitatem adf. MORGAGNI. Sed et Causs. Morb. L. III. Ep. 46. p. 216. v. plura in BONNETI Sepulchret.

s) Comment. citat. p. 320.

t) Element. Physiolog. T. VIII. p. 20 BOERHAV. Aphor. 1223. Sterilium maxime feminarum et annularum putat hac forma aquae intercutis affici, videturque nobis ex ovulorum aliquo vitio nasci, quo dilatata cavitatis, more hydatidum, aqua plena fit.

u) Dissert. citat. §. 11.

igitur ad *nimum sanguinis menstrui profluuium* attinet, de eo sic effatus HIPPOCRATES x) est: Ἡν πλείονα τοῦ δέουτος χωρὲν τῇ γυναικὶ τὰ κατὰ μῆνα εἰς τὸν γαστρὶ λαμβάνει, αἱ γὰρ μήραι, κεκευρωμένοι τοῦ αἵματος, ἐν συλλαμβάνουσι τὴν γονὴν ὑπὸ ἀσθενείας, ἂν δὲ ἄρα καὶ συλλαβῶσι, κατελθόν τὸ αἷμα πολλὸν ἑξαπίνης ἐπὶ τὰς μήτρας τῆς γυναικὸς ἀπεσπύγη τὴν γονήν. — ἢν μὲν φύσει ἡ γονὴ πολλὰ χαλᾷ τὰ κατὰ μῆνα, ἄφορος γένηται. ἢν δὲ μὴ φύσει, ἀλλ' ὑπὸ παθήματος τινος τῶν ἐξημένων, μελεδανθῶσα ἐν τῷ σπέρματι, φορὸς ἔσται. Si plures, quam debent, menses mulieri prodeant, neque sic in ventre concipit. Vteri enim, sanguine euacuato, genituram non concipiunt prae debilitate. Sin vero etiam conceperint, sanguis multus derepente in uteros mulieris descendens, genituram suffocat. — Et si quidem natura mulier multos menses demittit sterilis fit; sin vero non natura, sed ab aliqua ex relatis affectione, breui curata fecunda erit. Illud autem fieri putabat y) aut εἶαν ἀνασχυμωθῶσι μᾶλλον τοῦ δέουτος αἱ μήραι, καὶ μὴ μενύκωσι, αὐτὴν λειανθῶσιν, indeque ea omnia prognasci incommoda, quae ex quoque sanguinis profluuiio nimio, summa vniuersi corporis debilitas, marcor, vterique impotentia cet. Ea igitur mihi caussa fuisse videtur, quare in huius sanguinei cursus perpetuitate mulieres coitum auersari dixerit. Robur enim harum partium, vasis vehementer vacuatis et vitali succorum circuitu quasi sublatum, sic infirmatur, ut inertes et emarcaeae vteri fibrae z) nequeant, accepto semine se contrahere, eamque ob rem forte factum est, ut sanguinis reliquias, os vteri praecludentes a), arbitratus conceptionis impedimentum sit. Facile enim fieri potest, vt in tanta vteri infirmitate sanguinisque profusione pars aliqua genitalis relinquatur, huiusque materiae fiat quasi coitus ante os vteri, qualem in virgine se vidisse aiunt MAVRICEAV et DE LA MOTTE. De modo vero, quo fiat eiusmodi obturatio, omnium optime PAVLLVS b) egisse censendus est. Sed neque in his particulis, quas vulgo θρόμβους appellant, neque in cursu nimiotantum est ponderis positum, quantum ei inesse et HIPPOCRATES, et nonnulli nostrae aetatis scriptores c) arbitrati sunt. Alterum enim facile chirurgi manu tollitur, alterum auferenda solidarum partium laxitate, et nimio succorum aditu cohibendo, eaque ratione haec morbi species non, nisi certa quadam lege adhibita, in numero causarum sterilitatis ponenda videtur.

§. XV.

- x) L. De Steril. §. 4. p. 618 AETIVS Tetrabl. III. Serm. 4. 64. p. 798 collect. STEPH. Iusta sanguinis menstrui mensura HIPPOCRATI L. I. Morb. Mul. §. 15. p. 426. T. II videntur esse κοτύλαι δύο ἀπικαὶ circiter, iubetque videre, sanitasne inde labefactetur, necne.
- y) Morb. Mul. II. p. 585. T. II. edit. LIND. et L. I. Morb. Mul. §. 14. p. 425. fieri id existimat a corporis natura fluxa et τοῦ σώματος τῶν μητρῶν πλησίον τῆς αἰδοῦς κείμενη.
- z) Bartholin. Hist. Anat. Rar. Cent. II Hist. 41. p. m. 237.
- a) HIPPOCR. L. De Steril. §. 3. p. 617. T. II. edit. LIND.
- b) L. III. 73. p. 488. Collect. STEPH. Cf. §. ult. Diss. nostrae.
- c) ROEDERER, Elem. Art. Obstetr. p. 62. edit. WRISBERG.

§. XV.

Menses pauci.

Eadem ratio est in *menstruae purgationis paucitate* quam nec silentio praetereundam putauit HIPPOCRATES d), eamque deduxit aut ἀπὸ τοῦ σώματος τῶν μηρέων παρεγκεκλιμένου ὀλίγον τοῦ αἵματος, aut ἀρμαί μεμικῶς ἐς τοῦτο Cum enim admirabilis sit vteri reliquique corporis conspiratio, nec, altero laeso, alterum immune esse possit, necesse est, vt, si menses iusto parcius profluunt, aut ob sanguinis penuriam in corpore universo, aut ob solidarum partium debilitatem, gignantur conceptioni impedimenta haud negligenda, idque graecis mulieribus e) erat longe frequerissimum et quasi natium, quae propter caeli ardores maxima humorum tenacitate atque tarditate affectae pigriores erant in segregandis succorum particulis aut superfluis, aut alienis. Neque tamen haec omnia vniuerse sunt verissima. Aut enim, vt supra diximus, ob humorum penuriam fieri non potest, aut laborum iniquitate exercitiorumque vehementia, qualia *Sennertus* et *Forestus* habent, impedimento sunt, quo minus vterus sanguinem ploret, neque inde, magistra experientia tollatur penitus conceptio. Hinc facile iudicari potest, hanc mensium paucitatem non, nisi societate aliorum morborum, laedere et fecunditati infensam esse posse. |

§. XVI.

Purgamenta partus, eorumque vitia.

Similiter comparata ratio *purgamentorum* est, quae post partum foras ex vteri vasis solent proiici, et ab HIPPOCRATE f) ex parte, tanquam sterilitatis causae, censentur. Aut enim iusto parciora profluunt, idque fit, eodem auctore g) τῶν μηρέων σενοςόμεν ἐνστάων καὶ παρεστραμμένων, ἢ τοῦ αἵματος ἢ τὸ μεμικῶς κάρλα ὑπὸ φλεγμασίν, etiam alio loco iis de causis penitus supprimi mortemque sequi posse affirmat,

d) L. De Steril. §. 4. p. 618. L. I. Morb. Mul. vero hoc vitio laborare dicuntur feminae σαρκώδεις, quae nobis videntur eadem esse, quae in Aph. πολυσάρκης, ἐνσάρκης cet. dixerat l. cit. §. 13. p. 423 T. II. ed. LIND.

e) L. Nat. Puer §. 40. p. 161. T. I. αἷς δὲ καὶ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξυμβαίνει καὶ ἀγαλάνες εἶναι ταύτας τὰς γυναῖκας τὰς ὀλίγα τὰ κατὰ μέρη μεθιένσας ξηροῦσαι γὰρ καὶ πυκνοσαρκότεραι εἰσιν.

f) L. I. Morb. Mul. §. 64. p. 456. T. II. edit. LIND.

g) L. cit. et p. 452. causas has perhibet, τῶν μηρέων ἐν φλεγμῇ γινομένων καὶ τὸ σώματος σφέν μήταντος.

affirmat; aut multitudine *h)* modum excedunt, et tunc inflammationes, exulcerationes vteri, vesicae cet. oriri posse putat. Quamvis vero a cursu harum partus sordium impedito et iusto parciore multa corpori gignantur incommoda, febris acuta, convulsio, insania cet. et consequenter HIPPOCRATES *i)* statuatur, ἢ μὴ ἀποκαθαίρηται τὰ λύχρια ἢ γυνή, νοῦσος αὐτῇ μεγάλη ἔσται, καὶ κινδυνεύσει ἀποθανεῖν, ἢ μὴ μελεδαίνηται ἐν τάχει, καὶ τίς αὐτῇ πρὸς ἡκούσαν ἐπάγῃ τὴν κάθαρσιν, immo vero exemplis *k)* de damno ex horum humorum retentione oriundo confirmet, nihil se temere pronunciasse; tamen qua ratione inde sterilitas gigni queat, non video. Si enim vterus a partus iniuria, ut semper fit, laeditur et inflammatur, eaque ratione, praecclusis vasorum osculis et contractis, purgamentis non datur exitus; omnia exinde oriunda incommoda, qualis multis habetur impotentia vteri, repetenda potius ab hac causa proxima, quam a remotis est, et cum Hallero *l)* vterus inflammatus ipse acculandus. Quare cum HIPPOCRATES ipse in illa doctrina, tanquam sterilitatis causa, defendenda non nimis liberalis sit, cetera, quae hic dici poterant, libenter omitimus.

§. XVII.

Vitia oris vteri. Os vteri παρακλειόμενον et συσφιγμένον. Os vteri conclusum et conglutinatum. Os vteri prolapsum. Membrana os vteri velans.

Multo maiora et difficiliora esse ea incommoda, quae ex partium genitalium fructura, aut a natura laesa, aut a morbo antegresso suborta reperiuntur cum apud veteres, tum recentiores medicos, non facile erit, qui eat inficias. Sunt enim generationis instrumenta in muliere tantis obnoxia calamitatibus, ut male cum his natura egisse videatur. Vitia haec et in ore vteri et in ipso utero esse possunt. Quid vero per os intelligat HIPPOCRATES, difficile explicatu est: Nimis enim vagus est in hac notione, et partim de ore, quod anatores doctores externum dicunt, ut PAULLVS *m)*, partim de ore interno loquitur, ut fere semper

Z

GA.

h) L. cit §. 67. p. 457. nasci, haec putat, ἐν αἰ μήτρῃ ἐνυπόστομοι γίνονται.

i) L. Nat. Puer § 13. p. 142. T. I.

k) L. I. Epid. Sect. III. p. 675. T. I. nec non L. III. Sect. III. p. 740. At L. II. Sect. II. p. 691. expresse perpetuum eorum cursum veneri officere perhibet. Cfr. HILDAN Cent. V. Obs. 42 --- 44. p. 429. sequ.

l) Elem. Physiol. T. VIII. p. 455. Similiter HIPPOCRATES L. I. Morb. Mul. §. 60. p. 451. T. II. edit. LIND.

m) L. VI. 73. p. 581. Collect. STEPHAN.

GALENVS *n*) explicat. Nihil ergo poterat difficilius et magis arduum esse, quam haec oris vteri vitia cuncta suo quodque loco collocare, indeque si errauimus, veniam a lectoribus petimus. Praecipuum (cetera enim, mutatis verbis, fere idem expriment) nobis videtur, si *os vteri* sic e loco *motum* est atque contortum *o*) (*παρὰκεκλιμένον* et *συνεφεόμενον*) vt immisso femini via et aditus fecludatur. Hinc suo iure MOSCHION *p*) et ARISTOTELES *q*), nisi coitus debeat esse irritus, rectas matrices postulant, fierique istam *συνεφεφή* putat philosophus *r*) neruorum distentionibus. Quae si vehementer afficiunt vterum, efficitur, vt centrum fundi respondere nequeat cent *o* orificii, HIPPOCRATES *s*) vero causam in *vteri laeuitate* sibi reperisse videtur, qua non tantum os ipsum nimis hiat semenque effluere patitur *t*), vnde sterilitatis dimanat periculum, verum etiam id vitium, si a natura sit omnem medelam respuere *u*) affirmat; quod an verum sit aliis iudicandum

n) L. De Differt. VI. 7. hab. τὸ ἐνὸς σόμιον τοῦ ἀυχένου, id quod ei est τραχηλόν. Sic enim explicat L. XIII. Vfu part. τῶν ἰστέων ἀυχὴν εἰς τὸ γυναικείον αἰδοῖον τελευτᾷ, nec non *σώμαχος* ὁ παλούμενος ἀυχὴν, ὃν εἰς cet. Cf. HIPPOCRAT. L. II. Morb. Mul. §. 39. p. 57. T. II. hab. τοῦ ἀυχένου τῶν μηρίων πλησίον τοῦ αἰδοῖου κεκλιμένου; αἰδοῖον vero et *vagina* est. L. Superf. §. 11. p. 652. T. II. et *genitale externum*. L. De Exsect. Fet. §. 3. p. 663.

o) Os vteri a recto declinans proprie est *παρὰκεκλιμένον*; *συνεφεόμενον* autem interdum, auctore CORDAEO l. c. p. 34. GALENVS in Excegei voc. HIPP. per ἰδουῖν, λαβοῦνται, *ευνεῖναι*, et *συνεφεῖναι* ibid p. 103. T. II. edit. CHART per *φύμαλα καὶ σκληρίδας* explicat. MOSCHION habet ἐγκλεισμένον et ἐστραμμένον. Cf. HIPP. ipsum L. Nat. Mul. §. 34. p. 393. T. II. vbi *εἶμα λαβόν* et *παρὰλαβοῦναι* (id quod p. 369. per *δυκμὸν* explicat) ei, quod paullo ante *ξυμμεμικτός* et *ξυνεστραμμένον* dixerat, quibus opponitur *ἀπορροῦσθαι*, *παρεῦθύνεσθαι*, *ἐξεθύνειν*; etsi sibi non satis constat. V. L. I. Morb. Mul. §. 8. p. 418. Τσερίκα vero, quae Aph. 35. Sect. V. legas, et auctore GALENO Comm. ad h. l. p. 215. P. II. T. IX. ed Chart aliis de omnibus vteri affectibus fumebantur, aliis tantum de iis, qui strangulationem vteri excipiunt, aliis tandem per secundas exprimi posse videbantur, videntur nobis potius de vteri convulsionibus explicanda. Recte enim GALENVS monuit, ὕστερα et ὑστερίκα multum a se differre.

p) Fragm. p. 4. in Gynaec. T. I. edit. WOLF.

q) Hist. Anim. X. 2. T. II. p. 459. 460. Probe norant hoc meretrices, quarum hac in re artificium vid. ap. *Lucret.* III. v. 257. seq. et *Erechi.* in notis.

r) L. cit. c. 4. p. 464.

s) L. Nat. Mul. §. 40. p. 396. T. II. et MOSCHION Fr. p. 37 T. I. Gynaec. ed. WOLF. ARISTOT. Hist. Anim. VII. 3. p. 365. T. II. edit. DU VALL.

t) L. II. Morb. Mul. §. 52. p. 584. T. II. edit. LIND.

u) L. De steril. §. 2. p. 616. T. II. quocum consentit TRINCAVELL. L. III. Confil. 79. 80. p. 263. seq.

dum relinquimus. Quid vero de ore uteri concluso et conglutinato sentiendum sit, paucis expediam. *Conglutiantum* enim, cuius ARISTOTELES et HIPPOCRATES passim meminerunt, et aut a natura esse potest, aut ab vlcere maligno, videtur *Fabricio* x) omnis sanationis expers; *conclusum* autem de orificii coalitu y) putat explicandum, et utrumque se vidisse fatetur. Negaretamen non possum, hominem istum videri mihi ex versionibus, quae minus accuratae sunt saepenumero atque mancae, hausisse omnia, ex usu linguae graecae et HIPPOCRATIS familiaritate nihil. Neque potest conceptionem impedire *os uteri prolapsum*, quicquid contra dicat HIPPOCRATES z). Nam etsi ab aeris allapsu durescere possit os uteri et quasi occallere; tamen fieri non potest, ut obsit penitus recipiendo femini, ut post *Hippocratem* assermat ARISTOTELES a); nisi modum excesserit atque inneterarit. Est enim os uteri etiam in statu sano cartilaginis simillimum *Rodereri* b) iudicio, nec feminae, quae saepius virorum utuntur consuetudine, sunt exinde steriles, id quod tamen propter continuam fricationem consequi debebat. Quod vero ad *membranam* c) *quandam os uteri velantem* attinet, nasci haec facile potest aut a natura, quas feminas *arphous* appellant, aut a morbo praegresso, aut a partu difficili, in quo partes hae laesae, inflammatae, exulceratae. coalitae sunt, idque non raro suboriri videmus ex vlcere venereo. Tollitur tamen medicamentis acribus, monitore Hippocrate d) aut manu chirurgi periti. Sin vero, confirmato iam vitio, tantus esset coalitus, ut nulli arti cederet; videretur in *absolutas* sterilitatis causas referendus. Cetera oris uteri vitia, quae apud HIPPOCRATEM legere me memini, aut multis implicita difficultatibus sunt atque obscuritatibus, aut forte aliquo modo ex iis, quae attuli, intelligi possunt.

Z 2

Pau-

- x) Obs. Chirurg. p. 94. Cf. HALLER, Praelect. BOERH. §. 675. n. I. Vol. V. P. II. p. 214. sequ.
- y) L. cit. Mirè etiam se in explicandis his oris uteri vitiis torquet HOLLERIVS in comment. ad Hipp. Aph. 46. Sect. V. p. 541.
- z) L. De Steril. init. T. II. edit. LIND.
- a) Hist. Anim. X. 4. p. 463. edit. DU VALL. Cf. ARETAEUS Causs. et Sign. Morb. Dial. II. 11. p. 64. edit. BOERH.
- b) Elem. Art. Obsteir. c. II. p. 19. AETIVS Tetrabl. IIII. Ser. 4. 1. p. 779. Collect. STEPHAN.
- c) HIPPOCR. L. Nat. Mul. §. 61. p. 401. L. I. Morb. Mul. §. 36. p. 44c. I. De Steril. §. 13. p. 628. T. II. AETIVS Tetrabl. IIII. Ser. 4. 51. p. 803. CELS. VII. 28. p. 488. ed. KRAVS. PAUHLVS L. VI. 72. p. 581. Inter recentiores Forest. L. XXVIII. SCHENCK. L. V. obs. 12. BAULIN. Theatr. Anat. I. 39.
- d) L. I. Morb. Mul. §. 36. p. 44c. T. II. edit. LIND.

Paucis, age, videamus, qua ratione omnia haec oris vteri vitia explicari possint. Os vteri *συμμεμικνός* HIPPOCRATES. L. Nat. Mul. §. 33. p. 392. T. II. (id quod verbum conicum *στέγειν* THEOPHRAST. Histor. Plant. et de nauigiorum lignis usurpat, diversum ab *ἀποπίλζειν* explicat per *ισχυρόν ὡσπερ ἐρινεὺν σκληρόν καὶ συνεσφραμμένον*; et p. 536. per *ξηυλιόμενον*, cui opponitur l. c. *μαλθακόν*. Similiter L. De Superf. §. 13. p. 654. τὸ *ξηυμένειν* ex opposito per *ῥεθρὸς* explicat, et L. I. Morb. Mul. §. 4. p. 418. T. II. expresse attribuit huic morbo strangulationem, curatur vero τὸ *ξηυμένειν* p. 432. per τὸ *ἀναλωμῶσαι*, id quod Galen. Hist. Phil. c. 32. p. 813. ed. Chart. idem est quod *ἀναχλῶσκειν*; et mollientibus. Oppositum autem huius est p. 436. τὸ *ἐγγλύτερον ἑωσι τοῦ δέντος* scilicet αἱ ὕστεραι. Similis ratio est, si os vteri *ὑποπτύχθην* occurrit p. 363. cui opponitur *ἰσθὺς* p. 573. Hinc videntur haec omnia nobis esse synonyma, quorum causa repetenda a neruorum distentionibus est. Nam L. De Superf. p. 657. est *σώμαχος τῆς μήλης ἀπο θυμημάτων ξυμμεμικνός*, percuratus mollientibus.

§. XVIII.

Vteri vitia. Vterus in conuulsiones actus. Vterus humidus, siccus, calidus, frigidus, densus cet. vteri prolapsus.

Ab ore igitur vteri transeamus ad vteri ipsius vitia, unde Sorano auctore e), diuersae et validae infirmitates in corpore mulieris oriuntur; quarum prior est apud HIPPOCRATEM f) "Ἦν αἱ μήτραι ἐς τὸ μέσον τῶν ισχυόντων ὄσιν, et, conferendis signis iis, quae consignata reliquit, atque medicatione, a neruorum distentionibus, de quibus iam antea §. antec. diximus, oriri, et ad vteri strangulationem pertinere videtur. Hinc, mutato situ vteri, mutatur etiam os, nec vllus semini conceditur aditus. De vtero vero humido g)

e) Ep ap. CLEOPATR. in calc. PETRON. p. 131. ed. Lips.

f) L. Nat. Mul. §. 14. p. 363. T. II. Huc pertinent omnia, quae de moto vtero dicit, quam demum cunque orationis formam adhibuerit. Vfus enim diuersis verbis est, quorum symptomata sibi semper respondent, adeoque eundem morbum vteri ex conuulsionibus oriundum significant.

g) Vt de ore vteri humido dic. αὐ δύνανται εἰσῆσαι τὸν γόνον, id quod Erotiano Gloss. p. 118. T. II edit. Chart. est *ἐλκεσθαι*, obuium apud Homerum: ita etiam de eiusmodi vtero dicitur semen *καταπλύνεσθαι* et ARISTOT. *διαχεῖσθαι*, *ἀφαιρῆσθαι* et *διαφθεῖσθαι*. HIPPOCR. L. I. Morb. Mul. p. 414. 438. sequ. ARISTOT. Hist. An. VII. 2. p. 365. et L. X.

et sicco h) frigido i) et calido k) cet. tanquam sterilitatis causa, non est, quod multus sum: Relinquendae enim id genus opiniones obsoletae iis sunt, quibus antiqua sola placent, recentiora vero inuenta sordent, eorumque gratia auctores ipsos commendamus. *Vterum vero e sede sua motum*, et aut in vaginam descendere posse, aut etiam foras proiici, constat inter omnes. Est hic de-
nuo apud HIPPOCRATEM noua notionum commistio, et modo eius *descensum in vaginam l)* modo *prolapsum uteri verum m)* vult intelligi, vt ex medicamen-
torum vsu et adiectione quorundam vocabulorum patet. Oritur non tantum ob-
stetricum ignorantia, et a conatibus vteri post partum liberandi, verum etiam,
vt auctor ARETAEVS n) est, ex abortu, ictus vehementia, denique ab
carnis excrescentia, siue pondere vterum inuertente, qualem ex SANDENIO
MORGAGNI o) refert; nec defuerunt nostra aetate, quos videas l. c. qui, vte-
ro prolapsio, nec reposito, mulierem viuere posse negarent: HIPPOCRATES p)
ipse exinde vterum *καταρσύνει* dicit; ARETAEVS q) hoc mortem nisi accele-
raret, miserae saltem vitae mulieres tradere putat; BOHNIVS r) adeo primipa-
ram feminam hac vteri e sede detractione periisse tradit, et HALLERVS s) hoc
semper cum mulieris damno fieri existimat. Equidem non is sum, qui a tot
tantisque viris dissensionem temere ausim facere, aut negem, si diu ab aeris ad-
spiratione laedatur, facile infirmari posse vterum fierique omnia conceptionis et
medicinae expertem: attamen cum verisimile sit, HIPPOCRATEM non de vio-
lenta loqui detractione, sed d. successione quadam rerum, ex debilitate corpo-
ris

Z 3

ris

L. X. 3. p. 462. T. II. ed. DU VALL. De his omnibus optime GALEN. in Aph. HIPP.
Comm. V. Aph. 62. p. 233. P. II. T. IX. ed. CHART.

h) HIPP. L. I. Morb. Mul. §. 33. p. 439. T. II. L. De Loc. in Hom. init. p. 363. T.
I. ARIST. Hist. Anim. X. 3. p. 461. T. II. ed. DU VALL. AETIVS Tetrabl. III. Ser-
m. 4. 29. p. 794 Coll. STEPH.

i) HIPP. Aph. 62. Sect. V. p. 96. T. I. GALEN. Defin. Med. p. 897. Sect. VIII. AETIVS
Tetrabl. III. Ser. 4. 27. p. 793. Similiter *uterus densus* abortus causa HIPP. L. I.
Morb. Mul. §. 41. p. 443. T. II. et sterilitatis Sect. V. Aph. 62. p. 96. T. I. Vide rationes
apud GALEN. in comment. cit.

k) AETIVS Tetrabl. III. Ser. 4. 18. p. 793.

l) L. De Exlect. Fet. §. 4. p. 664. et L. II. Morb. Mul. 37. p. 569. T. II.

m) L. II. Morb. Mul. §. 38. p. 570. seq. in qua re semper addit. *παραπαι* alia.

n) De Causis et Sign. Diut. Morb. II. 11. p. 64. ed. Boerh.

o) Sed. et Causis Morb. L. III. Ep. 45. p. 203.

p) L. Nat. Mul. §. 28. p. 374. T. II. edit. LIND.

q) Loc. citato.

r) Renunt. Vuln. Sect. II. 4. ad fin. p. 396.

s) Elem. Physiol. T. VIII. p. 448.

ris vniuersa profecta, praetereaue GEHLERI, V. Cl. ob muneris rationem a pud Liphienfes in his rebus prae ceteris satis docti, beneficio haud paucas norim feminas, quae hoc ipso prolapsu laborantes ex coitu et conceptione noua *t*) persanatae sint, non possum non ab istorum medicorum sententia recedere, eaque *prolapsus* genera, quorum meminit HIPPOCRATES, in *caussis sterilitatis* ponere *relatiuis*, si breui et cum recentia sunt, persanantur: sin vero inveterarint, recte HIPPOCRATES *u*) hunc morbum iudicasse videtur *ἀνίητος*,

§. XVIII.

Causae absolutae. Vteri, tubarum ovarique defectus.

Pertractatis igitur sterilitatis causis, vt nobis videtur, relatiuis, quarum aliae facile tolli possunt, aliae in absolutas tandem haud raro degenerant, superest, vt ad absolutas propius accedamus, quarum vt plurimum ratio ita comparata est, vt, me quidem iudice, inde possint facillime eximi. Percurramus igitur eas, quas absolutas sterilitatis causas esse si quis negare audeat, eum certe in medicina leuiter versatum esse oportet. Hinc primum locum obtinet *vteri defectus*, cuius varii auctores passim mentionem fecerunt. LYDI enim, quantum ex Athenaeo *x*) videre licet, primi fuere, qui tanta in sexum sequiorem vterentur inhumanitate. En ipsa verba: *Λυδοὶ ἐς ταῦτον ἔλθον τρυφῆς ὥς καὶ πρῶται γυναῖκας ἐυνουχίσαι, ὥς ἰσοῦσι ἑαίδος --- ὁ οὖν ἑαίδος --- Ἀνδραμύλην Φρεῖ τῶν Λυδῶν βασιλέα πρῶτον γυναῖκας ἐυνουχίσαντα χεῖσθαι αὐταῖς ἀντὶ ἀνδρῶν ἐυνούχων.* Lydi adeo luxu corrupti sunt, vt primi feminas castrauerint, quod rejert Xanthus, --- Xanthus ergo --- ait Lydorum regem Andramytin feminas primum castrauisse, et eunuchorum loco usum illis fuisse. Nec defuerunt nostra aetate, quorum alii istam rem,

t) Videtur haec noua conceptio GEHLERO et non paucis artis obstetriciae magistris remedium optimum ad tollendum vteri prolapsum, in quo consentientem habent HIPPOCRATEM L. Nat. Mul. §. 38. p. 395. sequi.

u) L. II. Morb. Mul. §. 39. p. 572. T. II.

x) Deipnos. L. XII. 3. p. m. 515. Intelleximus porro ex *Imp. Iustiniani Nouell. 142. 1.* etiam mulieres vniuersam hanc mutilandorum hominum artem cognitam habuisse, eamque ob rem eadem, qua viri, poena affectas. *Sin mulieres sint*, inquit, *quae id egerint*, afficiantur et ipsae supplicio, et bona earum --- addicantur fisco, mittanturque in exilium, (scil. in insulam Gypsum,) *vt ex quo putauerint aut putant impium se lucrum affecturas*, ex eo supplicia simul et bonorum suorum amissionem sustineant. Cf. praeterea *Imp. Leonis Nouell. 60.* qui hoc talionis ius fustulit, cetera omnia seruari iussit. Hinc facile possemus coniectare, tanti facinoris auctores etiam insidias struxisse libidinis et formae gratia mulierum genitalibus,

rem, tanquam *advarior*, reicerent, alii *y*) vero, an, vtero sublato, viuere possint feminae, subdubitarent. Possunt. Sed si omnia omnino exempla conseras, quae passim apud auctores leguntur, facile videas, ea esse, vt suo iam tempore conquestus VATERVS *z*) est, aut minus bene descripta et explicita, aut de vtero, callis, scirrhis et fungis repleto intelligenda. In his enim a perita chirurgi manu facilius leuamen est atque auxilium, neque ob partium harum duritiem sensusque vacuitatem, vt bene PAVLLVS *a*) monuit, mulier in vitae periculum incurret. Aliter est esrum mulierum comparata ratio, quarum vterus sanus valisque haud exiguae diametri praedius crudeli manu dataque opera multis facile videtur excindendus. Certissime enim, quale vidit BARTHOLINVS *b*), stupendum subsequi debere sanguinis profluuium atque mors ipsa videtur, id quod iam fieri cognouimus, si vterus aut inscitia obstetricis laesus est, aut fetus ipsius *c*) importunitate disruptus. Neque est, quod quis se istorum hominum exemplo muniat, qui canes feminas et sues secant. Ipsi enim non, nisi *ouaria cum tubis* (*die Geilen*) auferunt, illaeso vtero, fatenturque cauendum esse, ne nimio sanguinis cursu pereat bestia. Multo minus vero huc referenda *Sectio caesarea* est ad nostram confutandam sententiam, cum hac ratione ex parte tantum et leuiter laedatur vterus, id quod longe aliter est, si penitus exstirpari debet. Hinc si stare debet veterum scriptorum sententia atque doctrina, certe in tanta anatomes ignorance, nec satis definita vocis *ὄστρον*, notione, dicuntur enim graecis hominibus hoc nomine etiam *secundae* *d*), de omni vteri mole intellexerunt, quod ad *ouaria tantum* et tubas pertinebat, nec dubium est, quin, perspecta hac negotii in bestiis lenitate, audaces tandem et foedas manus inferrent feminis Cf. *Morgagni* Sed. et Causs. Morb. L. III. Ep. 44. p. 202. seq. Vtrum vero ex ista sanguinis profusione mors consequatur, necne,

y) BAUHIN. Theatr. Anat. L. I. p. 228. COLUMB. de Re Anat. L. XV. ad fin. WEDEL. Diss. De Procid. Vteri §. 4. cum PLINIO et SORANO vterum sine vitae discrimine auferri posse, adfirmat, quocum consentit TILLING. V. Cl. *ὄστρον*, v. Hist. in THEMELS Sammlung kleiner Erzeburg. Schriften p. 304. et istam feminam postea longe salaciorem fuisse saepenumero confessus est. REGNER de GRAAF exemplum refert, rustici germani filiam petulantem castrantis Similiter MECKEL BEROLINI talem vterum, superflue femina, adseruat, et REICHEL V. Cl. similem nobiscum communicauit historiam

z) Diss. De Sarconate ex Pudend. cet. Thef. VII. p. 25.

a) L. III. 72 p. 488. Collect. STEPH.

b) De Lethali Vteri Ablat. in Hist. Anat. Rer. Cent. II. Hist. 91. PLATNER. Chirurg. Vuln. Abdom. §. 677. vterum cum periculo summo vulnerari affirmat.

c) Haller Elem. Physiolog. Tom. VIII. §. 14. pag. 450.

d) HIPPOCR. Aphor. 49. Sect. V. p. 95. Tom. I.

necne, meum in tanta opinionum dissensione non est iudicare; id vnum scio, sublatis ouariis, nullam omnino conceptionem fieri posse.

Causam, quare feminae veneris sint appetentissimae, (sunt vero, auctore ARISTOTELE, Probl. 27. Sect. III. 76. Tom. IV. ed. DU VALL. eius ἀπλῆσι:) HALLERVS Elem. Physiolog. T. VIII. p. 13. in leui quadam vaginae inflammatione reperiri posse putauit, maxime vero in ouarii tumore. Quare, inquit, p. 47. in castratione, exemptis ouariis, feminae in omni animalium genere sterilesunt.

§. XX.

Inflammatio oris uteri vehemens et exulceratio.

Inflammatio, siue os uteri infestet, siue compagem uteri ipsius, semper est eritque magni momenti in medicina, quippe inde gignuntur innumera et irreparabilia damna, ipsaque haud raro mors. Quod igitur ad oris uteri inflammationem attinet, erat haec communis antiquitatis doctrina. os uteri molle ut signum conceptionis, ita durum inflammationis esse praecipuum quamvis hanc etiam doctrinam interdum ad alia vitia explicanda accomodarent. Ita enim GALENVS e): *Si clausum fuerit os cervicis uteri ac duritiem quoque habeat affectum aliquem in utero esse portendit.* Et alio in loco f) *Fit durum scirrhus, inflammatione, callo,* eamque ob rem iubet HIPPOCRATES ab acris abstinere, ne inflammatio in vlcus transeat, nascaturque periculum, ne sterilis fiat mulier. Non negabant ergo veteres medici, curari posse interdum hoc oris vitium, nec, nisi addita circumscriptione ην ἐλαωθῇ ἢ φλεγμῇ g), sterilitatem admittebant: falsi tamen semper sunt, rem esse haud spernendam et periculi plenissimam. Facilis enim transitus ex inflammatione in vlcerationem et coitum paruum est, nec pauca sunt exempla apud recentiores scriptores, quibus os uteri scirrhosum h) sterilitatis accusatur, immo vero, percurata inflammatione, feminam ex scirrhus in ceruice sterilem permanisse auctor i) HILDANVS est; simili modo collum k) coaluit,

e) L. De Loc. Affect. VI 4.

f) L. III. Nat. Facult. init.

g) HIPPOCR. L. II. Morb. Mul. §. 48. p. 580. T. II. In h. l. expresse de vehementi loquitur inflammatione, et acris vitanda ea de causa iubet.

h) HILDAN. Cent. I. Obs. Chir. 65. 66. p. m. 51. MORGAGN. Sed. et Caus. Morb. L. III. Ep. 46. p. 216. PLATNER L. VI. Obs. 67.

i) L. cit.

k) BARTHOLIN. Hist. Anat. Rat. Cent. II. Hist. 31. p. 221.

coaluit, aut in ceruice 1) exercuerunt fungi cet. Quae malorum leges cum efficiat, vt mulieres a venere abstineant, et vehementi dolore iuncta, et certissime irrita, quare cum maxime a veteribus medicis in sterilitatis causis ponatur, facile videmus.

Quantum ex HIPPOCRATIS libris coniectare licet, aut raro, aut nunquam de leui quadam inflammatione. uteri eiusque oris loquitur, quae tolli, si succurritur ab initio, facile potest, etsi Aph. 43. Sect. V. p. 94. T. I. L. Nat. Mul. §. 12. p. 366. et L. I. Morb. §. 3. T. II. ed. LIND. ignem sacrum in vtero grauidae feminae subnatum pronuntiat mortiferum. Nimius enim est in dissimulorum symptomatum enumeratione, indeque suberiri posse exulcerationem, sterilitatem, corruptionem plenam, et mortem ipsam confitetur. Cf. L. I. Morb. Mul. §. 79. p. 463. et l. cit. p. 465. expresse eiusmodi inflammatione dicitur νοῦς οὐκ ἐν καὶ θανάτωδες.

§. XXI.

Inflammatio uteri reliquaue eius vitia.

Vterus vero, quem vel in coitu inflammari leuiter posse putauit BOERHAVIUS m), et anatomes doctores ipsi, partu vel felicissime superato, viderunt inflammatum, aut vnâ cum ceruice afficitur inflammatione, quantum ex obscura veterum dicendi ratione colligi potest, aut plane post sequitur. Fit vero, HIPPOCRATE auctore n), aut ex vulnere post abortum, aut medicamentorum peruersitate; aut tandem purgamentorum puerperii suppressione, et hanc ipsam φλεγματιαν sterilitatis causam arbitratus est Aristoteles o). Quae inflammatio vehemens aut breui mulierem e viuis tollit, aut si in vlcus magnum et perpetuum transeat, in magnum sane sterilitatis atque vitae periculum eam coniciat necesse est. Humores enim in vtero mora et quiete corrupti putres tandem, acres et mordaces fiunt, adeoque exacerbantur, vt omnem eius compagem dissoluant et destruant, vterusque perpetim stillet, id quod HIPPOCRATES per ἐν τῷ ἔλκεα μύδησιν. exprimit, eamque ob rem videtur l. c. ex putrido horum purgamentorum cursu mortem vaticinatus. Accedit et hoc, quod accessione vlceris maligni morbum p) in-

A a

grauescere

1) TULP L. III. Obs. 33. p. 239. BARTHOLIN. Contin. I. Hist. 94. p. 353.

m) Institut. §. 673. et HALLER ad l. citat.

n) L. I. Morb. Mul. §. 88. p. 472. 496. T. II. PAULLUS III. 64.

o) Hist. Anim. X. 4. p. 464. edit. DU VAILL.

p) L. I. Morb. Mul. §. 7. p. 420. T. II. ed. LIND. Hinc eius monitum l. cit. §. 92. p. 480.

Χρὴ δὲ τὴν μελεθὺν προσέχειν ἐν ταύταις. ἢ ἔλκεα ἐν τῇ μύδῃ ἐν αἵτῃ γὰρ ἔσται ἐν ἀπειλῇ, ταχὺ ἀυξάνει, καὶ σαπρὸς ταχὺ γίνεσθαι. De causis vero Cf. PAULLUS L. III. 66.

grauescere existimabat, et quamvis *pus ac sanies* cuius etiam in sterilitatis *q)* causis meminit, medicamentorum vel maxime accommodatorum usu euocetur, ut Galeno *r)* visum est; tamen ob cicatricum foeditatem fibrarumque inertiam sibi persuasit HIPPOCRATES *s)*, nullam in his esse spem sobolis. Nec, quantum equidem video, iniuria. Perspexerat enim bonus senex, quot quantaque incommoda, vteri inflammationem et exulcerationem sequantur, nec non id genus ulcera inueterata *κακώδεια* et *καρκινώδεια* efficere, ut omnes fugiant potius, quam appetant istam venerem, et tandem lenta tabe consumi mulieres. Quam ob rem apud haud paucos scriptores legas, ex partu difficili atque ulcere apud Aretaeum *t)* vaginam erosam et coalitam, gangraena, et sphacelo corruptam apud Io. Langium *u)*, scirrhis vero destructum uterum apud Hildanum et Fernelium, nec non in *At. Acad. Natur. Curios.* quo etiam pertinet *cuncta ovarii tubarumque x)* vitia, quibus sine dubio conceptio tollitur. Tanto igitur exemplorum instructus numero non possum non colligere, vasorum oculis hac inflammationis vehementia praeclusis; secutaque ulceratione aut abolitis penitus, aut saltem oblitteratis, fibrarum muscularium robore infirmato, et destructa vniuersa vteri compage, fieri nullo modo posse, ut vnquam concipiant id genus mulieres, sed, ut poetae verbis utar,

Deus irrita vota

Omnibus esse finit, cernens genitalibus aruis

Tunc nullas nasci segetes *y)*.

Accedit et illud, quod, sedato inflammationis impetu, scirrhus in vtero vicinisque partibus tantum non semper relinquitur. Qui si mouetur; fieri autem hoc oporteret, si, femine maris immisso, ad grauiditatis munia se accommodaret vterus, facile inde nasci posse videtur *καρκινώμα*, quod profecto praesentissimum esset conceptionis impedimentum.

HALLERVS Elem. Physiolog. T. VIII. p. 416. hinc recte putat, abortus saltem a farcomatis et scirrhis vteri nasci, quippe quae non sinant aequa vi id viscus

q) L. De Steril §. 12. p. 627. T. II.

r) L. V. Method. Med. 8 p. 114. sequ. T. X. edit. CHART.

s) L. I. Morb. Mul. §. 20. p. 427. et §. 90. p. 796. seq. T. II. In exulceratione vteri semper attendamus necesse est, addideritne HIPPOCRATES *σφοδρῶς* et *ισχυρῶς*, necne. Quodsi non fecerit, levis est ulceratio et facile perlananda. Similiter *ἐλαττοῦσαι* et *ἀφθῆναι* differunt, ut videre est L. I. Morb. Mul. p. 457. T. II. ed. LIND.

t) Morb. Diut. L. II 11. p. 64. sequ. ed. BOERH.

u) Diff. XXXVIII. p. 511 sequ.

x) Atubis Fallop. coecis sterilitas RVYSCHI Obs. 83 p. 108. VALISNER ap MORGAGN. Sed. et Caus. Morb. L. III. Ep. 46. p. 216 seq. vbi simul modus quo destruuntur, videndus est. NABOTH Diff. cit. §. 11. HALLER. §. 669. 670. n. b.

y) Cf. AETIVS Tetrabl. IIII. Ser. 4. 51. p. 803. seq. Collect. STEPH.

z) Fragm. p. 38. in Gynaec. T. I. ed. WOLF.

scus extendi. BOERHAAV vero cognoscend. Cur. Morb. Aph. 486. 505. ex scirrho et cancro sterilitatem deducit insanabilem. Cf. vanSWIETEN in Comment. ad h. l. De causis scirrhi uteri vero v. PAVLLVS L. III. 68. qui carcinoma loc. cit. c. 67. desperatum morbum iudicauit.

§. XXII.

Resolutio uteri.

Reliquum est, ut de *resolutione uteri* pauca addamus, cuius in sterilitatis causis meminit MOSCHION a). Nec mihi quidem errasse videtur. Nam experientia edocti scimus, omnem musculorum vim a nervis dimanare et innumera subnasci incommoda, si ab robore naturali discedant. Infirmatis enim iis, facile marcescunt musculi, et inertes successu temporis fiunt. Quod si vniuerse dictum, nec experientiae auctoritati, nec scientiae medicae placitis repugnat, multo magis valebit de utero, cuius vis si semel sublata est, haud facile ad pristinam naturam revocatur: Cum enim uterus insita quadam vi gaudeat se et contrahendi et expandendi, eique soli facultatem fetus expellendi attribuunt artis obstetriciae magistri a), conficitur, non temere magnum metum esse, ne, viribus his naturalibus deiectis et abolitis penitus, siue fiat ex vniuersi corporis labe, siue a partu difficili, omnis facultas seminis et attrahendi et retinendi pereat. Quare cum ab *utero nimis hiante* fetus debiles iudicavit HIPPOCRATES b), necesse est multo magis id consequatur in hac uteri resolutione, quod in *nimia* eius c) *laeuitate* statuerat, scil. ἡ γυνὴ οὐκ ἐμμένει, ἀλλὰ πάλιν ἐξέρχεται. Quod vitium quam difficulter, paene dixerim, nunquam tollatur, optime intelligent ii, qui ne maximis quidem difficultatibus ceteras id genus laesiones externas auferri superarique posse quotidie vident, neque negabunt forsitan artis obstetriciae doctores, qui si qua leui laborat inertia uterus, neque dolores ad partum adsunt, anxii saepe numero et consilii expertes parturienti assident feminae. Huc accedit, quod uterus, crebriori partu eneruatus, nec pristinum robur consequi potest, nec ad naturales angustias redire orificium.

Aa 2

§. XXIII.

a) Fragm. p. 38. in Gynaec. T. I. ed. WOLF.

a) ROEDERER. Elem. Art. Obstetr. c. V. p. 44. LEVRETUS multis in locis et HALLE-RVS Elem. Physiol. T. VIII. §. 11. p. 436.

b) L. De Genit. §. 8. p. 131. T. I. edit. LIND.

c) L. Nat. Mul. §. 39. p. 396. T. II.

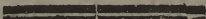
§. XXIII.

Conclusio.

Nullus equidem dubito, plures reperiri in HIPPOCRATIS reliquorumque veterum medicorum monumentis sterilitatis causas, quales ἢ αἱ μήτρας θρομβώδεις d), ἢ ἀνεμώδεις e), et sexcentae fortassis aliae: Attamen cum multae sint aut minus bene descriptae, aut certo modo in iis, quas iam adduximus, locum habere posse videantur, spero, fore, ut ab aequis harum difficultatum aestimatoribus veniam impetrem, ceterorum, quibus fortassis dignus videar, qui graeculus appeller, peruerfa in iudicando iniquitas aequo subiri poterit animo.

JOAN.

- d) HIPPOCRAT. L. II. Morb. Mul. §. 51. p. 585. T. II. In b. I. explicando dissentiunt auctore CORDAEO; Comment cit. p. 285. interpretes, qui haec περί θρομβώδων λοχείων i. e. per grumos propulsis partus sordibus, ad primum huius vocis significatum attenti intelligunt, idque recte, si conferas L. Nat. Mul. §. 36. p. 394. et L. II. Morb. Mul. §. 5. p. 532. T. II. ed. LIND immo vero ipse locus, quem adiit CORDAEVS, ob adiectionem verb. τὸ σῶμα γίνεται διον ὁράθων μεσθι sic explicandus est. At vero CORDAEVS hic intelligi vult ἔχων pro θρόμβος, eaque ratione μήτραι θρομβώδεις sunt intumescences ad purgamenta querperis foras reiicienda, sed id nobis, ut iam diximus, videtur factum sine necessitate.
- e) HIPP. Nat. Mul. §. 66. p. 461. L. II. Morb. Mul. §. 61. p. 591. 605. Tom. II, ed. LIND. ARISTOT. Hist. An. X. 3. p. 465. T. II. edit. DV VALL. PAVLLVS III. 70. p. 487.

JOANNIS ERNESTI NEUBAVER

PROLVISIO SISTENS

OBSERVATIONEM ANATOMICAM RARIOREM

DE

TRIPLICI NYMPHARVM ORDINE.

Nympharum etsi, quae partibus sexus sequioris genitalibus externis datae sunt, a frequentiori forma atque magnitudine a) haud adeo rarae obveniunt aberrationes; etsi illarum origo saepius diuersa reperiatur b), ipsasque vel

A a 3 in

a) Diuersae aequae ac nimiae magnitudinis plures observationes allegavit *Perill. de HALLER, Elem. Phys. Tom VII. P. II. pag 85*

b) Vid. *Perill. de HALLER loc. cit.* Vt plurimum enim c) a clitoridis glande oboriantur, uti in *Perill. de HALLER Icon. Anat. Fasc. II. uteri humani icon. I. lit. γ, δ, δ. Perill. ALBINI Academicarum Annotationum Lib. IV. Tab. IV. fig. I. et II. lit. c. d. d. III. HUBERI Comment. de vaginae uteri structura rugosa pag. 5 et fig. I. lit. B. B. C. fig. IV. et VI. lit. C B. B. III. BOEHMERI Observationum anatomicarum rariorum fasc. II. Tab. VII. lit. C. C. E. III. SMELLIE Tab. anatom. IV. lit. D, D. REG. DE*

in vno, aut ambobus lateribus plane defuisse c) adnotatum sit; triplicem tamen illarum ordinem d) vix vnquam obseruatum memini. Eum itaque, vti in feminae viginti quatuor circiter annorum corpore demortuo, ad theatrum nostrum anatomicum delato, animaduertim, sermone picturaque describere fert animus.

Femoribus labiisque maioribus plane diductis, ab interiore horum superficie e) duae admodum insignes dependebant *nymphae* f), plane nullum neque cum praeputio g), neque cum glande *clitoridis* h) commercium valentes. *Primas* seu *maximas* denominabo. Ex media fere labiorum maiorum longitudine superiores ducebant radices suas i), inferioraque versus ad vaginae orificium vsque progredientes k) paululum conuergebant. Longitudine a se inuicem nonnihil discrepabant; dextra enim l) septendecim, sinistra m) quindecim lineas parisien-

ses

DE GRAAF, *De mulierum organ. Tab. I. lit. n. o. o.* Talem quoque nympharum originem in omnibus corporibus, haud adeo magnis nymphis praeditis, hucusque semper obseruauimus. Nymphae illae tertiae, in adiecta figura lit. t, u; t, u. insignitae, eodem quoque modo constitutae erant, sed solitis longe minores. 2) Interdum vero ab solo *clitoridis praeputio* descendebant vid. III. HVBERVS, *loc. cit. pag. 5. et not. I. W. CHESELDEN, anatomy of the human Body, Tab. XXXII. num. 11. 11.* Secundae obseruationis nostrae *nymphae* a solo *clitoridis praeputio* ortae, apparent. *Tab. adiectae. lit. l. m, n, o, I, m, n, o.* 3) Nonnunquam denique ex *clitoridis glande*, eiusdemque sinu! *praeputio*, originem duxerunt, vid. REGNERI de GRAAF, *tr. de mulierum organis Tab. III. fig. I. lit. C. D. E. E.* Cel. GOERING *Diff. de hymene. litt. A. B. D. D.* In theatro nostro anatomico saepius quoque, sed iis solummodo in fen. inis, quarum *nymphae* maiorem in molem extensae erant, externum illarum latus a *clitoridis praeputio*, internum a *glande* productum vidimus.

c) Vid. III. MORGAGNI, *Aduersaria anat. IV. animad. XXIII. p. m. 42.*

d) Duplicem quidem nympharum seriem III. MORGAGNI, *loc. cit.* obseruasse refert; Hic enim: *Contra in virginum dissectione*, inquit, *praeter nymphas superiores, quae mediciores erant, ter vidi in inis pudendi lateribus duas alias paruulas quasi nymphas protuberare. Perillustris autem de HALLER iam dudum annotauit, Iconum nempe anatom. fasc. II. in explicatione iconum uteri humani. net. p;* secundas illas ab III. MORGAGNI obseruatas nymphas *valutulas* fuisse inferiores, solitis forsan maiores. Certe neque nymphis nostris secundis, neque primis aut tertiis respondent.

e) Vid. Figura adiecta lit. A, B.

f) --- --- --- lit. D, f, h. *dextram* et lit. E, g, i. *sinistram.*

g) Vid. Figura adiecta lit. k.

h) --- --- --- lit. p. q. r.

i) --- --- --- lit. f. g.

k) Vid. Figura adiecta lit. h. i.

l) --- --- --- lit. f. D. h.

m) --- --- --- lit. g. E. i.

les longa reperiebantur. Quoad crassitudinem vero, ambae aequales erant; a superiore nempe parte tenerrimae, descendendo autem sensim turgidiores, sub media longitudine sesqui lineam, inferiore, tumidiore ac globosa quasi parte duas cum dimidia lineas aequantes. Dextra nympa media, ut et superiore parte sua tres lineas, inferiore fere quinque, lata erat. Sinistrae vero pars inferior eadem longitudine gaudebat; media superiorque paululum amplior apparebat. Ambae itaque ab interiore labiorum maiorum facie insigniter prominentes, habitu ac colore hisce quoque prae lucebant. A contento enim ac stagnante sanguine liuescentes, et hinc inde paululum rugosae, pluribusque glandulis sebaceis insignitae, inferiore parte longe tumidiore, quasi globosae et bulbi in modum pendulae, exstabant. Anteriores margines, in adiecta figura extrorsum reclinati, cristati crenulatique eminebant; posterioribus marginibus, recto quasi ductu ex labiis maioribus progredientibus. Similem hisce *primis nymphis* ex folis labiis maioribus productam originem (absque vlla cum clitoride aut eiusdem praeputio coniunctione) ne his quidem in feminis, quae simplici gaudebant nympharum serie, vnumquam observatam meminimus. Conf. not. b)

Sed a clitoridis praeputio, eiusdemque in primis partibus lateralibus inferioribus n), duae aliae, at longe minores, descendebant nymphae; *secundae* et mediae denominandae o). Hae vero angusto principio ortae, sensim paululum latebant, usque dum media fere longitudine latissimae factae ad duas lineas eminebant p); vnde sensim iterum coarctatae, angusto acutoque tandem fine terminabantur q). Longitudine vndecim lineas aequabant crassitie duas fere partes tertias, in media autem longitudinis regione integram lineam. Anterior fluctuansque margo r) paululum quoque crenulatus cristatusque conspiciebatur. Totae denique valde rubebant; et prout deorsum progrediebantur, sic extrorsum quoque tendentes semper magis magisque a se invicem diurgebant. *Secundae* itaque hae nymphae consuetis, nisi ex solo clitoridis praeputio obortae longe minores fuissent simillimae exstissent.

Ab ima porro glandis clitoridis parte s), ut plurimum bifida, duae adhuc, sed iterum minores, parallelo cum praecedentibus ductu, exteriora inferioraque versus decurrebant nymphae t). *Tertias* seu *minimas* eas vocabis. Dextra paululum

n) Vid. Figura adiecta lit. k. l. l.

o) --- --- --- lit. l, m, n, o. l, m, n, o.

p) --- --- --- lit. m, n, m, n.

q) --- --- --- lit. o o.

r) --- --- --- lit. n. n.

s) --- --- --- lit. p. q. r Glans clitoridis in hocce cadavere secundum longitudinem suam emittente acutoque margine (lit. r), gibba glandis latera (lit. p. q.) distincte, insignita erat. Eminens autem ille margo interiori clitoridis septo respondebat.

t) --- --- --- lit. s, t, u. s, t, u.

lulum maiori spatio, quam sinistra, a secunda remota erat. Ambae octo lineas longa, dimidiam crassae, vnam vero laeae reperiiebantur. *Secundis* nymphis *u)* quoad colorem, habitum ac directionem haud erant dissimiles, anteriore siquidem margine cristato *v)* quoque praeditae ac tenuissimo tandem fine terminatae apparebant *w)*.

Cetera pleraque naturali ratione constituta erant excepto dextro superiore *sinu* *x)* seu *ventriculo* *ll.* HVBERI. Sinister *y)* enim consueto modo in conspectum veniebat; ex frigra enim seu linea illa eminente sinistra *z)*, a clitoride ad orificium vrethrae descendente, ut et ex tumido vrethrae margine *aa)*, membranula quaedam ad carnosum vaginam circumdantem marginem protendebatur *bb)*, quae plicam superiora exterioraque versus concavam *cc)*, parumque profundum sinum includentem *dd)*, efformabat. Ad dextrum vero orificii vrethrae latus, ab eiusdem corpore glandoso frigraeque a clitoride descendente dextra *ee)*, alia longeque maior proveniebat membrana, quae deorsum progrediendo arcum vestibulum versus conuexum, vaginae vrethraeque orificium versus concavum *ff)*, constituerebat. Haec membrana inferiore parte sui medio lateri orificii vaginae affixa, adeo insigni eminente limbo ditata erat, ut veri nominis sisteret *valuulam*. Inrorsum enim, qua arcum efficiebat, inflexa atque plicata sinum *gg)* comprehendebat, longe praecedente maiorem, parabolicum fere, satis profundum, deorsum apertum, sursum vero *valuula* illa occlusum, in quo ad tumidum vaginae marginem tres lacunae mucosae *hh)* apparuerunt.

FIGV.

u) Vid. Figurae adiectae lit. l, m, n, o. l, m, n, o.

v) — — — lit. s. s.

w) — — — lit. u. u.

x) — — — lit. η ϑ .

y) — — — lit. δ .

z) — — — lit. x x. *Perill. de HALLER lineam nominat. Elem. Phys. Tom. VII Parte II. pag. 78:* Sed notandum, non in omnibus subiectis hasce lineas adeo eminere, ut facilius in conspectum veniant. In pluribus obscure solummodo exstabant; in plerisque nihil eiusmodi vidimus.

aa) Vid. Figurae adiectae lit. β .

bb) — — — partem sub. lit. δ , sitam.

cc) Haecce plica non raro eminentior est, et *valuulae* tunc *superioris* nomine rectae insignitur. *Perill. de HALLER valuulam eam denominavit, Elem. Phys. Tom. VII. P. II. p. 88.*

dd) Vid. Figurae adiectae. lit. δ .

ee) — — — lit. w. w.

ff) — — — lit. e. e.

gg) — — — lit. η ϑ .

hh) — — — lit. ϑ .

FIGVRAE ADIECTAE EXPLICATIO.

Cadauere supino femora eleuabantur diuarcata, quo, labiis maioribus diductis, partes genitales externae eo melius in conspectum venirent. Conferatur III. SMELLIE *tabularum anatomicarum* IV. eodem plane modo delineata, cuius nostra partem quasi sistit, ea, qua in corpore demortuo obueniebat magnitudine, depictam.

A, B. *Labiorum maiorum* interior superficies.

C. *Mons veneris*.

D. E, f. g. h. i. Duae *nymphae primae maximaeque*.

f. g. Illarum origo, ab interiore labiorum maiorum facie.

h. i. Earundem pars inferior, pendula magisque tumida.

k. *Praeputium clitoridis*.

l. m. n. o. Duae *nymphae secundae seu mediae*.

l. l. Illarum principium a praeputio.

m, n. m, n. Pars media latior.

m, m. Faciem lateralem externam indicat,

n. n. autem marginem anteriorem.

o. o. Pars ima, ubi sensim obliterantur.

p. q. r. *Caput seu glans clitoridis*.

p. eiusdem latus dextrum.

q. ---- ---- sinistrum.

r. ---- margo anterior acutus.

s, t, u, s, t, u. Duae *nymphae tertiae minimae*:

s, s. Margo earundem anterior.

t, t. Facies lateralis externa.

u, u. Extremum inferius sensim diminutum.

v. v. *Vestibulum* s. spatium *nymphis* atque orificio *vaginae* interiectum.

w, w. x, x. Duae *lineae* seu *strigae* paullulum eminentes, a *clitoride* ad orificium *urethrae* descendentes; *Fossula* s. *vallecula* quaedam iis interposita simul apparet.

y, y. y. Tres *lacunae mucosae supremae*, ad latus *lineae dextrae* dispositae.

z. z. Duae *lacunae mucosae supremae*, ad latus *lineae sinistrae*.

a. Orificium *urethrae* oblongum et fere triangulare.

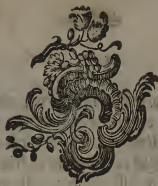
β. γ Margo seu *anulus tumidus* *urethrae* orificium circumdans. III. HVBERO corpus *glandosum* audit; in quo simul.

γ. tres *mucosi sinus* seu *lacunae urethericae* apparent.

δ. *Ventriculus* III. HVBERI, seu *sinus supernus Perill. de HALLER (Fasc. II. Icon. I. uteri humani lit. r.)*, ad latus sinistrum corporis *glandosi* praesens. Duae eiusdem *lacunae* quoque indicatae sunt. *Limbus* huius sinus non raro eminentior *valvulam* sistit, a *Perill. de HALLER loc. cit. lit. q.* delineatam. Vid. quoque EIVSDEM *Elem. Physiol.* Tom. VII. P. II, p. 88.

- ε, ε. *Membranula seu valuula maior a dextra superiorique corporis glandosi parte ad mediam orificii vaginae eiusdem lateris regionem descendens.*
 η. θ. *Sinus praecedente (lit. δ.) longe maior ac profundior, quem haecce valuula format.*
 θ. *Tres illius sinus lacunae mucosae.*
 λ, λ. *Orificium vaginae, cuius superior, ut et laterales margines carnosii tumidulique apparent.*
 μ. *Sinus mucosus in superiori illius marginis parte, ad vaginam vergens.*
 ν. *Tres carunculae myrtiformes pone illum marginem eminentes.*
 ξ. *Rugarum columna posterior, in vagina conspicua.*
 π. *Sinus inferior dexter, ad latus orificii vaginae; duae in illo exstabant lacunae mucosae.*
 ς. *Sinus inferior sinister cum tribus lacunis, Peculiares valuulae ambos hosce sinus formantes, haud apparebant.*
 ϕ. *Perinaeum.*
 τ. *Ani orificium.*
 φ, φ. *Femorum pars.*

CHRISTIANI GOTTFRIDI GRUNER

RESPOND. AUCT.

BENIAM. GOTTLOB. FRIDER. CONRADI

DISSERTATIO SISTENS

EXPERIMENTA NONNULLA

CVM CALCVLIS VESICULAE FELLEAE HVMANAE
INSTITVTA.

---

§. I.

Iam multis abhinc temporibus medici in eo laborarunt, ut remedia inuenirent, quibus calculos, hominum corporibus aduersos, dissoluere valerent. Reperitur quidem tam in medicorum scriptis, quam in officinis pharmaceuticis, eorum medicamentorum, quibus vis lithontriptica inesse creditur, magna farrago; Experientia autem, optima rerum magistra, satis superque probauit, pauca horum medicamentorum praestitisse, quae ab aegrotis desiderabantur: Qui ubi per longum temporis spatium ista adhibuerant, coacti tandem fuerunt talia medicamenta relinquere. Causa vero, quare votis euentus non respondit, mihi quidem in eo posita esse videtur, quod multa remedia praedicentur, tanquam lithontriptica, quibus tamen post instituta experimenta haec virtus plane deesse reperiatur.

§. II.

Studium et diligentia itaque eorum medicorum merito laudanda est, qui eo allaborauerunt, vt, institutis curatius experimentis, decernerent, qualia *medicamenta virtutem calculos soluendi* possiderent. Inprimis autem ROBERTVS WHYT in libro suo, qui inscribitur: *Essai sur les vertus de l'eau de chaux* etc. rec. in Opp. tentauit virtutem aquae calcis in dissoluendis calculis vesicae vrinariae, et confirmant eius experimenta, eam omnino hanc virtutem habere. Multi alii, siue praeclari medici, salia alcalia fixa et saponēs pariter hanc virtutem exserere perhibuerunt, et quamuis illa non omnimodo plenam solutionem calculorum efficiant, tamen partem mucī aliquam resoluunt, et ita arctam eius cohaesionem, quae cum partibus terrestribus intercedit, sic auferunt, vt deinde illa coagula calculosa eo facilius diuidantur, et coniunctio parium terrestrium et mucosarum tollatur.

§. III.

Qua opinione et spe successus freti, multi medici quaeſiuerunt, annon dentur medicamenta, quae coagula calculosa vesiculae felleae soluiere possint. Mihi quidem licitum sit e multis paucorum tantum nomina allegare. CI. FR. HOFFM. in *Med. Rat. System. T. IV. P. II. p. 262.* varia hac de re instituit experimenta; Porro BEZOLD. in *Diff. de Cholelitho*, quam vide in III. HALLERI *Diff. ad morborum hist. et Cur. T. III. p. 618.* BLOCH. *Med. Bemerk. Berl. 1774. p. 38.* Tantorum ergo virorum tentamina impulerunt me, vt experimenta instituerem cum calculis vesiculae felleae corporis humani ad intelligendum, quorum mensurorum beneficio resoluantur; quibus ex partibus consistant; et quid tandem a medico effici debeat, si quando ad aegrotos aduocetur, quibus tales calculi molesti sunt. Sunt autem experimenta mea, praefiscine dixerim! singulari cura et attentione instituta, certe experimentatoris munere strenue mihi functus fuisse videor, omnemque operam dedi, vt experimenta mea, diligenter facta, speim legentium non frustrarentur. Antequam autem ad rem ipsam me verto, breuem *historiam morbi et sectionis defunctae* praemittam, cuius vesicula fellea calculos explorandos dedit.

§. IV.

Femina annos circiter viginti nata, vitam sedentariam consecrata, temperie alacriori praedita, corpore motione calefacto, subito terrore percussa, derepente pluuia permadefacta, vehementioribus animi et corporis motibus exhausta, simi largiori hauſu frigida exstinguit. Mox febre corrupta est, cum tussi, pleuritide, respirandi difficultate, aliisque symptomatibus stipata. In morbi principio vſum medicamentorum praescriptorum non satis curae continuauit, eoque neglectu morbum peiorem reddidit. Postquam spatio circiter duodecim hebdoma-

dum

dum modo enarratis symptomatis laboravit, in alium locum se contulit, alium medicum, non minus celebrem, de suo morbo consulura. Loci et vitae generis mutatio efficiebant, ut videretur sanitas eius in meliorem statum rediisse, et aegrotata ipsa sibi persuasum habebat, fore, ut caeli et vitae generis mutatio pristinam sanitatem reuocarent. Instans vero hiems, saepissime aegrotis, viscerum morbis laborantibus, periculosa, ut iam HIPPOCRATES observauit, et nostrae aegrotae aduersa fuisse visa est, saltem decollauit spes redintegrandae sanitatis, eiusque non prius reuerfurae, quam futuro vere Hieme durante, appetitus prostratione et ventriculi digestionem laesa, post pastum cardialgia, doloribus hypochondrii dextri, tussi humida cum puris reiectione, vexata est, quibus omnibus tandem febris lenta se adiunxit. Praeterea valde pallida et cachectica fuit, nunquam autem, nequidem minima indicia coloris ictERICII apparuerunt, neque in facie, neque in oculis ipsis. Quibus malis tollendis varia cum adhibuisset medicamenta, melius se habere videbatur. Pulsus enim, antea debilis et febrilis, factus est fortis, appetitus rediit, vires increuerunt, et medicus sperauit, aegrotam usu et beneficio succi herbarum recentium, feri lactis et corticis peruuiiani pristinam sanitatem esse recuperaturam. Ecce vero, subito omnia in peius sunt conuersa! Accidunt enim vires cito prostratae, pulsus debilis et intermituens, respiratio difficilis, sputum interceptum, et aegrotata florenti aetate vita priuata perit.

§. V.

Corporis sectio haec exhibuit. Remotis integumentis communibus, et thorace aperto, tota substantia fibrae dextrae pulmonis fuit scirrhusa, adeo, ut ne minimum quidem reperiretur spatium, quod tuberculis scirrhusis non obsessum teneretur. Scirrhi erant valde duri, et, ut videbatur, constabant ex materia calcarea, colorem ex albo gryseum referentes, tactu valde friabiles et sub digitis triti facile in puluerem redigendi. Substantia huius lobii interior post factam incisionem fundebat pus tenax et gryseum: At sinister pariter scirrhusus deprehendebatur, et scatens vomicis, quae propriis quasi folliculis inclusae videbantur, itemque cultro anatomico incisae fundebant pus tenax et gryseum. Visceribus abdominis perlustratis, ventriculus erat sanus, intestina collapsa, de cetero autem sana, hepar vero magnum, idque iacebat totam partem ventriculi anteriorem, se extendebat ad regionem usque hypochondrii sinistri, et ponderabat libras ciuiles quatuor. Sanum autem fuit hepar, multisque incisionibus factis neque scirrhi, neque ulcera deprehendi poterant. Vesiculae autem felleae longe alia ratio fuit. Enim ne minimam quidem bilis guttulam continebat, sed potius calculis erat refertissima. Sane res valde memorabilis mihi videbatur, vesiculam felleam sine bile esse, cum tamen valde fuerit extensa calculis. Ductus cysticus erat collapsus, et tantum eius pars prior fabulosa substantia obstructa. Facta incisione, exentorum calculorum pondus fuit drachmae vnius et granorum decem.

Erant hi calculi valde leues et solo aspectu coniectari poterat, pondus eorum circiter vnciam semissem aequaturum. A digitis in puluerem subtilissimum teri patiebantur, ita, vt eorum cohaesio vel a leuissima vi diuidi posset. Ratione coloris referebant album in gryseum vergentem, cum maculis flauis interspersum. Ope microscopii detexi filamenta oblonga alba, filamentis crystalliformibus lapidis inolithi adsimilia. Tanta erat horum calculorum leuitas, vt pondus drachmae vnus centum et quinquaginta calculos constitueret, quorum tres magnitudinem fabae mediocris aequabant, ceteri autem pisces similes erant. Sabulosa substantia granulis feminis milii similis, scrupulum semissem ponderauit, et addigitis pariter facile in puluerem redigi potuit. Calculi aqua natabant, et ad flammam candelae admoti resinae instar deflagrabant, modica carbonis parte relictæ,

§. VI.

Experimentum I.

Vitro igitur oblongo immittens *calculorum felleorum* grana quinque, adfudi *liquoris nitri fixi* drachmas duas, vitro cum vesica fuilla bene clauso, et calore admoto, calori humani corporis persimili digestionem institui. Propter leuitatem innatabant calculi liquori. Qui vbi spatio horae vnus in digestionem fuerant, obseruaui liquorem flauo colore tinctum. Liquoris superficiei innatabat substantia quaedam quasi nebulosa, et vitro leniter conculso, petiit fundum, nescio, quid mucæ, quod autem, vitro quiescente, superficiei liquoris denuo innatauit. Calculorum aliquot ad fundum pariter deorsum lati fuerunt. Elapsis tribus horis, mucosa substantia mihi videbatur auctior, calculorum vero nulla alia noua mutatio subsecuta. Die secundo maior pars mucæ soluta vna cum calculis superficiei liquoris innatabat. Die tertio augmentum mucæ, calculi minores. Die quarto substantia calcuosa notabiliter diminuta. Die quinto idem obseruaui, mucum tamen non tanta quantitate superficiei liquoris innatantem, sed ab eo solum, contra liquorem nitri fixi magis viridem. Ego quidem spe commotus, fore, vt solutionem plenam calculorum obtinerem, digestionem per tres dies integros adhuc continuaui, nullam autem mutationem exinde perferens. Addidi itaque adhuc drachmam vnâ et semissem liquoris nitri fixi, et digestionem triduam denuo institui, sed neque solutionem, nec vllam aliam mutationem obseruaui. Dilui itaque liquorem, qui calculos continebat, sufficiente quantitate aquae fontanae, existimans, hoc modo solutionem faciliorem redditum iri, quippe inter omnes constat, solutionem multo facilius succedere in liquore salino diluto, quam concentrato. Hunc ergo liquorem cum drachmis duabus aquae fontanae dilutum per horas duodecim digessi, nulla autem solutio per octo subsequentes dies facta est. Nihilofecius digestionem per quatuor adhuc septimanas continuaui,

omnia

omnia autem manebant in eodem statu, et nec continuata digestio ullam solutionem effecit.

§. VII.

Experimentum II.

Salis ammoniaci depurati scrupulos duos solui, in drachmis tribus aquae fontanae, factaque solutione, indidi *calculorum felleorum* grana quatuor: calculi ad hoc experimentum adhibiti fuerunt, qui magnitudinem pisii referebant, et propter porositatem et leuitatem solutioni salis ammoniaci innatabant. Postquam per horam in leni digestionem permanerant, mutationem eam non obseruaui, quam in antecedente experimento obseruaui, nempe solutio salis ammoniaci non tangebatur, neque mucis extractio in solutionis superficie animaduerti poterat. Duobus circiter horis post, quidam calculorum diffracti fuerunt, at quatuor horis post, in fundo vitri sedimentum erat ex albo gryseum, et leuis instar feculae, quod leui vitri motu, tanquam pulvis subtilis, ascendebat, mox autem iterum desidebat. Die subsequente substantia puluerulenta omnis ad imum delata erat, et in qualibet leuissima vitri conuassatione animaduerti in superficie solutionis salis ammoniaci puluerulenti quid innatare, quod ab calculis abrafum mihi videbatur. Erat autem huius pulueris perexigua quantitas, et descendebat, modo vitrum non commoueretur. Die tertio frustula parua a maioribus separata et deorsum lata vidi; Pariter illam substantiam arenae instar in fundo deprehendi. Quarto die superficiei solutionis innatabat pulvis subtilissimus, qui, vitro moto, ex parte desidebat. Die quinto frustula parua, quae tertio die deprehenderam, in puluerem redacta vidi, et solutioni in forma pulueris inerant. Quamuis primis quinque diebus solutio bene succedere videretur, sequenti tamen tempore non ita bene respondit. Etenim etsi obseruaui, aliquam mucis substantiam liquori innatantem, tamen animaduvertere non potui, calculi diminuti fuerint, nec ne. Quod primis diebus calculorum aliquot diffracti obseruabantur, hoc non tam solutioni, quam eorum fragilitati tribuendum mihi videtur, ideoque eorum minor cohaesio causa huius friabilitatis fuit, non autem vis soluens solutionis salis ammoniaci. Continuaui tamen digestionem per octiduum in calore, gradum naturalis caloris paullulum excedente, nullam autem plenariam calculorum solutionem obtinere potui. Separavi itaque calculos ac exsiccaui, et pondus amissae grauitatis granum aequabat.

§. VIII.

§. VIII.

Experimentum III.

Sal ammoniacum mihi requirere videbatur, ut experimentum alio modo instituerem. Vis enim eius resoluens ac incidens medicis satis cognita est, et in omnibus fere pertinacissimis viscerum obstructionibus, in morbis lentis et pituitosis (v. CRANTZ *Mat. Med. et Chir. T. II. p. 88.*) optimum praebuit remedium. Hoc itaque modo institui experimentum: Nempe *calculorum vesiculae felleae* grana duo in mortario lapideo in pulverem redegi, eique admiscui terendo *salis ammoniaci depurati* grana decem. Nullum, durante mixtione, sensi odorem alcalino-volatilem, qui tamen nares afficere debuisset, si terra alcalina in sat magna quantitate calculis adfuisset, et ita alcali volatile a suis vinculis liberavisset. Nonne exinde concludi poterit, paucas profecto partes terrae alcalinae inesse his calculis? aut eam tam arte cum mucosis et pinguedinosiis partibus commixtam esse, ut eius praesentia per triturationem vix ac ne vix quidem detegi possit? Sperabam, fore, ut salis volatilis separationem facilius obtinerem adfundenda aqua. Addidi ergo succëssiue et sub continua trituratione aquae fontanae drachmas duas. Sal ammoniacum cito soluebatur, et calculi triti natabant in solutione sub pulveris forma. Nullus odor volatilis, nulla coloris mutatio accidit. Miscela, quoad colorem, similis fuit calculis tritis, qui colorem terrae limbae referebant. Immisi omnia viro, et reposui in calorem lenem: quo facto calculorum pulvis separatus natavit in superficie solutionis salis ammoniaci. Vitro concusso, commixti quidem denuo apparebant, mox autem separati superficie emergebant. Salis ammoniaci solutio turbulenta facta pulvere calculorum, limpida et transparens evasit, donec miscela quiescens manebat. Continuaui porro digestionem per quatuor horas: quibus elapsis, pulvis submittebatur, et salis ammoniaci solutio admodum limpida erat. Spatio quatuordecim dierum digestionem adhuc continuaui, sperans, fore, ut tempus solutioni calculorum faueat. Sed fefellit spes. Id tantum animaduerti, calculos maximam partem ex glutinosa et vnguinosa materia confatos esse (in formam enim vnguinosi glutinis erant redacti), neque erat hoc gluten valde tenax, sed indissolubili terra commixtum.

§. IX.

Experimentum IV.

Granis quinque *calculorum vesiculae felleae*, quorum magnitudo arenam scriptoriam acquabat adfudi *olei tartari per deliquium* drachmas duas, et leni digestionem dedi. Oleum tartari per deliquium post horam flavo colore tinctum apparebat, eiusque superficiei nebulosa materia innatabat, quae, spatio trium
horarum

horarum interiecto, aucta quidem mihi videbatur, neque tamen adeo, ut in eo vitro, quo liquor nitri fixi inclusus tenebatur (vide §. VI. Exper. I.). Oleum tartari sensim pedetentimque saturatius flavo colore tinctum apparebat, at calculorum pars aliqua pulverulenta desidebat. Eadem nebulosa materia die sequente mucum referebat, cuius augmentum die tertio deprehendi, vnaque in superficie olei tartari oleosam substantiam, at calculos ipsos minores, nihil autem pulveris in fundo; id quod olei tartari tenacitatem impediuisse putavi. Quarto die oleum tartari colorem viridem et prope fuscum habebat. Calculi biliarii natabant adhuc in oleo, decrementum autem perpefferant, et ex parte mucosam et pinguedinosam materiam simulabant. Die quinto nullam observavi mutationem. Die sexto et septimo calculos ex oculorum aestimatione minores iudicaui, contra maiorem quantitatem substantiae mucosae. Tantum autem abest, ut plenaria solutio sequuta sit, ut potius nequidem corrosionem obtinere possem. Adfudi itaque adhuc drachmam vnam olei tartari per deliquium, et digessi spatio aliquot hebdomadum. Nullam autem ulteriorem mutationem subierunt calculi, sed in eodem statu manserunt. Habet itaque oleum tartari vim quandam in calculos; destructionem autem cohaesionis, multo minus perfectam solutionem, promovere non potest.

§. X.

Experimentum V.

Granis quinque *calculorum felleorum* adfudi *aquae calcis concentratae* et ad hunc laborem paratae drachmas sex. Seposui in calorem satis lenem, et, magna diligentia adhibita, phaenomena, quae sequuntur, observavi: Natabant calculi in aqua calcis; horis aliquot elapsis, particulae exiguae separabantur, et fundum vitri petebant. Ope oculi armati detexi, has particulas exiguas nihil esse, nisi fibrillas oblongas, quae, quoad similitudinem, cum illis convenirent, quae radendo cornua aut ungues cum vitro acuto oriuntur. Sequentibus horis augebantur illae, et induebant colorem flavum, calculis similem, et die secundo adhuc in eodem statu fuerunt, nec increuerunt. Multi contra calculi ad imum deferebantur sine ulla substantiae mutatione; aqua calcis autem coerulescebat. Tertio die plures calculi se praecipitauerant, et perexigua calculorum quantitas comminuta videbatur. Die quarto omnes fere calculi in imo residebant, nullam autem aliam mutationem animaduerti. Die quinto vnicus tantum calculus natabat in aqua calcis, qui eodem die fundum petiit. Diebus sequentibus nullam aliam mutationem vidi, calculi non mutati in vitri fundo manserunt. Aqua calcis itaque multo minus praestitit in solvendis calculis, quam liquor nitri fixi, et oleum tartari. ROBERTVS WHYTT in *Essai sur les vertus de l'eau de Chaux*, p. 31. experimenta cum aqua calcis instituit, dum frustula calculorum vesicae urinae in istam aquam infudit, leni calore digessit, paullo post haec calculorum frustula soluta sunt; repetiit hoc experimentum, et quidem

semper fere cum optimo successu. Experimenta itaque, quae ROB. WHYTIVS calculis vesicae urinariae fecit, me impulerunt, ut, quae aquae calcis vis in calculis vesiculae felleae soluendis sit, explorarem. Lectoris arbitrio sit relictum, virum pro tali solvente medicamento debeat et possit haberi, nec ne. Vfus vero aquae calcis internus diuque continuatus, tanquam remedium egregium lithontripticum, praesertim contra calculum vesicae urinariae et renum, veteribus et maioribus nostris iam notus fuit. Testante enim SWIETENIO *Com. Vol. V. p. 314. Vfus calcis* BASILIO VALENTINO iam notus fuit, et THOMAS BARTHOLINVS aquam calcis extollit, tanquam medicamentum, quod calculos exsectos in mucilaginem soluit. DICKINSONVS, Anglus quondam celebris medicus et chemicus, in affectibus calculi ceu decantatissimum remedium laudat, aquas antinephriticarum herbarum, aliquamdiu cum calce ouorum bene calcinata excoctas. Nouissimis tandem temporibus saepe iam citatus ROB. WHYT I. c. multis observationibus vim lithontripticam atquae calcis extra dubitationis aleam ponere studuit. Non dubito, facile concludendum multis videri, aquam calcis pari cum successu interne adhiberi debere ad comminuendos calculos vesiculae felleae, si experimenta instituta probarent, quod per hanc aquam vere soluerentur. Praeclare itaque SWIETENIVS *Com. Aphorism. T. III. p. 134. Multa tentavi. ut inuenirem menstruum, quod solueret haec concreta calculosa, et simul tuto et integris viribus peruenire possit ad illa loca; sed nondum fui tam felix, ut tale quid detegere potuerim.*

§. XI.

Experimentum VI.

Saponis veneti granorum viginti quinque solui in aquae fontanae drachmis sex, istique solutioni addidi calculorum felleorum graua quinque, et misturam seposui in calorem. Postquam experta est per quatuor horas digestionem, vidi calculos ex parte se praecipitare, sine ulla solutione. Die sequente maior adhuc calculorum numerus in fundo vitri iacebat. Tertio die omnes calculi fundum vitri occupauerant. Die quarto et quinto, calculi adhuc in eodem loco, nulla autem mutatio neque coloris, neque magnitudinis. Digestione per spatium duarum septimanarum continuata, nec calculi mutati reperiabantur, nec color et magnitudo, nequidem minimam eorum solutionem obseruaui, etsi vitrum saepe concusseram. Nonne ergo vis saponis exigua est in dissoluendis his calculis?

§. XII.

Experimentum VII.

Drachmae vni terrae foliatae tartari, in drachmis duabus aquae purae solutae et filtratae, addidi grana quinque calculorum felleorum, et leni digestioni tradidi. Nullam mutationem in principio animaduerti, sed postquam calculi cum terrae foliatae tartari solutione per quatuor iam horas in digestionem steterant, minutissima frustula ab calculis separabantur. Nebulosam autem vel mucosam substantiam nullam vidi, multo minus sedimentum quoddam. Tandem spatio sex circiter horarum peracto, paruum mutationem vidi, quae in eo consistebat, ut pedetentim minutissima frustula a maioribus deciderent, quae post decessum illum vitri fundum non occupabant, sed in solutione terrae foliatae tartari natabant. Secundo die aquae superficies muco obducta est, cui calculi innatabant. Die tertio minutissimae calculorum particulae, quae primo die a maioribus separatae erant, in forma soluta, sedimenti mucosi instar, deprehendi. Hic mucus superne ferebatur in fluido, si vitrum concutiebam, et admodum lente, instar minutissimorum filamentorum, praecipitabatur. Substantia filamentosa quarto die vitri fundum occupauerat, quae, quoad colorem, integris calculis adsimilis erat. Paucos calculorum eodem die in vitri fundo vidi, plurimi contra in liquoris superficie natabant, horum autem color non mutatus erat, sed similis ei, quem naturaliter habebant. Haec res mihi notatu digna visa est, quoniam in experimentis antecedentibus aliquam mutationem, quoad colorem, obseruaram. Die quinto mucus auctus mihi videbatur. Continuaui digestionem per tres adhuc dies, quibus elapsis, mucosa et lutea materia partim praecipitata, partim calculis circumuoluta deprehendebatur: Sin vero vitrum moueretur, ista mucilaginea materia ab calculis sese separabat, cui similitudo quaedam intercedebat cum sedimento, quod in matulis saepe reperitur. Credebam plenariam solutionem calculorum futuram, si ulterius cum digestionem pergerem. Hac de causa quatruiduam adhuc institui digestionem, hocque tempore elapso, vitrum inspexi citra ullam vltiorem mutationem: Neque enim magnitudo, neque color calculorum mutatus mihi videbatur, et ne validissime quidem vitri commotio solutionem faciliorem reddere potuerat. Desperato fere experimento, tamen non destiti, sed digestionem frequentissimamque vitri commotionem, eodem cum infelici successu continuaui. Solutio itaque terrae foliatae tartari calculos non nihil immutauit,

§. XIII.

Experimentum VIII.

Drachmis duabus *spiritus nitri dulcis* addidi *calculorum felleorum* grana duo. Sensum pedetentimque calculi fundum petierunt, et multae bullulae aereae ascenderunt: calculorum vero color, ad luteum vergens, in viridem mutatus est. Cum vitrum parum mouverem, exhibat ex calculis nebulosum et viride quoddam, viridi oleo simile, et cum spiritu nitri solubile, qui ab illo viridis factus est. Bullularum aerearum ascensus duravit per duas horas; procedente tandem tempore, color spiritus nitri viridis ad violaceum vergere coepit. Calculi, quatuor horis peractis, nullam mutationem, quoad magnitudinem, subisse mihi videbantur. Sequenti die spiritus nitri dulcis colorem violaceum amiserat et brunum induerat. Calculorum color ita erat mutatus, ut totus eorum externus habitus albesceret. Nullam solutionem, nec effusionem calculosae substantiae huc usque detexeram. Credebam itaque, spiritum nitri dulcem partes tungenes calculorum tantum soluisse, intactas autem eorum terreas et mucosas atque pingues partes reliquisse. Postquam autem per quatuor adhuc dies digestionem prosecutus essem, aliam sententiam inire debui. Vitrum enim bene refrigeratum flammae candelae admovi, ut viderem, quae in eo contingerentur, et hoc modo sequens phaenomenon mihi videre licuit: Natabant nempe in fluido multa corpuscula splendentia et transparentia, flocculorum nivalium formam habentia. Huius phaenomeni pulchritudinem is tantum sibi fingere potest, qui unquam sublimationi salis sedativi, Hombergi interfuit. Tanta erat autem horum flocculorum crystalliformium teneritudo, ut nec vitro eximere possem. Desiderium mutationem peruidendi, quae mixturae accideret, si tantum caloris gradum adhiberem, ut spiritus nitri dulcis efferveret, quinque minorum spatio vitrum flammae lampadis admovi, ita, ut spiritus nitri dulcis ebulliret. Vitro bene refrigerato, spiritui innatat substantia flocculenta, crystallina, seu multis parvis talci, ut videbatur, persimilis. Instillavi spiritum nitri in aquam fontanam, quae exinde parum lactea evasit. Paucis minutis elapsis, flocculenta et crystallina substantia ad superficiem evehebatur, et microscopii ope detexi multitudinem flocculorum minutissimorum, alborum, summe transparentium, flocculis nivalibus simillimorum. Hi flocculi tandem se sublevarunt, et ita leves fuerunt, ut spatium replerent, quod aliter drachmae duae liquoris spirituosus continere solent. Ut vero scirem, an omne solubile ex calculis sit extractum, denuo adfudi spiritui nitri dulcis drachmas duas, et institui digestionem primo lenem, deinde fortiolem. Illa paucam mutationem calculis inferebat, haec autem calculos valde diminuebat. Spiritui tandem refrigerato inerant multi flocculi candidi, splendentes et micantes. Ad ebullitionem usque spiritus nitri dulcis tandem ignem auxi, omnes fere calculos solutos vidi,

di, et perexigua tantum membranæ substantia integra remansit. Post refrigerationem solutionis coagulum flocculentum, flocculis niuidissimis simillimum et perleue in spiritu deprehendi. Non satis mirari potui leuitatem substantiæ calculorum, in liquoribus spirituosos solutorum. Quod enim ex oculorum iudicio quilibet existimauisset, drachmam vnā esse æquaturum, reuera non superauit granum vnum et semissem.

§. XIV.

Experimentum IX.

Granis duobus calculorum vesiculæ felleæ adfudi drachmas duas liquoris antispasmodici PROTESII *). Calculi in vitri fundum se deponebant, bullulæ aereæ ex calculis ascendebant, non tam multæ tamen, quam in experimento antecedente; ascensus autem harum bullularum per duas horas durabat. Nulla alia mutatio hoc die obseruabatur, neque quoad colorem, neque quoad figuram. Die secundo liquor paullulum viridis tinctus apparebat; tertio saturation color viridis mihi videbatur; calculi ad album colorem vergebant. Quarto die cum vitrum concuterem, mucosi quid detexi, et, noctu vitro lampadi admoto, adparebant multa filamenta oblonga, duabus extremitatibus acuta valdeque transparentia et micantia. Ad ignem lampadis duorum spatio circiter minorum vitrum admoxi, vt spiritus ebulliret: quo tandem refrigerato, spiculorum minutissimorum, quoad figuram oblongorum; crystallis salium quorundam simillimorum, tot profecto aderant, vt spiritus coagulatus fere videretur. Vasi vitreo aqua repleto pedetentim spiritum instillauī, quæ inde lactescebat, spicula crystalliformia autem in eius superficie natabant, quoad maximam partem, et paucis tandem post horis subsidebant. Iamque videre licuit, hæc spicula salis formam referentia, non esse, nisi squamulas minutissimas, nitentes micantes pingues, similes quodam modo iis, quæ interdum ab ossibus fistulosis exfoliantur. Reliquis calculis denuo adfudi liquoris antispasmodici PROTESII drachmas duas, et lenem eius institui ebullitionem, dum vitrum igni admouerem. Liquor calidus, homogeneous et colore viridi tinctus esse videbatur, calculi autem non soluti, vitri fundum occupabant. Liquore tandem refrigerato, squamulæ multæ denuo innatabant. Secundo die tres circiter partes liquoris euaporauī: hoc modo maior pars calculorum soluta est, et liquor reliquus quasi coa-

Cc 3

gularis

*) Liquor antispasmodicus Protesii, est spiritus acidus dulcificatus ex tribus acidis, nempe vitrioli, nitri, et salis communis (quod salī ammoniaco inest) constans singulari encheiresi paratus, et habet vim egregiam in variis morbis, præsertim spasticis affectibus.

gulus a solutis calculorum partibus et saturate viridis apparebat. Drachmam vnam et semissem liquoris antispasmodici adhuc addidi, vitroque calefacto, caloris gradum pedetentim ita auxi, vt spiritus per quadrantem et quod excurrit horae ebulliret. Hoc modo effeci, vt omnes fere calculi soluerentur, relictis tantum paucis membranulis crassioribus. Erat autem solutio graminei coloris, coagulato oleo anisi fere similis. Instillaui huius solutionis guttas decem in aquam fontanam: album mox induit colorem aqua, et innumera spicula oblonga, transparentis instar lapidis specularis, ei innatarunt, in superficie autem oleosi quid detexi.

§. XV.

Experimentum X.

Calculorum biliariorum granis duobus adfudi drachmas duas spiritus vini sexies super alcali abstracti. Calculi innatabant sub initio superficiei spiritus vini, pedetentimque in fundum se demergebant. Nullum bullularum aerearum ascensum animaduerti, vii in experimento cum spiritu nitri dulci, et liquore antispasmodico PROTESII. Institui deinde digestionem per horas duodecim: Spiritus non tinctus fuit, et calculis mansit color naturalis. Aliquot tandem diebus praeterlapsis, frustula minutissima calculorum a maioribus separata, in spiritu vini natantia, deprehendi. Digestione per tres circiter dies continuata, squamosam et flocculentam materiam vidi, quae valde erat subtilis, levis, transparentis, nitens et aliquo modo pinguis. Notatu dignum existimaui, calculos in spiritu vini nondum solutos, plane nullam mutationem ratione coloris subiisse, etiamsi longe alia res flocculorum seu squamularum esset, quas spiritus continebat. Hae enim pariter, ac illae, quas in aliis experimentis vidi, valde candidae, splendentes et transparentes erant. Adhuc notatu non indignum mihi visum est, quod hi flocculi, aut, si mauis, squamulae, quas beneficio extractionis cum spiritu vini obtinui, longe maiores ac distinctioris figurae fuerunt, quam quae in aliis liquoribus spirituosus. Addidi tandem duas adhuc drachmas spiritus vini sexies alcoholisati, et ignis gradum ita auxi, vt spiritus per quadrantem circiter horae ebulliret. Hoc modo plenam fere obtinui calculorum solutionem, paucis tantum exceptis membranulis. Itaque spiritu refrigerato, coagulatum flocculentum, album, transparens, valde nitens et perlense, floribus salis sedatini HOMBERGI, quoad adspectum, simillimum in vitri fundo haesit,

§. XVI.

§. XVI.

Experimentum XI.

Calculorum biliariorum granis duobus addidi *naphthae vitrioli* drachmas duas, at propter naphthae volatilitatem nullam sub initio institui digestionem: contigit vero mihi esse tam felici, ut viderem calculos cito fundum vitri petere, indeque cum fat magna vehementia multas bullulas aereas exire, naphtham autem citrino colore imbui. Paucis horis post calculi multum decreuisse videbantur, eamque sententiam non falsam fuisse, paucis post horis me docuit aspectus ocularis. Calculi enim perfecte soluti erant, et exigua tantum substantia remanserat, quae similis erat membranulis derafis. Sperabam quidem, naphtham hanc quoque substantiam membranofam fluidam adhuc reddituram esse, si vitrum apertum calori fornacis traderem, ita, ut naphtha calefieret: At intacta manebat haec substantia membranacea, naphthae contra drachma circiter vna et semis euaporabat. Post naphthae euaporationem coibant calculorum partes solutae, eratque hoc coagulum ad tactum pingue, coloris albi et nitentis, et glutinis videbatur naturam habere. Cuius paucam quantitatem cum chartae illinirem, respuebat adglutinationem, in eaque charta siccata erat instar squamularum minimarum nitentium, et digitis inde deglubi poterat, quorum sub attritu cuti nitorem conciliabat illi similem, quem talcum venetum ei imperit. Nulli alii itaque rei hae minutissimae squamulae melius comparari posse videbantur, quam talco veneto, in puluerem non satis subtili trito. Coagulo in vitro adhuc detento, adfudi vnam adhuc drachmam naphthae vitrioli, et prompte omne coagulum denuo soluebatur, et fluidi homogenei naturam induebat. Paucis guttis in aquam fontanam instillatis, cita accidebat separatio calculorum in naphtha solutorum; naphtha enim in auram dissipata, calculi antehac in ea soluti, in forma exiguarum squamularum ad inum descenderunt.

§. XVII.

Experimentum XII.

Salis volatilis cornu cerui drachmam semissem in *aquae fontanae* drachmis duabus solui, solutumque illud filtraui, eique addidi *calculorum felleorum* grana duo. Nullae bullulae aereae ex calculis ascendebant calculorum color naturalis spatio trium dierum non erat mutatus, neque solutio salis cornu cerui ab calculis tincta deprehendebatur, etsi lenem et cautam institueram digestionem. Continuaui itaque eam per quatuor adhuc dies. Nullam autem mutationem calculorum vidi, nisi quod calculi paululum pallecerent. Digestionem itaque in solis calore adhuc continuaui, ne minima quidem mutatione subsecuta. Per declinationem itaque separaui salis cornu cerui

cervi solutionem ab calculis, hosque cum aqua bene elui et exsiccaui, eosque nullam ponderis iacturam fecisse intellexi. His calculis exsiccatis et haud immutatis adfudi curiositatis gratia drachmas duas spiritus nitri dulcis, unde multae bullulae aereae ex calculis ascenderunt, immo vero ipsa eorum superficies infinitis fere obfessa erat bullulis aereis. Post spatium sex horarum spiritus nitri dulcis parum tinctus apparebat, calculi autem, qui post exsiccationem ossibus ad albedinem calcinati simillimi fuerant, nunc ad colorem magis viridem vergebant. Auxi tandem gradum coloris, ut spiritus ebulliret, et hoc modo omnes calculi soluebantur, pauca tantum relicta materia membranacea. Solutae calculorum partes interstitiis spiritus nitri dulcis erant intime mixtae, ita, ut homogenea esse videretur solutio. Postquam autem spiritus refrigerat, coagulum fere gelatinosum repraesentauit, et partes calculorum solutae in forma minutissimorum atque nitentium flocculorum, hoc coagulum constituerunt.

§. XVIII.

Experimentum XIII.

Solutiones calculorum cum spiritu nitri dulci, liquore antispasmodico Protefit, spiritu vini rectificatissimo et naphtha nitri per declinationem in aquam fontanum stillauit, ita, ut partes calculorum nondum solutae in vitris reliquerentur. Mixtura inde facta est turbulenta, et flocculenta materia se praecipitauit. Per filtrationem separavi praecipitatum, illudque edulcoratum siccaui. Obtinui substantiam flocculentam, albam, pinguem et talco puluerulentis similem. Huius substantiae flocculentae paucam portiunculam candelae admoui: flagrauit liquefacta instar cerae, nullumque fere odorem, dum flagrabat, exspirauit. Aliam paucam portiunculam in vasculum murrbinum indidi et super carbones liquaui. Diffusebat per tempus satis longum instar cerae albae; at ubi vasculum fere candescebat, flauum induit colorem, eoque tandem refrigerato, coagulauit in cerae flauae similitudinem. Totam itaque substantiam calculorum, quae antea in spiritibus soluta erat, se praecipitasse, inflammabilitas satis euincit. Praecipitatum autem flocculentum et talco simile, partes terreas et gelatinosas adhuc praesentes fuisse, et intimam mixturem harum partium intercessisse, docet. Si enim partes gelatinosae non tam arctam cohaesionem cum reliquis habuissent, alia certem naturam induissent, aut certe pinguedinosae, gelatinosae vel terreae se separauissent. Quod quia non est factum, sequitur, ut arctissimum vinculum his calculis inesse debeat, ita, ut vix vlla separatio partium per liquores spirituosos locum habere possit.

§. XIX.

Experimentum XIV.

In drachmas duas *spiritus nitri acidi* indidi *calculorum felleorum* grana duo. Spatio dierum sex nullam aliam mutationem videre mihi licuit, nisi quod calculi albidiores colorem induti, superficiem liquoris occupasse, neque demersi viderentur. Sex circiter diebus peractis, vitrum fortiori digestionem tradidi ad obtinendam calculorum solutionem, et, spiritu vehementer calefacto, liquecebant calculi in eo natantes in modum cerae, quae in aqua feruida liquatur. Calculi e vitro exeniti, dum adhuc calidi erant, tanquam cera aut emplastrum malaxari poterant, iis autem penitus refrigeratis, nulla malaxatio locum habebat, sed ad tactum plus solito duriores erant. Separavi itaque calculos, et spiritum nitri cum sufficiente quantitate olei tartari per deliquium saturavi: quo saturato, mistura turbida facta est, et praecipitavit se substantia alba et perlevis, quam cum pauca quantitate aquae dilui, eoque modo praecipitatio adhuc melius successit. Calculis remanentibus denuo spiritum nitri adfudi, et vitrum flammanti candelae admovi, ut spiritus ebulliret, et, ebullitione per quadrantem circiter horae protracta, calculos iterum separavi, et spiritum cum oleo tartari, saturavi, unde nova est facta praecipitatio. Repetii itaque laborem, et tertia vice institui extractionem et praecipitationem, et quidem pari cum successu. Has tres praecipitationes inter se miscui, filtraui, in vitro relictum praecipitatum per edulcorationem a particulis salinis liberaui, et siccaui. His tribus extractionibus etsi sex drachmas spiritus nitri impenderam, tamen calculi non penitus sunt soluti, sed remansit substantia flava cerae similis, valde friabilis, aegre inflammabilis. Siccatum tandem praecipitatum exhibuit pulverem album, subtilem, saporis expertem, pulveri lapidis specularis, quoad aspectum, non ab similem. Ad naturam huius pulveris paullo penitus rimandam varia quidem instituissem experimenta, nisi eius exigua quantitas me a proposito desistere coegisset. Ad aliud tempus itaque hunc laborem servandum duxi.

§. XX.

Experimentum XV.

Drachmis tribus *spiritus vini alcoholisati*, cum idonea quantitate olei *therbinthinae* saturati, addidi grana duo calculorum felleorum, phaenomenaque diligenter observaui. Calculi cito in fundum vitri desidebant, indeque per spatium horae dimidiaae innumerae bullulae aereae adsurgebant, calculorum color autem

brunus euasit. Vitrum bene obturatum per duas circiter horas in solis calore stetit, nulla autem solutio est subsequuta. Ad eam itaque obtinendam alium inuium, et vitrum carbonibus candentibus tam diu admoui, donec spiritus cum oleo saturatus ebullire inciperet; nulla autem facta est calculorum solutio, sed ille spiritus cum oleo therebinthinae saturatus, minus adhuc praestitit, quam spiritus non saturatus (vide Exper. X.) Causa, cur hocce experimentum institui, fuit ea recensio, quam apud *III. MURRAY* (*Medicinisich-practische Bibliothek, Ersten Bandes, erstes Stück p. 92, et in Sammlung auserlesener Abhandlungen zum Gebrauche practischer Aerzte. Zweyten Bandes, Zweytes Stück p. 95, ex PERCIVALI Essays Med. et Experim. Vol. 2.*) commemorari legeram. Sic enim circiter sunt verba: *Alcohol cum oleo therebinthinae aethereo saturatus, calculos felleos soluit, et usus internus huius remedii non sine effectu fuit.* Cui etsi experimentum meum non respondit, fidem tamen auctori denegare nolui, sed culpam experimenti male succedentis in diuersas calculorum partes referre volui. Calculos enim ex diuersis corporibus, et ex diuersis partibus constitutionis constare, res mihi videtur certissima. De veritate huius reilegi poterunt auctores, qui de calculis felleis scripserunt, ut *MORGAGNIUS, BEZOLDVS, TEICHMEIERVS*. Certe haec calculorum varietas varias classificationes calculorum produxit, ideoque laudatus *MORGAGNIUS* in *Aduersar. Anatom. III. p. 59. Epist. Anat. n. 45-49.* duas classes fecit lapillorum felleorum nigros, terreos non ardentes; et flauos, magis biliosos, qui flammam alant. Nouissimis tandem temporibus *Cl. WALTHERVS* in *Obs. Anatom.* quas nuper publici iuris fecit, omnes calculos in triplicem classem redegit. Habet enim pag. XLVII. lapillos striatos, lamellatos et corticatos; reiecit itaque omnes alias classificationes. Haec enim eius sunt verba: *Nec color, nec magnitudo, nec figura, neque minor, neque maior pars inflammabilis seu oleosa, classes constituere valent; maxima in his varietas est.*

§. XXI.

Varia adhuc alia instituissem experimenta ad naturam et partes constituentes calculorum paullo intimius rimandas, nisi exigua eorum quantitas me a proposito desistere coegisset. Sententias itaque auctorum, quas fouerunt circa generationem eorumque partes constitutivas, paucis in medium proferre animus est.

§. XXII.

Circa orum autem atque generationem calculorum vesicae felleae in variam iniuerunt sententiam auctores. Perplacent mihi itaque verba, quae *GEORGIUS BEZOLDVS* in *Diff. de Cholelitho* (vide *III. HALLERI Coll. Disp. ad morb. hist. et curat.*

curat, Tom. III. p. 614.) circa varias et discrepantes medicorum et chemicorum sententias protulit. Sic enim ille. *Hi nunc calorem nimium, nunc frigus accusant, illi ad GALENI eiusque affectarum pituitam confugiunt; alii PARACELSI tartarum, omnibus corporis nostri partibus liquidis inexistentem, et in ludos se conuertentem in senam producant, alii vero, nescio, quem spiritum Gorgonium sibi effingunt, alii ad aliud principium lapidificum recurrunt. Quidam acidum coagulans unice respiciunt, quidam vero spiritum urinae hinc inde in corpore discurrentem petrificantemque allegant. In hac multitudine itaque auctorum, generationem calculorum pertractantium, principes quasi et coryphaeos enumerabo, addendis simul sententiis iis, quas de calculorum in vesica fellea generatione literis tradiderunt, BONENTVS itaque in Sepulchreti libro tertio, Sectione XVIII. obs. VIII. p. 997. sequentem fouet sententiam: Origo illis est a flaua bile, quae proprio receptaculo diutius coercita, nec tempestiue vacuata, mirum in modum obdurefcit. SYLVIVS existimat calculorum originem deberi succo cuidam lapidescenti, cuius vis ex acido austero sit, illumque succum bilis coagulationem et in calculos concretionem efficere. Vide FR. DE LE BOE SYLVII Opp. Med. et quidem Prax. Med. Cap. XLV. p. 299. In calculos concrefcit et coagulatur bilis, inquit ille, a succo lapidescente quibusdam dicto vel lapidem faciente potius dicendo, quem ab acido vim suam obtinere suspicor. Cum BONETI autem sententia circa calculorum generationem conuenire fere videtur FRID. HOFFMANNVS in Med. Rat. Syst. Tom. IV. Sect. II. p. 264. Si consideramus, inquit, longe crassiores et saturatiores, quin etiam amaricantiores esse, quae in cystide detinentur, bilem, ac eam, quae immediate ex ductibus hepaticis ad duodeni cauum defertur, utpote quae longe tenuior, liquidior minusque amaricans est: sique simul attendimus, bilem ex hepate etiam per minimos ductus, qui recte cystico-hepatici nominantur, et in tunicam cellulosa cystidis finiuntur, in eius cauitate identidem liquidam et dilutam fieri; non aliam possumus durioris consistentiae reperire causam, quam quod in homine ob situm vesiculae felleae erectum biliosus humor non continuo sumine promanet, sed tum demum prorumpat, quando a ventriculo cibis referto ipsa premitur: hinc fit, ut, vacuo sub longiori inappetentia ventriculo, diutius ibi moram necesse et stagnare debeat, atque interea liquidior eius pars tum per ipsos etiam poros eius tunicarum, quae microscopio inspectae oculis non aliter se obiciunt, quam pannus indicus, vulgo Nessel-Tuch, foras propellatur, crassiori, quae facile in coagulum abire potest, remanente parte. Longe in aliam sententiam abiit BAGLIVIVS: (vide eius Opp. Omn. ed. Antwerp. p. 434.) Dicit enim: Cum analysi chemica constet, duo esse, quae calculum componunt, principia, sal acre muraticum sanguinis, et acido-viscidam mucaginem, primae digestionis vitio factam; certe bilis quoniam dicto sale summo opere abundat, si ob cacochymiam acido-viscida mucago eidem addatur, breui concrefcet in calculos, B. TEICHMEYERVS in Diff.*

de calculis biliaris, eorum genesin tribuit sulphureae bilis parti, cum terra Sale-
que unitae, et praeter naturam coagulatae.

§. XXIII.

Nouissimis autem temporibus Cl. BLOCH, (vide eius *Medicinische Bemerkungen*, Berlin 1774. p. 35.) prima rudimenta calculum et variam figuram repetere videtur mox a vasculo aut glandula minima abrupta, mox autem ab ile quasi inspissata. His primis quasi rudimentis, pergit ille, apponunt se partes oleosae mucosae, et paucissimae terrestres, Cl. MACLVRG (Anglus, in *Experiments upon the human bile*, quae sub excerpti forma, et in germanicam linguam versa exstant in tomo primo parte secunda p. 180. libri, cui nomen est: *Medicinische Commentarien* etc. et Altenburgi typis expressus in lucem prodit) bilis ab acido coagulationem, tanquam causam calculorum felleorum, censet. Acidi autem huius ortum ventriculo attribuit, quippe vnde per ductum communem seu choledochum bili ibidem praesenti se admisceat, et eam casei instar coagulet, hocce vero coagulum biliosum aut in duodenum deferatur, aut motu retrogrado in vesiculam felleam cogatur. Si itaque hoc coagulum biliosum via retrograda in vesiculam felleam pellatur, prouentum calculorum futurum auctor est.

§. XXIV.

Calculi fellei, quos examini chemico subieci, ex pinguedinosis, gelatinosis et paucis terreis particulis conflati mihi videbantur. Pinguedinis praesentiam nemo in dubium vocabit, si recordatur, calculos igne facile flammam concepisse. Gelatinosas partes iis inesse, ex variis experimentis, quae ego institui, luce clarius apparet. Partes tandem terrestres calculorum soliditas et durities satis superque docent: haec enim neque pinguedinosis, neque gelatinosis partibus solis tribui poterunt. Terreas vero hasce partes naturae calcareae fuisse, verosimile mihi videtur; quae quia acido quodam sunt penetratae, naturam gypseam acquisuerant. Hinc gypseam aut seleniticam proprietatem huius terrae conuincunt, ut mea est sententia, filamenta oblonga, filamentis lapideis inolitibi similia, quae ope oculi armati in calculis ipsis detexi. Haec terra selenitica multum conferre videtur ad confectiorem calculorum, et hancce sententiam apud auctores firmatam inuenio. (vide *Medicinische Commentarien*, *Erster Theil*, *erstes Stück* p. 83.) Magnam tandem aeris non elastici partem calculi biliaris continent, qui tamen tum ex meis, tum aliorum clarissimorum virorum experimentis facile pristinam elasticitatem recuperare potest. Vide HALESH *vegetable stat. III.* enim
HAL-

HALLERVS (in notis ad BOERHAAVH *Instit. Rei Med. Vol. III. p. 186.*) aerem elasticum 64Sies propria mole maiorem aestimat, et *III. NICOLAI* (in *Gedanken von Erzeugung der Steine im menschlichen Koerper*, pag. 80.) aeris in calculis biliariis pariter mentionem fecit. Ego autem huius aeris elastici praesentiam animaduerti in experimento VIII. IX. XI. XIV. Multae enim bullulae aereae ex calculis in aerem auolarunt.

§. XXV.

Missis itaque partibus constitutivis accedo ad curationem, quae desideratur ab aegrotis, his calculis afflctis. Quid praestent salia alcalia, sapo venetus, salia media, variique spiritus dulcificati, experimenta mea ad hunc scopum ex industria instituta satis docent, ut itaque recensione eorum superfedere possim. Arrident mihi autem verba, quae *Perill. SWIETENIVS* in *Com. T. III. p. 134.* circa curationem huius mali profert. Sic enim ille: *Sponte patet, duo tantum hic prodesse posse, vel ut solvantur calculi concreti, vel ut expediantur viae, per quas transire possint in duodenum.* De remediis autem soluentibus vehementer dubitat vir *Perill.* et mentem suam his verbis exponit: *Multa tentavi, ut inuenirem menstruum, quod solueret haec concreta calculosa, et simul tuto et integris viribus peruenire possit ad illa loca; sed nondum fui tam felix, ut tale quid detegere potuerim.* Certe meis experimentis patet, verba magni *SWIETENII* verissima fuisse. Quare propter solutionis difficultatem, praecipuam curationis spem in eo posuit *Perill. SWIETENIVS*, ut calculi hic haerentes, sensim dilatatis viis, exeant per angustum satis collum cystidis felleae, et inde per ductum cysticum et commune in intestinum duodenum. Vias autem, per quas transire debent, valde dilatari posse, constat inter omnes. *HEISTERVS* enim refert, ductum choledochum commune ita dilatatum se inuenisse, ut digitus minimus facile immitti posset. Hinc calculorum expulsionem natura saepe molitur. Tantam enim excitant irritationem calculi, ut vomitus sequatur, et per hunc vomitum atque concussionem haud raro calculi expellantur. Dilatatio ductuum, per quos transire possint, expeditio fit, sifomenta calida externe adhibentur. Duplex itaque, secundum auctorum sententiam, curationis ratio est instituenda, alia in paroxysmo, alia extra eum. In paroxysmo, ubi anxietas, vomitus, dolor etc. adsunt, profunt, quae et interne, et externe emolliunt, sopiunt, et inflammationem antevertant. Extra eum resolutio est tentanda, motus autem corporis calculorum exitus e vesicula fellea quovis modo promouendus.

§. XXVI.

Observata tandem docuerunt, quandoque tumentem retenta bile aut calculis cystidem felleam accrevisse peritoneo, et, inflammatione atque suppuratione sequente, orta fuisse vlcera fistulosa, vnde ingentes calculi educti fuerunt, qui ex vesica fellea, in fundo suo per suppurationem aperta, viam sibi fecerant. Multa exempla hac de re collegit Cl. BLOCH (vide eius *Medicinische Bemerkungen. Berl.* 1774. p. 27. et BRÖMFIELD *Chirurgische Wahrnehmungen, Leipz.* 1774. p. 357.) Cl. BLOCH in libro citato p. 38. itaque auctor est, artificialem primum (accretionem) vesiculae felleae in peritoneo, deinde suppurationem institui, ideoque ex suppuratis tandem partibus extractionem bilis induratae aut calculorum fieri debere. Ad quam inflammationem et suppurationem excitandam commendat applicationem remediorum vehementer irritantium, vt cantharidum, euphorbii, ceparum etc. interne vero exaestuans remediis inflammationem vesiculae felleae augere, et, vesicula in peritoneo accreta, tunc demum suppurationem partium externarum extractionem calculorum suadet, iisque modis putat praecaveri posse vlcera sinuosa et fistulosa, quae interdum remanent, si vesicula peritoneo non est accreta, et suppuratio tamen oriur. Quae Cl. BLOCHII opinio an periculo vacet, alii me longe doctiores videant.

§. XXVII.

Quare cum calculorum felleorum curatio tot et tantis prematur difficultatibus, non immerito omnibus viribus eo est enitendum, vt eorum generatio praecaveatur. Modus, quo huic indicationi satisfieri potest, optime describitur in *Edinb. Comm. Ersten Band.*, p. 182. Quicumque a calculorum generatione se praemunire vult, necesse est vitet, quae nervis et canali alimentari inimica sunt. Inprimis autem vita sedentaria et largus lautusque vitus nocent. His simul remediis est utendum, quae natura ad conservationem agilitatis corporis destinavit, vt certo et determinato gradu frigoris et sufficiente corporis motu. His praeceptis observatis, naturalis bilis indoles degenerare non potest, eiusque in cystide fellea mora nimium protracta fere impeditur.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

Conclusio.

Varia adhuc addere potuissem, quae calculis vesiculae biliariae concernunt. Dum autem mihi saltem proposueram experimenta chemica, quae ad solutionem eorum attinent, vna cum recensione partium constituentium, adiunctisque sententiis iis, quas clarissimi medici de curatione fouent, diligenter pertractare, prolixior esse nolui; breuitas enim, quam scripta academica requirunt, prohibet, quo minus fines istos transgrediar. Data autem occasione, et si plures calculi ad manus mihi erunt, constitutum est animo, haec experimenta sic continuare, ut eorum natura, et si fieri possit plura remedia, quae iis soluentis valeant, tandem detegantur.

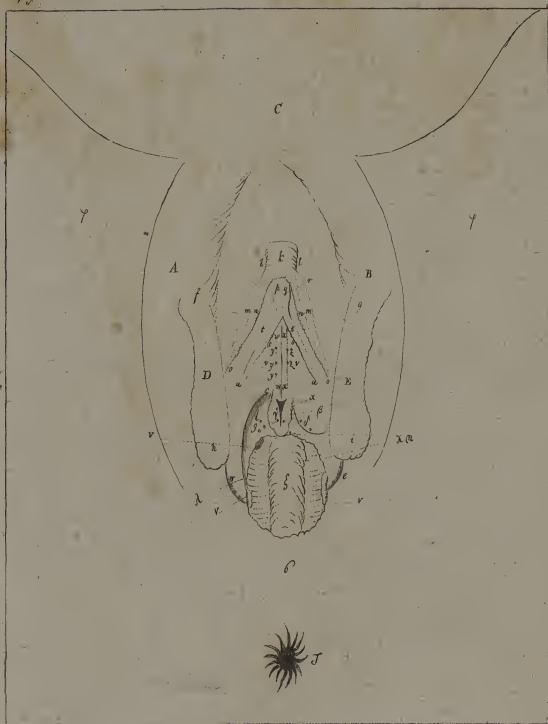
CONSPECTUS

DISSERTATIONVM ET PROLVSIONVM IN HOC VOLVMINE CONTENTARVM.

- I. ERN. GOTTFRID. BALDINGER Prolusio, qua ostenditur ARETAEI
ἡσθμα πνευμῶδες recentioribus non esse ignotum, a. d. 8. Februar. 1772. Pag. 1.
  - II. EIVSDEM r. JO. CHRIST. RAVERT Diff. De Februm acutarum therapia,
a. d. 5. Sept. 1772. 5.
  - III. GE. ADOLPH. SVCCOW Diff. sistens analysin chemicam aquarum Ienen-
sium, a. d. 9. Sept. 1772. 53.
  - III. ERN. GOTTFRID. BALDINGER Prol. Obseruationes de morbis ex me-
tastasi lactis in puerperis, eod. 86.
  - V. ERN. GOTTFRID. BALDINGER Prol. Exanthemata non a vermibus oriri,
a. d. 8. Octobr. 1772. 89.
  - VI. EIVSD. r. JO. CHRIST. FRID. SCHERFF Diff. Haemorrhagiarum thera-
pia, a. d. 14. Nouembr. 1772. 95.
  - VII. CHRIST. GOTTFRID. GRVNER Prolus. aditital. Neque EROS, neque
TROTVLA, sed Salernitanus quidam medicus, isque Christianus, auctor
libelli est, qui de morbis mulierum inscribitur, a. d. 8. Nouembr. 1773. 117.
  - VIII. EIVSD. Diff. pro Loco. Variolarum Antiquitates ab Arabibus solis re-
petendae, a. d. 18. Decembr. 1773. 132.
  - IX. EIVSD. Diff. Inaugural. De Causis sterilitatis in sexu sequiori ex doctrina
HIPPOCRATIS veterumque medicorum, a. d. 23. Decembr. Hal. 1769. recus. iam
auctor et emendator. 153.
  - X. JO. ERNEST. NEVBAVER. Prolus. Obseruatio anatomica rarior de triplici
nympharum ordine, a. d. 16. Jul. 1772. c. fig. 185.
  - XI. CHRIST. GOTTFRID. GREVNER r. auct. BENIAM. GOTTL. CONRADI
Diff. sistens experimenta nonnulla cum calculis vesiculae felleae humanae
instituta, a. d. 22. Jul. 1775. 191.
-

pag.

